

PRUTUL

* REVISTĂ DE CULTURĂ * HUȘI *

Serie nouă, Anul II (XI), Nr. 1 (49) / 2012 * Fondator Costin CLIT

PRUTUL

*** REVISTĂ DE CULTURĂ * HUȘI ***

Serie nouă, Anul II (XI), Nr. 1 (49) / 2012 * Fondator Costin CLIT

SPONSORI:

Nicoleta Bordeianu – S.C. ECOLOC S.R.L.
Sergiu Marian

ISSN 1582 – 618X

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC

Prof. univ. dr. Mircea CIUBOTARU
Cercetător dr. Silviu VĂCARU
Cercetător dr. Cătălin TURLIUC

COLECTIVUL REDACȚIONAL:

Redactor șef: Costin CLIT
Redactor șef adjunct: Gheorghe GHERGHE
Tehnoredactor: Wylly HANGA
E-mail: costinclit@yahoo.com

CUPRINS

STUDII ȘI ARTICOLE

<i>Patrimoniul arheologic al județului Vaslui</i> – Laurențiu CHIRIAC	5
<i>Movila Răbâiei. Câteva precizări</i> – Mircea CIUBOTARU	15
<i>Controverse cantemiriene</i> – Ștefan GOROVEI	21
<i>Despre proveniența neamului Cantemireștilor (I)</i> – Sergiu BACALOV	27
<i>Dimitrie Cantemir și cultura română. Probleme de apartenență</i> – Bogdan CREȚU	43
<i>Basarabia – pământ românesc</i> – Ion AGRIGOROAIEI	53
<i>Documente inedite privind schitul Dobrușa (I)</i> – Costin CLIT	59
<i>Familia Iamandi și ramura basarabeană după anul 1812</i> – Adrian BUTNARU	87
<i>Viața confesională a orașului Vaslui în secolul XIX</i> – Nicolae IONESCU	103
<i>Un manuscris interbelic inedit despre unele sate din județul Bălți</i> – Ștefan PLUGARU	107
<i>Considerații privind politica Marii Britanii în preajma celui de-al Doilea Război Mondial</i> – Ciprian GRIGORAȘ	131
<i>Biserici și parohii ale Mitropoliei Basarabiei în perioada interbelică. Documente inedite privind construcția bisericii cu hramul „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril” din parohia Temeleuți, județul Lăpușna</i> – Ștefan PLUGARU	145
<i>Gheorghe Juvara - corespondență inedită</i> – Silviu VĂCARU	165
<i>Câteva date despre populația României la recensământul din 20 octombrie 2011</i> – Constantin VASLUIANU	183

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

<i>Gheorghe Gherghe, Parohia Zăicoi și neamul meu, Bârlad, Editura Sfera, 2010, 145 p.</i> – Adrian BUTNARU	187
<i>Bibliografia documentară a județului Vaslui (fostele județe Fălciu, Tutova și Vaslui)</i>	191

PATRIMONIUL ARHEOLOGIC AL JUDEȚULUI VASLUI

Laurențiu CHIRIAC

Plămădit de o multimilenară istorie, teritoriul județului Vaslui constituie o străveche vatră de cultură și civilizație, trădând locuri de ancestralitate și tradiție civilizatoare intens și permanent locuite, în care se păstrează și azi inestimabile comori de frumusețe și spiritualitate din trecut. Numeroasele vestigii arheologice stau drept mărturie a îndelungatului drum pe care istoria și l-a croit în aceste ținuturi vasluiene, marcându-i existența cu importante sale evenimente. Particularitatea județului Vaslui și trăinicia unei vieți normale au determinat și aici, ca de altfel în tot spațiul românesc, o emulație de valori materiale, spirituale și cultural-artistice, concretizate atât prin multitudinea de mărturii arheologice, antropologice, istorice, etnografice și folclorice, cât și prin ctitorirea unor monumente istorice de o frumusețe simplă, dar care probează capacitatea creatoare a oamenilor din acest spațiu și specificitatea cu care el s-a remarcat în cultura românească și universală.

Atestarea celor mai vechi urme ale existenței umane pe aceste meleaguri încă din *paleoliticul superior* - descoperite la Mălușteni, Mânzați, Murgeni, Oltenești-Curteni, Dănești și Tăcuta - sau din *perioada neo-eneolitică* - cum ar fi vestigiile de la Trestiana, Dumești, Poienești, Perieni, Igești, Banca, Dodești, Roșiești, Gura Idrici și altele - demonstrează nu numai o vechime îndelungată a locurilor, dar și o continuitate de viață și creație a populației autohtone de aici. Mai mult decât atât, pe teritoriul localităților Epurenii, Zăpodeni, Lipovăț, Drăgești, Giurcani, Roșiești etc. s-au descoperit numeroase așezări din *epoca bronzului*, iar despre o înfloritoare *civilizație geto-dacică* de pe aceste plaiuri știm în urma descoperirilor arheologice de la Bunești-Averești, Fedești, Arsura, Crețești, Târzii-Oltenești și Vutcani, culminând cu cele de la Bârlad-Valea Seacă și Polocin-Ivești din secolele IV-V. Toate aceste mărturii istorice denotă un tărâm civilizator, plăsmuitor de viață și eternitate, cu așezări și necropole străvechi și cu un patrimoniu arheologic extrem de bogat și variat (obiecte din os, ceramică, aramă, bronz și fier, unelte și arme, podoabe și tezaure, elemente plastice și de cult etc.).

Deasemenea, memoria dăltuită în piatră a acestor locuri păstrează dovezi incontestabile despre lupta pentru păstrarea ființei *daco-romane* și, apoi, a celei *românești* în contactul cu populațiile migratoare, dar și despre marile evenimente care au marcat momentele importante din *istoria medievală* a plaiurilor vasluiene, precum și argumente despre dialogul civilizației locale cu civilizațiile vecine. Pornind de la atestarea documentară a principalelor centre urbane ale județului - Bârlad (28 iunie 1401), Vaslui (31 martie 1423) și Huși (17 decembrie 1487) - și continuând cu dezvoltarea acestor importante orașe comerciale și vamale ca reședințe ale ținuturilor Bârlad-Tutova, Vaslui și Fălciu vom înțelege de ce Vasluiul și, apoi, Bârladul au devenit *capitale ale Țării de Jos a Moldovei*, iar Hușii *reședință episcopală*. Astfel, nu întâmplător, în muzeele județului și în ambianța

unor locuri legendare, devenite astăzi monumente istorice – cum sunt Movila lui Burcel, Podul Înalt (legat de strălucita victorie din 10 ianuarie 1475 a voievodului Ștefan în fața turcilor), Curțile domnești din Vaslui și Huși, Cetatea de pământ de la Bârlad, unele biserici și mănăstiri, conace, clădiri, case memoriale, monumente de artă laică – se poate reconstitui întreaga epocă medievală a acestor meleaguri, dincolo de vitregiile timpului și ale oamenilor.

Din aceste motive și nu numai, se poate spune că județul Vaslui își are propria sa identitate cultural-turistică în peisajul românesc, nu numai ca loc de tranzit spre „dulcele târg al Ieșilor” și spre minunata Bucovină, ci și prin bogatul ei patrimoniu natural, arheologic, istoric, etnografic și artistic. La nivelul anului 2004, în *Lista monumentelor istorice, a ansamblurilor și siturilor arheologice pentru județul Vaslui* erau înregistrate un număr de 150 de obiective de patrimoniu arheologic.

Distribuția în timp și spațiu a acestor vestigii – ca o consecință firească a unei permanente și intense locuiri pe aceste meleaguri – se explică prin existența unui cadru natural propice, a unei zone colinare străbătute de apele Bârladului, Prutului, Tutovei, Vasluiului, Racovei și Elanului, dar și bogate în resurse naturale necesare actului de construire (piatră și lemn). Acest ambient natural și liniștea codrilor ce străjuiesc văile râurilor au constituit argumentele solide ale unei statornicii și ale unei continuități exemplare de locuire, precum și dezvoltarea unor relații economico-comerciale cu lumea din jur sau chiar cu zone mai îndepărtate.

De altfel, o analiză atentă a repertoriului arheologic al județului Vaslui, ca și a hărților cu răspândirea în spațiu a principalelor descoperiri arheologice, ne determină să observăm nu numai o densitate a acestora pe văile importante din acest județ (Valea Bârladului, Valea Prutului, Valea Tutovei, Valea Vasluiului, Valea Racovei, valea Elanului și cea a Horincei), dar chiar și o anumită distribuție uniformă a acestor artefacte. De la vestigiile din **neo-eneolitic** de la Bârlad-Trestiana, Igești-Blăgești, Bârlălești, Mălușteni, Poienești și Dumești la cele din **epoca bronzului** de la Horga-Epureni, Drăgești, Giurcani, Dodești, Movila Răbâiei-Rășești și până la **cetățile traco-getice** de la Bunești-Averești, Fedești-Șuletea, Vladnic-Vutcani, Crețești, Târzii-Oltenești, Arsura, Poienești și Dumești avem dovada unei evoluții neîntrerupte a comunităților locale din zonă și desfășurarea unui intens schimb comercial, în cadrul civilizației est-carpătice.

De la așezările de mici dimensiuni, adâncite sau semiadâncite din **neo-eneolitic**, s-a trecut la așezările de suprafață întărite din **epoca bronzului** și, mai apoi, la sistemul așezărilor fortificate de mari dimensiuni din **prima epocă a fierului (Hallstatt)** și din cadrul **LaTène-ului geto-dacic**. După înflorirea **civilizației romane** în acest areal (mai ales în cadrul necropolei de la Bârlad-Valea Seacă și a cetății de la Poienești), a urmat o **perioadă a migrațiilor** intense de populații și, inevitabil, un declin al fenomenului de locuire, deși tot acum are loc și **creștinarea populației autohtone**. Abia în cadrul **culturii unitare românești Dridu** din secolele VIII-XI se poate vorbi din nou de o intensă locuire, ca mai apoi în **perioada medievală** (veacurile XIV-XVIII) să aibă loc o renaștere a acestui fenomen și, implicit, o evoluție ascendentă a procesului de locuire și chiar de urbanizare.

Așa cum este și firesc, depozitățile acestui imens patrimoniu arheologic al județului Vaslui sunt muzeele, deși obiecte arheologice se găsesc și în cadrul unor colecții particulare. Dintre cele mai importante muzee care dețin vestigii arheologice, trebuie menționate muzeele din Vaslui, Bârlad și Huși, dar și muzeele sătești de la Tăcuta, Dănești, Vulturești, Tanacu, Dumești, Giurcani, Banca, Vetrișoia, Miclești, Grumezoia-Dimitrie Cantemir, Avrămești, Pogonești, Giurcani etc.

1. Astfel, în cadrul **Muzeului Județean "Stefan cel Mare" din Vaslui**, *secția de Istorie Veche și Arheologie* are ponderea cea mai însemnată, atât prin numărul mare de piese (peste 18.000 de obiecte), dar, mai ales, prin valoarea lor deosebită. Aceste piese acoperă epocile străveche, veche și medievală ale istoriei românilor și, în același timp, denotă o neîntreruptă continuitate de locuire a populației autohtone în arealul actualului județ Vaslui. De asemenea, datorită săpăturilor arheologice sistematice sau de salvare (întreprinse de specialiștii muzeului, în colaborare cu prestigioși cercetători de la instituțiile de profil) și datorită descoperirilor întâmplătoare, patrimoniul cultural al acestei secții s-a îmbogățit continuu. Astfel, din *epoca pietrei* datează o serie diversificată de obiecte, dintre care cele mai importante sunt: nucleeele din silex, gratoarele și străpungătoarele de la Mălușteni, Blăgești, Bălteni, Banca etc. (*paleolitic*); ceramica, uneltele și, mai ales, grupurile statuare antropomorfe și zoomorfe de la Dumești, Schinetea, Blăgești-Igești, Huși, Oprișița, Reditu, Gârceni, Bârlălești, Chetrești, Drăgești, Rateș Cuza, Duda-Epurenii, Dodești, Pojorâni, Bogdănești, Oltenesti, Voinești etc. (*neo-eneolitic*); obiectele de podoabă și cele cultice de la Albești, Dănești, Șuletea, Deleni, Bălăbănești, Armășoia, Rafaila, Pungești etc.

Epoca metalelor este foarte bine reprezentată de descoperirile din *epoca bronzului* de la Tăcuta, Gârceni, Lipovăț, Bogdana, Puiești, Voinești, Dănești, Râșești, Tansa, Duda, Pungești, Arsura, Crețești, Vutcani, Murgeni, Bârzești, Epurenii, Zăpodeni, Vaslui etc. (unde s-au găsit depozite de obiecte din bronz, topoare, sceptre din gresie și obiecte de podoabă). În privința *epocii fierului* putem spune că ilustrative sunt descoperirile arheologice de la Poienești (obiecte de podoabă, monede, ceramică și unelte carpice, bastanice și getice), Zăpodeni, Fedești (unelte, ceramică și monedele din perioadele Hallstat și La Tène, precum și din cultura geto-dacică), Epurenii (obiecte din epocile Hallstat și La Tène) și, mai ales, Bunești-Averești (de unde provin, printre altele, cele două tezaure de obiecte de podoabă și de monede de tip Huși-Vovriești, dintre care se remarcă verigile, bijuteriile și diadema de aur, precum și mărgelile din pastă de sticlă).

În *epocile daco-romană, post-romană* și a *migrațiilor popoarelor*, se observă aceeași statornicie și continuitate a autohtonilor pe aceste meleaguri, paralel cu fenomenul de pătrundere a migratorilor: de la Șuletea, Poienești, Vaslui, Tanacu, Curteni, Pojorâni, Horga, Fălciu, Țifești, Bogdănești, Dodești, Curteni, Lipovăț, Ivănești, Crasna, Chircești etc. provin numeroase tezaure monetare și obiecte de podoabă ale autohtonilor și migratorilor. Pentru secolele V-XI, se remarcă monedele izolate și tezaurele monetare de la Voinești, Dodești, Dănești, Fedești, Fălciu, precum și obiectele de tip *Dridu* de la Dodești, Fălciu, Banca, Lățești, Murgeni-Sărățeni și Horga.

Deosebite sunt și obiectele reprezentative pentru *epoca medievală* (ceramică, unelte, arme, obiecte agricole și meșteșugărești, obiecte de podoabă, tezaure monetare, piese creștine și elemente de artă decorativă), găsite la Dănești (sec. XII-XIII), Poienești (sec. XV), Schineta (sec. XV), Bălteni (sec. XV-XVI), Bălțați (sec. XV-XVI), Mănăstirea Florești (sec. XVI-XVIII), dar, mai ales, "Curțile Domnești" (sec. XV-XIX) și Biserica "Sf. Ioan Botezătorul" din Vaslui (sec. XV-XIX).

2. În cadrul Muzeului "Vasile Pârvan" din Bârlad, secția de Arheologie-Istorie deține cel mai bogat patrimoniu din județul Vaslui și cuprinde peste 30.000 de vestigii arheologice deosebite (ceramică, artă statuară, plastică antropomorfă și zoomorfă, bronzuri, unelte, arme, obiecte de podoabă și de vestimentație etc.) din cele mai vechi timpuri și până în veacul al XVIII. Astfel, din *așezările neoneolitice* de la Trestiana și Blăgești-Igești provin idoli, altărașe, fragmente ceramice cucuteniene, săpăligi etc., iar din *epoca bronzului* există celturi, psalii, fibule, seceri de bronz, pandantive, paftale etc. din depozitele de bronzuri de la Ciubul Vulturilor, Ghermănești, Sărățeni, Bârlad-Cotu Negru și Roșcani.

Din *prima epocă a fierului (Hallstatt)* există fibule descoperite la Dealu Mare și la Trestiana, iar din *perioada La Tène-ului geto-dacic* se remarcă fibulele de la Bârlad (sec. II-I a. Hr.) și colierele de la Peicani și Vădeni (sec. III p. Hr.). Apoi, din *așezările și necropolele de tip Sântana de Mureș-Cerneahov* de la Bârlad-Valea Seacă, Pogonești-"La Movilă", Polocin-"Islaz"(sec. IV-V) provin mai multe fragmente ceramice, coliere, fibule, pandantive, pensete, pahare de sticlă, piepteni, mărgelile din sticlă și medalioane din aur. În privința obiectelor din *epoca medievală*, se remarcă o serie de arme, unelte, obiecte de podoabă și accesorii din epoca lui Ștefan cel Mare, unele provenite de la Cetatea de pământ de la Bârlad, dar și din veacurile XVI-XVIII.

De asemenea, *secția Numismatică* a acestui muzeu cuprinde piese numismatice extrem de valoroase (monede și tezaure *romane, bizantine și medievale*). Spre exemplu, tezaurul de la Coțești (sec. IV a. Hr.- sec. I p. Hr.) cuprinde monede dacice, histriene și grecești, dar și denari romani republicani, în timp ce tezaurul de la Puiști (sec. II a. Hr.- sec. IV p. Hr.) cuprinde denari romani republicani și imperiali, monede bizantine, stamemnoni etc. Pe de altă parte, tezaurele medievale de la Perieni, Blăgești, Tecuci, Bârlad-Dumbrava Roșie și Vadurile (datate în sec. XVI-XIX) conțin ducați olandezi și monedă otomană.

3. Muzeul municipal Huși deține o bogată *colecție de arheologie și numismatică*, de la urmele *paleolitice* de la Rânceni și Crețești, la cele *neolitice* de la Huși și Tătărăni și până la tumulii și depozitele de *bronzuri* de pe Valea Prutului, dar, mai ales, până la remarcabilele obiecte *geto-dacice* (ceramică, unelte din fier, arme, monede de argint și piese de podoabă) provenite din cetatea geto-dacică de la Bunești-Averești sau din așezările de la Vladnic-Vutcani, Crețești, Târzii-Oltenești și Arsura. O serie de obiecte *medievale* provenite din vechea vatră a orașului și de la Curtea domnească de aici, precum și importante tezaure *dacice, romane, bizantine și medievale* de la Bunești-Averești, Curteni, Huși și Oltenești întregesc această deosebită colecție.

Dintre ansamblurile și siturile arheologice ale județului Vaslui, ne vom referi la cele mai importante, cunoscute de altfel în cadrul cercetărilor de profil din țară și din străinătate:

A) *Situl arheologic TRESTIANA*

Așezarea de tip *Starcevo-Criș* de la Trestiana (localitate situată la 2 km. sud-est de Bârlad) a fost datată prin metoda carbonului radioactiv (C-14) la cca. 7000-6000 î. Hr. Cercetările arheologice sistematice – conduse de arheologul Eugenia Popușoi de la muzeul din Bârlad – s-au desfășurat începând din anul 1966, pe o suprafață ce depășește 5000 mp., constituindu-se în situl **neoliticului timpuriu** cu două niveluri de locuire, explorat la scara cea mai extinsă din România. Au fost cercetate exhaustiv 27 de locuințe, unele construcții adiacente (vetre, gropi menajere, cuptoare etc.) și 42 de morminte raportate cronologic comunităților neolitice sedentare din așezare (=11) și unor etape preistorice ulterioare.

Rezultatele cercetărilor arheologice de la Trestiana sunt cu totul remarcabile prin materialul arheologic foarte bogat și variat care oferă unicul prilej de studiere aprofundată și complexă a conținutului cultural și spiritual al primelor comunități umane sedentare pătrunse la est de Carpați dinspre sud-estul Transilvaniei, care au dezvoltat aici o economie bazată pe creșterea animalelor domestice și cultivarea primitivă a plantelor.

Săpăturile sistematice de la Trestiana au scos la iveală un valoros patrimoniu arheologic legat de paleoeconomia populației respective, cum ar fi: *industria pietrei* – topoare, dălțițe, lame (cuțite ori dinți de seceri); *industria osului* – săpăligi din corn de cerb, spatule, ace, pieptene etc.; *industria olăritului* – vase de uz casnic și de lux (pictate liniar sau spiralat) și elemente plastice (altărașe, statuete antropomorfe și zoomorfe, idoli feminini) care reflectă credințele religioase și spiritualitatea vremii. Alături de acestea, se remarcă *obiectele de podoabă* – mărgele de piatră, cercei din os, pandative din os și lut ars etc. Unele dintre piesele descoperite la Trestiana fac parte din tezaurul de valori ale patrimoniului cultural național românesc.

B) *Situl arheologic DUMEȘTI*

Așezarea **cucuteniană** de la Dumești este situată în partea de est a satului, pe valea Hodoranilor și aparține unei populații sedentare care se ocupa de olărit, prelucrarea osului, creșterea animalelor și cultivarea primitivă a pământului. Cercetarea arheologică a fost făcută de către arheologul Ruxandra Maxim de la muzeul vasluian și reprezintă una din cele mai importante stațiuni cucuteniene din sud-estul Europei. Au fost dezvelite numeroase locuințe, precum și gropi menajere.

De aici provine superba ceramică pictată cu motive spiralo-meandrice, dar și unelte, armele sau obiectele de podoabă din os, piatră ori lut ars. Recamarcabilă este, însă, plastica antropomorfă și zoomorfă – cu statuete, altărașe, idoli animalieri și feminini – care reflectă mai vechile rituri, ritualuri și credințe, pornind de la cultul animalier și ajungând până la cultul maternității și fertilității.

C) Cetatea geto-dacică de la BUNEȘTI-AVEREȘTI

Cetatea geto-dacică de la Bunești-Averești, jud. Vaslui, punctul "Dealul Bobului", este situată la sud-est de satul Bunești și la o depărtare de cca. 1 km. de acesta. Așezare de tip *dava*, ea a fost fortificată cu un val de pământ și un șanț în față, datată fiind în perioada sec. IV-II a. Hr. Suprafața ei este de cca. 10-12 ha. Săpăturile sistematice au început în 1973, dar existența ei a fost cunoscută cu un deceniu înainte, prin descoperirea de fragmente ceramice dacice și a unei monede de argint de tip Huși-Vovriești.

Au fost dezvelite numeroase locuințe, precum și gropi menajere. În acestea, s-a descoperit un foarte bogat inventar, constând în ceramică, unelte din fier, arme, monede și obiecte de podoabă. Ceramica constituie cea mai numeroasă categorie de material arheologic, fiind de două categorii: lucrată cu mâna și la roată. Dintre tipurile ceramice descoperite, cele mai reprezentative sunt cămile cu o toartă ușor supraînălțată, cu dimensiuni de la 4-5 cm la 18 cm, vasele de tip "sac", ceștile dacice, vase mari bitronconice, străchinile și vasele mari de provizii (cu înălțimea de până la 0, 90-1 m. Tot în cetate s-a descoperit și ceramica de import, constând din amfore grecești – dintre care una stampilată, un khantaros și multe alte fragmente.

Uneltele descoperite sunt din fier – cu excepția tiparelor din bronz pentru turnat obiecte de podoabă din argint. Acestea sunt foarte numeroase și variate: topoare, săpăligi, cuțite, cosoare, foarfeci, compase, clești pentru forjă etc. Astfel de piese s-au descoperit atât izolat - în cadrul așezării, cât și în două depozite. Prezența unor piese pentru fierărie și a zgurii dovedește confecționarea lor în cetate. Armele descoperite sunt: vârfuri și călcâie pentru lance, topoare de luptă "cu brațele în cruce" și vârfuri de săgeți cu aripioare de tip "scitic".

În cetate s-au mai descoperit numeroase obiecte de podoabă, cum ar fi: fibule, cercei, verigi, brățări cu capetele libere și spiralate din argint și din bronz, precum și mărgelile din pastă de sticlă decorate cu valuri și "ochi", îndeosebi remarcându-se mărgelile cu mască umană. De o frumusețe aparte este o mărgelă decorată cu mască și turban de tip fenician.

În cetatea geto-dacică de la Bunești s-au mai descoperit și două tezaure, precum și cunoscuta diademă princiară din aur. Primul tezaur este constituit din 14 fibule tracice, cercei cu capetele conice, două mici coliere, două brățări din bară octogonală, două brățări spiralice și o monedă histriană, toate din argint. Al doilea tezaur este format din 70 de mărgelile din chihlimbar, corali, două mărgelile din aur și două scoici kauri. Tezaurul a fost descoperit într-o cană dacică. Cercetările arheologice din cetatea geto-dacică de la Bunești-Averești au fost efectuate încă din anul 1978 de către regretata Violeta-Vitoria Teodoru (Bazarciuc), fost director al Muzeului municipal Huși.

D) Așezarea și necropola de la POIENEȘTI

Așezarea și necropola de la Poienești din punctul “Dealul Teilor (Măgura)” au fost descoperite de către regretatul istoric Constantin Cihodaru încă din 1938, dar cercetate sistematic abia din anul 1949 de către reputații arheologi bucureșteni Radu Vulpe și, mai apoi, Mircea Babeș. Locuită în mai multe perioade – Cucuteni, cultura Noua, Hallstatt, La Tène-ul geto-dacic, getică, carpică și bastarnică –, complexa așezare de la Poienești prezintă atributele celui mai important sit arheologic specific secolelor V î. Hr. - V d. Hr. din județul Vaslui.

Astfel, s-a descoperit un foarte bogat inventar, constând în ceramică, unele din fier, arme, monede și obiecte de podoabă. Din formele tradiționale dacice, în ceramica de la Poienești se remarcă ceștile dacice, vasele-borcan cu brâu alveolat sau crestat - lucrate cu mâna, dar și vasele-urnă, străchinile, cămile cu toartă și strecurătoarele lucrate la roata olarului, toate specifice culturii carpice de tip Poiana. Desigur, nu lipsesc nici obiectele specifice culturii bastarnice de tip Poienești, cum ar fi urnele funerare, obiectele de podoabă, armele, monedele și unele obiecte de cult.

Rețin atenția în mod deosebit cuptoarele de olar, amforele romane, uneltele agricole și meșteșugărești și ceramica specifică așezării din secolele III-IV d. Hr., dar și monedele din bronz emise în timpul lui Filip Arabul și Trebonius Gallus sau cea emisă la Alexandria Troas, la care se adaugă monedele din argint de la Octacila Severa și Constantius al II-lea și oglinzile depuse în urne. Ele aparțin necropolei din secolul al IV-lea, cu artefacte specifice culturii carpice și bastarnice. Sunt de menționat în această zonă și urmele unui cimitir medieval târziu (secolele XVII-XVIII).

E) Așezarea și necropola de la BÂRLAD -VALEA SEACĂ

Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Bârlad-Valea Seacă se află la cca 1 km nord de municipiul Bârlad, fiind situate de o parte și de alta a pârâului Valea Seacă (Periana), databile la sfârșitul sec. al III-lea și până în a doua jumătate a sec. al V-lea p. Hr. Cercetările arheologice s-au desfășurat timp de peste 30 de ani (1964-1986) și au fost făcute de către regretatul arheolog Vasile Palade de la muzeul din Bârlad. La sfârșitul anului 1986 au fost cercetate exhaustiv, în așezare, 24 de locuințe de suprafață cu una sau două încăperi, 21 de bordeie, 10 anexe, 11 vetre construite în afara locuințelor, 7 locuri de lucru în aer liber pentru cioplirea cornului de cerb, 41 de gropi (unele pentru provizii, altele cu caracter magico-religios) și un cuptor pentru ars lutul. În necropolă au fost descoperite 547 de morminte, dintre care 252 de inhumație și 295 de incinerație.

Descoperirile de la Bârlad-Valea Seacă s-au dovedit a fi cu totul remarcabile prin conținutul și noutatea lor. Aici, în mijlocul unei comunități autohtone rurale – în care agricultura și creșterea vitelor erau activități de bază – s-a dezvoltat o puternică activitate meșteșugărească de prelucrare a osului. În 18 bordeie, 5 locuințe și în unele anexe a fost găsită o mare cantitate de corn de cerb în diferite faze de

prelucrare, până la produsul finit (pieptenele), dovezi care atestă faptul că la Bârlad-Valea Seacă a funcționat unul dintre cele mai mari centre meșteșugărești de realizare a pieptenilor din corn de cerb din România și nu numai.

Din așezare și din necropolă provine un patrimoniu extrem de bogat și variat, adus din import sau prelucrat în atelierele meșteșugărești proprii: de la vesela de lux, precum paharele din lut lucrate în așezare și alte vase din sticlă, la bijuteriile și accesoriile vestimentare (medalioane de aur, catarama din argint sau placate cu aur, fibule de argint și numeroase coliere cu mărgelile din agat, chihlimbar, coral și sticlă) și până la pandativele din corn de cerb cu reprezentări zoomorfe ori astrale. Din descoperirile de la Barlad-Valea Seacă multe piese fac parte din tezaurul de valori al patrimoniului cultural național.

F) Curtea Domnească din VASLUI

Construită în târgul medieval Vaslui, probabil pe locul unei mai vechi așezări, întrucât săpăturile arheologice au dat la iveală obiecte din paleolitic și din neolitic, din perioadele Hallstatt și La Tène, precum și morminte de înhumare din epoca migrației popoarelor, Curtea domnească este amintită indirect în scrisoarea din 1435, prin care Iliș-vodă (fiul lui Alexandru cel Bun) anunța pe regele Poloniei că s-a împăcat cu fratele său, Ștefan-voievod, dându-i acestuia să stăpânească, între altele, "orașul Vaslui și ocolul ce ascultă de acest oraș". Astfel, din felul cum era menționat în 1435, alături de alte centre vechi ale țării, ca Bârladul și Chilia, apoi din împrejurarea că, în 1491, Ștefan cel Mare întărea orașenilor "obiceiu cel vechi" ca să nu plătească, în cuprinsul târgului, nici un fel de vamă pentru mărfurile aduse acolo spre vânzare (cu excepția carelor de pește), Vasluiul apărea ca unul din orașele vechi ale Moldovei.

Faptul că Vasluiul se afla la întretăierea unor importante drumuri comerciale – cum ar fi drumul internațional care lega orașele galițiene (Cracovia și Lembergul) de cetățile Chilia și Cetatea Albă, iar de aici până la Marea Neagră – și faptul că era situat la confluența râului Bârlad cu Vasluișul și cu Racova, i-a determinat pe cei doi fii ai lui Alexandru cel Bun să aleagă acest târg drept loc de **reședință domnească** și chiar **capitala Moldovei Meridionale**, dar și să-l considere un important punct de vamă și un centru comercial strategic. Vasluiul oferea și un cadru natural propice de dezvoltare urbană, mai ales că vatra târgului era amplasată pe terasele înalte ale Dealului Morii – constituind, astfel, o adevărată barieră naturală în fața atacurilor din exterior. În atari condiții, în 1435, în timpul lui Ștefan al II-lea (fiul lui Alexandru cel Bun), se construiește aici o **Curte domnească**. Totuși, există și ideea - pertinentă, de altfel – că această *Curte* ar fi putut fi construită încă din timpul lui Alexandru cel Bun sau chiar de dinaintea domniei acestuia. Cert este faptul că locul denumit, în mod tradițional, de către localnici drept "Curțile Domnești" se află în imediata vecinătate sudică a actualei **biserici "Sf. Ioan Botezătorul" din Vaslui**, cunoscute fiind în acest amplasament încă din vremea lui Vasile Lupu (e vorba de anii 1635 și 1646).

Curtea domnească din Vaslui avea o locuință domnească extrem de bine concepută, alături de locuințele curtenilor și alte construcții auxiliare: grajduri,

ateliere meșteșugărești, zid de incintă, turnuri de strajă și apărare etc. În mod cert, biserica domnească “Sf. Ioan Botezătorul” din apropiere a constituit paraclisul Curții domnești. Se știe sigur faptul că marele voievod Ștefan i-a acordat o atenție deosebită acestei construcții, extinzând-o și consolidând-o, dându-i chiar un rol pregnant de reședință voievodală temporară, cu atribuții politico-militare, administrative, jurisdicționale și chiar economice. Cu un puternic rol de reprezentativitate a puterii domnești în Țara Moldovei, Curtea Domnească din Vaslui intră în tipicul cetăților și curților domnești din perioada ștefaniană, dar are și specificitatea sa, dată de modul de dispunere a cancelariei domnești și a locuinței domnești față de celelalte construcții. Abia din a doua jumătate a secolului al XVI-lea se constată încetarea funcțiunilor ei și, implicit, dezafectarea sa.

G) Cetatea de pământ de la Bârlad

Construită de Ștefan cel Mare în primăvara anului 1476, cu rol de apărare contra turcilor, Cetatea de pământ din partea de sud-est a târgului medieval Bârlad era prevăzută cu un șanț de apărare, întărit cu palisadă. Datorită faptului că Ștefan-Vodă aflase că turcii nu vor mai înainta pe Valea Bârladului și că vor ataca pe Valea Siretului, ea a fost incendiată și distrusă chiar de către marele voievod în iulie 1476, tocmai pentru a nu putea fi folosită de către inamici.

H) Curtea Domnească din HUȘI

Curtea Domnească din Huși,- construită de Ștefan cel Mare între anii 1495-1496, în târgul medieval Huși, pe locul unde se află acum Palatul episcopal, a avut o evoluție specifică acestui oraș și a reprezentat o reședință temporară a voievozilor moldoveni. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea își încetează funcționalitatea.

În concluzie, putem spune că bogatul patrimoniu arheologic al județului Vaslui constituie o mărturie incontestabilă a vechimii și stabilității populației din zonă, dar și valoarea deosebită a puterii sale de creație, fapt pentru care cultura materială și spirituală din acest areal se poate include cu admirație în patrimoniul cultural european. Numai de noi depinde cum vom ști să-l păstrăm și să-l valorificăm.

Ducați venețieni - Curtea Domnească din Vaslui

Obiecte din corn – Comuna Igești

Broșă - Bălțați

MOVILA RĂBÂIEI. CÂTEVA PRECIZĂRI

Mircea CIUBOTARU

Cel mai cunoscut și cercetat tumul din România, incitând curiozitatea științifică și imaginația populară, a generat ipoteze și dispute ce apar recurent în literatura arheologică și în publicistica de popularizare istorică. Unele întrebări au primit deja răspunsuri satisfăcătoare, altele rămân într-o aproximare prudentă, îndeosebi în privința vechimii movilei și a etimologiei toponimului. Deduc din două texte recente necesitatea unui nou studiu al acestui monument arheologic, care să actualizeze informația acumulată și să marcheze progresul cunoașterii, fiindcă deja lucrări mai vechi sau studii risipite în diverse reviste de specialitate nu sunt ușor accesibile și, în consecință, nu sunt citate. Astfel, era de așteptat ca într-o monografie a lui Constantin Partene¹ să găsim măcar o sinteză a problematicii complexe referitoare la Movila Răbâiei, aflată pe teritoriul comunei Drânceni. Din păcate, în afară de legendele știute, începând cu aceea relatată de D. Cantemir în *Descriptio Moldaviae*, și de alte câteva considerații generale privitoare la renumele movilei și la originea ei², nu aflăm nimic esențial și demn de a fi reținut măcar de către locuitorii cărora li se adresează această lucrare. La rândul său, Vicu Merlan, care are meritul de a comunica, de regulă, rezultate ale cercetărilor proprii în teren, prezintă numai principalele constatări arheologice la Movila Răbâiei³, preluate dintr-un articol al lui Ionel Bauman (1979) și din cunoscutul repertoriu al lui Ghenuța Coman (1980).

Trebuie, mai întâi, amintit faptul că, după săpăturile colonelului Mihai C. Cerchez, din septembrie 1876, movila de la Albița a fost amplu cercetată de C.D. Vasiliu, studiul său *Movila Răbâii (Hantepsi). Monografie istorico-arheologică*, București, 1933, 122 p., puțin cunoscut și citat astăzi, fiind cu totul meritoriu. Autorul, profesor și avocat, care a locuit o vreme la Huși, a lucrat la Seminarul de arheologie al lui O. Tafrales, pregătire ce explică bunele sale cunoștințe de specialitate istorică și arheologică. Analiza informațiilor documentare și a materialelor privind acest tumul, cunoscute până în momentul elaborării lucrării sale este, în cea mai mare parte, valabilă și acum. Unele afirmații, care apar aici, precum și în articolul lui Vicu Merlan, trebuie însă reconsiderate.

În câteva texte, am propus nu numai etimologii și motivații ale unor toponime din Moldova⁴, dar am atras atenția arheologilor și asupra explicației

¹ *Istoria târgului Drânceni și a comunei*, Piatra-Neamț, 2002.

² *Ibidem*, p. 52-57.

³ *Răspândirea tumulilor în Depresiunea Hușilor*, din „Prutul”, serie nouă, anul I (X), 2001, nr. 1 (47), p. 12-14.

⁴ *Toponimele Buda. Implicații lexicografice și metodologice*, în „Studii și cercetări de onomastică” (SCO), Craiova, I, 1995, nr. 1, p. 113-137; *Arheologie și toponimie. Despre numele de locuri Buda și Cenușa / Cenușăria*, în „Arheologia Moldovei”, XX, 1997, p. 215-218; *Noi observații asupra apelativului budă și a numelor Buda, Budiște și Budișteanu*, în SCO, 4, Craiova, 1999, p. 279-284, și *Promoroacele, o metaforă lexicală în*

prezenței unor mari cantități de cenușă în diverse locuri, alta decât mereu invocatele ruguri funerare. Și la Movila Răbâiei este semnalat în partea superioară a tumulului un strat de cenușă de 10-15 cm grosime, la 40-50 cm adâncime, considerat a fi constituit din resturile unor ruguri funerare de mare vechime⁵. Noi apreciem că asemenea mari depozite de cenușă nu puteau fi rezultatul unor incinerări umane, ci sunt dovezile unei activități intense și de lungă durată (uneori ani și decenii) în exploatarea de silitră (azotat de potasiu). Deși solul bogat în nitriți se află, de obicei, pe șesuri, în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea se credea că silitra se găsește în cantități mari și în movilele unde fuseseră îngropați oștenii căzuți în bătălii. O asemenea „mină de silitră” era văzută de Evlia Celebi⁶ în zona comunei actuale Dumbrăveni din județul Vrancea, iar secretarul soliei lui Ioan Gniński afla, în iunie 1677, că și Vasile Lupul intenționase să scoată silitră din movila Zaboja (= Răbâia), dar oprise lucrarea, când o stafie ar fi apărut în calea oștii sale⁷. Mai târziu, Adam Golarowski, secretarul unei alte solii poloneze ce trecea prin Moldova în anul 1759, consemna faptul că turcii au obținut la Răbâia silitră rezultată din oasele celor îngropați acolo după o mare luptă⁸. Călătorul înregistra astfel amintirea relativ recentă a exploatării silitrei la Movila Răbâiei de către aga Mustafa (în jurul anului 1717) și apoi de către fiul acestuia (ante 1742), cu vreo 3000 de lucrători⁹. Așa se explică, cu certitudine, marile săpături care au distrus partea superioară a Movei Răbâiei, ce a avut inițial o formă conică¹⁰. Ipoteza unui val de apărare cu șanț adiacent a apărut ca urmare a ignorării acestei importante informații, comunicată pentru prima oară de Lazăr Șăineanu¹¹.

La est și sud-est de Movila Răbâiei există mai multe movile mici, dispuse în șir, de la nord spre sud, semnalate, fără vreun comentariu, și de Vicu Merlan. În urmă cu opt decenii, ele erau considerate „redute” de către C.D. Vasiliu, fiindcă se puteau observa și șanțuri adiacente, între timp nivelate de aluviuni și lucrări agricole. Erau așa-numitele *La Promoroace*, pe locul din șesul Prutului, unde fusese cea mare exploatare de silitră din prima jumătate a secolului al XVIII-lea¹².

funcție toponimică, în SCO, 8, 2003, p. 5–11; reprodus în „Prutul”, anul III, 2003, nr. 12, p. 1, 8.

⁵ Vicu Merlan, *lucr. cit.*, p. 13.

⁶ *Călători străini despre țările române*, VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 728.

⁷ P.P. Panaiteșcu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p. 78. Cf. și C.D. Vasiliu, *op. cit.*, p. 7.

⁸ *Călători străini despre țările române*, IX, București, Editura Academiei Române, 1997, p. 420.

⁹ Mircea Ciubotaru, *Promoroacele ...*, (SCO), p. 7.

¹⁰ În anul 1711, cu prilejul luptei de la Stăniilești, un ofițer rus vedea movila întregă, acoperită cu iarbă și având o formă piramidală pătrată și cu vârful plat: C.D. Vasiliu, *op. cit.*, p. 9-11. Urmează că forma actuală a movei este ulterioară acestei mărturii.

¹¹ *Starea Principatelor Române în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. După un cronicar turc, contemporan cu Cantemir*, în „Revista nouă”, III, 1890, p. 22-23.

¹² Pentru tehnologia obținerii silitrei și explicarea toponimului, vezi îndeosebi articolul *Promoroacele, o metaforă lexicală în funcție toponimică*.

Desigur, ipotezele privind datarea mai precisă a acestui impozant tumul nu vor deveni un adevăr definitiv decât doar dacă, eventual, o săpătură arheologică va putea ajunge la baza movilei. Până atunci, asocierea Movilei Răbâiei cu un inexistent troian ce ar fi brăzdat șesul Prutului de acolo și până în marginea satului Șopârteni, din comuna Drânceni, pentru a sugera rolul ei într-un sistem de apărare vag imaginat este o pură speculație, ivită din etimologia imposibilă a denumirii *Troienești*, presupusă a fi numele vechi al acestui sat¹³, și dintr-o localizare greșită a unui sat dispărut. Mai întâi, toponimul *Troienești* nu poate fi derivat din apelativul *troian*, ci numai dintr-un antroponim *Troian*, iar presupusa sinonimie diacronică *Șopârteni* sau *Troienești* este eronată, ca rezultat al „transplantării” în apropierea Movilei Răbâiei a fostului sat Troienești de pe Valea Gerului, din ținutul Covurluiului, sat dispărut încă în secolul al XVIII-lea¹⁴. Sunt preluate în aceste confuzii ipotezele grăbite ale lui Gh. Ghibănescu, care cita și opinia episcopului Melchisedec despre tumul, considerat o ... fortăreață de pământ, și căuta argumente pentru a face din Movila Răbâiei un punct de apărare dintr-un presupus sistem de troiane având vechimi și rosturi incerte¹⁵.

Deși etimologia oronimului *Movila Răbâiei* este totuși transparentă, nu au lipsit propunerile fanteziste sau măcar dubiile justificate. D. Cantemir pretindea că ar fi aflat de la unii (?) legenda despre o regină a sciților, numită *Rabie*, moartă și îngropată în movilă în timpul unei incursiuni împotriva altor sciți ce locuiau în această regiune¹⁶. Este evident faptul că această explicație nu putea fi populară, căci poporul nu știe nimic despre sciți și nici nu face etimologii cu nume nemotivate semantic. Așadar, eruditul domn fie prelua o opinie cărturărească a vremii sale, fie propunea el însuși această etimologie. Ulterior, pasajul din *Descrierea Moldovei* a devenit sursa primară a unei false tradiții „populare”, de fapt a unui colportaj cultural datorat învățătorilor, preoților, funcționarilor și altor intelectuali din zona Hușilor. C.D. Vasiliu vedea dovada unei asemenea memorii colective într-un scurt articol publicat în „Convorbiri Literare” din 1877, p. 344 și urm., datorat unui anonim M.C.C.¹⁷, care, de fapt, reproducea întocmai informația consemnată de D. Cantemir. Și respondenții la chestionarul lui Nicolae Densușianu din anul 1893, un locotenent din Bicz și alți doi, probabil învățători din Gugești și Râșești¹⁸, erau tributari aceleiași autorități, înlocuind doar pe sciți cu ... tătari. Gh. Ghibănescu întrerupe acest clișeu etimologic, văzând în numele *Răbâia* numeralul turcesc *rabi(a)* ‘a patra’, de unde deduce că movila ar fi fost a patra dintr-un lanț de șapte movile înșirate pe linia de hotar a țării de jos din Moldova, formând sistemul de

¹³ Constantin Partene, *op. cit.*, p. 91, și Vicu Merlan, *lucr. cit.*, p. 14.

¹⁴ Cf. *Tezaurul toponimic al României. Moldova. Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772–1988)*, volumul I, partea a 2-a, București, Editura Academiei Române, 1992 (s.v. **Troienești**).

¹⁵ *Surete și izvoade*, XVII, Huși, 1927, p. V-VI, XXI-XXII.

¹⁶ *Descrierea Moldovei*, traducere de Gh. Guțu, București, Editura Academiei Române, 1973, p. 77.

¹⁷ C.D. Vasiliu, *op. cit.*, p. 6

¹⁸ Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, București, Editura Minerva, 1976, p. 332.

apărare menționat. Explicația, frizând fantezia, a fost criticată de C.D. Vasiliu cu bune argumente, deși excesive în combaterea unor presupuneri cu totul improbabile¹⁹. Acesta, după ce invocă, inutil, și un cuvânt arab *rabia*, se apropie de etimologia verosimilă, abandonând-o însă cu îndoială la jumătatea drumului spre interpretarea corectă. Pornind de la prima atestare a numelui dintr-un uric slavon, datat de ultimii editori între 1414 și 1419, în care hodonimul **РѢЖНИ ПѢТЬ** „drumul Râbâii” apare în hotarul a două sate din preajma Hușului actual²⁰, C.D. Vasiliu observă că numele movilei se poate apropia de rus. *rabânia* [*rabynja*], cu transformarea lui *a* neaccentuat în *ă* și dispariția lui *n* moale. Dar ceea ce l-a împiedicat să ducă până la capăt explicația etimologică este faptul că nu a putut lega sensul cuvântului rusc (neexplicitat, dar care trebuie să fie ‘al roabei’, din sintagma *drumul roabei*) de înțelesul (?) istoric și geografic al toponimului românesc²¹, care rămâne astfel obscur.

În anul următor apariției monografiei lui C.D. Vasiliu și, probabil, independent de acesta, necitat, tânărul lingvist Gh. Ivănescu propunea într-o notă lexicală²² același etimon, sl. *rabynia*, considerând și el că Movila Râbâii ar însemna „movila roabei”, toponimul fiind așadar de origine ruteană și datând din veacul al XV-lea, când /*n*/ (muiat, fiind urmat de iot) nu evoluase încă la /*i*/.

Aparent simplă și convingătoare, această etimologie suscită mai multe întrebări. Dacă *Răbâia* este un nume ucrainean, acesta a fost împrumutat ca antroponim (precum *Bohotin*, *Zeletin* etc.) sau este un toponim creat de ruteni, în acest caz vechimea sa fiind mai mare (poate din secolele al XII-lea sau al XIII-lea), denumirea trebuind integrată în mapa slavă ilustrată în zona apropiată de hidronimele *Coșna*, *Covasna*, *Cozia*, *Crasna*, *Drislăvăț* sau *Moșna*? În această ultimă ipoteză, cum era desemnată în ucraineană movila și cum s-a ajuns la denumirea românească? Toponimul *Rabynja Mogila* a fost tradus ca *Movila Răbâii* sau determinantul *Răbâia* a fost întrebuințat ca denumire, fără determinat (procedeu frecvent doar în grupul hidronimelor), precum *Crasna*, din ucr. *Krasna* (*rěka*)? Apoi, care este înțelesul sintagmei **РѢЖНИ ПѢТЬ** din uricul slavon mai sus menționat: „drumul Răbâniilor” (= al unui *Răbâne*, ulterior *Răbâie*)²³, precum *drumul lui Stan Preoteșcul*²⁴, sau, mai curând, „drumul spre (Movila) Răbânia”?

Având de optat între un toponim de origine ucraineană și unul românesc, cu determinant personal (antroponim de origine slavă de est), considerăm că aceasta din urmă este soluția ce evită dificultățile deja sugerate. Ca toponim românesc, *Movila Răbâii* denumeste, poate din secolul al XIV-lea, dar și de mai târziu, o movilă de pe pământul stăpânit de un Răbâia (cf. și *Movila lui Burcel*) și nu are înțelesul ‘movila roabei’, sens posibil doar în ucraineană. Prezența destul de bine

¹⁹ *Op. cit.*, p. 14-20.

²⁰ DRH, A, I, nr. 39, p. 55.

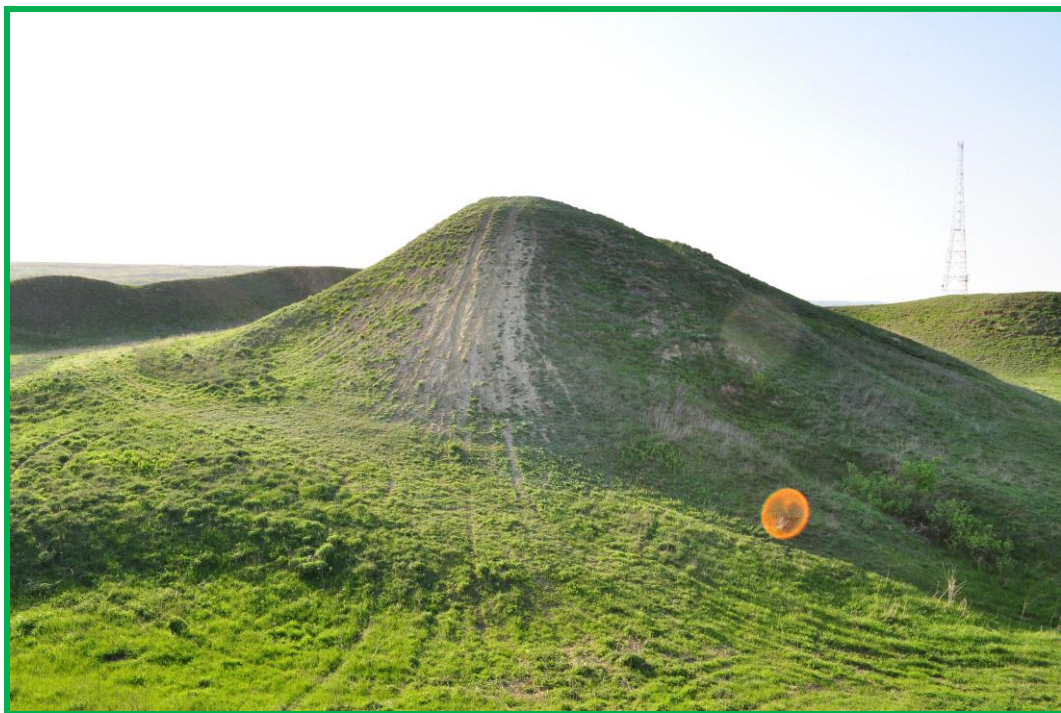
²¹ *Op. cit.*, p. 20.

²² „Buletinul Institutului de Filologie Română” (Iași), I, 1934, p. 167-168.

²³ Aceasta este, de pildă, interpretarea lui Alexandru I. Gonța, în *Documente privind istoria Romniei. A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane*, București, Editura Academiei Române, 1995, p. 579.

²⁴ DRH, A, I, nr. III, p. 418 (1400 februarie 11; fals din secolul al XVI-lea).

documentată a numelui de persoană *Răbâia* în Moldova este un argument semnificativ pentru această datare și propunere etimologică. Astfel, un Drăgan Răbâe este atestat în anii 1555 și 1560²⁵, alți Răbâia apar în 1615²⁶, 1636²⁷, 1637²⁸, 1639²⁹. Nu foarte departe, în satul Comarna, din ținutul Iașilor, în anul 1820, locuia un Iordache Răbâia³⁰. Nu mai puțin de patru foste sate au avut nume cu aceeași bază personală: Răbăești, pe Elan, în ținutul Fălciu³¹, Răbăeștii din ținutul Soroca³², Răbâia, înglobat în satul Horodniceni, din județul Suceava³³, și Răbâia, înglobat în satul Petricani din județul Neamț³⁴.

²⁵ *Ibidem*, VI, nr. 180, p. 332, și nr. 255, p. 456.

²⁶ DIR, A, XVII/3, p. 196.

²⁷ DRH, A, XXIII, nr. 560, p. 609.

²⁸ *Ibidem*, XXIV, nr. 220, p. 201.

²⁹ *Ibidem*, XXV, nr. 163, p. 175.

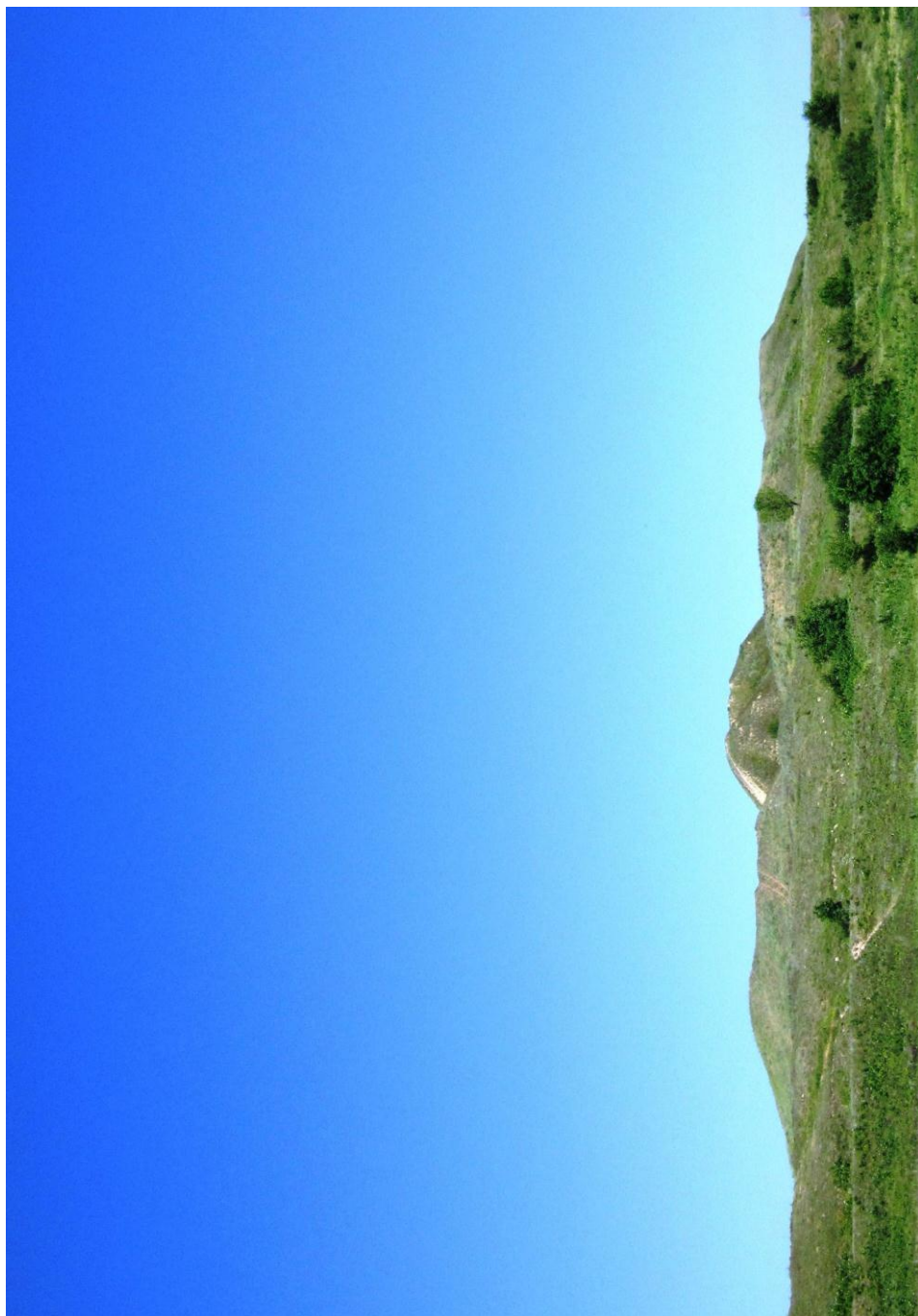
³⁰ *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845). II. Ținutul Iași, Partea I (1820)*, Iași, Editura StudIS, 2011, p. 211.

³¹ DRH, A, XXVI, nr. 500, p. 423; 1642 iunie 23.

³² *Ibidem*, nr. 225, p. 192; 1641 septembrie 1 – 1642 august 31.

³³ *Tezaurul toponimic al României...*, s.v. **Răbâia**¹.

³⁴ *Ibidem*, s.v. **Răbâia**².

CONTROVERSE CANTEMIRIENE

Ștefan GOROVEI

Dumitrașcu vodă, în persoana căruia reprezentanții multor domenii își văd sau își întrezăresc un înaintaș, trebuie să fi fost, încă din zilele vieții sale, un personaj îndeajuns de controversat. Cu prea multă știință de carte și cu orizonturi mult prea vaste pentru compatrioții săi, cu idealuri mult prea înalte și prea cutezătoare pentru o Moldovă a cărei clasă conducătoare era de multă vreme „friptă” de experiențele feluritelor alianțe și prietenii politice, el era menit absolut neîmplinirii pe meleagurile natale. Nu a avut cum să fie înțeles de ai săi, oricât unii dintre aceștia i-ar fi prețuit înalta învățătură și ascuțimea minții. Fără dușmănie și resentimente, a fost părăsit de cei mai importanți colaboratori ai săi, precum Neculce, care au socotit că onoarea de a rămâne alături de principele lor în imensitățile împărăției rusești ar fi fost mult prea scump plătită prin pierderea ocinelor de la Țara Moldovei. Cei care i-au rămas alături, întemeind familii nobile rusești de obârșie „volohă”, au fost tocmai cei care nu pierdeau mai nimic părăsind Moldova și nici n-ar fi câștigat mai nimic întorcându-se acasă.

Vodă la Moldova sau serenissim prinț al Sfântului Imperiu Rus, Dimitrie Cantemir este un nesfârșit izvor de întrebări și de controverse: este el născut în 1673, așa cum au zis urmașii săi despre el, sau în 1674, cum rezultă din cea mai strânsă analiză a surselor ?! Este el reprezentat în faimosul tablou de la Rouen, pictat eventual de Van Mour în scurta trecere prin Istanbul, găzduit de domnul de Ferriol, ambasadorul Regelui Soare ?! Sunt ale lui osemintele pe care, într-un acces de bunăvoință, Rusia Sovietică le-a dăruit României în 1935, odată cu restituirea tezaurului arhivistic ?!

Controversele nu lipsesc nici în zilele noastre, provocate de același *neasemuit inorog* și moștenirea sa. Mai zilele trecute, presa (o parte a presei...) a anunțat că *tezaurul cultural al României a fost adus acasă din Rusia*. În subtitlu, informația s-a restrâns: nu era vorba de „tezaurul cultural al României”, ci doar de manuscrisele lui Cantemir. Adevărului întreg i-au rămas literele cele mai mici: nu manuscrisele, ci doar facsimilele lor ! O idee aberantă a primit toate cele necesare pentru punerea ei în aplicare: o ediție în 20 de volume a acestor facsimile ! Cu alte cuvinte, o ediție *inutilă*, pentru că opera lui Cantemir nu se poate folosi după facsimilele manuscriselor sale, ci după ediții critice, alcătuite prin truda echipelor de specialiști. E ca și cum colecția *Documenta Romaniae Historica* s-ar publica prin facsimilarea pergamentelor, copiilor și traducerilor, fără transcrierea și traducerea documentelor... Numai găunoșenia agramată și arogantă a mai marilor culturii noastre de azi a putut să conceapă așa ceva, în loc să se finanțeze ediția academică de *Opere complete*, începută în 1973 și încă neîncheiată.

Las aceste controverse în seama oamenilor mari, academicieni de toate soiurile, iar eu mă întorc la cele care țin cu adevărat de cunoașterea istorică, stăruind în încercarea de a desluși firele strămoșilor și de a stabili cât mai riguros locul pe

care neamul Inorogului îl avea în alcătuirea socială a Moldovei medievale. Așadar, despre **pătura socială din care s-a ridicat Cantemir bătrânul**.

Cu uimire am citit, într-o publicație recentă, opinia că primul domn din neamul Cantemireștilor ar fi provenit „din treapta răzeșească, «din părinții săi oaie zămislit», cum codifică el însuși [= D. Cantemir] originea reală a tatălui său în *Istoria ieroglică*”. Istoricul din zilele noastre precizează mai adânc înțelesul afirmației sale, arătând că răzeșii erau, atunci, urmași de boieri (*numai mijlocii și mici*, crede d-sa), numiți de Dimitrie Cantemir „coloni liberi”. „Însă – continuă acest autor – **tatăl său nu se trăgea din răzeși, ci din țărani de jos** [...]. Nici mama lui Constantin, care era din Silișteni, nu provenea din răzeși, ci din moșneni (*și aceștia coproprietari, dar pe veche proprietate țărănească*)”. Același autor vorbește despre „mentalitatea de țaran strângător” cu care Constantin Cantemir a adunat bucățile de pământ din care și-a constituit domeniul. Nu știu cum a ajuns autorul din veacul XXI să cunoască mentalitatea *țaranului* român din veacul XVII !... Oricum, e bine să se știe că aceeași „mentalitate de țaran strângător” caracteriza și pe boierul mic și pe boierul mare, atunci când era vorba de a aduna petice de pământ, prin cumpărături și dani, lipind hliză de hliză până la obținerea unei suprafețe mai acătării, care să poată fi valorificată în vreun fel. Cu atât mai mult a trebuit să procedeze așa urmașul unor stăpâni de pământ care din veacul al XV-lea se înmulțiseră pe aceleași moșii, ajungând să se răzlețească unii spre bucuria altora, care puteau primi astfel o sfoară ceva mai consistentă de pământ.

În fond, ne aflăm aici, în tratarea unui subiect din istoria Cantemireștilor, în fața unor confuzii grave din domeniul istoriei sociale a Moldovei medievale și premoderne. Confuziile sunt, e drept, de dată veche, iar împrejurările istorice din România veacului XX nu au făcut decât să le agraveze, întârziind clarificarea lor.

Este o eroare gravă a amesteca unele categorii de stăpâni de pământ cu unele categorii sociale, ori a căuta echivalențe între unele și altele. Introducerea termenului *țaran* în discutarea chestiunilor legate de stăpânirea pământului constituie o mare contribuție la amplificarea confuziilor, după cum folosirea termenului *răzeș* fără nuanțe și rupt de context produce păguboase anacronisme.

Se încearcă a se face – cum am văzut – o distincție între categoriile de *coproprietari*, adică între cei care stăpâneau (**nu în devălmășie, ci în indiviziune**) pământuri mai mult sau mai puțin întinse: **răzeșii** ar fi coproprietari pe **veche proprietate boierească**, fiind deci urmașii unui boier vechi, în timp ce **moșnenii** ar fi coproprietari pe **veche proprietate țărănească**, fiind deci urmașii unui vechi ori străvechi țaran stăpânitor de sate. Distincția pare eficientă și clarificatoare, numai că în formularea ei se introduc două noțiuni cu totul străine de tema însăși a demonstrației. Mai întâi, ideea unui țaran stăpân de sate în Moldova veacurilor XIV–XVI este o aberație: cel care, la vremea aceea, ar fi stăpânit în mod liber un sat sau mai multe sate, astfel încât descendenții săi să ajungă *coproprietari*, **nu putea fi un țaran, ci era, în chip obligatoriu, un boier, nu ca dregătorie, ci ca statut social**.

Pe de altă parte, se vorbește de categoria de coproprietari numiți *moșneni*. Este iarăși o gravă eroare: **categoria moșnenilor nu există în Moldova, ci e specifică Țării Românești**, fiind, acolo, echivalentul răzeșilor moldoveni. Folosit

în actele moldovenești, termenul *moșneni*, cu variantele *moșieni*, *moșeni* sau *moșinași*, înseamnă stăpânii moșiei și este nu doar echivalentul absolut al răzeșilor (împreună-stăpânitori, stăpânitori de părți), ci chiar o întărire (pleonastică, dacă se poate) a acestora. Iată exemple culese la întâmplare și care ar putea îndemna la o cercetare mai atentă a subiectului, spre definitivă eliminare a confuziilor.

Pe la 1657–1658, *răzeșii* din Marginea de Sus și de Jos și-au vândut moșia lui Gheorghe vodă Ștefan, pentru mănăstirea acestuia de la Cașin; domnul a dat banii *moșnenilor*.

Pe la 1660–1664, într-o pricină pentru Ivancăuți, se folosește expresia „câți răzeși sânt în Ivancăuți *moșneni*”.

La 1661, vânzătorii unor părți din Șendreni și Pășcani (Covurlui) sunt numiți „moșieni”.

La 1662, într-o vânzare tot la Covurlui, se arată că s-au cumpărat pământurile de la *răzeșii moșneni*.

La 1665, se vorbește de *moșnenii de Hilișeu*; unul dintre ei este Ștefan Rugină, dintr-o cunoscută familie boierească și care chiar la acea vreme era *fost șetrar*. Frumoasă imagine: boierul șetrar moșnean, adică coproprietar pe veche stăpânire țărănească ! Va fi fiind frumoasă și poate chiar va fi producând mulțumire sufletească celor cu porniri populiste. Numai că e imposibilă !

Așadar, avem *răzeșii care sunt moșneni*, avem *răzeșii moșneni* și *moșenii răzeși* (1636), avem un *moșnean* care aparține categoriei boierilor dregători (fiind el însuși de vechi neam boieresc).

Care era originea stăpânirii de pământ pentru cei arătați ca *moșeni*, se vede limpede dintr-un act de la 1635, petru Macicăuți (Orhei) – un Isac strămoșul, fiul acestuia Crăciunaș, ambii „moșeni din sat din Macicăuți”; Crăciunaș a avut cinci copii, așa încât se vorbește despre „moșia a cinci frați”. Moșenii sunt, deci, stăpânii moșiei, *moșierii* acelei vremi, mai ales pe cale ereditară și mai rar prin cumpărarea unui pământ. Este o precizare necesară, întrucât evoluția specifică a situației la noi a făcută ca orice Popescu a cumpărat o moșie pe la 1870 (sau și mai târziu) a ajuns a fi socotit **boier**, fără să aibă nici o legătură cu vechea aristocrație de pământ care a caracterizat Evul Mediu moldovenesc !

La 1636, o pricină interesantă aduce, în dosarul chestiunii care ne interesează, mărturii prețioase și grăitoare. Un anume Iorga din Suceava cumpărase o bucată de pământ la Hănțești (Suceava), dar Avram de Lucăceni nu l-a primit să fie „*răzeș* cu dumnealui într-acea ocină”, întemeindu-se pe dreptul său incontestabil, „căce c-au fost *moșan* mai bătrân în sat în Hențești”.

„Moșanul” care n-a vrut să-l primească „*răzeș*” pe grecul sucevean Iorga n-a avut nici o dregătorie importantă, dar el, Avram de Lucăceni, ținea de marea boierime de neam a vremii, ca urmaș al marilor logofeți Ioan Tăutu, Isac și Zaharia Bârlădeanu.

Aceste exemple – câteva din multele care se pot culege din edițiile de documente – pun în lumina cea adevărată atât sensul termenului *moșan* (cu variantele moșnean, moșinaș, moștean), cât și raportul lui cu termenul *răzeș*. Cei desemnați ca atare fac parte din boierimea țării, adică din categoria nobililor ereditari, al căror certificat de noblețe era tocmai stăpânirea liberă a pământului.

Nuanțele pe care le aduce Cantemir însuși cu privire la răzeși trebuie înțelese ca reflectând situația degradată din vremea sa, iar transferarea lor asupra unor etape mai vechi este neîngăduită ca metodă istorică. Nu mai este nici o taină că numele răzeșilor apare în Moldova puțin înainte de sfârșitul secolului al XVI-lea și se poate demonstra documentar descendența lor din câte un vechi boier mare, al cărui domeniu s-a pulverizat prin înmulțirea urmașilor și împărțirea pământurilor între ei. Când cineva ajungea să stăpânească – să zicem – jumătate din a treia parte din a cincea parte din jumătatea de sus a satului X, înseamnă că el culegea **a 60-a parte** din produsele moșiei. Dacă moștenirea lui trebuia să se împartă la trei copii, fiecăruia îi revenea câte o **a 180-a parte** – adică ... praful de pe tobă ! Și totuși, prin aceasta el nu devenea țăran, adică om neliber.

Cu aceste precizări, cred că putem respinge ca nefondate afirmațiile și categorisirile de la care am pornit, ca să revenim la materialul documentar referitor la înaintașii Cantemireștilor. Acest material este – trebuie spus de la început – destul de sărăcăcios. Sau este doar o aparență, o iluzie creată de risipirea lui prin arhivele urmașilor din familiile Bogdan și Paladi.

„Moșnenii” de la Silișteni nu sunt altceva decât urmașii aceluși Pătru Silișteanul care la 1491 cumpăra satul Mănești „la obârșia Ialanului”, alături de ceea ce avea să devină satul Silișteni sau – sub pana lui Dimitrie Cantemir – „paternus pagus, Silistenii dictus”. Amintirea lui Pătru Silișteanul ca strămoș întemeietor de sat și de stirpe a dăinuit două secole: la 1688–1689, încă se mai făcea o vânzare „din bătrânii lui Petru Silișteanul”, cumpărătorul fiind însuși Constantin vodă Cantemir.

E de înțeles că aceste cumpărături (unele, probabil, sub presiune) au nemulțumit pe „moșnenii” Siliștenilor, care au ajuns să se plângă de faptul că ruda lor domnească „ne lua [...] moșie părțile tuturor” și din această nemulțumire s-a născut izvodul publicat de Gh. Ghibănescu în 1913. „Moșnenii” arătau acolo că abia „mama lui Cantemir vodă au fost vară primare” cu unul de-ai lor (un Aramă), deci drepturile lui ar fi fost cam îndoielnice. Dar ei nu contestă înrudirea, iar în izvodul lor apare, spre începuturi, un *Silișteanul*. Este evident că izvodul merită o analiză aprofundată, cu noi adausuri documentare.

Faptul că mama lui Constantin vodă era din neamul „moșnenilor” de Silișteni nu face imposibilă apartenența și a lui Cantemir însuși la același neam, la aceeași posteritate genealogică. Nimic nu e mai firesc decât căsătoria între două rude, mai apropiate sau mai îndepărtate, aparținând posterității unui strămoș comun și stăpânind (sau nu) părți din vechiul domeniu al acestuia. Când Dimitrie Cantemir spune că înaintașii părintelui său se porecleau *Silișteanul*, mi se pare că nu am avea nici un motiv serios ca să nu-i dăm crezare.

*

La originea acestui ghem de înțelegeri și interpretări fantasmagorice pare a sta istoricul Ilie Minea. În monografia sa din 1926, el a pus sub semnul întrebării **toate** informațiile date de Dimitrie Cantemir despre familia sa, ceea ce, firește, nu este un procedeu metodologic corect; pe de altă parte, cu același prilej, el nu a valorificat cu toată atenția rezultatele și sugestiile colegului său ieșean, Sever Zotta. Afirmările (sau, poate, mai bine zis, *infirmările*...) formulate de Ilie Minea au fost

luate de bune de alți istorici, deja reticenți față de zisele lui Dimitrie Cantemir; așa, s-a putut spune că Ilie Minea „a argumentat convingător că nu este nici o legătură între Siliștenii din sec. XV și Cantemir”. De fapt, istoricul ieșean nu a făcut nici o demonstrație, nu a argumentat în nici un fel, ci doar a lansat afirmații.

Iată, spre exemplu, o afirmație ca aceasta: „Nici un cronicar nu pomenește porecla *Silișteanul* pe care și-o atribuie neamului său D. Cantemir”. O asemenea observație nu are absolut nici o valoare: cronicarii nu pomenesesc o mulțime de lucruri, mai importante sau mai mărunte, ceea ce nu înseamnă că ele nu au existat. După câte lucruri *nu pomenesesc* cronicarii noștri, n-am mai avea nici un fel de istorie... Și apoi, cum spune Cantemir însuși, „tăcerea nici pune, nici ridică lucrul”.

Referindu-se la Pătru Silișteanul din 1491, Ilie Minea scria: „Dar Petru se zicea Silișteanul numai fiindcă avea proprietate în Silișteni, sat de răzeșie”. **De două ori eronat:** întâi, pentru faptul că nu putem vorbi de *răzeși* la 1491, și apoi, pentru că raportul dintre antroponime și toponime era exact invers: așezarea s-a numit *Silișteni* după numele stăpânului, și nu stăpânul s-a „poreclit” după numele satului. De altminteri, se vede, din cercetarea documentelor, că satul Silișteni nici nu exista la 1491...

O a treia, în fine, dintre „argumentările” lui Ilie Minea: „Boierul zis Silișteanul din sec.17 nu poate fi privit ca rudă a Cantemireștilor, deci nici «nepoata Silișteanului» din documentul dat în 12 aprilie 1642”. Din ce motiv boierul Silișteanul din secolul XVII nu ar putea fi privit ca rudă a Cantemireștilor – aceasta Ilie Minea a omis să argumenteze...

Iată pentru ce, cu tot respectul datorat acestui vrednic înaintaș al medievisticii ieșene, eu cred că Ilie Minea a pășit strâmb în domeniul genealogiei cantemiriene și s-a lăsat copleșit de impresiile negative produse de cunoscuta fantezie a obârșiei tătărești. Altminteri, am arătat încă acum un sfert de secol în ce măsură informațiile documentare se suprapun celor date de Cantemir.

Preluarea unor „argumentări” ca acelea pe care tocmai le-am reprodus din opera lui Ilie Minea ar trebui să fie înlocuită cu **o cercetare serioasă a istoriei satelor** în care documentele indică ocine ale lui Cantemir și ale Siliștenilor. Astfel este, de pildă, satul Pârțești la Gura Săratei, unde un **Fetion Silișteanul** stăpânea (jumătate de sat) pe vremea lui Ștefan cel Tânăr (Ștefăniță); el s-a călugărit apoi, sub numele Tudor și și-a vândut jumătatea de sat fraților săi **Dan** și **Furdui Silișteanul** (1531); după două decenii (1555), cel din urmă și-a înstrăinat partea, adică $\frac{1}{2}$ din $\frac{1}{2}$ (un sfert) din Pârțești. În 1646, o *nepoată a Silișteanului* vindea marelui logofăt Racoviță Cehan a șasea parte din Pârțești. Înșirarea documentelor arată cu toată claritatea că acel *Silișteanul* a cărui nepoată vindea o șesime din Pârțești nu putea fi decât Dan Silișteanul, singurul care păstrase o bucată de pământ în acel sat. Pentru ca sfertul lui de sat să producă după un veac o șesime, înseamnă că în generația care i-a urmat au fost trei moștenitori, cărora le-a revenit câte o a 12-a parte de sat; prin moștenire, cumpărare, schimb sau danie, unul dintre moștenitori a adus în stăpânirea sa încă o a 12-a parte de sat; iar $\frac{2}{12} = \frac{1}{6}$.

Însă această cotă de o șesime se întâlnește și în evoluția Siliștenilor. Același document din 1646 arată că Racoviță Cehan cumpărase și o șesime din Silișteni la Gura Mușatei. Nu poate fi o coincidență: cândva, în evoluția vechiului domeniu

(mare sau mic) al strămoșilor lui Cantemir a intervenit o împărțire similară a satelor care îl compuneau, ajungându-se astfel la cote identice. Vânzătorii din 1646 sunt cinci la număr, deci cota indiviză a fiecăruia era de **1/30**. Subliniez aceasta pentru a exemplifica și aici o afirmație anterioară.

O înrudire trebuie să fi existat – așa cum a presupus încă Sever Zotta – între neamul Siliștenilor și Cehănești, întrucât pe la 1625 Petre Cehan (tatăl logofătului Racoviță) cumpărase satul Silișteni „de la fiii lui Silișteanul din Bârlad”. Va fi fost, probabil, o cumpărătură care a trebuit completată cu șesimea din 1646. Numai printr-o asemenea veche înrudire se poate explica și legătura lui Cantemir bătrânul cu Ion Racoviță (mort în 1688; mare comis, mare spătar, mare paharnic și mare vornic), căruia i-a botezat un fiu. Iar aceste relații au continuat și la generația următoare, prin căsătoria dintre Safta, fiica lui Cantemir, și Mihalache Racoviță, fiul aceluiși Ion Racoviță și viitor domn.

Și atunci când constatăm că Cehăneștii, în patru generații, au stat în legătură cu Siliștenii pe de o parte și cu Cantemir bătrânul pe de altă parte, mi se pare foarte greu (dacă nu imposibil !) de contestat relația genealogică dintre Silișteni și Cantemir, ca și obârșia lui Cantemir din cu totul altă „treaptă” decât aceea de „țaran de jos”.

Istoricii s-au lăsat prea tare influențați de caracterizarea făcută de Neculce, care a scris despre Cantemir bătrânul că „au fost de oameni proști de la ținutul Fălciului”. Însă aceiași istorici nu s-au gândit să cerceteze mai întâi terminologia folosită de Neculce atunci când vorbește despre treptele clasei boierești. Pentru el, *boiari* sunt numai purtătorii de dregătorii mari, dar prin aceasta nu exclude pe ceilalți – boieri ținutași, cu sau fără mici dregătorii locale – din „nobilitatea” moldovenească. El povestește, într-un loc, de supărarea *boiarilor* față de trecerea de care se bucurau la curtea lui Constantin vodă acei „boierinași, tot ficiori de moșâci codreni și gălățeni”. Cu alte cuvinte, erau ei „feciori de moșici” (tot una cu „oameni proști” !), dar erau boierinași.

De altminteri, trebuie să se observe că boierii moldoveni, chiar nemulțumiți de ponderea sporită a boierinașilor la curtea domnească, nu i-au făcut lui Constantin vodă acel boicot social de care erau în stare în anumite cazuri. Și, pe de altă parte, nu trebuie să se uite că tocmai reprezentanții acestui strat al boierimii moldovenești au fost cei care au rămas în Rusia cu domnul pribeag.

Istoria socială a vechii Moldove e mult prea complicată pentru ca încheieri definitive să fie proclamate sentențios, de la înălțimi academice, fie ele de o parte, fie de cealaltă parte a Prutului.

Text citit la Simpozionul *Dimitrie Cantemir. 300 de ani de la urcarea pe tron* (Huși, 6 decembrie 2010)

DESPRE PROVENIENȚA NEAMULUI CANTEMIREȘTILOR (I)

Sergiu BACALOV

Considerații privind originea tătărească

Problema originii neamului Cantemireștilor a fost cercetată de numeroși istorici, care au înaintat diverse ipoteze în această direcție. Istoriografia problemei, destul de vastă și variată¹, la rândul ei necesită să fie investigată, ceea ce vom face în continuare, în mod succint, ca spre final să ne expunem propriul punct de vedere asupra subiectului studiat.

Referitor la problema originii Cantemireștilor au scris: Dimitrie Cantemir², G.Z. Bayer³, Sever Zotta⁴, Petre P. Panaitescu⁵, Constantin C. Giurescu⁶, Ștefan S. Gorovei⁷, Andrei Eșanu⁸, Constantin Rezachevici⁹, Dinu Poștarencu¹⁰, Fiodor Angheli¹¹ etc. Istoriografic, se evidențiază două opinii de bază, cu mai multe derivate, secundare, ce gravitează în jurul acestora:

- 1) Cantemireștii din Țara Moldovei sunt la origine tătari.
- 2) Cantemireștii sunt moldoveni din talpă.

¹ *Neamul Cantemireștilor (Bibliografie)*, coord. Andrei Eșanu, Chișinău, 2010.

² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992, p.108; *Viața lui Constantin Cantemir*, text stabilit și tradus de Radu Albala, introducere de Const. C. Giurescu, București, 1973, p. 3; *Istoria Imperiului Otoman. Creșterea și scăderea lui*, traducere de Ios. Hodosiu, partea II, București, 1878, p. 539.

³ проф. Г.З. Беер, *История о жизни и делах молдавского господаря князя Константина Кантемира*, Москва, 1783.

⁴ Sever Zotta, *Despre neamul Cantemireștilor* în „Revista Arhivelor”, an. I, nr. 1, București, 1924, p. 61-72; an. I, Nr. 2, București, 1925, p. 204-209; an II, Nr.3, București, 1926, p. 316-327.

⁵ Petre P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958.

⁶ Constantin C. Giurescu, Introducere la lucrarea lui Dimitrie Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir*, text stabilit și tradus de Radu Albala, București, 1973.

⁷ Ștefan S. Gorovei, *Cantemireștii. Eseu genealogic* în „Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII”. Coordonator și redactor științific acad. Andrei Eșanu, Chișinău, Știința, 2008, p. 16-46.

⁸ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Fiicile lui Constantin vodă Cantemir* în „Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII”. Coordonator și redactor științific acad. Andrei Eșanu, Chișinău, Știința, 2008, p. 93-97.

⁹ Constantin Rezachevici, *Constantin Cantemir (1627-1693). O viață neobișnuită – de la Silișteni la scaunul Moldovei* în „Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII”. Coordonator și redactor științific acad. Andrei Eșanu, Chișinău, Știința, 2008, p. 47-92.

¹⁰ Dinu Poștarencu, *Cu privire la genealogia Cantemireștilor* în „Revistă de lingvistică și știință literară”, Chișinău, Nr. 2, 1996, p. 93-95.

¹¹ Фёдор Ангели, *Эпоха и новая трактовка родословия Кантемиров. Конец XIV – первая половина XVIII вв.*, Кишинёв, 2010.

În prezentul articol, ce reprezintă primul compartiment al unui studiu mai larg, ne vom opri atenția în special asupra problemei privind originea tătărească a Cantemireștilor, totodată făcând anumite precizări referitor la acest subiect. Ținând cont și de faptul că, începând încă cu secolul al XVIII-lea, mai mulți autori s-au expus atât pro (Dimitrie Cantemir) cât și contra (Voltaire) unei asemenea origine a Cantemireștilor¹². Mult mai argumentat, în acest sens, s-au pronunțat asupra problemei istoricii Petre P. Panaitescu și Constantin C. Giurescu. Astfel, Petre P. Panaitescu, considera opinia privind origininea tătărească a neamului Cantemireștilor ca fiind falsă, inventată „într-o vreme, când se gândea (Dimitrie Cantemir – *n.n.*) la domnia ereditară a neamului său în Moldova, cu ajutorul Rusiei; Dimitrie Cantemir s-a rușinat de originea de jos a familiei și și-a alcătuit o genealogie care-l făcea să descindă din haniii tătari, din însuși Tamerlan, spaima Orientului”¹³. La rândul său, Constantin C. Giurescu cugeta „cât temei se poate pune pe această indicație privind originea tătărească a Cantemireștilor... e greu de precizat. Faptul n-ar fi imposibil” și, „în concluzie, afirmația... despre originea tătărească a Cantemireștilor nu trebuie respinsă de plano, dar nici luată ca o certitudine. Să sperăm că noi documente vor lămuri problema”¹⁴.

Ideea originii tătărești a Cantemireștilor cunoaște mai multe variante, dintre care remarcăm trei, mai importante:

a) Cantemireștii din Țara Moldovei sunt la origine tătari, stabiliți în țară și convertiți la creștinism încă în domnia lui Ștefan cel Mare, și care provin direct din Tamerlan (Timur Lenk sau Han(ul) Timur). Este cea mai veche versiune privind originea tătărească a Cantemireștilor moldoveni. A fost lansată de Dimitrie Cantemir, cu pretenția că ar reprezenta o tradiție istorică, păstrată pe parcursul a câtorva secole în familia sa. Despre acest fapt Dimitrie Cantemir insistă în câteva din lucrările sale.

Astfel, în *Descrierea Moldovei*, nota într-un anumit context că „Cantemireștii se trag din Tataria Crimeii”¹⁵, și că neamul lui „Cantemir s-a numit Silișteanu de la satul cu același nume”¹⁶, totodată publicând integral textul unui „hrisov dat strămoșului nostru Teodor Cantemir de către Ștefan cel Mare, având cuprinsul următor:

„Fiindcă Teodor Cantemir, pârcălab de Chilia și Smila, s-a arătat a fi o slugă credincioasă și un oștean viteaz al crucii lui Hristos, întru apărarea acestor cetăți împotriva năvălirilor turcești și tătărăști și fiindcă la urmă toate locurile acestea au fost, cu voia lui Dumnezeu, pustiite și răpitate de către turci, fiind silit de puterea acestora să părăsească moșia părintească, dăruită moșului și strămoșului său, pentru slujbele făcute cu credință, de către strămoșii noștri răposați întru domnul, dăruim, de aceea, sus pomenitului Teodor Cantemir, din dragoste și milă creștinească, trei sate în ținutul Fălciului cu tot

¹² Dinu Poștarencu, *op.cit.*, p. 93-95.

¹³ Petre P. Panaitescu, *op.cit.*, p. 27.

¹⁴ Constantin C. Giurescu, *op.cit.*, p. X-XI.

¹⁵ Dimitrie Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 115.

¹⁶ *Ibidem*, p. 108.

*ce ține de ele, păduri, câmpii, ape și iazuri și-l facem mai mare peste tot codrul Tigheciului și căpitan mai mare al călărimii de acolo*¹⁷.

Document a cărui falsitate a fost evidențiată de marea majoritate a istoricilor și specialiștilor în domeniu¹⁸.

Noi detalii referitoare la genealogia neamului său le aflăm din lucrarea *Viața lui Constantin Cantemir*, în care se specifică că părintele lui Constantin vodă Cantemir, „Toader, coborâtor din vechea stirpe a Cantemireștilor, a fost fiu al lui Nestor, nepot al lui Vasile, strănepot al lui Iban, din strămoșii Grigore și Toader Cantemir, cu porecla mai nouă ‘Silisteanul’, care, primul dintre Cantemireștii de la Crâm, a trecut sub steagul lui Hristos în anul 6951 <de Ia Facerea> lumii, pe vremea lui Ștefan-Vodă, zis cel Mare”¹⁹.

Această genealogie este criticată²⁰ sau preluată de mai mulți istorici care, în paralel, neagă, recunosc sau evită comentariile asupra versiunii privitoare la proveniența tătărească a lui Toader (I) Cantemir. Remarcăm că respectiva filiație este acceptată de G.Z. Bayer²¹ și de Andrei Eșanu²², care au elaborat cele mai detaliate spițe genealogice ale neamului Cantemireștilor. Cu unele modificări, aceasta este acceptată și de Ștefan S. Gorovei²³.

Noi date care tind să completeze arborele genealogic al Cantemireștilor, în special în ceea ce privește originea tătărească, ne oferă lucrarea *Istoria Imperiului Otoman*, anume nota 98²⁴. Astfel, nota respectivă permite identificarea încă a doi

¹⁷ *Ibidem*, p. 108.

¹⁸ Petre P. Panaitescu, *op.cit.*, p. 28: „Tot așa de fantezistă ca și originea nobilă tătărească a familiei este și pretinsul privilegiu de danie al lui Ștefan cel Mare dat lui Teodor Cantemir, înaintașul lui Dimitrie din veacul al XV-lea, căruia îi dă trei sate și dregătoria de căpitan de codri (care nu exista ape vremea lui Ștefan cel Mare). Privilegiul „publicat” în *Desrierea Moldovei* este de la prima vedere un fals izvorât din pioase sentimente pentru strămoși, dar din nefericire totuși un fals”; Constantin C. Giurescu, *op.cit.*, p. XI: „un lucru însă e cert: data 6951 adică 1443 a erei noastre nu cade în timpul domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1504), așadar indicația cronologică a „Vieții” este inexactă. Ceea ce poate duce la presupunerea că afirmația privind pe „strămoșul” Teodor este și ea inexactă și că Dimitrie Cantemir – al cărui nume de familie amintește pe acela al vestitei căpetenii tătărești din Bugeac, Cantemir-bey, din prima jumătate a secolului al XVII-lea, prietenul voievozilor moldoveni Ștefan Tomșa (1611-1615 și 1621-1623) și Miron Barnowski (1626-1629) – a fost îndemnat, asemenea atâtor alți din acea vreme și din toate timpurile, să-și construiască o ascendență impresionantă”.

¹⁹ Dimitrie Cantemir, *Viața...*, p. 3.

²⁰ Petre P. Panaitescu, *op.cit.*, p.28: „Chiar numele celor cinci ascendenți ai lui Teodor, tatăl lui Constantin vodă, pe care-i găsim în *Viața lui Constantin Cantemir*, scrisă de fiul său, constituie o genealogie îndoielnică, de vreme ce nu se potrivește nici cu nota genealogică din *Istoria Imperiului Otoman*, unde apare ca înaintaș un Szaftaz Cantemir”

²¹ проф. Г.З. Беер, *op.cit.*, c. 362.

²² *Neamul Cantemireștilor. Arbore genealogic*. Anexă la *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*, Coordonator și redactor științific acad. Andrei Eșanu, Chișinău, Știința, 2008, planșa anexată.

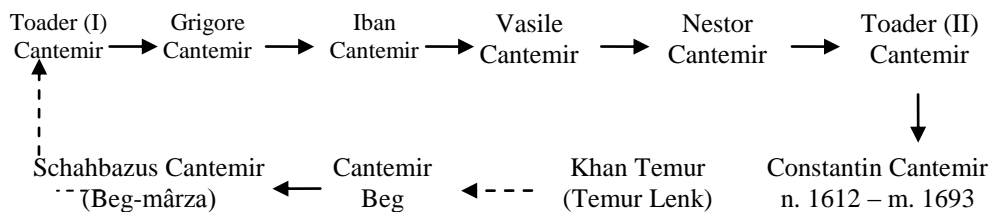
²³ Ștefan S. Gorovei, *op.cit.*, p. 16-46.

²⁴ Dimitrie Cantemir, *Istoria...*, p. 539: “*Din familia lui Cantemiru. Acesta familia era în mare vedea la Mirzescii din Tatari’a pentru nobilitatea sa si immensele sale avutii. După*

Cantemirești, pentru perioada de până la sosirea și creștinarea lor în Țara Moldovei: Cantemir Beg și fiul său, Schahbazus Cantemir alias Beg Mârza, totuși fără a se face vreo legătura genealogică dintre aceștia și Toader (I) Cantemir. Și doar în versiunea *Vieții lui Constantin Cantemir* redactată de G.Z. Bayer, se încearcă o unificare a spiței genealogice a Cantemireștilor²⁵.

tradițiune, familii'a Cantemiru deriva de la Temurlenti, mare cuceritoriu alu Asiei. Acest'a pare a o comproba chiar' si numele insusi: căci Can Temur sau Can Temir, insemna sangele lui Temur, sau persona descendenta din sângele lui Temuru. Unulu din Cantemiresci avuse curagiulu a se subtrage atâtu de sub potestatea Chanului câtu si de sub jugulu Turciloru, si s'a luptata in cursu de mai multi ani cu asemenea bunu succesu contra mai multoru Seraskieri, si probabilu, ca elu si-ar' ti eluptatul deplinu independenti'a si libertatea, deca nu s'ar fi sedusu prin unu fraudulosu tractatu. Turcii adeca vediendu că cu armele nu potu face nimica in contra lui, s'au prefacutu ca ar' voi se incheia pace cu elu. S'au invoitu la tote căte a cerutu, si i-au datu principatulul Benderului cu totu teritoriulu dependente de acesta: l-au onoratu cu titlu de Begu, și cu privilegiulu de a purtatrei tuguri. Dar' după ce l-au capetatu cu modulu acest'a, Turcii pucinudupă aceea au pusu man'ape elu si l'au omoritu. Fratii lui s'au suppusu din nou Chanului, care le-a datu voia a locui în provinciile Ackiermanu si Kili. Fiiulu seu Sava Cantemiru anca a fostuprimitu în grati'a Chanului; dar si-a schimbatu numele, si fiinduca tatulu seu a fostu Begu, si-a luat supra numele de Bego-Mirzo, care apoi a trecut la fii sei si la fii de fii acestor'a. Pe timpul, candu parintele meu era domnul Moldaviei, acestu Begu Mirza, despre care s-a vorbitu în testulu acestei istorie, venia de multe-oricu cincii fii ai sei în Moldov'a, unde mergendu la părintele meu, i narra istori'a antecessoriloru sei asia precumu o scia din tradițiune, prin care singuras-a sustienutu memori'a genealogiei loru tatarice. Elu mai spunea ancă, că audisise dela protoparintii sei, că pe timpul, candu Chanului i persecute mai aspru, unu Cantemiru din famili'a lori s'a refugiatu la principele Moldaviei si a primitu religiunea creștină. De aici credea, ca elu e ruda cu parintele meu".

²⁵ проф. Г.З. Беер, *op.cit.*, с. 264-265: „Кантемиры фамилия свою ведут от Татар Мунгальскаго поколения, поселившихся в Крыму. Родоначаьником своим почитают они Тамерлана, известного Азии завоевателя от Чингисхана произашедшаго. Многие из предков их Мурзы живучи в Крыму прославились храбростью и богатством. Один из них будучи двухбунчужныи Беем и Бендерским Губернатором, обманом от Турков, с коими воевал, умерщвлен был. Сын его Шабаз Кантемир [în varianta latină: **Schahbazus Cantemir** – п.п.] переменяв имя, назывался Бег Мурза. Сему-то приписывается размножение фамилии Кантемиров. Поместье данное им за верную их службу от Ханов и от Молдавских Правителей находилось в Килийской и Измаилской областях. Но как Ханы начали притеснять сию фамилию, то тем подали случай одному из них совсем переселиться в Молдавию. Сие происходило при Молдавском Господаре Стефане Великом в конец XIV века. Первый из сей фамилии выехавший в Молдавию, и принявший Христианскую веру назывался Феодором прозванием Силистанул по имени села Силистени”.

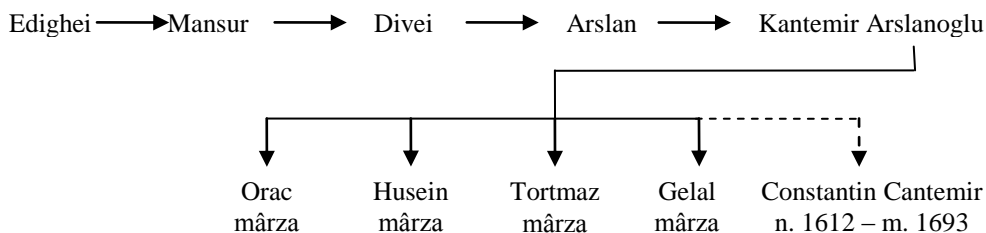
Punctele slabe ale acestei ipoteze le-am redat schematic, prin linii întrerupte, în spița alăturată, având în vedere că nu există dovezi temeinice ce ar demonstra existența relațiilor de rudenie directe dintre Temur Lenc (Tamerlan) și legendarul Cantemir Beg, cât și în privința relației de rudenie dintre Schahbazus Cantemir (Beg Mârza) și Toader (I) Cantemir. Informațiile, care stau la baza acestei ipoteze privind originea tătărească a Cantemireștilor, reprezintă o tradiție istorică, asupra căreia planează anumite suspiciuni, de aceea se impune necesitatea verificării și confirmării lor cu alte genuri de izvoare.

b) Cantemireștii din Țara Moldovei sunt la origine tătari, a nume nogai, urmași ai lui Arslanoglu Kantemir, și descind din emirul Hoardei de Aur – Edighei. Această idee are la bază aceleași surse ca și în cazul primei versiuni, prezentate mai sus. Noutatea constă în practicarea unui alt mod de abordare și interpretare a izvoarelor. Opinia privind proveniența Cantemireștilor din emirul Edighei a fost lansată recent de cercetătorul moldovean, de origine găgăuză, Fiodor Angheli. Autorul pornește de la ideea că Cantemireștii moldoveni sunt înrudiți cu Kantemireștii tătari din Bugeac apoi, în baza surselor orientale, reconstituie ascendența lui Arslanoglu Kantemir, cel mai remarcabil reprezentant al Kantemireștilor tătari. Spița genealogică a ascendenților lui Arslanoglu Kantemir, reconstituită de Fiodor Angheli, ne arată clar că acesta descindea din emirul Edighei și nu din Tamerlan (Timur Lenk)²⁶. În continuarea acestei spițe genealogice, autorul admite, din start, existența unor relații de rudenie dintre Cantemireștii moldoveni și cu cei tătari, în baza cazului enigmaticului Beg-mârza²⁷. Din această construcție genealogică, reiese că Cantemireștii moldoveni au fost urmașii hanului Edighei, și nu ai lui Tamerlan (Timur Lenk), așa cum pretindea Dimitrie Cantemir.

Conform lui Fiodor Angheli, Cantemireștii, până la Constantin Cantemir, sunt tătari nogai în adevăratul sens al cuvântului, musulmani de religie. Fenomenul „Constantin Cantemir” îl explică prin faptul că Arslanoglu Kantemir, după cum era obișnuit în lumea musulmană, avea mai multe soții, printre care și o creștină, fără a se preciza etnia acesteia, care avea să devină mamă lui Constantin vodă Cantemir. Însă, autorul nu prezintă sursa ce ar confirma realitatea acestei opinii.

²⁶ Фёдор Ангели, *op.cit.*, p. 63.

²⁷ *Ibidem*, p. 46 ș.a.

Și în cazul acestei ipoteze de lucru, în spița alăturată, prin linii întrerupte am indicat locurile slabe ale reconstrucției genealogice. Deși autorul pare să fi restabilit în detalii ascendența lui Kantemir Arslanoglu însă, relația de rudenie a acestuia cu Constantin vodă Cantemir, de tip tată-fiu, nu este demonstrată. Unicul argument serios, însă totuși insuficient, este asemănarea numelor, concluzie valabilă și pentru versiunea originii din Tamerlan a Cantemireștilor moldoveni. Cu toate acestea, cea mai mare realizare a investigațiilor genealogice întreprinse de Fiodor Angheli este elucidarea provenienței Cantemireștilor tătari; și, în cazul în care, în perspectivă, va fi demonstrată înrudirea Cantemireștilor moldoveni cu cei tătari, descendenți din emirul Edighei, atunci ipoteza originii din Tamerlan decade automat, iar tradiția istorică relatată de Dimitrie Cantemir s-ar dovedi neîntemeiată.

c) Sânge tătăresc a avut doar Constantin vodă Cantemir și descendenții săi, ca urmare a urmare al violenței săvârșite, în timpul unei invaziei, de însași Kantemir bey Arslanoglu sau de un alt tătar, asupra Mariei, prima soție a lui Toader Silișteanul. Această ipoteză expusă, într-un mod mai mult decât delicat, de către istoricul din Chișinău Anatolie Apostol, se bazează pe următoarea situație: Constantin vodă Cantemir s-a născut în 1612, anul invaziei în Țara Moldovei a tătarilor conduși de Kantemir Arslanoglu, în contextul războaielor movileștilor. Mai mult decât atât, conform autorului, în baza pomelnicului de la Bisericani, în care alături de Toader (Teodor) este menționată Macrina, se poate „admitte că domnul Constantin Cantemir nu a avut nici o soră, și că Macrina-călugărița era chiar mama sa, călugărită din voia ei proprie sau silită să facă acest lucru; după ce Teodor își luă o altă soție, numele căreia a rămas necunoscut și cu care a avut un fiu Nestor”. În acest fel, reiese că „mama lui Constantin Cantemir nu a murit la 1613 cu numele laic Maria, ci în 1677 cu numele monahal Macrina”. Această stranie călugărire a Mariei, imediat după nașterea lui Constantin Cantemir, istoricul Anatolie Apostol, într-un mod voalat, o pune în legătură cu „expediția mârzacului Kantemir, întreprinsă între anii 1611-1612”²⁸.

Pentru ascendenții lui Toader (II) Silișteanul, Anatoile Apostol acceptă varianta genealogică propusă de Dimitrie Cantemir, cu rectificările făcute de către cunoscutul istoric din Iași Ștefan S. Gorovei.

Astfel, necinstirea Mariei „de către păgân” s-a soldat cu apariția unui fiu, care capătă la naștere numele de Cantemir, ca amintire a provenienței sale. Or, după

²⁸ Anatolie Apostol, *Considerațiuni privind originea Cantemireștilor* în „In honorem Demir Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova”, Chișinău, Civitas, 2006, p. 433-434.

logica medievală, copiii sunt nevinovați și nu poartă responsabilitate pentru faptele părinților; iar în cazul Mariei, retragerea din lume și călugărirea demonstrează că a avut loc un act de violență asupra-i. Tătarii, și însuși Kantemir Arslanoglu, probabil, ar fi având multe motive de răzbunare pe Toader (II) Silișteanul – „Cantemir”, care era responsabil de paza marginii țării dinspre tătari, fiind și mai marele peste codrenii tigheceni.

Ipoieza lansată de Anatolie Apostol este una originală, care îmbină mai multe tipuri de surse (documente interne, pomelnice etc.), fără a se limita la acceptarea mecanică a narațiunilor cu caracter genealogic din lucrările lui Dimitrie Cantemir. Totodată, trebuie să menționăm faptul că unii istorici insistă asupra anului 1627, în calitate de dată a nașterii lui Constantin vodă Cantemir²⁹.

O analiză critică a acestor trei versiuni privind originea tătarească a Cantemireștilor, ne permite să evidențiem o serie de puncte vulnerabile în reconstrucțiile lor genealogice. Totodată, în procesul examinării critice, putem grupa primele două păreri, privind originea Cantemireștilor din Tamerlan și Edighei, deoarece au, în mare parte, aceleași momente slabe. În mod similar, și punctul forte ale ambele păreri este comun, ele au la bază tradiția istorică oferită de Dimitrie Cantemir, privind existența misteriosului Beg-mârza, ce este luată pe drept cuvânt, fără a se pune câtuși de puțin la îndoială veridicitatea existenței a acestui personaj, cât și a istorisirilor făcute de Beg-mârza, ajunse și ele până la noi iarăș grație lui Dimitrie Cantemir.

Să vedem ce comunică izvoarele istorice în privința lui Beg mârza. Fiodor Angheli face câteva încercări de a depista informații referitoare la Beg-mârza și în surse istorice de origine orientală sau rusă, oprindu-și atenția asupra unui Vakkas-bey, nepotul emirului Edighei, care, la mijlocul secolului al XV-lea conducea cu nogaii (mangâții), iar fiul acestuia Musa-mârza, la mijlocul secolului al XVI-lea se afla în fruntea Marii Hoarde Nogaice³⁰. Apoi, în același sens, autorul face referire la Bakay-mârza, căpetenia tătarilor belgorodeni (de Ackerman) care, în anul 1541, participă la expediția hanului Crimeii contra statului Moscovit³¹. Astfel, constatăm că Fiodor Angheli nu are un punct de vedere unic în privința identificării lui Beg-mârza. Cu atât mai mult că, până în prezent, principala sursă, privitoare la Beg-mârza, continuă să o constituie lucrările lui Dimitrie Cantemir. Mai jos vom încerca să selectm informațiile referitoare la Beg-mârza în ordine cronologică, încât să putem stabili niște repere referitoare la viața și activitatea acestuia.

Din start trebuie să remarcăm că, în cazul traducerilor de limbă română ale lucrării *Viața lui Constantin Cantemir*, numele lui Beg-mârza este redat cu minuscule. Traducătorii și cercetătorii operei lui Dimitrie Cantemir, consideră că poate fi vorba nu de un nume propriu ci de o simplă funcție (beg – funcție în sistemul administrativ și militar otoman; mârza – titlu ce exprima noblețea la tătarii nogai), trecând cu vederea faptul că Dimitrie Cantemir, bun cunoscător al realităților din lumea turco-tătară, nu putea să confunde niște lucruri elementare,

²⁹ Constantin Rezachevici, *op.cit.*, p. 50.

³⁰ Фёдор Ангели, *op.cit.*, с. 39.

³¹ Фёдор Ангели, *op.cit.*, с. 46.

bine cunoscute și contemporanilor săi, cu atât mai mult că, anterior, însuși specificase că urmașul lui Cantemir Beg, anume Schahbazus Cantemir, a transformat denumirea funcției deținută de tatăl său în nume propriu: Beg. Deci, urmând această logică, pentru textele traduse, în toate cazurile când este menționat „beg-mârza”, trebuie să ținem cont că de fapt este vorba de un nume propriu: Beg-Mârza sau, mai corect, Beg-mârza. În acest fel, analizând informațiile păstrate, putem schița o imagine a acestui enigmatic personaj istoric.

Ce știm despre Beg-mârza? Să urmărim în ordine cronologică. Primele știri se referă la perioada domniei lui Grigore vodă Ghica în Țara Românească și a lui Eustratie vodă Dabija în Țara Moldovei, înainte de anul 1664, atunci când viitorul domn Constantin Cantemir se afla în Țara Românească, în slujba domnului acelei țări. Cu această ocazie, Constantin Cantemir este trimis de domnul Munteniei să „prindă chiar din Bugeac vreun tătar oarecare”, pentru a obține știri despre intențiile tătarilor. Astfel, Constantin „Cantemir, care stăpânea foarte bine limba tătărească”³², „încălecând, trece în înot apa Prutului și apoi, grăbind mersul, pătrunde în ținutul Bugeacului și merge ață spre satul unui mârzac”³³, pe care îl îndeamnă, cu înșelăciune, se meargă „spre satul lui Beg-mârza (acesta era și el din neamul Kantemireștilor din Bugeac, un neam foarte mare de mârzaci)”³⁴, pe care apoi îl răpește, fără a mai da ochii cu „ruda” sa.

Importante știri ne oferă călătorii străini, care confirmă faptul că Beg-mârza nu a fost un personaj imaginar ci unul real. Astfel, în timpul misiunii diplomatice poloneze conduse de Ioan Gninski (în perioada anilor 1677-1678) la Poarta Otomană, în timpul domniei în Țara Moldovei a domnului Antonie vodă Ruset, secretarul soliei Michal Rzewuski, staroste de Helm, nota în jurnalul soliei ca, urmând calea „de la Pagul am mers opt ore pe aceeași vale până la Vicoleni și am stat în conac la Prut la 1 iulie [1677 – n.n.], unde a sosit și Bek Mârza Urumbetul, care ține de Adym Mârza și mergea către dânsul, sau mai bine zis spre tabăra, căci nogaii se și întinseseră până la Prut”³⁵. Această informație este prețioasă și prin faptul că ne arată pe Beg-mârza făcând parte din neamul de nogai Ormambet-oglu (Urumbet-oglu).

Ulterior, în timpul domniei lui Constantin vodă Cantemir, în contextul conflictului polonezo-otoman, ca urmare a intervenției în Țara Moldovei a polonezilor conduși de regele Jan Sobieski, tătarii se mobilizează sub conducerea lui Nuredin-sultan. Or, soarta Țării Moldovei depindea de poziția pe care urma să o adopte Constantin vodă Cantemir în acest conflict. Domnul, după îndelungate consultări cu marea boierime, decide să rămână fidel Porții Otomane. În tabăra tătărească, ne cunoscându-se despre această hotărâre a domnului Moldovei, cu concursul a mai multor elemente dușmănoase, circulau zvonuri despre o posibilă trădare din partea moldovenilor. În aceste condiții, conducătorul oștii otomane,

³² Dimitrie Cantemir, *Viața...*, p. 13.

³³ *Ibidem*, p. 14.

³⁴ *Ibidem*, p. 15.

³⁵ Michal Rzewuski, *Relația secretarului soliei, (Solia lui Ioan Gninski)* în „Călători străini despre țările române”, București, 1980, vol. VII. Volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, p. 358.

intenționa să pedepsească Țara Moldovei prin a o lăsa pradă tătarilor. Doar grație intervenției lui Beg-mârza, invazia tătărească în Țara Moldovei este contramandată: „răsare un moșneag din neamul Kantemireștilor, cu nume de Beg-mârza, și vorbește astfel seraschierului și sultanului, că: „el are neîndoioasă veste că domnitorul a venit până la Prut cu toate oștile sale. Mai mult, el poate să dea chezășie că niciodată nu-i va părăsi Cantemir pe turci”³⁶ aducând în acest sens mai multe argumente. „În timp ce ei vorbeau toate acestea, trimisul domnitorului sosește la seraschier cu vestea că vodă a trecut cu oștile sale apa Prutului și că va fi aici dintr-un ceas într-altul. Auzind acesta, seraschierul îl laudă pe Beg-mârza ca pe un bun sfetnic”³⁷.

De asemenea, știrea se repetă și în lucrarea *Istoria Imperiului Otoman*: „și într’adeveru că Moldavi’a era se fie espusa la cele mai triste calamitati, deca Beg-Mirza, unulu dintre tătarii Mirzesci din famili’a lui Cantemiru, nu se interpuneasi nu abate pe Seraskierulu si pe Nurredin Sultanulu de la propusulu loru, promitiendu a sta bunu pentru principele Cantemiru, ca elu nici-odata n’a lucratu si nu va lucra contra fidelitatiei datorite imperiului otomanu”³⁸.

Astfel, putem constata că textele cantemiriene încă o dată ne demonstrează faptul că Beg-mârza nu este o funcție, ci avem de a face cu un subiect; dacă este un personaj istoric sau legendar încă urmează de stabilit, însă nu trebuie să uităm că Dimitrie Cantemir, pune în leagătură cu acest Beg-mârza mai multe momente importante din viața tatălui său. Astfel, folosindu-se de autoritatea lui Beg-mârza, Constantin Cantemir circulă liber prin Bugeacul tătăresc. Același Beg-mârza se pune chezaș în fața dregătorilor otomani pentru Constantin vodă Cantemir, în condiții politice foarte complicate, când însuși domnul Țării Moldovei sta la cumpănă, referitor la alegerea poziționării politice. Beg-mârza, împreună cu copii săi, erau oaspeți frecvenți la curtea domnească, la Constantin vodă Cantemir. Fapte care ne permite să admitem că avem de a face cu un personaj istoric. Dimitrie Cantemir îl prezintă pe Beg-mârza în calitate de reprezentant al neamului tătăresc al Kantemireștilor din Bugeac.

În ce măsură în lucrările lui Dimitrie Cantemir se reflectă gradul de rudenie dintre Cantemireștii moldoveni și Kantemireștii tătari, reprezentați de Beg-mârza, este o altă latură a problemei, care trebuie abordată separat. Informațiile referitoare la această legătură de rudenie ne parvin dintr-o notă la *Istoria Imperiului Otoman*, și din versiunea redactată de G.Z. Bayer, a *Vieții lui Constantin Cantemir*. Contrapunerea acestor informații ne permite să constatăm faptul că ele sunt contradictorii. Dacă analizăm mai atent textul din *Istoria Imperiului Otoman* privitor la Cantemir Beg și Schahbazus Cantemir (Beg-mârza), putem limpede vedea că se face referință la spița de neam a celui Beg-mârza, tătar din neamul Kantemireștilor nogai, care se pretindea rudă cu Constantin vodă Cantemir. Este o tradiție păstrată în familia Kantemireștilor nogai și nicidecum în cea a Cantemireștilor moldoveni.

³⁶ Dimitrie Cantemir, *Viața...*, p. 113-115.

³⁷ *Ibidem*, p.113-115.

³⁸ Dimitrie Cantemir, *Istoria...*, p. 539-540.

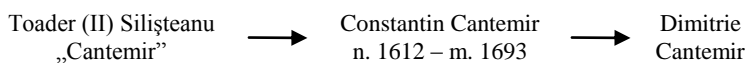
Legătura dintre aceste două personaje (Cantemir Beg și Schahbazus Cantemir (Beg-mârza) și spița genealogică tradițională a Cantemireștilor (începând cu Toader (I) Cantemir), este prezentă doar în varianta *Vieții lui Constantin Cantemir* redactată de profesorul G.Z. Bayer. Textul dat abundă în greșeli de ordin istoric și cronologic, multe dintre ele se exclud reciproc, fapt care-i reduce credibilitatea. Este necesară o examinare foarte atentă a acestui gen de informații pentru a putea așeza lucrurile la locul lor. În opinia noastră, profesorul G.Z. Bayer a încercat să îmbine cronologic informațiile genealogice referitoare la Cantemirești, relatate de Dimitrie Cantemir în *Istoria Imperiului Otoman* cu cele din *Viața lui Constantin Cantemir*, pentru a forma o imagine integră, a istoriei acestui neam, fapt care a creat și mai multă confuzie.

Mai jos, am încercat să sistematizăm schematic informațiile asupra acestui subiect controversat, pentru ca apoi să trecem la analiza lor, pentru a verifica în ce măsură relațiile lui Dimitrie Cantemir, pe care le considerăm aprioric adevărate, permit recunoașterea existenței originii tătărești, sau cel puțin a unor relații de rudenie a Cantemireștilor moldovenii cu Kantemireștii tătari. Astfel, după cum am mai remarcat, atât Dimitrie Cantemir în *Istoria Imperiului Otoman* cât și G.Z. Bayer în redacția sa a *Vieții lui Constantin Cantemir*, îi prezintă pe Cantemir Beg și Schahbazus Cantemir (Beg-mârza) activând în perioada de până la venirea și stabilirea lui Toader (I) Cantemir în Țara Moldovei. Deosebirea constă în faptul că Dimitrie Cantemir îi califică pe Schahbazus Cantemir (Beg-mârza) și pe tatăl acestuia, Cantemir Beg, în calitate de strămoși ai Kantemireștilor tătari, anume ai acelui Beg-mârza, contemporan cu părintele său; pe când G.Z. Bayer, la rândul său, îl prezintă pe Teodor (I) Cantemir drept unul din descendenții a lui Schahbazus Cantemir (Beg-mârza).

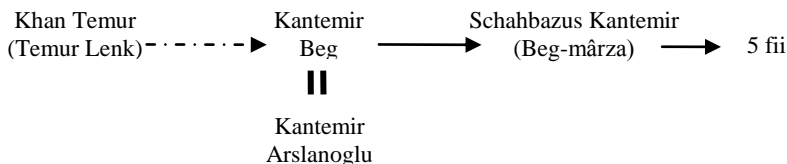
Din cercetările ce le-am efectuat, constatăm că istoria vieții lui Cantemir Beg, tatăl lui Schahbazus Cantemir (Beg-mârza), relatată de Dimitrie Cantemir și G.Z. Bayer, este foarte apropiată de cea a lui Kantemir Arslanoglu. Atât Cantemir Beg, cât și Kantemir Arslanoglu, au fost persoane influente și cu autoritate în hanatul Crimeii și în general în tătărimea nord-pontică; ambii au intrat în conflict cu hanul de Crimeea; și unul și altul au deținut funcții înalte în sistemul administrativ și militar otoman; de asemenea și viața și-au încheiat-o în mod asemănător: fiind executați de către turci. Toate acestea ne duc spre gândul că sub legendarul personaj Cantemir Beg s-ar ascunde istoricul Kantemir Arslanoglu. În acest caz, reiese că Schahbazus Cantemir (Beg-mârza) nu este altcineva decât mai sus pomenitul Beg-mârza, contemporanul și prietenul lui Constantin vodă Cantemir³⁹. Astfel, și schimbarea de nume are o explicație, ținând cont de faptul că familia lui Kantemir Arslanoglu a fost persecutată, iar însăși numele „Kantemir” provoca din partea otomanilor o reacție negativă.

³⁹ Din acest moment, vom scrie numele de neam al lui Cantemir Beg și Schahbazus Cantemir (Beg-mârza) prin „K”: Kantemir.

Cantemireștii moldoveni

Kantemireștii tătari

Deși Dimitrie Cantemir încearcă să lase impresia că între Schahbazus Kantemir (Beg-mârza) și acel Beg-mârza, contemporan cu Constantin vodă Cantemir, s-au scurs mai multe generații, iar numele de „Beg-mârza” a fost transmis din tată-n fiu, totuși, aceste afirmații nu rezistă criticii, având în vedere și gravele erori de ordin cronologic și istoric ce însoțesc această narațiune (un exemplu într-acest sens: conform surselor citate, Kantemir Beg și urmașul său au deținut funcții în ținuturile Ackerman, Chilia, Ismail și Bender în perioada de înaintea domniei lui Ștefan cel Mare, dregătorii cu care a fost împuterniciți de hanii din Crimeea și domnii Moldovei. Deși se știe că Chilia și Cetatea Albă sunt cucerite de turci doar în 1484, iar Tighina (Bender), abia la 1538; iar o diarchie moldo-tătărească în sud-estul Țării Moldovei în această perioadă (secolul XV) nu este atestată. Anul 1443, este indicat în calitate de moment în care Ștefan cel Mare (care a domnit între anii 1457-1504) face danii de sate lui Teodor (I) Cantemir; sau indicarea trecerii Cantemireștilor în Moldova, „în timpul domnului Ștefan cel Mare, la finele secolului XIV”).

În concluzie, putem constata că știrile privitoare la enigmaticul Beg-mârza se referă strict la Kantemireștii tătari, fără vreo legătură cu Cantemireștii moldoveni; totodată fiind necesare și anumite precizări de ordin cronologic: în opinia noastră toate aceste informații fac trimitere la faptul că evenimentele descrise mai sus s-au desfășurat în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Separat trebuie de cercetat un alt aspect: cauza și motivul prieteniei strânse dintre Constantin vodă Cantemir și Beg-mârza; acesta din urmă ar fi cunoscut tradiția trecerii în Moldova și creștinarea unor Kantemirești din neamul său. Este unul din cele două argumente forte ce vin în sprijinul existenței unor rădăcini tătărești la neamul Cantemireștilor din Țara Moldovei.

Cel de al doilea argument forte este forma numelui neamului: Cantemir. În principiu, toate acele trei ipoteze privind originea tătărească a Cantemireștilor, pe care le-am prezentat mai sus, se bazează în primul rând pe forma tătărească a numelui părintelui domnitorului și savantului Dimitrie Cantemir. De aceea, credem că, pentru început, trebuie să găsim explicația apariției acestui fenomen, pentru că, într-un final, tradiția istorică menținută și transmisă de Beg-mârza poate fi un simplu mit istoric, sau o frumoasă legendă ticluită de Dimitrie Cantemir, deoarece

nu avem posibilități pentru verificarea acestor date. Iar existența numelui Cantemir, cu rezonanță pur tătărească, consemnat și recunoscut de către contemporani, a fost și rămâne cel mai serios argument în favoarea provenienței tătărești. Anume elucidarea acestui aspect, privind apariția antroponimului tătăresc într-o familie de boieri moldoveni, ar permite rezolvarea problemei originii Cantemireștilor.

Asupra etimologiei numelui „Cantemir” au fost expuse mai multe puncte de vedere, deși ni se pare că etimologia în cazul nostru nu ne ajută prea mult, deoarece este unanim recunoscut caracterul tătăresc al acestui nume. Cu toate acestea, în cazul versiunii privind proveniența Cantemireștilor din Timur Lenc (Tamerlan), anume antroponimul a servit în calitate de sursă de inspirație primară, ținând cont de prezența particulei „temir” cu semnificația „fier”, în cazul ambelor nume. Conform ultimilor cercetări, numele Cantemir, este „turcic de tip căpceac și iberocaucazian, din *kan* [*gan*] = sânge și *temir* [*demir*] = fier”⁴⁰.

Mult mai relevante sunt părerile privind apariția acestui nume tătăresc în mediul boierimii moldovenești, sau mai concret, în cazul lui Constantin vodă Cantemir. În acest sens au fost expuse mai multe puncte de vedere. La începutul secolului XX, Sever Zotta se întreba: „ce va fi făcut însă Teodor Silișteanul să dea fiului său un astfel de nume de botez?” În opinia marelui genealogist, de vină a fost „faima mârzacului Kantemir, care-și avea atunci reședința în Bugeac... și avu un mare amestec în afacerile politice ale Moldoviei”. Anul 1612, a fost perioada intervenției în Moldova a tătarilor lui Kantemir Arslanoglu, iar „în acelaș an însă se născu fiul lui T. Silișteanul, căruia, sau din admirație pentru Kantemir, sau din interes, îi dădu acest nume” fenomen „care nu este izolat în rândul boierimii moldovenești”⁴¹.

Mai recent, Constantin Rezachevici consideră numele „Constantin” drept nume de botez, iar „Cantemir” fiind poreclă personală, „percepută apoi de alții și ca nume de familie încă din timpul vieții sale”, precizând că „desigur, acesta de la numele căpeteniei nogailor mari, mârzacul Arslanoglu Kantemir”; în mentalitatea contemporanilor acest nume mai având și „înțelesul de dușman al polonilor”, după cum a fost respectivul mârzac⁴². Constantin Rezachevici, nu admite numele Cantemir în calitate de nume de botez⁴³, spre deosebire de Petre P. Panaitescu care crede că „este foarte probabil că numele Cantemir nu era un nume de familie, înaintașii lui Constantin vodă nu se numeau așa”⁴⁴ și, în continuare, „tatăl său i-a dat acest nume în amintirea lui Cantemir pașă, celebrul oștean tătar de la începutul veacului al XVII-lea” care deseori s-a aflat în conflict cu codrenii din Tigheci și Fălciu, iar „Cantemir, care nu se numea decât Cantemir, ajunge domn, el își ia nume nou, Constantin, mai potrivit pentru un domn, decât un nume tătăresc”⁴⁵.

⁴⁰ Constantin Rezachevici, *op.cit.*, p. 47.

⁴¹ Sever Zotta, *Despre neamul Cantemireștilor* în „Revista Arhivelor”, an. I, nr. 1, București, 1924, p. 70. Prezintă în calitate de cazuri similare exemplele lui Vasile Lupu și Niculae Abăza.

⁴² Constantin Rezachevici, *op.cit.*, p. 47-48.

⁴³ *Ibidem*, p. 48.

⁴⁴ Petre P. Panaitescu, *op.cit.*, p. 28.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 28.

Constantin Rezachevici presupune și faptul că Dimitrie Cantemir a fost persoană cointereseată în a face din porecla tatălui său nume de neam: „desigur, el a fost interesat să înfățișeze pe Cantemir ca nume de familie tătăresc ilustru, forțând de bună știință realitatea”⁴⁶.

Ștefan S. Gorovei de asemenea admite antroponimul „Cantemir” în calitate de prenumele al lui Constatin vodă Cantemir, de aceea, în unele din lucrările sale, îl numește pe viitorul domn, pentru perioada de înainte de înscăunare, Cantemir Silișteanul⁴⁷, totodată făcând modificări în spița genealogică a Cantemireștilor pe baza documentelor referitoare la neamul Silișteanul; acesta pare să fi fost numele de neam inițial al Cantemireștilor.

Există și opinii contrare, care neagă cu vehemență calitatea de nume de botez pentru antroponimul Cantemir. Astfel, Anatolie Apostol notează că: „e greu să credem că a fost botezat cu acest nume netradițional pentru creștini. Orcât de mare ar fi fost faima mârzacului tătăresc sau afecțiunea lui Teodor Silișteanul pentru faptele de vitejie ale acestuia, biserica creștină nu putea permite botezul unui prunc creștin cu nume de necredincios”⁴⁸.

Constatăm că majoritatea cercetătorilor consideră numele lui Cantemir, fiul lui Toader (II) Silișteanul, inspirat din cel al mârzacului tătar Kantemir Arslanoglu; discutabilă rămâne doar cauza ce a determinat această opțiune și modul în care s-a procedat din punctul de vedere al respectării tradițiilor bisericești. Chiar și Constanti C. Giurescu, care în principiu consideră „că o origine tătărească a neamului său nu e totuși imposibilă”, aducând în acest sens o serie de argumente⁴⁹, totuși, remarcă că asemenea „nume de familie amintește pe acela al vestitei căpetenii tătărești din Bugeac, Kantemir-bey, din prima jumătate a secolului al XVII-lea”⁵⁰.

Spre final, venim cu o modestă contribuție, în ceea ce privește existența numelor duble sau pur tătărești în mediul boierimii moldovenești. Deși, încă Sever Zotta a remarcat existența numelor duble (cazul lui Vasile vodă Lupul sau Niculae Abăza⁵¹), a căror proveniență de asemenea rămâne discutabilă, am decis totuși să evidențiem prezența numelor tătărești în mediul boierimii moldovenești. Pe parcursul cercetării ne-am ciocnit cu un caz deosebit ce, credem, va aduce un pic de lumină în relector la situația creată privind proveniența numelui Cantemir, deoarece de rezolvarea acestei ecuații depinde și clarificarea automată a originii acestui neam ilustru de boieri și domni ai Țării Moldovei.

⁴⁶ Constantin Rezachevici, *op.cit.*, p. 48-49.

⁴⁷ Ștefan S. Gorovei, *op.cit.*, p. 21.

⁴⁸ Anatolie Apostol, *op.cit.*, p. 434-435.

⁴⁹ Constantin C. Giurescu, *op.cit.*, p. XI: „cazul similar al uneia din rudele lui Cantemir-bey, anume Azamet Mârza, care, cunoscut personal al lui Miron Costin, slujea la curtea regelui polon „într dvoreani și avea la craiul leafă”. Pe de altă parte, există în onomastica românească nume de origine tătărească: Mârza, Mârzac, implicând o origine socială superioară, de căpetenie politică și militară”

⁵⁰ *Ibidem*, p. XI.

⁵¹ Sever Zotta, *Despre neamul Cantemireștilor* în „Revista Arhivelor”, an. I, nr. 1, București, 1924, p. 70.

Cu ceva timp în urmă ne-am preocupat de aspecte istorice și genealogice privitoare la cunoscutul neam boieresc moldovenesc al Durăceștilor, din care a provenit și renumitul serdar de Orhei, Apostol Durac care, împreună cu lăpușeanul Mihalcea Hâncul, la 1672, au condus o amplă mișcare cu caracter antidomnesc⁵².

Efectuând cercetări asupra genealogiei neamului Durăceștilor, am stabilit două momente interesante. Și anume, doi reprezentanți ai acestui neam apar cu nume pur tătărești, iar în cazul unuia dintre ei am depistat fenomenul numelui dublu: moldo-tătar. Primul personaj la care ne referim a fost menționat într-un act din 24 septembrie 1723, este vorba de Orac Durac, fiul lui Constantin (Costin) Durac și al Dragăi, fiica lui Râșcov din Ghermănești⁵³. Din câte putem observa, subiectul se trage din părinți moldoveni, cu nume dacă nu întocmai creștine, atunci tradiționale, caracteristice spațiului românesc, iar el însuși poartă prenume tătăresc, mai precis nogaic: Orac, ce întâlnește și în mediul Kantemireștilor tătari. Amintim că unul dintre fiii lui Kantemir Arslanoglu se numea Orac mârza. Am putea găsi o mulțime de explicații și pretexte pentru a nu accepta un nume tătăresc într-un mediu creștin, dacă n-ar exista, în cadrul aceluiași neam, însă în altă familie, un caz similar, doar că mult mai interesant.

Ne referim la familia fratelui lui Constantin (Costin) Durac, anume Mihalcea Durac, căsătorit cu Axinia, fiica lui Ionașco Bosioc mare spătar și nepoată lui Ieremia Nădăbaico mare vornic (de altfel, și el rudă Cantemireștilor⁵⁴). Aceștea au avut șase copii, doi baiieți și patru fete, dintre care unul este subiectul care ne interesează, pe nume Alexandru-Sălmaș Durac⁵⁵. Astfel, avem cel de al doilea nume tătăresc – Sălmaș. Documentele nominalizează acest personaj sub trei forme: Alexandu Durac, Sămaș Durac și, ceea ce este mai important, Alexandru-Sălmaș Durac. Cea mai frecvent utilizată în documente este forma tătărească a numelui: Sălmaș Durac, iar numele creștin, de botez, apare doar arareori. Interesant este faptul că o căpetenie a tătarilor, pe nume Salmașa-mârza, conduce a treia parte din oastea tătărească, alături de Kantemir pașa Arslanoglu („pe altă parte Salmașa mârza, pe a triia parte Kantemir pașia”) și participă la invazia tătarilor contra Poloniei, la începutul primei domnii a lui Miron vodă Barnovschi (1626-1629)⁵⁶.

Apare întrebarea firească, din ce motive doi veri drepți, reprezentanți a unui neam boieresc moldovenesc, poartă nume tătărești? Este greu de răspuns la această întrebare. Putem utiliza aceleași explicații ca și în cazul lui Cantemir Silișteanul: că

⁵² Sergiu Bacalov, *Neamul boieresc al Durăceștilor în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea* în „Pro Basarabia – repere istorice și naționale”, volum coordonat de Mircea-Cristian Ghenghea și Mihai-Bogdan Atanasiu, Iași, 2007, p. 35-47.

⁵³ *Moldova în epoca feudalismului. Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750). Cărți domnești și zapise*, vol. VIII. Volum întocmit de Larisa Svetlicinai, Demir Dragnev și Eugenia Bocearov, Chișinău, 1998, nr. 46, p. 80-81.

⁵⁴ Ștefan S. Gorovei, *op.cit.*, p. 27.

⁵⁵ *Moldova în epoca feudalismului. Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750). Cărți domnești și zapise*, vol. VIII. Volum întocmit de Larisa Svetlicinai, Demir Dragnev și Eugenia Bocearov, Chișinău, 1998, nr. 152, p. 190-191. „Ion Mârcă, ficiorul lui Alexandru Sălmaș, nepotu di ficior Mihalcii lui Durac”. Sergiu Bacalov, *op.cit.*, p. 43-44.

⁵⁶ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în Miron Costin, *Opere*, Chișinău, 1989, p. 66.

părinții lor au avut în calitate de sursă de inspirație imaginile de războinici vestiți ale tătarilor Sălmașa-mârza și Orac-mârza! Sau putem presupune, fără ocolișuri, că sunt tătari la origine! Mai ales că bunicul, „moșul”, lui Orac Durac și al lui Alexandru-Sălmașa Durac, anume Stahor Durac, a fost pârcălab de Orhei, împreună cu socrul său, Danciul pârcălabul și, după cum rezultă din cercetările efectuate, deocamdată, toate moșiile Durăceștilor ce-au fost identificate provin de zestre, de la acest Danciul⁵⁷. Astfel, putem admite că Stahor Durac ar fi venit în Țara Moldovei din altă parte, bunăoară din mediul tătăresc și, ținând cont de numele său cu rezonanță slavă, putem presupune că ar fi venit din mediul tătarilor lituanieni (numiți în Țara Moldovei tătari-lipcani. Vezi în acest context numele ce le aveau „capetele tătarilor de Litfă... Bogdan-mârza și Țarovici, iară mârzac”⁵⁸! În acest mod, mai avem o ipoteză de lucru, încă o explicate a prezenței antroponimiei tătărești printre boierimea moldovenească orheiană.

Totuși, evitând ironia, vedem că, anume cazul neamului Durăceștilor, alături de cel al Cantemireștilor, demonstrează că situația reală a fost mult mai complicată decât pare la prima vedere, fapt ce ne face să ne abținem de la concluzii pripite. Unica soluție este ca, așa cum consemna Constantin C. Giurescu, „să sperăm că noi documente vor lămuri problema”⁵⁹. Cert este faptul că exemplul Cantemireștilor nu este unic și, prin intermediul cazului neamului Durăceștilor, semnalăm posibilitatea existenței a unor nume duble moldo-tătare, cu o utilizare frecventă a celui de proveniență tătărească. Aspect care permite, prin similitudine, să presupunem existența unei situații asemănătoare și pentru cazul lui Cantemir Silișteanul, fără a insista asupra faptului că numele creștin, de botez, ar fi fost anume Constantin, situație care nici nu o excludem totalmente.

Evident, exemplul prezentat mai sus în nici un caz nu probează și nici nu infirmă originea tătărească a Cantemireștilor sau a Durăceștilor. Dar, trebuie să subliniem că intenția noastră nu constă în insistarea asupra provenienței tătărești sau moldovenești a acestor neamuri, ci doar în prezentarea faptelor care ar permite clarificarea definitivă a acestei probleme controversate. Cazul Durăceștilor nu rezolvă totalmente problema, cu toate acestea, suntem convinși că existența paralelă a unor situații asemănătoare cu cea a Cantemireștilor, permite nuanțarea chestiunii privind prezența numelor tătărești în cadrul boierimii moldovenești. Ceea ce este un pas înainte. Or, întrebarea privind prezența în ascendența Cantemireștilor a unor rădăcini tătărești, rămâne în continuare fără un răspuns sigur.

Spre final, am vrea să atragem atenția asupra a două momente de bază care trebuie luate în calcul în procesul investigării originii Cantemireștilor:

a) necătând la diferența de religie, cultură, limbă, mod de viață și activitate, totuși, între unii dintre locuitorii Țării Moldovei și tătari au existat strânse relații de prietenie. Avem exemplul aceluiași Kantemir Arslanoglu (Kantemir-pașa, Kantemir-mârza) și al lui Miron Barnovschi hatman, apoi domn. Cronicarul nota că „Barnovschii hatmanul, omu de țară... cunoscut... cu slujbele ce făcuse la Hotin... și

⁵⁷ Sergiu Bacalov, *op.cit.*, p. 35-47.

⁵⁸ Miron Costin, *op.cit.*, p. 50.

⁵⁹ Constantin C. Giurescu, *op.cit.*, p. X-XI.

căpeteniilor tătarăști, ales lui Kantemir, cu carile legasă prieteșug încă den mârzecia lui, la Toporăuți, la o trecătoare a lui în Țara Leșască”⁶⁰. Prietenie care n-a trecut fără urmări, deoarece, spre exemplu, datorită intervenției lui Miron vodă Barnovschi pe lângă Kantemir pașa Arslanoglu, Țara Moldovei a evitat jaful, la care a fost supusă în schimb Polonia. Acest exemplu de prietenie moldo-tătară este unul sugestiv. Cine știe câți boieri moldoveni ș-au făcut prieteni tătari în timpul războiului turco-polon de la Hotin, din anul 1621, sau încă mai devreme? Printre aceștia putea fi și Toader (I) Silișteanul, împreună cu Stahor Durac.

b) cel de al doilea moment, este legat de numele lui Kantemir Arslanoglu. Am remarcat că, de cele mai dese ori, se vorbește despre un neam al Kantemireștilor tătari. Or, un asemenea neam, până la apariția lui Kantemir Arslanoglu, n-a existat. Anume această remarcabilă personaj istoric a fost fondatorul neamului sau a grupului de neamuri înrudite și prietene acestuia, care, împreună, convențional, au fost numiți Kantemirești. Kantemir a fost prenume lui Kantemir-bey, la care mai adăuga și patronimicul Arslanoglu (adică „fiul lui Arslan”). Astfel, dacă se va constata prezența antroponimului „Cantemir” în mediul neamului Silișteanul doar în calitate de prenume, purtat de viitorul domn Constantin vodă, atunci într-adevăr, vom putea afirma că tangența cu tătarii a fost determinată direct de Kantemir Arslanoglu⁶¹.

⁶⁰ Miron Costin, *op.cit.*, p. 65-66.

⁶¹ În acest sens, paralel, trebuie examinată și problema existenței numelui de neam Temircan în mediul micii nobilimi de Fălciu, care se pretindea înrudită cu neamul domnesc al Cantemireștilor.

DIMITRIE CANTEMIR ȘI CULTURA ROMÂNĂ. PROBLEME DE APARTENENȚĂ

Bogdan CREȚU

1. Între istoria culturii și istoria literaturii

Indiferent cât de probe ar fi, cât de obiective și de bine documentate, sintezele istorico-literare suferă de un neajuns care ține de natura lor didactică: ele sunt nevoite să opereze cu criteriul temporal, să dispună cronologic fenomene culturale, opere, fragmente, rămășițe din opere finite imposibil de reconstituit, care adesea sunt simultane, nu succesive; să dispună la orizontală o realitate mult mai vie și mai diversificată decât pare ea după ce este trecută prin sита criteriilor și a clasificărilor forțate. Fiind la originea ei un demers didactic, istoria literaturii este nevoită să impună sau mai curând să inventeze ordinea, logica acolo unde acestea nu existau. Se pierde pe drum nuanțele, adesea esențiale în evaluarea unor texte. Li se atribuie alte intenții, valori străine lor, mentalități nepotrivite. Problema este că, într-o cultură tânără cum este cea română, astfel de sinteze creează clișee foarte puternice, de care cu greu reușim să ne debarasăm. Istoriile literare, mai ales cele care, pe urmele lui G. Călinescu, ignoră fundalul cultural și selectează exclusiv textele care au potențial expresiv, construiesc imagini nerelevante ale fenomenului cultural medieval românesc, atribuindu-i mai ales o *continuitate* care nu îi este specifică. Operele nu s-au înșiruit atât de firesc, nu s-au influențat așa cum ni se pare nouă astăzi, când dispunem de o cronologie pe de o parte facil de atestat, dar pe de alta nerealistă; circuitul manuscriselor și al tipăriturilor se ignoră adesea, creându-se un climat cultural dens și organic. Or, nimeni nu ne împiedică astăzi să plasăm la momentul redactării lor texte care au intrat însă circuit mult mai târziu; doar că procedând astfel, comitem eroarea de a le atribui un efect pe care ele nu l-au avut. Un text există din momentul în care este citit, de când devine, altfel spus, public. De exemplu, *Istoria ieroglifică* a fost încheiată în 1705, dar nu există nici o dovadă că manuscrisul ar fi avut vreo copie și că ea ar fi ajuns sub ochii cuiva; în orice caz, ea nu a avut o posterioritate imediată. În ce măsură este pertinent să o fixăm, într-un tablou sinoptic, în dreptul anului 1705 și să o comentăm ca pe un produs al culturii, al literaturii române? De asemenea, în ce măsură este corect și benefic să o excludem cu totul din inventar și să o discutăm ca pe o ciudățenie ivită meteoric într-o altă epocă decât cea care îi este specifică?

De fapt, sunt două întrebări distincte aici: prima dintre ele se referă la dialogul pe care alegoria lui Cantemir l-a stârnit și are parte de un răspuns simplu: până în 1883, când a fost publicată în volumul al VI-lea al ediției de Opere inițiat de Academia Română, capodopera lui Cantemir nu a existat pentru cultura română sau cel puțin nu a existat în cultura română. A avut, altfel spus, doar trecut, nu și viitor. Și astfel ajungem la a doua și cea mai importantă întrebare: *ce anume din ceea ce se scrisese și/ sau tipărise în spațiul românesc anunța un text de factura Istoriei ieroglifice? În ce măsură este această operă mirabilă un efect, un rezultat direct, fie*

și o sinteză a acumulărilor culturale românești de până la debutul secolului al XVIII-lea?

Înainte însă de a trece la titluri și date concrete, sunt necesare câteva considerații relative la „metodă”. Persistă, de la Călinescu încoace, o schismă printre cercetătorii așa-numitei „literaturi vechi”, una pe care o denunța și autorul extraordinarei *Istoriei a literaturii române de la origini până în prezent*: pe de o parte, sunt cei care valorifică orice document, orice manuscris, orice text, indiferent de genul său, indiferent de limba în care a fost scris, realizând mai curând ceea ce se numește o istorie a culturii. Exemplele cele mai ilustre sunt Nicolae Iorga, Nicolae Cartoianu, P.P. Panaitescu, Sextil Pușcariu și, după ei, George Ivașcu, Alexandru Duțu, Virgil Cândea, Dan Horia Mazilu, Cătălina Velculescu, Mihai Moraru. A doua tendință este dată de cei care selectează grijuliu textele scrise în limba română și, dintre acestea, doar pe cele care au un potențial estetic vizibil. Călinescu însuși a procedat în acest fel, dar dintr-o nevoie reală la data apariției monumentalei sale cărți de a integra și scrierile vechi în circuitul literaturii naționale, de a alcătui o tradiție organică, care să justifice aplombul pe care literatura română l-a cunoscut începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Marele critic a fost urmat de critici și istorici literari precum Eugen Negrici, Elvira Sorohan, Doina Curticăpeanu sau, mai recent, Nicolae Manolescu. Adesea, s-au găsit resurse și pentru un ecumenism oportun. Literatură vs. cultură: chiar există o astfel de adversitate? Chiar putem izola operele scrise pentru a le atribui valori strict estetice, declarându-le „beletristice” și golindu-le de alte sensuri pe care ele le poartă: mentalități, ideologii, credințe etc? Pentru cei vechi nu exista conceptul de „literatură” așa cum îl înțelegem noi astăzi. Chiar dacă unele texte nu sunt „literare”, ele contribuie la crearea unui climat cultural, alături de alte forme pe care azi le considerăm „artistice”, dar care în epocă acopereau necesități practice ale oamenilor. Pentru a evalua corect o operă de acum câteva secole, mai ales în cazul spațiului cultural românesc, destul de amestecat și de „original”, cu inițiative ideologic-culturale izolate, care nu încheagă un proiect cultural coerent, este nevoie de o montare a sa într-un cadru potrivit. Nu strict estetic, pentru că esteticul nu se numără printre valorile prime ale medievalității noastre, ci în unul larg cultural, ideologic, confesional, mental etc. Alexandru Duțu remarcă perfect acest lucru, dar, așa cum nici istoriografia nu s-a grăbit să imite modelul școlii de la *Annales*, nici istoria literară nu a făcut eforturi să găsească proverbiala cale de mijloc: „... studiul mărturiilor scrise trebuie să-și propună criterii adecvate, dacă urmărește o reconstituire a evoluției formelor de cultură, care, la rândul lor, dezvăluie transformări ale mentalităților. Or, în acest sens este strict necesar ca opera de recunoscută valoare artistică să nu mai fie analizată doar sub unghiul realizării sale estetice și ca ea să fie alăturată cărții de serie cu care conviețuiește în lectura oamenilor într-o anumită epocă.” (Duțu 1972: 47) În cazul nostru, un asemenea exercițiu de contextualizare este obligatoriu din mai multe motive: mai întâi, Cantemir însuși a fost un autor prolific, polimorf, cu preocupări diverse, care a scris în mai multe limbi, care s-a adăpat din mai multe culturi. A-l reduce la statutul de scriitor ar însemna să-i micșorăm nedrept profilul. Pe de altă parte, referindu-ne strict la *Istoria ieroglifică*, la bestiarul său atât de îndrăzneț, de dezinhibat, de

iconoclast, e limpede că sursele sale sunt diverse, orientale și occidentale, antice și medievale, creștine și precreștine, scrise și iconografice etc. Toate acestea ne interesează, pentru a putea detecta permanentul dialog pe care autorul îl poartă cu modelele sale.

2. Între oralitate și scris

Am atins doar în treacăt un lucru nici el lipsit de importanță, dar pe care puținii se încumetă să-l respecte. Evaluarea vechii culturi românești trebuie să se facă renunțând la unele prejudecăți care sunt ale noastre, azi, dar nu erau și ale celor vechi, atunci. Una dintre cele mai importante dintre acestea este încrederea acordată scrisului, documentului scris. În Occident, abia începând cu Renașterea scrisul începe să aibă o autoritate comparabilă cu cea de azi. Dar procesul s-a cristalizat abia în epoca romantică. Al. Duțu a observat corect această capcană: cine caută doar în documentele scrise, nu poate realiza o imagine de ansamblu a culturii vechi; scrisul nu este singurul și poate că nici cel mai important depozitar al mentalităților, ideologiilor epocii medievale românești. El înregistrează doar aspectul *oficial* al acesteia: legi, scrieri istorice cu caracter oficial, scrieri religioase care sunt controlate de biserică sau de cancelaria domnească, răspândind și vulgarizând *dogma*, respectiv legea. „În scris, consideră oportun Al. Duțu, nu va fi regăsită întreaga activitate intelectuală a societății, ci numai cea «oficială», până în epoca umanistă, când scrisul își începe expansiunea, care se desăvârșește în epoca romantică, când scrisul invadează toate sectoarele activității intelectuale, separându-se de folclor și de arta plastică”. (Duțu 1972: 64) Cărturarul demonstrează, apoi, că tendințele ideologice ale veacurilor XVI-XVII-lea transpar mult mai bine din pictura murală decât din anale, cronici, inscripții etc. „Pentru secolele al XVI-lea și al XVII-lea, această lectură (a picturii exterioare moldovenești – *n.n.*) este strict necesară, în cadrul istoriei mentalităților, tocmai datorită faptului că în aceste veacuri, până spre mijlocul secolului al XVII-lea, pictura a exprimat cu mai multă sensibilitate decât scrisul viziunea despre lume a oamenilor”. (Duțu 1972: 65) Autorul a revenit și în alte lucrări asupra acestui aspect, observând că „scrisului i se acordă mai curând funcția de a conserva, decât de a comunica.” (Duțu 1969: 41) Altfel spus, cultura română era structurată pe fondul unei oralități care și-a pus amprenta și asupra scrisului. Pulsul ideologiilor, al mentalităților care ne interesează nu poate fi luat consultând exclusiv documentele scrise. Ideile, imaginile nu circulau prin acest canal. Comunicarea se făcea direct, lectura cărților sfinte era ea însăși publică. Abia în secolul al XVIII-lea a devenit lectura o practică curentă, deși nu foarte răspândită, printre elitele țărilor române.¹ Cartea nu era, după cum spune

¹ Pentru un studiu excelent și o statistică bine comentată a tipăriturilor din intervalul 1678-1830, vezi Daniel Barbu, *Bizanț contra Bizanț*, Editura Nemira, București, 2001, capitolul *Practicile sociale ale lecturii*, p. 156-176, unde observă. „Civilizația tradițională a țărilor române fusese, până atunci, dominată categoric de oralitate. Activitatea cărturărească de la curte ori din sediile episcopale, din mediile boierești sau mănăstirești nu fusese multă vreme altceva decât o pregătire a prezenței, a apariției în public. Scrierea însăși fusese practică mai ales ca un exercițiu al oralității, iar gramatica fusese studiată doar ca o tehnică

Daniel Barbu (2001: 159), decât „un produs de lux și un obiect de colecție”, iar puținele și săracele biblioteci „un fel de cabinete de curiozități”, ci și o soluție de informare sau de destindere respinsă *de facto* de majoritatea oamenilor. Mărturia cea mai elocventă și mai cunoscută îi aparține lui Cantemir (2007: 306) și, chiar dacă se referă la moldovenii lui, ea se aplică fără doar și poate întregii populații românești: „Dar Moldovenii nu numai că nu-s iubitori de carte, ci, aproape toți, nici măcar n-o pot suferi. Până și numele «bunelor arte» și «științe» li-s necunoscute. După părerea lor, învățații nu pot să nu-și piardă mintea, astfel că, dacă vor să-i laude cuiva învățătura, ei spun că «a ajuns să se prostească de atâta carte». Asupra lucrului acestuia, în gura Moldovenilor umblă mereu proverbul: «Învățătura de carte-i treaba preoților, mireanului îi e de ajuns să știe să scrie și să citească, să-și iscălească numele, și să-și însemne în catastif boul alb, negru, cornut, caii, oile, vitele, stupii, și dacă mai sunt și altele de felul acesta – căci toate celelalte-s de prisos.” Iar aceste considerații se refereau, cel mai probabil, la clasa boierilor, mari și mici, a proprietarilor, a celor cât de cât înstăriți. Ceilalți erau oricum departe de orice posibilitate de a citi vreo carte, fie din cauza circulației restrânse a manuscriselor, fie din pricina prețurilor prohibitive ale tipăriturilor.²

3. *Istoria ieroglifică – reforma lingvistică*

Or, tocmai într-un asemenea context, reticent lecturii, de orice fel, scrie Dimitrie Cantemir *Istoria ieroglifică*, o operă labirintică, complexă, livrescă, într-o limbă care este la antipodul celei spontane, marcată puternic de oralitate, folosită de majoritatea contemporanilor săi (de Neculce, de exemplu.) Din acest punct de vedere, Cantemir vine cumva în răspăr cu tendințele culturii autohtone. Atât în *Divanul...*, cât mai ales în *Istoria ieroglifică*, el dă satisfacție formației sale erudite, elaborează fraze stufoase, situându-se, chiar și involuntar, polemic față de structura prioritar *orală* a culturii noastre. Acest lucru nu înseamnă, avertizează un specialist care a studiat cu acribie exemplară problema, „lipsa culturii scrise la români, ci vehicularea ei după legile interne ale celei orale”. (Velculescu 1984: 53-54) Ceea ce înseamnă, printre altele, că acea lume „acorda prioritate limbajului oral și figurativ”. (Velculescu: 1984: 55) Or, în operele scrise de Cantemir în limba română, doar de așa ceva nu poate fi vorba.

Ceea ce a șocat atunci când *Istoria ieroglifică* a fost descoperită a fost, mai mult decât rețeaua de simboluri și de sensuri „hieroglifice”, limba propriu-zisă în care era elaborat textul. Două aspecte au bulversat mai mult decât altele: sintaxa și lexicul. La o primă vedere, acestea nu aveau nimic în comun cu ceea ce documentele scrise ale epocii atestă. Într-o carte erudită și inovatoare, Dragoș

indispensabilă unei rostiri corecte. Abia în epoca crizei de conștiință, *lectura*, comunicarea prin scris este inclusă de cărturaricu drepturi depline, alături de imagine și cuvânt, în taxinomia instrumentelor indispensabile cunoașterii”.

² De exemplu, la 1741, un *Minei* era cumpărat în schimbul unui loc de livadă dintr-un sat de lângă Râmnic, N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, București, 1910, p. 79, cf. Alexandru Dușu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 26.

Moldovanu face un inventar al reacțiilor comentatorilor, care conchid, la unison, că autorul *Divanului* este nevoit să inventeze el însuși o limbă cultă, de vreme ce aceasta nu exista, creând astfel imaginea unui izolat care ia pe cont propriu o sarcină aventuroasă: aceea de a pune pe un alt făgaș limba română. (Moldovanu 2002: 9-28) Două ar fi „constantele tipologice ale sintaxei lui Cantemir” care au stârnit reacții la început de nelămurire, de mirare, apoi de respingere categorică a virtuților expresive ale *Istoriei ieroglifice*: „caracterul său dificil sau chiar hermementic” și „caracterul său artificial, bizar, neromânesc” (Moldovanu 2002: 14-17). Doar că, precizează cu o satisfacție malițioasă cărturarul ieșean, acestea sunt simple impresii ale unor comentatori „lipsiți de pregătire în domeniul filologiei clasice” (Moldovanu 2002: 15). Dislocările specifice frazei lui Cantemir nu își mai află corespondent în limba epocii sale, nici în cea vorbită și nici în cea cultă, ceea ce îl determină pe stilistician să considere că „frecvența excepțională a dislocărilor în scrierile sale – peste 500 – și mai ales faptul că în mare lor majoritate sunt morfosintactice, adică angajează tocmai grupurile cu cel mai înalt grad de coeziune, demonstrează că nu este vorba de o abatere accidentală de la *norma* limbii române, ci de o acțiune *împotriva* ei. (...) Așa cum se prezintă la Cantemir, dislocarea rezistă unei paralele nu numai cu limba populară, dar în general cu limbajul oral.” (Moldovanu 2002: 90) Opțiunea manifestă a principelui era determinată de preferința pentru o figură retorică numită *hiberbat*, care ar avea un „mobil umanist”, circulația acestei figuri devenită un adevărat *stilem* în opera lui Cantemir în scrisul românesc al secolelor XVII-XVIII, fiind restrânsă. (Moldovanu 2002: 7) Prin urmare, Dimitrie Cantemir, plângându-se, ca mai toți autorii epocii vechi, de posibilitățile limbii române, „brudie”, de a exprima noțiuni abstracte, concepte sau pur și simplu subtilități, nuanțe încearcă o reformă pe cont propriu sau își alcătuiește un stil livresc, în disonanță sau chiar în polemică deschisă cu cel comun, îndatorat în mare măsură uzului oral. Spre deosebire de contemporanii săi care *povestesc*, Cantemir *scrie*. Pentru el, scrisul este o problemă fundamentală *cultă*, elaborată, nu un simplu vehicul al unei gândiri care își caută astfel dreptul la memorie.

Un alt aspect esențial al acestui stil inovativ este cel legat de lexic. Cum abia în secolul al XVII-lea limba română începe să concureze etimonul slavon, este explicabilă sărăcia fondului de bază al vocabularului. Cu ce avea la îndemână, Cantemir nu avea cum să scrie *Istoria ieroglifică*, text în care sunt vehiculate idei, concepte, în care sunt folosite reguli clare ale retoricii, logicii ș.a.m.d. Și în această privință trebuie însă controlat entuziasmul care îi face pe unii cercetători să îi atribuie cărturarului intenții străine. Dacă tânărul principe frustrat a introdus în alegoria sa termeni alogeni, „neologisme”, cum le numim astăzi, pe care i-a explicat în acea „scară a numerilor și cuvintelor streine tâlcuitoare” este pentru că structura intimă a textului avea imperioasă nevoie de aceste noțiuni, de negăsit în limba română, nu pentru că ar fi intenționat să „reformeze” limba română, imprimându-i o direcție culturală; el nu a făcut decât să elaboreze, în lipsa unei tradiții autentice, un limbaj potrivit deschiderii sale culturale și necesităților sale de exprimare. Să nu uităm: *Istoria ieroglifică* nu era, nu avea cum să fie o operă cu destinație publică, deci nu într-un astfel de text „secret”, de uz intern, și-ar fi manifestat principele

exercițiul de reformă a limbii naționale. În cadrul unei analize corecte, laborioase, Ștefan Giosu comite această exagerare, atribuindu-i lui Cantemir un rol impropriu și, mai ales, nejustificat în context: el ar fi vrut „să dea singur limbii române ceea ce mai târziu îi va da o întregă epocă”, fiind, nici mai mult, nici mai puțin decât „primul nostru lexicograf”. (Giosu 1973: 155, 157) Privite în absolut, lucrurile așa par, dar reamplasate în contextul lor firesc, puse în dialog cu natura operei, cu mentalitățile, ideologiile epocii și, nu în ultimul rând, cu fundalul istoric, ele nu mai au cum să pară astfel. Sigur că nu poate fi contestat faptul, corect remarcat și analizat de autorul amintit, că autorul *Divanului* a introdus în limba română unele noțiuni, termeni specifici ai limbajului filosofic, retoric, logic, forjând alteori crearea altora, dar motivația nu era napărat una „iluministă”, ci e vorba de o necesitate proprie.

Un alt aspect merită discutat în această privință: plasat în climatul culturii românești al epocii, un autor precum Cantemir pare o apariție mirabilă. Nu realizarea magistrală din *Istoria ieroglifică* este în măsură să fixeze nivelul culturii sau al „literaturii” române de la începutul secolului al XVIII-lea. Capodopera lui Cantemir nu reprezintă un simptom al excelenței culturale autohtone, ci un accident, un moment de ruptură, după cum s-a remarcat: „În istoria internă a dezvoltării formelor literare românești un fenomen de ascunsă discontinuitate se produce, imediat după 1700, prin *Istoria ieroglifică*. (...) Cert, *Istoria ieroglifică* era mai mult decât un simplu fapt artistic rezultat al fuzionării formelor literare folclorice și culte din spațiul culturii autohtone”. (Soroșan 1978: 11) Prin urmare, mult mai corect este să punem problema în modul următor: de vreme ce, în anul de grație 1705, Cantemir simte nevoia să explice potențialului (deși improbabilului) cititor al vremii sale ce înseamnă noțiuni precum *argument, dialectic, ipoteză, ithica, idea, ironic, categorii, comedie, metafizică, ritor, metamorfoză, fantazie, theatru* înseamnă, firește, că aceste concepte nu erau asimilate și vehiculate în cultura română a timpului. Or, acesta este nivelul culturii române de la nivelul anului 1705: al ignoranței în orice domeniu spiritual care nu are atingere cu problemele religioase, istoriografice, pragmatice. Cantemir nu se înscria, prin urmare, într-un astfel de areal strâmt, el respira într-un alt cadru, mult mai larg, cel al culturii europene, occidentale și deopotrivă orientale. Mentalitatea sa nu era nicidecum una locală, ci una europeană. Iar *Istoria ieroglifică* nu este un simptom la unei maturități culturale, ci o operă antitetică: în comparație cu ea, ies la iveală toate iluziile, complexe și sfârșirile de construire ale unei direcții culte în spațiul românesc.

4. Izbânzi ale scrisului românesc în epoca lui Cantemir

Nu trebuie scăpate din vedere nici posibilele modele ale unor reprezentări aniamliere pe care le ofereau fie pictura murală bisericească, fie unele cărți populare precum *Fiziologul, Esopia, Alexandria* ori cosmografiile care începuseră să circule și în spațiul românesc. Dar, față de toate aceste surse și izvoare care începeau să aibă o răspândire în spațiul cultural autohton, *Istoria ieroglifică* reprezintă un rezervor mult mai bogat, mai variat și presupune o documentare mult mai variată. Cantemir nu a fost străin de surse clasice, precum celebrele lucrări ale lui Aristotel,

Ovidius, Aelian, Plinius, Isidor din Sevilla, Albertus Magnus, de o întreagă tradiție a interpretării moralizante creștine, de alte culegeri orientale, dintre care *Kalila și Dimna*, *Golestanul* lui Saadi l-au influențat decisiv și atâtea altele. Orientarea sa era una în mod decisiv cultă, livrescă, trădând un enciclopedism rar în epocă și intruabil pe tărâm românesc. Această trecere în revistă a posibilelor izvoare autohtone nu are, deci, altă intenție decât să sublinieze superioritatea surselor lui Cantemir și, în al doilea rând, să atragă atenția asupra unei orientări *populare*, orale a culturii române. Or, Cantemir se situează într-o cu totul altă tradiție: cea a enciclopedismului european, cu rădăcini în Renaștere, care s-a prelungit până în epoca Iluminismului.

În fine, nu este lipsit de importanță să amintim totuși că, la finele secolului al XVII-lea și în special la începutul celui de al XVIII-lea are loc și în țările române o anumită intensificare a interesului pentru carte; acum încep să apară și lucrări laice, chiar dacă ponderea covârșitoare o dețin încă tipăriturile religioase. (Barbu 2011: 165-157) După apariția, în 1643, a *Cazaniei* mitropolitului Varlaam, încep să circule și alte lucrări în limba română. Nu cu mult peste 100, din 1643 până în 1705, după cum înregistrează *Bibliografia românească veche*. Dintre acestea, peste 90% sunt tipărituri cu caracter religios. Un impact covârșitor trebuie să fi avut apariția *Bibliei* de la București, în 1688. În domeniul care ne interesează, al bestiarului, este un eveniment capital. Dar nu numai. De la Nicolae Iorga la Al. Andriescu, toți istoricii literari și filologii au insistat asupra rolului său esențial în dezvoltarea limbii literare. Nu în ultimul rând, tot pe această cale pătrund în cultura română unele noțiuni, concepte, dezbateri filosofice cu iz novator. Să ne oprim puțin asupra unui aspect, desigur, nu cel mai important, dar trecut prea des cu vederea. Cartea a IV-a a Macabeilor, tradusă de Nicolae Milescu sub titlul *Al lui Iosip la Macavei carte, adecă pentru sângurul-țitiorul gând (Despre rațiunea dominantă*, în varianta contemporană – Câdea: 1979: 172-214), revizuită de traducătorii *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino, este păstrată în carte, conform ediției protestante a *Septuagintei* după care s-a făcut traducerea, deși nu e un text canonic. De inspirație stoică, demonstrând faptul că rațiunea este capabilă nu să anuleze, ci să controleze pasiunile, această lucrare reprezintă, afirmă Virgil Câdea, „prima scriere cu caracter indiscutabil de filosofie morală” tipărită, chiar dacă nu și scrisă la noi, o lucrare de mare influență în Evul Mediu, păstrată în corpusul *Bibliei* „pentru rațiuni culturale, umaniste, iar nu religioase”. (Câdea 1979: 174) Influența acestui scurt tratat de morală asupra *Divanului* lui Cantemir este evidentă, ceea ce nu demonstrează că el l-ar fi cunoscut în tălmăcire românească. Un cercetător chiar a crezut că niște însemnări de pe un exemplar al *Bibliei* de la 1688, descoperit la Moscova, i-ar aparține lui Cantemir. (Demeny 1986: 261-270) N.A. Ursu (2002: 35), comparând grafia de pe exemplarul cu pricina cu cea a autorului *Istoriei ieroglifice*, demontează însă și această iluzie, demonstrând ferm că „cele două scrisuri sunt în mod categoric diferite. Majoritatea slovelor au desene și ducturi diferite înn cele două texte. Prin urmare, adnotările din exemplarul *Bibliei* de la 1688 aflate la Moscova nu aparțin lui D. Cantemir. De altfel, acest lucru rezultă și din modul cam simplist în care sunt făcute comentariile respective”. (Ursu 2002: 35) Dată fiind însă curiozitatea culturală a principelui, ca și înrudirea cu ctitorul

acestei traduceri, era imposibil ca tânărul principe să nu fi avut la îndemână un exemplar din *Biblia* abia tipărită. Cu toate că, demonstrează Virgul Cândea, sceptic totuși față de ignorarea *Bibliei* de la București la zece ani de la apariția acesteia, el folosește, în redactarea *Divanului*, ca și în textele scrise mult mai târziu, în Rusia, *Vulgata*. Explicația ar putea fi însă ocolirea sursei și decuparea citatelor necesare dintr-un *Thesaurus biblicus*, un dicționar care ordona citate biblice pe criterii tematice și alfabetice. (Cândea 1973: 33-34)

Altfel, Cantemir cunoștea cu siguranță *Psaltirea versificată* a mitropolitului Dosoftei, tipărită în 1673, ca și *Viața lumii* a lui Miron Costin, din care transcrie pasaje întregi în *Divanul*. Dar mentalitatea sa este alta: el nu mai crede, precum Costin, că singura șansă a omului este obediența oarbă față de divinitate. Nu mai are mentalitatea specific medievală a omului supus dogmei, care nu îndrăznește să caute adevărul prin propriile mijloace, care nu are încredere în rațiune. Dovada cea mai clară este faptul că îndrăznește să trateze, cu o totală lipsă de deferență, simboluri animaliere ceștine cu o mare autoritate în epocă. Spiritul său este unul raționalist, nu religios.

În fine, o realizare mirabilă a culturii române o reprezintă o traducere aproape intergrală a *Istoriilor* lui Herodot, la mijlocul secolului al XVII-lea. Manuscrisul, descoperit de Nicolae Iorga la mănăstirea Coșula și editat în transcrierea lui C. Onciu în 1909³, nu se înscrie în nici o direcție coerentă a epocii, nu ține de nici un program explicit, ci are alura unei întâmplări misterioase; din această cauză, o astfel de izbândă a stârnit controverse legate nu doar de datare, autor, ci și de comanditarul ei. Ceea ce e limpede e că ea datează din epoca lui Vasile Lupu. Iorga o fixează în anul 1645. Ștefan S. Gorovei interpretează gestul ca o tentativă de justificare ideologică a unor ambiții autocrate, considerând că „o singură atribuire rămâne posibilă: *Istoriile* lui Herodot s-au tradus în Moldova lui Vasile Lupu, din porunca acestuia, într-o vreme când programul său politic putea să confere celebrei opere a antichității eline un caracter de *manifest de putere*, legitimând, ca orice istorie, pretențiile sale de stăpânire imperială (ecumenică). Nimeni altcineva, în Moldova anilor 1645-1669, nu mai putea să aibă un asemenea gând”. (Gorovei 1998: 161) Este o ipoteză extrem de interesantă și de credibilă, care pornește de la o justificare ideologică a unui efort și financiar, și intelectual, și logistic suficient de mare pentru a exclude o inițiativă privată accidentală. Andrei Pippidi respinge această ipoteză, fără a propune el însuși o alta mai îndreptățită. (Pippidi 2003) În fine, N.A. Ursu acceptă ipoteza lui Liviu Onu, editorul modern al textului, conform căruia traducerea i-ar aparține lui Nicolae Milescu, dar adaugă faptul că ea a fost revizuită de traducătorul cronografului numit „tip Danovici”, „care ar putea fi chiar Dosoftei, în anii tinereții sale, eventual ajutat de un colaborator apropiat, rămas necunoscut”. (Ursu 2003: 223-264) În urma unui excurs cazuistic, el acceptă ca plauzibilă ipoteza lui Ștefan S. Gorovei, menționând și un

³ Am preferat ediția: Herodot, *Istoriei*, traducere românească publicată după manuscriptul găsit în mănăstirea Coșula de Nicolae Iorga, Vălenii de Munte, Tipografia „Neamul românesc”, Societate pe acțiuni, 1909. Folosim ediția anastatică apărută la Editura Artemis, București, 2003.

amănunt care ne interesează: manuscrisul traducerii lui Nicolae Milescu, remaniat de traducătorul mai sus pomenit, a fost cel pe care Dimitre Cantemir amintește, în *Descriptio Moldaviae*, că l-ar fi citit cândva („legebamus *aliquando* in Herodoti manuscripti historiis”). Dovada cea mai clară este menționarea unui pasaj interpolat, despre taifalii care ar fi locuit în preajma Prutului. Or, această informație nu îi aparținea lui Herodot și nici nu avea cum, de vreme ce această populație a apărut la câteva secole după Herodot. Prin urmare, conchide N.A. Ursu (2003: 263), Cantemir a citit cu siguranță tălmăcirea remaniată a lui Nicolae Milescu. Într-un comentariu la ediția sa critică, Virgil Cândea sugerează posibilitatea ca tocmai această versiune românească în manuscris să-i fi stat la îndemână tânărului pincipe atunci când redacta, grăbit, *Divanul*. (Cândea 1973: 416) Unele animale pot veni în *Istoria ieroglifică* din *Istoriile* lui Herodot. Crocodilul, de exemplu, descris minuțios acolo. Dar, dacă e plauzibil ca junele Cantemir, ambițios și dornic să demonstreze ceea ce a acumulat și să impresioneze prin erudiția sa s-a putut baza pe un contact mai vechi cu textul românesc, este puțin probabil ca maturul Cantemir să se fi bizuit pe amintirile unei lecturi a manuscrisului, făcută la o vârstă neaoaptă, în adolescență.

Sigur, toate aceste informații nu fac decât să ne readucă la una dintre întrebările inițiale: respira Cantemir aerul nerarefiat al culturii autohtone? S-a format el în acest spațiu cultural, lipsit de continuitate, de organicitate? Reprezintă alegoria sa un efect logic, un rezultat firesc al unor acumulări coerente, succesive, al unor sedimentări culturale sistematice? Sunt întrebări mai curând retorice. Prin acoperirea sa, prin dimensiunile operei sale, prin modelele de la care pornește, Cantemir nu este un produs al culturii române. Au mai sugerat-o, timid, un G. Ibrăileanu sau, în termeni mai apăsați, Petru Caraman (Caraman 1974: 313). Dar un lucru nu a scăpat nimănui: faptul că, atunci când scria *Istoria ieroglifică*, de pildă, Cantemir nu avea o tradiție în cultura română, la care să se raporteze, cu care să intre în dialog. Această tradiție s-a format mult mai târziu și, din păcate, opera lui Cantemir a ratat șansa de a contribui la ea.

Sursele sale sunt dintre cele mai diverse, orientale, est-europene și occidentale deopotrivă. Privit în contextul culturii române de la finele secolului al XVII-lea-începutul celui de al XVIII-lea, Cantemir marchează o ruptură categorică față de un trecut lipsit de conștiință artistică. Plasat însă într-un cadru mai generos, al culturii europene, el pare la locul lui. Cantemir este mai degrabă un scriitor european decât unul român. Acest lucru nu trebuie să ne deranjeze, ci, dimpotrivă, să ne bucure. Odată cu el, devenim și noi europeni cu câteva secole mai devreme.

Bibliografie

- Cantemir 2007: Dimitrie Cantemir, Principele Moldovei, *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, studiu introductiv, notă asupra ediției și note de Valentina și Andrei Eșanu, traducere din limba latină și indici de Dan Slușanschi, Editura Institutului Cultural Român, București, 2007
- Caraman 1974: Petru Caraman, *L'etnographie Cantemir et le folklore du Proce-Orient*, în „Dacoromania. Jahrbuch fünf ösliche latinität”, nr. 2/ 1974, Verlag Karl Alber, Freiburg/ München
- Barbu 2001: Daniel Barbu, *Bizanț contra Bizanț*, Editura Nemira, București, 2001
- Cândea 1973: Virgil Cândea, *Studiu introductiv*, la vol. Dimitrie Cantemir, *Opere*, vol. I, *Divanul*, ediție îngrijită, studiu introductiv și comentarii de Virgil Cândea, text grecesc de Maria Marinescu-Himu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974
- Cândea 1979: Virgil Cândea, *Rațiunea dominantă*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1979
- Demény 1986: Lajos Demény, Lidia A. Demény, *Carte, tipar și societate la români în secolul al XVI-lea*, București, 1986, p. 261-270
- Duțu 1968: Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, Editura pentru Literatură, București, 1968
- Duțu 1969: Alexandru Duțu, *Explorări în istoria literaturii române*, Editura pentru Literatură, București, 1969
- Duțu 1972: Alexandru Duțu, *Sinteză și originalitate în cultura română*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972
- Giosu 1973: Ștefan Giosu, *Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic*, Editura științifică, București, 1973
- Gorovei 1998: Ștefan S. Gorovei, *Circulația „Herodotului” de la Coșula: explicații genealogice pentru un fenomen cultural*, în „Arhiva genealogică”, V (X), 1998, 3-4, Editura Academiei Române, Iași
- Moldovanu 2002: Dragoș Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism și baroc. Tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2002
- Pippidi 2003: Andrei Pippidi, *Postafă*, la vol. Herodot, *Istorii*, traducere românească publicată după manuscriptul găsit în mănăstirea Coșula de Nicolae Iorga, Vălenii de Munte, Tipografia „Neamul românesc”, Societate pe acțiuni, 1909. Folosim ediția anastatică apărută la Editura Artemis, București, 2003
- Sorohan 1978: Elvira Sorohan, *Cantemir în cartea hieroglifelor*, Editura Minerva, București, 1978
- Ursu 2002: N.A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii românești. Studii și note filologice*, Editura Cronica, Iași, 2002
- Ursu 2003: N.A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Editura Cronica, Iași, 2003
- Velculescu 1984: Cătălina Velculescu, *Cărți populare și cultura românească*, Editura Minerva, București, 1984

BASARABIA – PĂMÂNT ROMÂNESC

Ion AGRIGOROAIEI

„În 1812, ca în tot cursul istoriei sale, Moldova cu Basarabia împreună formau un stat deosebit cu legile și prințul său. [...] Basarabia fiind în această situațiune în 1812, a fost, în actul oficial de cesiune, dobândită de către Rusia de la Poarta Otomană, dar în realitate, răpită de la legitimul și adevăratul său proprietar, care era Moldova și transmisă de către acel ce nu avea drept s-o cedeze la acel ce nu avea drept s-o ia”.

Mihai Eminescu

În cartea sa „România” (București, 1923), manual de geografie adresat elevilor din învățământul liceal, Simion Mehedinți preciza că în ținutul ocolit de Nistru, Marea Neagră și Dunărea de Jos se cuprinde pământul românesc. La apus „hotarul în care au stăruit românii a fost Tisa”. Spre răsărit vadul adânc al Nistrului și apele Mării Negre, menționându-se că „o bună parte din moldoveni au trecut vadurile Nistrului și s-au așezat în stepă până departe”. La mieznoapte hotarul „se ține aproape de apa Ceremușului”. În interiorul acestui spațiu se înscriseră hotarele statului român, prefigurate în cursul anului 1918 și recunoscute prin tratatele de după primul război mondial. La răsărit granița era pe țărmul Mării Negre și pe Nistru, până la nord de Hotin, despărțindu-ne de Ucraina din cadrul Rusiei / Uniunii Sovietice. La mieznoapte, de Polonia ne despărțea Nistrul, de la nord de Hotin până dincolo de gura Siretului podolic și apoi o linie care urmează Ceremușul Alb, urcând în Carpați până la izvorul lui. De aici începea granița cu Cehoslovacia.

Conceptul de pământ românesc, țară românească, este legat indisolubil de structura populației, confirmând caracterul național al statului realizat în 1918. A existat – remarca Dimitrie Gusti în anii '30 a secolului trecut – o legătură „esențială și organică dintre pământul și poporul nostru”, fără de care „nu putem înțelege nimic din istoria și civilizația actuală a neamului românesc”. Poporul românesc s-a născut și a dăinuit „pe un anumit pământ, continuând o viață străveche”, și-a clădit „ființa cu o prelungire a mediului geografic”, imprimându-și „ca o pecete deprinderile și civilizația în acel pământ”. În continuarea și completarea acestei idei, N. Dașcovici, profesor de Drept internațional la Universitatea din Iași, sublinia că granițele unui stat sunt geografice, pentru că se întemeiază pe factorii naturali ai pământului (cursuri de apă, munți, țărmul mării, ș.a.), dar ele sunt și istorice, „pentru că își trag originea din acțiunea conștientă și stăruitoare a omului, adică a grupurilor omenești organizate politic”.

Ca și în cazul Țării Românești, Țara Moldovei s-a constituit prin unirea treptată a formațiunilor din teritoriul respectiv. Ridicarea țării în vremea lui Bogdan I la o viață proprie și întărirea acesteia sub dinastia căreia el i-a pus bază au determinat pe urmași să-i atribuie lui întemeierea statului de sine stătător în anul 1365, după cum lui Basarab i s-a atribuit întemeierea Țării Românești, la 1330.

Conferirea apelativului de „*întemeitori de țară*” își găsea justificarea în faptul că poporul român a obținut o identitate istorică, statală, în cadrul căreia își va confirma entitatea și originalitatea. În noua situație, țările române și-au putut extinde autoritatea asupra unor teritorii mai puțin centrale, precizându-se hotarele lor, în sensul medieval al termenului.

Către sfârșitul secolului al XIV-lea, hotarele Țării Moldovei s-au continuat tot mai clar, în urma extinderii, în etape, a ariei de aplicare a puterii politice de către voevozii țării, cuprinzându-se și întreg spațiul dintre Carpați, țărmul Mării Negre și Nistru. În continuarea operei întreprinse de Petru Mușat, Roman I a desăvârșit unitatea teritorială a Moldovei, intitulându-se în hrisovul din 30 martie 1392 „*marele singur stăpânitor*” al Țării Moldovei „*de la munte până la mare*”. Dincolo de unele chestiuni ce rămân de discutat de specialiștii problemei, este indubitabil că teritoriul dintre Prut, Marea Neagră și Nistru era parte integrantă a Țării Moldovei (Pentru mult timp, o zonă din sud, numită Basarabia, a fost deținută de Țara Românească, condusă de domnitorii din familia Basarabilor. În mod artificial, această denumire va fi extinsă la întreg teritoriul dintre Prut și Nistru, după anexarea la Rusia în 1812). Acest teritoriu nu a fost o provincie istorică deosebită, așa cum vor încerca unii să prezinte lucrurile pentru a justifica ocuparea de către Rusia și mai târziu de Uniunea Sovietică. Populația românească a persistat și a constituit majoritatea locuitorilor, cu toate infiltrările de alogeni, a deportărilor și a altor mutații demografice efectuate până la primul război și reluate după al doilea război mondial.

Încă din perioada fondării sale, Țara Moldovei s-a confruntat cu tendințele expansioniste ale Poloniei, care avansa din nord, ale Ungariei care se întărea la vest, ale tătarilor din stepă. Expansiunea otomană în Europa de sud-est a influențat tot mai pronunțat situația din zonă, mai întâi a Țării Românești și, apoi, a Moldovei. Proclamat domn în aprilie 1457, Ștefan cel Mare a trecut la consolidarea domniei și a acționat pentru apărarea țării, dezvoltând sistemul de apărare organizat de Petru Mușat, Roman I și Alexandru cel Bun, alcătuit din mai multe cetăți situate în interior și la graniță, în prima jumătate a domniei – apreciază Ion Nistor în *Istoria Basarabiei* – domnitorul s-a preocupat aproape neconținut de chestiuni basarabene. A luptat cu polonii pentru redobândirea Hotinului, a recucerit cu jertfe grele Chilia și a apărat-o în lupte crâncene cu ungurii la Baia și cu turcii la Podu Înalt. „*Tot el a ridicat cetatea Orheiului împotriva tătarilor și cetatea Sorocei contra cazacilor prădălnici. Întregirea hotarelor basarabene și apărarea lor împotriva polonilor, cazacilor, tătarilor, turcilor, ungurilor și chiar asupra conașionalilor săi din Țara Românească erau problemele principale ale politicii moldovenești în veacul al XV-lea*”.

Cu toată rezistența îndârjită în fața ofensivei otomane, Ștefan cel Mare a pierdut în 1484 Chilia și Cetatea Albă cu zonele lor înconjurătoare, transformate în raiale. Mai târziu, în 1538, s-a rășluit din teritoriul Moldovei o parte din sud, cunoscute sub denumirea de Bugeac, alcătuindu-se noua raia a Tighinei (Bender). Aceste pierderi au redus considerabil posibilitățile de manevră ale domnitorului Moldovei în plan extern.

În condițiile ridicării Rusiei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul celui următor, unii domnitori, precum Gheorghe Ștefan (1653-1658), s-au orientat spre o alianță cu aceasta împotriva Imperiului Otoman. Rusia se va înfățișa tot mai insistent ca eliberatoarea popoarelor creștine din Peninsula Balcanică, urmărind în fond expansiunea în această zonă și transformarea Mării Negre într-un „lac rusesc”. Este cunoscută apropierea lui Dimitrie Cantemir de Rusia lui Petru cel Mare și participarea la bătălia de la Stănilești (iulie 1711), soldată cu victoria turcilor. Această participare se baza pe Tratatul de la Luțk, din 13/24 aprilie 1711, mai curând o diplomă (dar un document autentic), decât un tratat propriu-zis. Interesează aici în mod deosebit art. XI: *„Hotarele Principatului Moldovei, după drepturile sale antice, sunt acelea ce se descriu pe râul Nistru, Camenița, Bender cu tot teritoriul Bugeacului, Dunărea, Muntenia, marele ducat al Transilvaniei și cu teritoriul Poloniei după delimitarea făcută”*. Se recunoaște, deci, vechile hotare, Moldova urmând să redobândească, după înfrângerea turcilor, teritoriile ocupate de aceștia. Așa cum va sublinia Ghe. I. Brătianu¹, *un act încheiat nu cu Imperiul Otoman, suzeran al principatului moldav, dar cu Moldova însăși, recunoștea, prin semnătura fondatorului Rusiei moderne, drepturile istorice și naționale ale acestui stat român asupra întregului său teritoriu, care se întindea, fără nici o contestație, de la Nistru la Dunăre*. Este, deci, este complet eronat a accepta – continua marele istoric – ca punct de plecare în examinarea chestiunii basarabene și a raporturilor ruso-române, Tratatul de la București din 1812, tratat care ar fi *„eliberat Basarabia de jugul turcesc”*, teză ce va fi susținută permanent de diplomația țaristă. Din păcate, acest „argument” a fost reluat după al doilea război mondial și mai este susținut de unii autori procomuniști în zilele noastre.

În urma înfrângerii de la Stănilești și plecarea lui Dimitrie Cantemir în Rusia, Poarta s-a răzbunat, răpind cetatea Hotinului, în 1713, și împreună cu un mic teritoriu a alcătuit raiuaua cu același nume. Până la răpirea Basarabiei, Moldova va primi o grea lovitură prin ocuparea Bucovinei, în 1775-1776, în pofida protestelor vehemente ale domnitorului Grigore al III-lea Ghica.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Imperiul Rus și-a extins teritoriul prin cuceriri succesive spre vest, ajungând la Nistru. În baza Tratatului de pace încheiat între Turcia și Rusia la Iași, la 29 decembrie 1791 / 9 ianuarie 1792 se stabilea hotarul între cele două state pe Nistru. În articolul III se preciza: *„... Cele două părți contactante au căzut amândouă de acord și stipulează prin prezentul tratat că Nistrul va forma linia de demarcație între Sublima Poartă și Imperiul Rusiei, astfel încât întregul teritoriu care se află pe malul drept al Nistrului va fi restituit Sublimei Porți și va rămâne pe veci sub stăpânirea sa absolută și incontestabilă; dimpotrivă, tot teritoriul care se află pe malul stâng al celuiiași fluviu va rămâne sub stăpânirea absolută și incontestabilă a Imperiului Rus”*. Este de reținut că încheierea acestui tratat s-a făcut după un război la care au participat Turcia și Rusia; acestea își fixau în termeni oficiali frontierele menționate ca despărțind cele două imperii, fără ca prin aceasta să se poată specula inexistența

¹ *La Bessarabie. Droits nationaux et historiques*, Bucarest, 1943.

Principatului Moldovei, ca stat dependent față de Poartă. Oricum, era clară o recunoaștere implicită a graniței de răsărit a Principatului Moldovei pe Nistru.

Această pace nu a durat mult și, în 1806, a izbucnit un nou război ruso-turc care a ținut șase ani. Armatele rusești au forțat Nistru și, în scurt timp, au ocupat Moldova întreagă și Țara Românească. Procedeu anexării Basarabiei prin Tratatul de la București (16 / 28 mai 1812), ce marca încheierea războiului, a ilustrat perfect lipsa de scrupule și cinismul diplomației țariste. Analizând conținutul tratatelor Paul Cernovodeanu² precizează: Rușii au purtat cu turcii „*târguieli vrednice de un bazar oriental; demnitarii țarului au pretins, la început, stăpânirea integrală a ambelor Principate Române, apoi numai a Moldovei; după aceea, scăzând din preț, doar a teritoriului dintre Siret și Nistru, cu gurile Dunării, pentru ca, până la sfârșit, de teama expediției napoleoniene, să se mulțumească doar cu fâșia dintre Prut și Nistru și brațul Chilia*”. Rușii au profitat de contradicțiile dintre marile puteri în „*problema orientală*” și, în special, de antagonismele dintre Franța și Marea Britanie.

Articolul IV al Tratatului de pace relua, în ce privește granițele, prevederile din premilinariile semnate 5 / 17 mai 1812: „*Prutul, din locul în care intră în Moldova până la vărsarea în Dunăre și din malul stâng al Dunării până la Chilia și vărsarea sa în Marea Neagră, formează frontiera între cele două imperii*”. Era precizat regimul insulelor de pe Dunăre, situate vizavi de Ismail și Chilia, în ceea ce privește popularea lor și ridicarea de fortificații, regimul de navigație ș.a.

Anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru de către Rusia țaristă a constituit pentru Principatul Moldovei o grea pierdere de teritoriu, de populație, de pământ roditor, de spiritualitate românească. Acest teritoriu, asupra căruia se va extinde denumirea Basarabilor, avea o suprafață de aproximativ 45000 km². Numărul locuitorilor este mai greu de estimat, cifrele variind între 240000 și 500000 de locuitori. Autoritățile țariste au realizat în 1816-1817 un recensământ care conține date referitoare la numărul locuitorilor și la structura etnică a populației. Nici aceste date nu pot fi considerate complete; numeroși săteni și-au părăsit locurile de baștină, trecând Prutul sau ascunzându-se. În recensământ s-au înregistrat un total de 96526 gospodării, cu 482630 suflete, din care 83848 gospodării cu 419240 de locuitori români, reprezentând 86 % din totalul locuitorilor, 6000 de gospodării cu 30000 de ruteni (6,5%); 3826 gospodării cu 19130 de evrei (4,2 %); 1200 de gospodării cu 6000 de lipoveni (1,5 %); 640 de gospodării cu 3200 de greci (0,7 %); 530 de gospodării cu 2650 de armeni (0,6 %); 241 de gospodării cu 1205 de bulgari (0,25 %) și 241 gospodării cu 1205 de găgăuzi (0,25 %). În perioada următoare s-a declanșat un amplu proces de colonizare, în urma căruia și a altor mișcări de populație, procentul deținut de români a scăzut în cei 106 ani de ocupație la 55-60, continuând să dețină majoritatea, chiar majoritatea absolută.

Regimul de relativă autonomie introdus la scurt timp după ocupare a fost desființat prin *Regulamentul* din februarie 1828, care introducea obligativitatea limbii ruse în acte publice, a legiurilor rusești etc. Limba română s-a mai utilizat în

² *Basarabia: Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional, 1806-1920*, Editura Albatros, București, 1993.

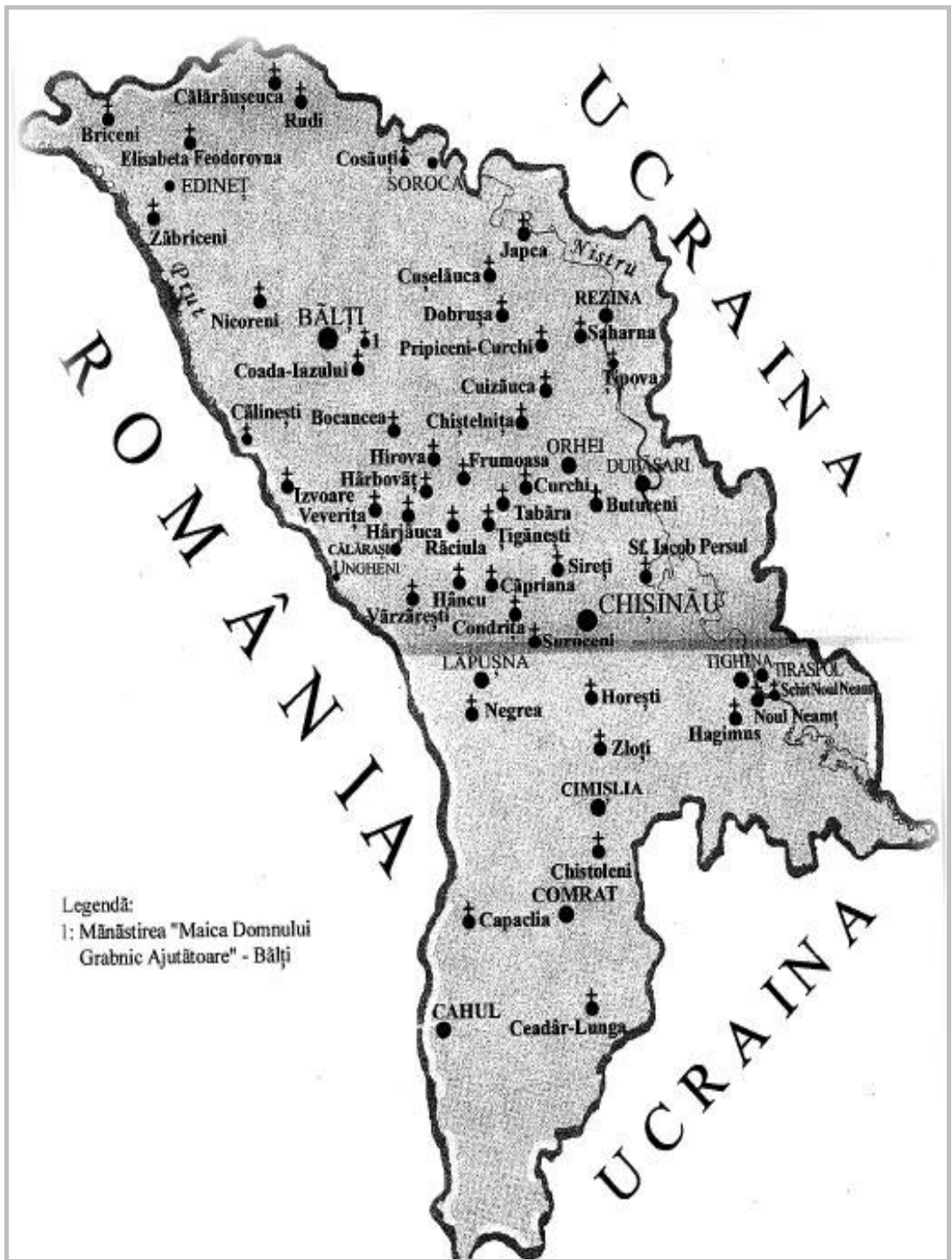
administrație din ce în ce mai puțin până către mijlocul secolului. Procesul de rusificare devenea din ce în ce mai intens, prin școală, biserică, administrație etc. În ciuda acestei politici lumea românească a satului (ce deținea majoritatea zdrobitoare a mediului rural) a avut un rol determinant în păstrarea limbii române între Prut și Nistru.

La împlinirea a 100 de ani de la răpirea Basarabiei, Nicolae Iorga s-a considerat dator să demonstreze, încă o dată, caracterul românesc al teritoriului și apartenența sa, vreme îndelungată, la Moldova, la Domnia Moldovei, demonstrație care să înlăture neadevărurile și să întretină speranța în revenirea la trupul țării. El scria la începutul lucrării *Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei decătre ruși* (Vălenii de Munte, 1912): „*Deschidem această carte menită să arăte viața curat românească a Basarabiei timp de atâtea veacuri până în anul nenorocit al răpirii, 1812, - de care ne amintim astăzi cu durere adâncă, dar nu fără speranțe, la o sută de ani după această pierdere națională – prin afirmarea unui fapt, pe care împotriva mărturiilor istorice nici un interes public, nici o patimă antiromânească și nici o slugarnică lingușire față de stăpânii de astăzi nu-l poate răsturna: că viața istorică a așa-numitei Basarabii începe cu Domnia Moldovei și se întărește, se acoperă de bogăție negustorească și de glorie războinică prin această Domnie*”.

Multe lucruri s-au schimbat în ultimii 22 de ani și, chiar în condițiile rezultatelor incontestabile obținute până acum într-o evoluție sinuoasă, îndemnul lui Nicolae Iorga din finalul aceleiași lucrări este pe deplin actual la împlinirea a 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Rusia țaristă:

„*În așteptarea vremilor când viața românească din Basarabia va porni de la toate amintirile ei pentru a-și urmări toate drepturile naționale, nu numai umane, încheiem această carte cu un îndemn călduros spre acea muncă încordată și bine orânduită, care singură poate grăbi sosirea acelor vremi*”.

DOCUMENTE INEDITE PRIVIND SCHITUL DOBRUȘA(I)

Costin CLIT

Toponimele și hidronimele de origine călugărească atestă o viață monahală în cuprinsul eparhiei Hușilor.

Episcopia Hușilor a fost înființată în anul 1598 de către domnul Ieremia Movilă (1596-1600; 1600-1607), mitropolit al Moldovei fiind fratele său Gheorghe Movilă(1588-1591; 1595- 1600; 1600-1605). În ceea ce privește cauzele întemeierii episcopiei de Huși, se consideră a fi sporul demografic, lupta împotriva islamismului, protestantismului și catolicismului. Elementul esențial în constituirea episcopiei de Huși este evoluția relațiilor internaționale la care se adaugă factorul rus, existența unei biserici voievodale destul de bogată, amplasarea localității într-o zonă de unde era posibilă supravegherea și altele. Întemeierea episcopiei Hușilor este legată și de exercitarea autorității bisericești în spațiul dintre Prut și Nistru, ținutul Fălciului se întindea pe ambele maluri ale Prutului.

Cea mai mare parte a teritoriului unde se exercită jurisdicția ecleziastică a episcopiei de Huși se afla situat dincolo de Prut. Ținuturile care fac parte din episcopia Hușilor sunt după unii autori: Fălciu, Lăpușna, Orhei, Soroca. Eparhia Hușilor are în 1810 sub jurisdicție bisericească ținuturile: Soroca (136 de așezări urbane și rurale, 137 de biserici de mir, 3 protopopi, 281 de preoți, 30 diaconi, 144 dieci și ponomari), Lăpușna (58 de localități urbane și rurale, 59 de biserici, 1 protopop, 130 preoți, 35 diaconi, 81 dieci și ponomari), Greceni (18 localități, 11 biserici, 1 protopop, 19 preoți, 1 diacon, 8 dieci și ponomari), Codreni (17 localități, 15 biserici, 1 protopop, 23 preoți, 1 diacon, 7 dieci și ponomari), Hotărniceni (20 localități, 21 biserici, 1 protopop, 52 preoți, 4 diaconi și 19 dieci și ponomari) și Fălciu (111 localități rurale și urbane, 113 biserici, 1 protopop, 198 preoți, 96 diaconi, 123 dieci și ponomari). Informațiile sunt oferite de protoiereul catedralei P. Cunițchi și protoiereul At. Cazacinschi.

De o foarte mare importanță este pentru abordarea acestei problematici un izvor din 13 aprilie 1812 intitulat: „*Preoți și diaconi hirotonisiți și ipodiaconii țârcovnici, slujitori bisericilor ai eparhiilor sfintei episcopii Hușului*” publicat de Constantin N. Tomescu, din care reiese exercitarea jurisdicției episcopiei Hușilor asupra ținuturilor Soroca (șapte ocoale), Lăpușna (trei ocoale), Hotărniceni, Codru sau Tigheci, Greceni, Fălciu (șase ocoale) și Iași (câteva sate din ocolul Braniștii). În acest spațiu este atestată o viață monahală intensă. Încercăm să punem în valoare date succinte despre schiturile și mănăstirile din acest spațiu până la semnarea tratatului de la București din mai 1812, care dă o puternică lovitură eparhiei Hușilor.

Un izvod de mănăstiri și schituri ce se află în eparhia sfintei episcopii Huși din 1809, oferă informații în legătură cu așezămintele monahale, fără epuizarea lor. Astfel avem consemnate schiturile: Brădicești, Vladnicul (ținutul Fălciu), Călărășeanca, Verijăni, Rughi, Cosăuți, Soroca, Japca, Lamanova, Poiana, Dobrușa,

Coșleanca, Curături (ținutul Soroca), Condița, Suruceni, Hâncu și mănăstirea Căpriană (ținutul Lăpușna).

Documentele atestă chiar închinarea unor lăcașe monahale dintre Prut și Nistru celor din dreapta Prutului. Mănăstirea Brădicești, ocolul Crasnei, din ținutul Fălciului, întemeiată în 1691 de către episcopul Varlaam, primește danie schitul Pojoreni de pe Botna, ținutul Lăpușnii, la 25 noiembrie 1702, „*cu loc de iaz de moară și din tot locul ce să va alege parte(a)*” donatorului, a preotului Silie cu Nastasia, soția sa, Sandu și Andrei, fiii celor doi.

La 13 noiembrie 1820 mănăstirea Sfântul Nicolae de la Dobrușa se afla în ținutul Orheiului, la 17 ceasuri sau 85 vriste de Chișinău, lângă pârau Dobrușa de la care a luat numele.¹ „*Mănăstirea se află construită pe poalele unui deal, fiind umbrită din spre sud-apus de munți (sic!) acoperiți cu codri. De sub dealul pe care se află mănăstirea curg două izvoare, care adapă grădinile mănăstirii și apoi, unindu-se, formează trei lacri ceva mai jos de mănăstire. Din aceste lacuri iese râulețul Dobrudșa sau cum îl numesc locuitorii Dobrușa*”².

Întemeierea mănăstirii Dobrușa este atribuită monahului Ioasaf din Moldova.³ Se pare că întemeierea mănăstirii aparține monahului Ioasaf de la mănăstirea Probota și monahului Eufimie de la mănăstirea Curchi. Ioasaf este rechemat în Moldova. Lucrările sunt finalizate la 1785 de către Eufimie și alți monahi de la Curchi, printre care: Teofan, Pamva, Iezechil, Arsenie și Macarie. Devine schit aflat pe moșia mănăstirii Probota, unde plătește o arendă anuală de 40 de lei, redirecționată către Sfântul Mormânt de la Ierusalim după 1803.⁴

Ctitorii mănăstirii Dobrușa sunt considerați: Petru Rareș, care în 1527 (7035) a dăruit moșia Dobrușa mănăstirii Probota, ctitoria sa; Bogdan, fiul lui Alexandru Lăpușeanu a întărit dania lui Petru Rareș în 1569-1570 (7078) peste moșia Dobrușa și satele Dobrușa și Călugăreni ale mănăstirii Probota; Petru Șchiopul la 10 noiembrie 1590 (7099) întărește dania satelor Moreni și Dobrușa ale mănăstirii Probota; Ieremia Movilă la 5 februarie 1604 (7112) poruncește pârcălabului de Soroca să despartă satele mănăstirii de cele ale răzeșilor – Chipeșca, Zahorna, Cotiujenii și altele; Alexandru Ghica întărește la 7 iunie 1766 stăpânirea mănăstirii Probota asupra moșiei Dobrușa, după mărturia hotarnică a vel logofătului Miron Donici; Constantin Dimitrie Moruz poruncește la 1780 hotărârea moșiei Dobrușa împresurată de răzeși.⁵

Oferim câteva informații și despre cei care au au fost în fruntea schitului Dobrușa.

¹ † Visarion, episcopul Hotinului, *Însemnări despre monastirile și schiturile eparhiei Hotinului, din anul 1820* în „Arhivele Basarabiei”, An II, nr. 3, iulie septembrie 1930, p. 261.

² Zamfir C. Arbure, *Basarabia în secolul XIX*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1898, p. 332.

³ „Luminătorul”, nr. 7, 1919, p. 4.

⁴ Arhimandritul Visarion Puiu, *Monastirile din Basarabia*, în „Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău”, XI, 1919, p.87-88

⁵ Protosinghel Glicherie Lovin, *Acte de la mănăstirea Dobrușa*, în „Arhivele Basarabiei”, An, II, ianuarie – martie 1930, nr. 1, p. 114.

Ieromonahul Ioasaf, considerat ctitor, amintit la 1772 în pomelnicul ctitoresc, este cu metania la mănăstirea Probota, închinată Sfântului Mormânt, de unde a venit și a înființat schitul Dobrușa.⁶ Antim starețul mănăstirii Probota ajută la înființarea schitului, stabilește cuantumul embaticului la 80 de lei, schitul Dobrușa fiind considerat proprietatea mănăstirii Probota. În pomelnicul ctitoresc apare la anul 1800 în calitate de ctitor.⁷ Episcopul Visarion consideră anul 1783 ca an al întemeierii. Biserica din lemn ar fi fost sfințită în 1785. La 1820 era „*tencuită înăuntru și dinafară, acoperită cu șindrilă*”, în partea de răsărit se afla o clopotniță de lemn acoperită cu draniță, avea patru clopote.⁸

Ieromonahul Veniamin, sosit din Țara Românească, atestat la 1786 de inscripția care se păstra la catapeteasma veche, a ridicat cu ajutorul credincioșilor biserica din lemn.⁹

La 1790 ieromonahul Teodosie apare ca martor într-un proces.¹⁰

Redăm o însemnare din 12 iulie 1793 de pe o lucrare semnată de Teodor Studitul tipărită la Râmnic și care se găsea la mănăstirea Japca: „*Această carte este / a sfântului Schit de la Dobrușa / cumpărată de egumenul ieromonah Teodosie tot a Dobrușei / întru pomenirea lui la anul 1793 / Iulie în 12 de la Eși / în zilele Măriei sale Mihai Șuțul voevod / și a Preosfințitului Mitropolit Iacov / și de Dumnezeu iubit Episcop al Hușilor veniamin Negel*”.¹¹ Ajunge stareț la Jabca (Japca).¹²

Ieromonahul Calinic (1795-probabil 1800) a fost stareț înainte de 1800, decedat la 1805, piatra de mormânt frumos lucrată a fost amplasată în peretele din exteriorul Sfântului Altar al bisericii de la schitul din deal.¹³ Este amintit în inscripția: „*Aici odihnește robul lui Dumnezeu Calinic, ieroschimonah, egumenul sf. schit Dobrușa, care s-a mutat din viața aceasta în zilele preînălțatului Domn Alexandru Constantin Moruz V.V., păstor fiind Hușului Meletie anul 1805 Ianuarie 12 zile*”.¹⁴

Ieromonahul Serafim (1800), amintit într-un act din 1800 prin care călugării schitului solicită paharnicului Ion Onu să le acorde dreptul de a face iaz și moară pe Răut la Prodănești.¹⁵

Ieromonahul Chiril (1801-1804), care în această perioadă a primit și a tuns în monahism o serie de monahi.¹⁶

Ieromonahul Serafim (1804- 1812), atestat în diferite documente. Traduce din limba rusă o carte la 1809.¹⁷

⁶ *Ibidem*, p. 114.

⁷ *Ibidem*, 115, respectiv 116.

⁸ † Visarion, episcopul Hotinului, *Însemnări despre monastirile și schiturile eparhiei Hotinului, din anul 1820*, p. 261

⁹ *Ibidem*, p. 115, respectiv 116.

¹⁰ *Ibidem*, 116.

¹¹ „Theodor Codrescu”, An I, nr. 8, din 1 mai 1916, p. 125

¹² Protosinghel Glicherie Lovin, *op. cit.*, p. 116.

¹³ *Ibidem*, p. 115.

¹⁴ *Ibidem*, p. 116.

¹⁵ *Ibidem*, p. 116.

¹⁶ *Ibidem*, p. 116.

În 1812 ieromonahul Victor și alți patru monahi primesc în Iași drept danie o casă.¹⁸

Ieromonahul Ioasaf II (1812-1817), se judecă cu paharnicul Rusu pentru moara de pe Răut.¹⁹

Arhimandritul Irineu, devine stareț în iunie 1819. A fost egumenul mănăstirii Adormirea din „oraș”, prefect la seminarul din Chișinău, profesor de teologie în noiembrie 1819, rector al seminarului în iunie 1821, arhimandrit, asesorul Dicasteriei Duhovnicești între 1816-iunie 1821, stareț la mănăstirea Curchi din septembrie 1821, asesor între 1822-1824, apoi numai stareț la Curchi, asesor între 1825-1826, fiind și rector al seminarului și stareț la mănăstirea Curchi.²⁰ Atestat la 1820, când chiliile în număr de 5, cu trapeză de obște și bucătărie, construite din lemn, erau acoperite cu stuf. Mănăstirea era înconjurată de un gard de stejar. Obștea monahală era formată din 80 de călugări, exceptând frații. Mănăstirea Dobrușa plătea embaticul anual 80 piastri deoarece terenul pe care era amplasată aparținea mănăstirii Probota.²¹

Egumenul Sinesie (din noiembrie 1824 – mai 1835), stareț la mănăstirea Hâncul (1819-1821), eclesiarh al Mitropoliei de la Chișinău din iunie 1819, arhimandrit în iunie 1821, trece stareț la mănăstirea Japca (Jabca) în septembrie 1821, asesor între 1816-1824, stareț la Dobrușa din 1824.²²

Arhimandritul Filadelf a fost stareț 12 ani, probabil între 1837-1849, ridică biserica de iarnă, stăreția și biserica de la schit sfințită în 1839.²³

Arhimandritul Inochentie, stareț între 1850-1868, ridică arhondicarul, probabil în 1856.²⁴

Arhimandritul Serafim II (1869-1871), bun gospodar, face un clopot la mănăstire.²⁵

Arhimandritul Irinei II (1872-1873), face un iaz în livada mare, ajunge exarh al mănăstirilor.²⁶

Arhimandritul Irinarh (1873-1883), realizează un corp mare de clădire din piatră cu peste 50 de chilii pentru a concentra monahii și realizează un zid în jurul bisericilor.²⁷

¹⁷ *Ibidem*, p. 116

¹⁸ Constantin N. Tomescu, *Diferite știri din arhiva Consiliului eparhial Chișinău în „Arhivele Basarabiei”*, An IV, nr. 4, octombrie-decembrie 1932, p. 286.

¹⁹ Protosinghel Glicherie Lovin, *op. cit.*, p.116-117.

²⁰ Constantin N. Tomescu, *Conducători duhovnicești din Principate la 1811 și din Basarabia Intre 1816-1837 inclusiv*, „Arhivele Basarabiei”, Anul V, nr. 1, ianuarie-martie 1933, p. 60.

²¹ † Visarion, episcopul Hotinului, *Însemnări despre monastirile și schiturile eparhiei Hotinului, din anul 1820*, p. 262.

²² Constantin N. Tomescu, *Conducători duhovnicești din Principate la 1811 și din Basarabia Intre 1816-1837 inclusiv*, „Arhivele Basarabiei”, Anul V, nr. 1, ianuarie-martie 1933, p. 60, respectiv 63.

²³ Protosinghel Glicherie Lovin, *op. cit.*, p. 115.

²⁴ *Ibidem*, p. 116.

²⁵ *Ibidem*, p. 117.

²⁶ *Ibidem*, p. 117.

Biserica mare din piatră a fost ridicată de medelnicerul Toma Cozma din Iași cu ajutorul călugărilor de la mănăstire și a locuitorilor din satele vecine (1812 și 1822), dăruiește totodată moșia Șerbești de lângă Răut de pe Soloneț și mai multe dughene în târgul Iași. Alături de Toma Cozma i-a fost și Elisabeta soția sa care ajunge monahie, ce lasă mănăstirii prin testament bani pentru construcția unei biserici de iarnă, contribuie la confecționarea unui clopot, a unui rând de veșminte, auritul catapetesmei în biserica mare și alte podoabe (1812-1836).²⁸ După decesul banului Toma Cozma din 1812 continuă construirea bisericii de către monahia Elisaveta de la Coșelauca, soția sa.²⁹ Ioasaf și soborul însărcinează în 1812 pe monahul Gherontie cu supravegherea lucrărilor de zidire a bisericii din piatră aflată în lucru. După pacea de la București din mai 1812 monahul Gherontie solicită pașaport de la Mitropolia Chișinăului, necesar deplasării în dreapta Prutului la soția răposatului ctitor Toma Cozma „*pentru cheltuieli și pentru altele ci sânt trebuitoare*”.³⁰

Mitropolitul Veniamin Costachi dăruiește cărți de cult tipărite la Mănăstirea Neamțului și își oferă sprijinul în problemele judecătorești.³¹

În pomelnicul ctitoresc sunt însemnate o serie de dani: Vasile Nestor (moșia Crivoaia de pe Răut, probabil înainte de 1800), Lupu Coculescu (moșia Recești pe la 1800), Simion Hotineanu din Telenești (o dugheană în Telenești pe la 1800), protoiereul Constantin Teodorovici și soția sa Anastasia, înmormântată la schitul din deal (casa din Bălți la 1821), ieromonahul Dometian (via de la Sireți, ținutul Lăpușna, la 1835).³²

Episcopul Visarion Puiu, instalat la 1923 în fruntea Episcopiei Hotinului, întemeiază la 1925 „Școala de cântări și seminar monahal”, dând un imbold învățământului religios inexistent în Eparhie.³³

„*Formularnica Vedomostie a sfintii Mănăstiri Dobrușa pe anul 1809*” înregistrează printre cărțile românești manuscrise: *Divanul lumii, Pateric, Scara*. Vidomostia înregistrează și „O carte scrisă cu mâna Disiderie”, mențione ce ne indică traducerea în limba română a romanului lui Desiderie.³⁴

În mănăstiri, schituri și bisericile parohiale au circulat diverse scrieri patristice traduse în limba română din limbile greacă, latină și versiunile slavone din epoca slavonismului. Scrierile respective sunt multiplicat, manuscrisele au fost adesea împrumutate dintr-o parte în alta pentru a fi copiate. Schiturile și mănăstirile au devenit importante centre de răspândire a scrierilor patristice, unde puteau fi

²⁷ *Ibidem*, p. 117.

²⁸ *Ibidem*, p. 115.

²⁹ † Visarion, episcopul Hotinului, *Însemnări despre monastirile și schiturile eparhiei Hotinului, din anul 1820*, p. 262.

³⁰ Constantin N. Tomescu, *Diferite știri din arhiva Consiliului eparhial Chișinău în „Arhivele Basarabiei”*, An IV, nr. 4, octombrie-decembrie 1932, p. 286.

³¹ Protosinghel Glicherie Lovin, *op. cit.*, p. 115.

³² *Ibidem*, p. 115.

³³ *Cuvânt despre Episcopia Hotinului*, în „Cuget moldovenesc”, Anul IV, nr. 5-7, mai iulie 1935, p. 2.

³⁴ Paul Mihail, *Două manuscrise necunoscute*, p. 464.

citite, examinate, alese textele necesare, traduse s-au transcrise, copiate cu atenție și măiestrie, păstrate și transmise acolo unde își făceau simțită utilitatea. În Biblioteca Națională din Chișinău se păstrează numeroase manuscrise- copii în limba română, care au la origine o traducere comună din secolul al XVII- lea sau începutul secolului al XIX- lea, realizată cu mare probabilitate la mănăstirea Dobrușa. Remarcăm traducerea din varianta greacă a lucrării *Cuvântările lui Isaac Sirul*, cu un caracter accesibil mentalului popular și colectiv. Manuscrisul a fost copiat în 1805 de către Dositei din mănăstirea Dobrușa, cu caractere chirilice, foarte frumos și citeț, folosește hârtie subțire cu filigran, frontispicii, colontitluri și inițiale cu chinovar. Redăm câteva însemnări de pe acest valoros manuscris: „*Această carte iaste a mult păcătosului Visarion cel stricat de mână, iar mai pe urmă dată mie Platon...1808, iar mai pe urmă am vândut- o părintelui Visarion Monahu*”; „*Această carte iaste a mult a smeritului între monahi Varsnufie, iar după săvârșirea mea din viață va rămâne a obștii Dobrușii și am cumpărat-o drept 50 lei la anul de la H(ristos), 1814*”; „*Această carte sau prescris la anii de la Hristos 1805 de mine nevrednicul Dositei sau dat părintelui Visarion mai pe urmă mi s/au dat mie Platon. 1808*”; „*Și sânt în toată cartea 171 de coale scrise, care am plătit câte zece parale de coală, de legat și cumpăratul hârtiei 55 lei peste tot.*” La aceeași mănăstire este copiat și manuscrisul slavon intitulat *Pateric* ce se mai zice *Otecnicu*, în mărime de 36 x 22 cm, de către Manasie cântărețul la 1816.³⁵

Viețuitorii din mănăstiri iubeau scrisul slovelor. Se păstrează nenumărate însemnări pe carte veche care demonstrează acest lucru. Mănăstirile și bisericile din Eparhia Hușului, sub a cărei jurisdicție s-a aflat și Dobrușa până la 1812, sunt depozitare de carte, primele biblioteci formându-se în aceste așezăminte. Cercetătorii au pus în evidență acest tezaur cultural și spiritual.

În cursul cercetărilor din Arhive am identificat condica de documente a mănăstiri Dobrușa, ce conține acte în copie, cu caractere chirilice, dintre anii 1527 - 1841. Documentele de familie, în număr de 39, au fost depuse la Arhive de către cunoscutul Visarion Puiu. Documentele pe care le publicăm în prima parte a articolului de față au fost transcrise prin „*sârghința cuvioșii sale c<h>iri<o> c<h>ir Serafim proegumen și prin ostelile monah<ului> Zinon și a diiacului Grigorie Scorțăscu*” la 1 martie 1813.

ANEXĂ

Condica

Pentru toate scrisorile sc<h>itului Dobrușa, atât de moșia Dobrușa, cât și de moșie Răcești, Crivăile și altele, care în vreme<a> cuvioșii sale c<h>iri<o> c<h>ir Ioasaf egumen, prin sârghința cuvioșii sale c<h>iri<o> c<h>ir Serafim proegumen și prin ostelile monah<ului> Zinon și a diiacului Grigorie Scorțăscu, uniți la această poslușanie, li-au prescris într-această condică, la anul 1813 Mart<ie> 1.

³⁵ *Scrieri patristice în versiunea slavo- română* în Alexe Rău, Tatiana Plăcintă, *Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova*, Album, Tomul I, Casa editorial-poligrafică „Bons Offèces”, Chișinău, 2007, p. 9- 13.

Întâia scrisoare a lui Petru Vodă,³⁶ uric de danie ce dă sfintei mănăstiri Pobrata.

În numele Tatălui, și al Fiului, și al Sfântului Duh. Aceasta, eu robul stăpânului meu, Domnului Dumnezeu, și Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Io, Petru Vodă, cu mila lui Dumnezeu domn pământului Moldaviei, facem însemnare cu acest uric al nostru, tuturor celor ce pre dânsul vor căuta, sau cetindu-l pre el îl vor auzi, precum bine au voit domnia mea din bună voie, cu ajutoriul lui Dumnezeu și a sfântului ierarh și de minuni făcătorul Nicolae, căruia din stăpânirea și domnia cea dată mie de la Dumnezeu în pământul Moldaviei i-am zidit monăstirea Pobrata și o am gătit, și o am împodobit, și o am miluit cu sate și cu metoace. Iar întru însuși zioa la sfințirea bisericii, am dat dar sfântului jertvelnic, satul anume Dobrușa la ținutul Sorociei, și cu mori pe Răut la pogor și cu tot venitul, ca să fie rugăciunii noastre sfintei mănăstiri Pobrata întru pomenire vecinică, și întru iertarea păcatelor noastre, și a părinților noștri, și a fiilor domniei noastre, nemutat nici odinioară în veci. Iar hotarul a celui mai de sus scris sat, anume Dobrușa, să fie după hotarul cel vecin, pe unde din veci au viețuit. Iar spre aceasta ce-i mai sus scris de noi Petru Vodă iaste credința domniei noastre și credința boerilor noștri, credința giupânului vornicului de poartă, credința giupânului Negrilă, credința giupânului Grincovici, credința giupânului Tălabă, credința giupânului Vladu, și pan Mihul pârcălabul de Hotin, credința giupânului Criș, și a giupânului Hur pârcălabul de Neamțu, credința giupânului Hrozav, și a giupânului Danciu pârcălabul de Cetatea Noao, credința giupânului Barbovescul portarul de Suceava, credința giupânului Drăgășanu! spătarul, credința giupânului Toader vistiernicul, credința giupânului Liciu postelnicul, credința giupânului paharnicul, credința giupânului Zbier stolnicul, credința giupânului Ioan comisul, și credința tuturor boerilor noștri celor mari și celor mici.

Iară după a noastră viață, cine va fi domn pământului nostru, din copiii noștri, sau din neamul nostru, sau ori pe cine va alege Dumnezeu a fi Domn pământului nostru Moldaviei, acela să nu strice a noastră danie cei mai sus scrisă sfintei monăstirii noastre din Pobrata, acel mai nainte zis sat anume Dobrușa și cu mori pe Răut în Pogor; ci să o întemeeze și să o întărească. Iar cine s-ar ispiti să strice această hotărâre și danie, acela să fie blestemat de Domnul Dumnezeu, cel ce au făcut ceriul și pământul, și de preacurata maică Maria Născătoarea de Dumnezeu, și de sfinții slăviții apostoli și de bunii biruitori mucenici și de cei 318 sfinți părinți de la Niceea, și de cel dintre sfinți părintele nostru ierarhul și făcătorul de minuni Nicolae, a căruia iaste hramul, și de toți sfinții carii din veci lui Dumnezeu bine au plăcut.

Iar spre mai multă tărie și întemeiere am poruncit credinciosului nostru giupânului Toader marelui logofăt să scrie și a noastră pecete pe acest uric al nostru.

Au scris Petru Cricovici în Gârnestești³⁷

³⁶ Petru vodă Rareș (1527-1538; 1541-1546.

Antim arh<i>mandrit de la Probata

S-a tĂlmăcit de pre cea bulgĂriascĂ asemenea de Serafim ierodiaconul ot Dobrușa.

1792 Decv<rie>20

Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (D.A.N.I.C.), Fond

Manuscrise, 1360, f. 7- 8v.

EDIȚII: Arhimandrit Eugenie Laiu, *Monăstirea Dobrușa Documente*, în „Luminătorul”, An LIX, 1 ianuarie 1926, nr. 1, p. 23-24; *Documente privind Istoria României. Veacul XVI. A. Moldova, (D.I.R.)*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 1953, p.243-244, nr. 215; *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului (C.D.M.)*, vol. I, 1387-1620, București, 1957, p.100, nr. 17.

A 2. Scrisoare a lui Bogdan V<oe>v<o>d³⁸ ce întărește dania moșului său Petru V<oe>v<o>d de satele Dobrușa și Călugărenii.

Bogdan V<oe>v<o>d cu mila lui Dumnezeu Domn țării Moldaviei. Adică am dat și am întărit domnia mea rugii noastre monăstirii Pobrata, doauă sate în ținutul Sorociei, anume Dobrușa și Călugărenii³⁹, și cu mori. Care acele de sus scrise sate au fost date de mai înainte dela moșul domniei mele Petru V<oe>v<o>d, cu blestem. Drept aceia, am dat și am întărit domnia me<a> rugii noastre monăstirii Pobrata, ca să fie și dela noi cu tot venitul. Iar cine s-ar ispiti să strice a noastră miluire, acela să aibă a da samă în zioa strașnicului județ. Și altul să nu se amestece. Domnul au zis.

7078 mai 11

Vel Logofăt

S-au tĂlcuit asemenea de pre cea sĂrbeascĂ de Andrei tĂlmaciul cĂpitan și s-au scris în Iași de Ștefan.

1796 iuni<e> 25.

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, 1360, f. 8v-9.

EDIȚII: Arhimandrit Eugenie Laiu, *Monăstirea Dobrușa*, p.24-25; *C.D.M.*, I, p. 152, nr. 572.

A 3. Scrisoare a lui Petru V<oe>v<o>d, ce întărește hotărârea lui Belici vĂtavul, de cĂtre Duma cu rĂzeșii lui.

Petru V<oe>v<d>, cu mila lui D<u>mnezeu, Domn pĂmĂntului Moldav. Precum au venit Ănaintea noastrĂ și Ănaintea tuturor boerilor noștri, egumen și

³⁷A scris Petru CĂrcovici în Huși.

³⁸ Bogdan LĂpușneanu (9 martie 1568- ianuarie1572).

³⁹ Sat dispĂrut.

cu toți călugării de la Probata, și Duma cu toți răzeșii săi. Și au luat și ei hotarnic pe sluga noastră Belici vătavul, ca să le hotărăscă lor satul Morenii, și Dobrușa, de către satul Petecica, și de către Răcești, și de către Zahorna, și de către Cot<i>ugenii, și de către Pistruiul.⁴⁰ Deci, Belici vătavul el au adus, și au strânsu dinprejur oameni buni megieși, și au hotărât lor cum au aflat cu oameni buni. Iar Duma cu răzeșii săi, ei n-au vrut să vie la hotar când au fost la ziua lor. Deci, domnia mea am dat rugătorilor noștri ca să știe cum au hotărât lor, sluga noastră Belici. Deci, de acum înainte ca să nu aibă a învălui pe călugări nici odinioară înaintea cărții noastre. Domnul au zis.

7099 noemv<rie> 10

Vel Logofăt.

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, 1360, f. 9-9v.

EDIȚII: Arhimandrit Eugenie Laiu, *Monăstirea Dobrușa*, p.25; *C.D.M.*, I, p. 212, nr.860.

A 4. Scrisoare a lui Irimia Movilă V<oe>v<o>d ce scrie către părcălabii de Soroca, ca să îndrepteze hotarale lui Belici.

Irimia Movilă V<oe>v<o>d, cu mila lui D<u>mnezeu, domn pământului Moldaviei. Scriem credincioșilor boerilor părcălabilor de la Soroca. Facem știre dumilorvoastre, că iată ni se jăluiră rugătorii noștri călugării dela sf<â>nta mănăstire Pobrata, pe Duma și pe toți de ai lui răzeși arătând adevărat înaintea noastră, căci când au fost în zilele răposatului Petru V<oe>v<o>d, el era și au trimis pe sluga noastră Belici vătavul, de au hotărât acele sate, Morenii și Dobrușa, despre satul Pitușica, și despre Răcești, și despre Zahorna, și despre Cotiujeni, și despre Pistruiul, pe unde era stâlpită până astăzi, și acei stâlpi i-au lepădat. Iar voi dacă veți vedea cartea noastră, iar voi să căutați cu om bun și bătrân și cu împregiuarașii lor, și de veți afla că au fost hotărât bine și cu dreptate, iar voi să luați acelor oameni 50 de boi, și stâlpii iarăși să-i puneți pe la locurile lor pe unde i-au hotărât Belici, iar de se va afla amintrelea, iar voi să căutați cu oameni buni și bătrâni să tocmiți, și într-alt feliu să nu fie, fără cum iaste scris mai sus.

Această scriem

7112 fevr<> 5

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, 1360, f. 9v-10.

EDIȚII: Arhimandrit Eugenie Laiu, *Monăstirea Dobrușa*, p.26; *C.D.M.*, I, p. 276, nr.1180.

⁴⁰ Sat dispărut.

A 5. Scrisoare mărturie a lui Miron Donici, 2 log<o>f<ă>t

Facem știre cu această scrisoare a noastră, pentru o carte care au făcut-o sfinția sa părintele Teofan, egumenul de Pobrata, la dumnealui Leca, ce au fost sârdariu, pentru satul Dobrușa, fiind că au jăluit părintele egum<en> <spațiu gol – N.N> că să împresoară locul sfinteii mănăstiri Probotei, satul Dobrușa despre Cotiujeni și despre alte părți. Și măria sa vod<ă> au fost poruncit dumisale cu această carte să vie la acea siliște să aleagă locul acei siliști despre toate părțile, și întâmplându-să moarte<a> Lecăi sârdariului, întâmplându-să dumnealui Costac<h>e hatmanul la acel ținut, ne-au poruncit dumnealui noauă să mergem noi în locul Lecăi să luăm sama. Și după porunca dumisale am venit noi la satul Cotiujenii, și am strâns oameni bătrâni și tineri, și am mers pe unde au dat sama răzeșii de Cotiujeni că să desparte locul satului Dobrușa, despre satul lor, despre Cotiujeni. Și au dat sama că au apucat stand și hotarale, și acum nu să știe cine le-au scos trei hotară. Iar un hotar au dat samă că iaste în pădure în Caragi, și nu-l pot afla, fiind pădurea deasă și înfrunzită. Și acele hotară ce nu să află, și de oameni streini înainte au mărturisit că au văzut oc<h>ii lor hotarale, și acum nu să află, ci ei spunându-mi mie atâtea hotară, și neaflându-să nici un hotar nu i-am crezut, ci le-am zis să miargă cu sufletele lor să ia brazdă în cap și să miargă pe unde zic că le-au arătat bătrânii lor, și zic că au fost și pietre hotară și acum le-au scos și nu știu cine. Ci ei au fost zis că vor merge pe unde știu cu brazda în cap de or lua, iar apoi s-au așăzat înaintea noastră păr<ă> la primăvară să dejmuiască părintele Teofan, precum scrie un izvod, ce scria Vârlan tatul lui G<h>eorg<h>ieș vornic. Despre Dobrușa iaste hotar în Caragi, aproape de fântâna ce iaste în Caragi, și merge în jos pe la fântâna Cozmii, care acel hotar iar l-au aflat scos pe coaste, și nici să știa unde au fost. Iar la primăvară dacă arde pojarul să vie și părintele Teofan să caute cu toți acel hotar ce au dat samă că iaste în pădure, și fiind pădurea deasă și înfrunzită nu să poate afla, și aflându-să ca doară s-ar putea îndrepta lucrul. Și așa s-au așăzat dinaintea noastră pără la primăvară, și le-am făcut și mărturie la mână ca să știe Cotiujenii.

7236 săpt<embrie> 1

Miron Donici 2 logofăt

Însă la primăvară neaflându-să acel hotar din Caragi, care s-au pomenit mai sus, nici vrând răzeșii din Cotiujeni să ia pe unde au arătat că desparte locul cu brazda în cap, să stăpâniască părintele, cu locul Dobrușii din fântâna din Caragi, care s-au și arătat, și în jos pe la fântâna Cozmii din matca unei văi ce-i zic acum Leurda. Așa s-au așăzat înaintea noastră.

Miron Donici

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, 1360, f.10 – 11v.

A 6. Scrisoare a lui Matei Ghica V<oe>v<o>d ce volnicește pe egumenul de Probata a-și lua obicinuita dejmă din toate de pre moșia Dobrușa nesupărat de niminea.

Noi, Matei Ghica V<oe>v<o>d, cu mila lui D<u>mnezeu domn pământ<u>lui Moldaviei. Domnii mele rugătorului nostru <spațiu gol- N.N.> egumenul de la sf<â>nta mănăstirea Probata, și omului mănăstirii pe care va pune, să fie volnic cu cartea domnii mele, a lua de a zecea din țarini, din fâneată, din prisăci cu stupi, și dintr-altele din toate pre obicei, de pre moșia ce să zisă că are mănăstirea la ținutul Sorocii, anume Dobrușa cu mori în Răut la Pogor, cu ispisoace bătrâne, care dede samă numitul egumen, că s-au și stăpânit până acum. Pentru aceia să fie voinic să-și ia venitul din toate și nimeni să nu stea împotriva cărții domnii mele. Iar având cineva a răspunde să vie față.

7262 iuni<e> 10

Pecete G<o>spod.

Proc. vel logofăt.

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, 1360, f. 11v - 12

EDIȚII: Arhimandrit Eugenie Laiu, *Monăstirea Dobrușa*, p. 26-27.

A 7. Scrisoare a lui Grigorie Alexandru Ghica V<oe>v<o>d ce întărește stăpânirea egumenului de Probata asupra moșiei Dobrușa.

Noi Grigore Alexandru G<h>ica V<oe>v<o>d, cu mila lui D<u>mnezeu domn pământului Moldaviei, dat-am domnia mea cuvios rugătorului nostru sfinției sale Hrisant egumenului dela monăstirea Probata, să aibă a stăpâni moșia mănăstirii Dobrușa ot Soroca, după scrisori și hotărnică. Și pe cine-și va trimite omul mănăstirii purtătoriu de grijă asupra moșii, volnic să fie a lua venitul moșiei, adică din fântâna din Caragi, și din gios pe la fântâna Cozmii din matca unei văi ce să zic acum Leurda, după hotărnică ce au arătat din leat 7236 Septembrie 1, dela logofătul Miron Donici, de pe tot hotarul moșii pe semnele hotarnicii, de pe tot locul numitei moșii să aibă vec<h>ilul egumenului a lua tot venitul din toate pe obicei. Și nimeni să nu stea împotriva cărții domnii mele. Pentru care poruncim domnia me<a> dumneavoastră ispravnici de ținut, de s-ar arăta vreunii împotrivoritori a nu-și da venitul moșiei, să-i supui ca să urmeze după cum arătăm mai sus, împlinind și venitul până la cel puțin <spațiu gol – N.N.>. Iar având cineva mai mult a răspunde să vie ca să stea față să răspundă la divan cu egumen de Probata. Aceasta poruncim.

1776 iuni<e> 17

Pe<cete> G<o>spod.

Proc. vel logofăt.

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, 1360, f. 12- 12v.

EDIȚII: Arhimandrit Eugenie Laiu, *Monăstirea Dobrușa*, p. 27.

A 8. Scrisoare a lui Alexandru Ioan Calimah Vvd., la giudecata ce-au avut răzeșii, cu mănăstire(a) Dobrușii pentru îndreptare(a) hotarălor cum să să urmeză.

Noi Alexandru Ioan Calimah Vvd. Cu mila lui Dumnezeu domnu<l> țării Moldaviei. Neodihnindu-să preutul Ioniți Mane, și cu cielanții ai săi, răzășii de moșie Răceștii, de la ținut Sorocii, cu giudecata ce-au avut dinainte<a> dumilor sali veliților boeri, poruncit-am de s-au scos și de față la divan înainte<a> domniei mea<l>i și a tot sfatul, atât pe arătații răzăși, cum și pe monahul Tarasăie vec<h>il și deplin răspunzător din parte<a> sc<h>tului Dobrușa, tot de la acel ținut. Și intrând însumi domnie me<a> în cercetare<a> pricinii aceștie, am aflat că dum<nea>lor veliții boeri bine și după dreptate au giudecat. Drept aceia și domnie me<a>, asămine<a> hotărâm și poruncim ca întocmai după cum mai gios să arată de cătră amândoaă părțile să să urmeză întărindu-s<e> carte<a> aceasta și cu a noastră domniscă pecete.

1798 decv<rie> 18

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, f. 13 -13v.

La divan înainte<a> noastră de față s-au judecat monahul Tarăsăie, vec<h>ilu<l> și răspunzătoriu din parte<a> sc<h>itului Dobrușa, d e la ținut Soroca, cu răzășii de moșie Răceștii de la acelaș<i> ținut, anumi, preutu<l> Ioniți Mane, i diiaconu<l> Apostu, i Mihai Guțe, i Tofan Sârbu, i Ioniți Stahi, i Dumitrașcu Bărgan, i Pahomi vornicelu de Zahorna, și alți împreună cu dânșii. Pricina fiind pentru dispărțire<a> hotarului între moșie Dobrușa, pe care este și sc<h>itul, și între moșie Răceștii a numiților răzăși, care dispărțire după cercetare<a> ce din porunca domniască , ce au făcut la stare<a> locului, dum<nea>lui spat<arul> Manolac<h>i Donici, prin mărturie ce-au dat din 20 a trecutei luni iunie a anului curgătoriu, o arată a fi părăul Dobrușa, pe unde și sc<h>itul cere acum. Iar răzășii de Răcești cu hotărătura ce au fost făcut, mai înainte niște mazili rânduții de isprav<ni>cii ținut<u>lui, au înpresurat o parte din trupul moșii Dobrușii, nelăsând să ajungă pân<ă> în pârău, pe unde înprotivă au răspunsu răzășii, că din vec<h>iu s-ar fi urmat stăpânire. Deci intrând giudecata în ce<a> mai cu amăruntul cercetare asupra pricinii aceștie, nici la o parte scrisoare vec<h>e nu s-au văzut, din care să poată adiveri dispărțire<a> între aceste moșii, răspunzând, atât vec<h>ilu<l> sc<h>itului, cât și răzășii, că nu sânt, fără numai vec<h>ilu<l> sc<h>itului au arătat un suret scos de pe o hotarnică din anii 7162 mai 16, care hotarnică este a altei moșii Zahorna, ce să megieșește cu aceste<a>, cuprinzătoare fiind de hotarale acei moșii, și unde să ajunge cu răzeșii și cu Dobrușa zăce așa: și piste pârăul Dobrușii s-au pus hotar, și la dial alătore cu Răceștii, adică vederat dă a înțălege că pârăul Dobrușii au fost hotar dispărțitor între aceste moșii, de vreme ce deosăbește între Dobrușa și între Răcești, de la acel loc, de unde lăsând pe Dobrușa, zice că mergi alătore<a> cu Răceștii, apoi osăbit de altele îndestule mărturii de la alți oameni streini, pre care i-au cercetat dum<nea>lui spat<arul> Manolac<i> Donici la stare<a> locului. Și tot așa au adevérit margine<a> moșiei

Dobruşa pân(ă) în părăul Dobruşăei, cum pre largu arată la mărturie dumisaale, au mai arătat acum la giudecată vec<h>ilu<l> sc<h>itului o mărturie în scris a însuşi răzăşilor de Răceşti, din 7285, scrisă fiind de unul dintre dânşii, anumi preutu<l> Ioniţi Mane, acel mai sus numit, carile şi acum înainte<a> giudecăţii n-au tăgăduit că nu este scrisă de dânsu<l>. Şi prin aceasta singuri ei mărturisesc pentru o parte din locul de pricină, că n-au fost a lor, ce arată că ar fi stăpânit-o un Jalobă, adică în vreme<a> când din parte<a> Dobruşii nu ave<a> cine să răspundă, carile apoi acel Jalobă s-au dovedit de acolisitor de ace<a> parte de loc. Şi așa, atât din hotarnica ace<a> vec<h>e a moşiei Zahorna, ce s-au zis mai sus, cât şi din însuşi mărturie răzăşilor din Răceşti, dovedindu-să că din părţile într-u aceste moşai au fost părăul Dobruşii. De la giudecată s-au hotărât ca prin acelaş<i> părău a Dobruşii să să dispartă aceste moşii, una de cătră alta, adică Dobruşa de Răceşti, şi un mal al părăului să să stăpâniască de hotarul Dobruşii, iar un mal, acel dispre Răceşti, să-l stăpâniască răzăşii de Răceşti, şi după această hotărâre, mai mult să nu să întindă răzăşii de Răceşti în moşie Dobruşa. Iar pentru iazu<l> şi moara ci este în părău<l> Dobruşii, s-au hotărât să să scrie carte domniască cătră ispravnicia ţinutului, ca să cerceteze de cine este făcut, adică de vec<h>ilu<l> sc<h>itului sau de răzăşi, şi de este şi alt loc de iazu şi moară asămine<a>. Şi de va fi loc de iazu şi moară, atunce<a> care parte va fi făcut iazu<l> şi moara va stăpâni fără a să amesteca ceelantă parte, şi parte<a> aceia îşi va face osăbit iazu şi moară, iar de nu va fi loc de alt iazu şi moară, atunce<a> la iazul şi moara ce esti făcută să fi<e> amândouă părţile părtaşă, atât la c<h>eltuală, cât şi la venit, giumătate stăpânii Dobruşii, şi giumătate răzăşii de Răceşti.

1798 decv<rie> 12

Mihaiu Sturz<a> vel logofăt, Neculaiu Balş vornic, Costandin Balş vel vornic, Costandin Cale<...> vel vornic, Vasăle Roset vel vornic.

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, f. 13v - 15.

A 9. Scrisoare de la Calimah Vvd tot pentru această pricină.

Cinstiţi credincioşi boerii domniei mele, dum<nea>v<oastră> iapprav<ni>ci de ţinut Soroca sănătate. Fiind că de la giudecata ce-au avut, atât înainte<a> dumilor sali veliţilor boeri, cât şi de faţă înainte<a> domniei mele, monahul Tarasie, vec<h>il şi răspunzător din parte<a> sc<h>itului Dobruşa, de la ţinut Soroca, cu preutu<l> Ioniţi Mane, şi cielanţi ai săi răzăşi de moşie Răceştii, tot de la acelaş<i> ţinut, pentru dispărţire<a> hotarului între moşie Dobruşa, pe care esti şi sc<h>itul, şi între moşie Răceştii, a numiţilor răzăşi, hotărâre<a> ci s-au dat pre largu veţi întâlegi din carte<a> de giudecată, ce este din anul acesta <17>98 decv<rie> 12, care este întărită şi de cătră domnie me<a>. Iar pentru iazu<l> şi moara ci este în părăul Dobruşii, să cercetaţi şi întocmai după cuprindere<a> şi hotărâre<a> mai sus pomenitei cărţi de judecată să să urmeze. Osăbit şi pentru dejma de primăvara trecută, ce s-au fost strânsu de pe locul cu pricină după hotărătura dumisali spăt<arului> Manolac<h>e Donici, rânduitului hotarnic, de care

s-au fost poroncit de cătră isprav<ni>ci<i> ținutului ci era<u> în vreme<a>, ca să să strângă la un loc și să ste<a> păra să va da sfârșit arătatei pricini. Acmu fiind că pricinii s-au dat sfârșit și locul acel de pricină s-au dat în stăpânire<a> numitului sc<h>it, încă să cercetați, și după dreptate așăzându-i acolo să odihniți arătatul sc<h>it ca să nu mai jăluiască.

1798 decv<rie> 19

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, f. 15 - 16.

A 10. Tij de la Calimah Vvd poruncitoare cătră ban Manolac<h>e Donici, ca să hotărască moșie Dobrușii.

Cinstit și credincios boeriu domniei mele dumi<sale> Manolac<h>e Donici biv vel ban sănătate. Ți să face știre, că prin jaloba ce-au dat domniei meli cuvioșie sa Misail, egumenu<l> de la sc<h>itu<l> Dobrușa, au arătat precum că la ținut Sorocii, ar fi având sc<h>it<l> o moșie, anume Dobrușa, care moșie fiind că să răzășăște cu o moșie Răceștii, ar fi pătîmind înpresurare, și cerșind ca să să scoată de supt înpresurare să să stâlp<e>ască cu pietre hotară. Pentru care iată scriem dumitali ca să mergi la stare<a> numitei moșiei, unde adunând pe toți răzășii, i megieși, și alți împregiurași, cu scrisori dovezi, ce vor fi având, față fiind și egumenu<l> numitului sc<h>it, iarăș<i> cu scrisori și alte dovezi ce va fi având, să faci cercetare foarti cu amăruntul, tuturor scrisorilor, ce vor fi de îmbe părțile, și măsurându cu stânj(en), atât în lungu, cât și în curmezăș, mai întâi să afli și să dovedești cele drepte și adevărate margine a moșii, și apoi de vei cunoaște că să faci numitei moșii vreo înpresurare să îndreptezi scoțindu-o de supt înpresurare. Și pe la locurile ce va fi trebuință și ai da dreptate, să pui și pietre dispărțitoare, dând și mărturie hotarnică în sâmne și în stânjâni, iscălită pe obicei, atât de dum<nea>ta, cât și de toți răzășii megieși, și alți împregiurași ce să vor întâmpla. Iar când la hotărât va naște pricină, pietre să nu pui, ci în ce c<h>ip va fi pricina, să dai mărturie cu arătate pricini pre largu la parte<a> ce să va căde<a>, făcând și hartă, asămine<a> înc<h>ipuită de stare<a> moșiilor, în care să s<e> arâte și locu<l> de pricină, iarăș<i> cu măsurile lui, cu care înpreună și cu zi de soroc după vreme<a> lucrului viind la divan li să va da hotărâre, după cum va fi drept.

1796 av<gu>st 13

Locul peceții

Prot vel logofăt

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, f. 16 -16v

A 11. Hotarnica dumisali spăt<arului> Manolac<h>i Donici.

Prin jaluba ce-au dat cătră pre<a>înălțat domn nostrum Alexandru Ioan Calimah V<oe>v<o>d, egumenul de sc<h>it Dobrușa, au arătat precum la ținut Sorocii, ar fi având sc<h>itu<l> o moșie, anume Dobrușa, care să răzășește cu moșie Răceștii, și li s-ar fi pricinuind înpresurare de cătră răzășii de Răcești.

Și fiind eu rânduit din poruncă domniască, ca să mergu acolo să cercetez, să îndreptez ace<a> împresurare, și după poruncă am mers la stare<a> locului, și strângând pe toți răzășii din Răcești și alți megieși de prin pregiur, unde fiind și jăluitoari<l> egumen, am cerut ca să scoată scrisori asupra moșii sc<h>itului ce va ave<a>, și egumenul ne-a arătat că sc<h>itul nu are nici o scrisoare asupra aceștii moșii, fiind că această moșie Dobrușa au fost a mănăstirii Probata, și nici acolo nu să găscu scrisori scrisori vec<h>i pe această moșie, și să vede că sânt pierdute scrisorile acelei vetre.

Dar, ni-au arătat o hotarnică din velet 1780 iunie 10, în care arată că viind un vec<h>il a mănăstirii Probata cu carte domniască cătră isprav<n>ici<i> de Soroca, s-au rânduit doi mazili de ai ținutului, ca să me<a>rgă să hotărască moșie Dobrușa. Și mergând ei la stare<a> locului, după arătare<a> răzășilor au hotărât moșie Dobrușii, și au lăsat un colțu din moșie Dobrușa, mai pe giuimate de moșie în stăpânire<a> răzășilor de Răcești, arătând răzășii, că ei din vec<h>iu pe acolo au apucat stăpânire, și călugării neavând mai multă știință, au rămas cu stăpânire<a> după acea hotarnică.

Am întrebat acum și pe răzășii de Răcești de au și ei scrisori vec<h>i, să ne arate asupra aceștii moșii Răceștii, ca să putem afla cele drepte și adevărate margini și hotare a fieștecărie moșii. Și asămine au răspuns și ei că nu au nici o scrisoare vec<h>i, fără numai doauă hotarnice, mai în urma hotarnicii mănăstirii ce s-au zis mai sus. Care una dintr-acele hotarnice merge cu sămnile asămine cu a mănăstirii, iar mai pe urmă părintu-li-se răzășilor că nu le este destul colțu<l> acela ce-au luat din moșie Dobrușa, au făcut socoteală ca să-și îndrepteze moșie de iznoavă, să ia și celălant colțu, care cuprinde și săliște<a> moșiei Dobrușa.

Aceasta au sălit pe călugări ași căuta dreptate. Și după cercetare<a> ce s-au făcut, atât după stare<a> locului, cât și din mărturiile împregiurașilor, se cunoaște că această moșie să scoboară câte cu un capăt în părăul ce să c<h>iamă Dobrușa, și să asămăniază că din vec<h>iu o fost o moșie, și s-au împărțit în doauă, numindu-să parte<a> ce<a> dinspre miazănoapte din părău în sus Dobrușa, și parte<a> din jos dinspre amiazăzi Răceștii, fiind că și moșiile ce să alătură, atât din jos, cât și din sus, merg asămine din zare în zare piste părăul Dobrușii. Dar fiind că moșie Dobrușa au fost depărtată de stăpânii săi, să vede că răzeșii de Răcești s-au deprinsu de mulți ani a stăpâni ace<a> bucată de loc, neavând cine îi popri, și acum li să pare că ar fi driaptă a lor.

Dar să cunoaște că cu năpăstuire să acolisăște, având egumenu<l> sc<h>itului și o<a>reșcare dovezi și mărturie care ni-au arătat. Întăiu, o hotarnică vec<h>i din velet 7162 maiu 16, ce să află la stăpânitorii moșii Zahorna, ce să megiesăște la margine<a> din jos cu moșie Răcești și cu Dobrușa într-o muc<h>ie, care hotarnică în curgerea toată moșie Zahorna, în sămne purcegând din colțu<l> ce esti într-o c<h>iotoare cu moșie Răceștii, și merge în sus capătul, alătore<a> cu moșie Găuzenii, și apoi să întoarce în sus lungu<l> Zahornii, și merge pe din sus alătore<a> cu alte moșii, păn<ă> ajunge cu capătul în coastile moșii Cotiujenilor, și apoi curge de capătul în jos alătore<a> cu Cotiujenii, păn<ă> în capătul Cotiujenilor, unde ajunge în moșie Dobrușa, și faci c<h>iotoare Cotiujenilor și Zahornii. Și de acole iarăși arată că purcede la vale păn<ă> în părău<l> Dobrușii,

iar din părau<l> Dobrușii purcegând la dial spre amiazăzi, îndată arată că să alătură cu moșie Răceștii și merge împreună pân<ă> la c<h>iotoare<a> de unde au purces, care să înțelegi că dă sâmnu<l> de unde să începe moșie Răceștii. Ni-au mai arătat o mărturie de la un Oxinte Bălan din Răspopeni, care zice că să află trăitor acolo de 60 ani și au apucat cu stăpânire pe vec<h>ilu<l> mănăstirii Probata, ce vine la moșie Dobrușii, luând venitul pân<ă> în Izvorul Roș ce se află lângă păraul Dobrușa, și aducându și de față înainte<a> me<a>, asămine<a> au mărturisit și din gură. Ni-au mai arătat și altă mărturie de la un moșneagu bătrân, anume Andrunac<h>e, tot din Răspopeni, carile mărturisăște că trăind el de mulți ani în Răspopeni, cum și în săliște<a> Dobrușii pe când era sat, au fost și cumpărătoriu moșii Dobrușa de la mănăstire<a> Probata în doi ani, și au stăpânit pân<ă> în apa Dobrușii, și n-au avut nici o supărare de cătră răzășii de Răcești, după cum arată mărturie lui, care și pe acesta aducându de față dinainte<a> me<a>, asămine<a> au mărturisit și din gura lui. Ni-au mai arătat și altă mărturie de la o Maria căpităniasa, fata lui Vicol Vartic, din velet 95 noemv(rie) 17, în care arată că tatăl său au avut cumpărată moșie Dobrușa de la stăpânii ei, și o stăpâne<a> pân<ă> în apa Dobrușii, cu heleșteu cu tot, încă cu tocmla ce-ar fi avut, el săngur au și ezit iazul acela, și Răceștii atunce<a> nu s-au amestecat. Ni-au mai arătat o mărturie de a lui Iftimie vornic de Cotiujeni, și G<h>eorg<h>ie Jalobă, mărturisând că acest G<h>eorg<h>ie Jalobă mai de demult, atât el cât și părinții lui, au stăpânit un hârtop ce este pe moșie Dobrușii, cu nume că ar fi a lui, nefiind nime dispre parte<a> Dobrușii ca să-l scoată, și acest G<h>eorg<h>ie mărturisăște că au stăpânit acel hârtop pân<ă> în apa Dobrușii, și răzășii de Răcești n-au trecut peste apă, carile pentru acel hârtop au fost pricină în anii trecuți, cu un Gavril Vartic șat<rar> stăpânitor moșii Zahorna. Văzând pe acest G<h>eorg<h>ie Jalobă că stăpânește ace<a> bucată de loc neavând nici o scrisoare, i-au făcut presură (!) zicând că ace<a> bucată de loc ar fi din moșie lui Zahorna, care priimind carte de blăstăm, au și luat-o din stăpânire<a> acelu la mâna sa, și văzând jalobă că i-au luat-o au vrut ca să-l mai tragă la judecată, și ș-au luat o mărturie de la moșii de Cotiujeni din velet 7285 iunie 4, în care mărturisesc pentru ace<a> bucată de loc, că de când au apucat ei, tot niamul acestui Jalobă au stăpânit. Și mergând cu mărturie aceasta și la răzășii de Răcești, o încredinț<e>ază și ei în dos, și mărturisesc că asămine<a> au apucat pe Jalobă din părinții lui stăpânind ace<a> bucată de loc, care acum o ce<a>rcă să o ia la stăpânire<a> moșiei Răceștii. Și fiind vii toți răzășii de Răcești, care sânt iscăliți în mărturie, i-am adus față, și cetindu-le mărturie n-au tăgăduit că nu sânt ei acei care au iscălit, și s-au cunoscut și dintr-aceasta că fără nici o dreptate să acolisăsc răzășii de Răcești ca să ia ace<a> bucată de loc, pentru care singuri ei au dat mărturie că este a lui Jalobă, iar nu a lor, mai ales că și însuși acel G<h>eorg<h>ie Jalobă, atât prin mărturie ce au dat la mănăstire, cât și din gură înainte<a> me<a> au mărturisit că ace<a> bucată de loc ce au stăpânit-o elu au fost cu apucătură, dar este din moșie Dobrușii. Ni-au mai arătat egumenu<l> și altă mărturie din velet 1797 iulie 9, de la un starețu, ieromonah Teodosăie de la sc<h>itu<l> Japca, din ținut Sorocii, că în vreme ce era el egumen la sc<h>itu<l> Dobrușa l-au c<h>emat Gavril Vartic șatr<ar> și au mărturisit înainte<a> lui în frica lui Dumnezeu, că el este vinovat,

nesocotind carte<a> ace<a> de blestem, în vreme ce să hotăria moșie mănăstirii n-au vrut să arate cele adevărate hotară, și au luat ace<a> bucată de loc ce o stăpâne<a> Jalobă, la stăpânire<a> lor fără dreptate. Iar acum s-au rugat ca să scrie cătră egumenu<l> de Probata să trim<e>ată vec<h>il la moșie ca să o hotărască, și să ia ace<a> bucată de loc ce au luat-o ei cu lăcomie, după cum pre largu arată mărturie. Și fiind aproape acel sc<h>it Japca am trimis de au adus pe acel părinte bătrân, și întrebându-l asămine<a> au arătat și din gură pentru cele ce au arătat Gavril Vartic mai înainte de sfârșitul lui.

Și după cercetare<a> ce am făcut, atât de pe stare<a> locului, cât și din mărturiile ce s-au pomenit mai sus, să cunoaște că moșie Dobrușa are să m<e>argă pân<ă> în părau<l> Dobrușii, de pe care îi este și numele, și cu heleșteu, și moara ci este făcută de mănăstire, care și însuși răzășii de Răcești o cunosc această, dar pricinuescu zicând că moșie mănăstirii ar fi mai lungă decât a lor la capătul din sus ce să pogoară la părau<l> Ciorna. Pentru care făcând eu cercetare, să află acel capăt dispre Ciorna foarte îngustu, cât nu se potrivește cu trupul moșiei, și să înțelegi că acel capăt ar fi adios cătră moșie Dobrușa dintr alti moșii, măcar că vreo dovadă altă nu să găsaște, fără dispre capătu<l> moșii Cotiujenilor, ce mergi drept moșie Dobrușa despre capătul din sus, să vede dată o bucățică de moșie de răzășii de Cotiujeni Dobrușii, carili intră întru acel capăt a moșii Dobrușa, care să va vide<a> la hartă ce s-au făcut, înc<h>ipuitoare de stare<a> locului, și mai pre largu să va înțelegi din hotarnica mănăstirii din velet 1780 iunie.

Și zicând răzășii că vor mergi la divan să să judece, pietre hotară nu s-au pus, ce li s-au dat zi dde soroc ca la Sveti Dumitrie să m<e>argă la Eși la divan. Și eu după cercetare<a> ce-am făcut am dat această mărturie la mâna egumenului de sc<h>itu<l> Dobrușa, făcând și hartă înc<h>ipuitoare de stare<a> locului, în care să arată și locul de pricină și măsura cu numărul stânjânilor la fiește ce parte de loc.

1798 iunie 20

Manolac<h>e Donici spatar

Deosebit înștiințez că la capătu<l> moșii din jos, piste părau<l> Dobrușii dispre Răcești, s-au găsit doauă pietre hotară vec<h>i, pe malul părau<l> dispre apus, care să socotes<c> a fi dispărțitoare moșii Dobrușii de cătră Răcești, și la vreme<a> ce am hotărât moșie mănăstirii, în mărturie ce am dat n-am arătat nimică pentru aceste pietre, socotind că vor fi mulțamiți răzășii, după cum s-au primit părinții călugări de la sc<h>itu, ca să stăpânească numai pân<ă> în părau<l> Dobrușii, nici în hartă n-am însămnat acele pietre, lăsându-i și pe dânșii ca să aibă împărțășire la părau. Dar acum văzând că ei nu s-au mulțamit cu ace<a> așazare, nu lipsescu a face arătare și pentru acest pietre, că stare<a> lor este de a opri pe Răcești să m<e>argă la părau Dobrușii, mai ales având și părau<l> lor deosăbit cu iazuri vec<h>i.

1802 oc<tom>v<rie> 29

Manolac<h>e Donici spatar

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, f.16v- 21.

A 12. De la Alexandru Neculaiu Suțu⁴¹ V<oie>v<o>d ce întărește hotărâre<a> lui Donici.

Cinstit și credincios boierul domniei meli, dum<nea>ta Manolac<h>i Donici biv vel spat<ar>. Pentru dispărțire<a> hotarului între moșie Dobrușa, și între moșie Răcești, ce este răzășască, de la ținut Soroca, fiind că după judecata ce s-au căutat în anii trecuți la Divan, au rămas hotărătura dumi<tale> bună, și locul acel de pricină, s-au dat în stăpânire sc<h>itului Dobrușa, cum pre largu vei întâlege dum<nea>ta din carte<a> de judecată, ce s-au dat sc<h>itului, de hotărâre<a> ce s-au dat , care este din anii trecuți 1798 decv<rie> 12, pentru care făcând cerire jăluitoii călugări ca să să așeză și pietri hotară după hotărătura dumitali. Drept aceia, scriem dumi<tale> să mergi la fața locului, și după ce vei vide<a> hotărâre<a> judecății în ce c<h>ip s-au dat, vei pune și pietrile hotară, după alegire<a> și cercetare<a> ce ai făcut prin mărturie hotarnică, ce au dat sc<h>itului, de care punire a pietrilor vei da și mărturie pe la ce locuri s-au pus.

1801 noemv<rie> 12

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, f. 21 – 21v.

A 13. Carte de judecată de la Divan care strică hotărătura banului Arg<h>iri Cuza.

După ce în anul 1798, atât cu poruncă domniască, s-au făcut cercetare la fața locului de cătră dum<nea>lui spat<arul> Manolac<h>e Donici, moșii Dobrușa, de la ținut Soroca, pentru dispărțire<a> hotarelor dispre moșie Răceștii, precum arată mărturie și harta dumisale, ce au dat părinților călugări de la acel sc<h>it, cât și de la Divan tot în anul acela, dându-să hotărâre ca dispărțire<a> între moșie Dobrușa și între moșie Răceștii, să se urmeze după cercetare<a> ce s-au făcut de cătră dum<nea>lui spat<arul> Manolac<h>i Donici după dovada ce s-au găsit dintr-o hotarnică a moșii Zahorna din 7162 mai 16, cum pre largu arată carte<a> velișilor boeri de atunce<a>, care s-au întărit și de mărie sa Alexandru Ioan Calimah V<oe>v<o>d.

Tot neodihniți arătându-s<e> răzășii de Răcești, de iznoavă în anul trecut 1802 iunie 10 au dus la fața locului pe dum<nea>lui banu<l> Arg<h>iri Cuza, ce să afla ispravnic acelu ținut, carile precum i s-au părut au dat mărturie și hartă la mâna răzășilor de Răcești. Și acum după jaloaba ce au dat acei răzăși, anume preutu<l> Ioniți Mane, diaconul Apostu Cuculescu, G<h>eorg<h>ie Cuculescu, Ioan Negru, Vasile Mane i Stahi Stefan, și alții ai lor, cerând judecată. S-au înfășoșat cu monah Tarasie, vec<h>ilu<l> sc<h>itului înainte<a> noastră, și după ce<a> cu amăruntul cercetare ce s-au făcut de cătră noi, mărturiilor și hărților amânduror părților, s-au cunoscut desăvârșit că dum<nea>lui banu<l> Arg<h>ire Cuza, au urmat cu totul înpotriva dreptății de au trecut pe Răcești piste părăul Dobrușii, luând o mare bucată de loc din trupul moșii Dobrușii, și dându-o Răceștilor neuitându-

⁴¹ Alexandru Șuțu (28 iunie 1801-19 septembrie 1802).

s<e> la hotarnica Zahornii ce esti mai sus, care pe Răcești nu-i trece pârăul Dobrușii, asupra cărie hotarnice, de pe care sc<h>itu<l> ave<a> copie. Zicând acum răzășii că au prepus că nu ar fi adevărată, s-au trimis de au venit răzășii de Zahorna cu însuși ace<a>adevărată, care văzându-să de cătră noi, nu s-au cunoscut cum au prepus asupra ei, ce mai ales s-au cunoscut de adevărată. Și încă vec<h>ilu<l> sc<h>itului au mai arătat acum și altă dovadă, o carti vec<h>i de la domnu<l> Petru V<oe>v<o>d din 7<0>99 noemv<rie> 10, într-acest c<h>ip scriind, cum că au venit înainte<a> domniei sale egumenu<l> și cu toți călugării de la Probata, și Duma cu toți răzășii săi, și au luat hotarnic pe Belici vâtav ca să li să hotărăscă satul Morenii și Dobrușa de cătră satu<l> Pitușca ce să numește acum Nepeșca, și de cătră Răcești, și de cătră Zahorna, și de cătră Cotiujeni, și de cătră Pistrueni. Care dint-aceasta s-au înțales că dacă ar rămâne după cum au hotărât dum<nea>lui banu<l> Arg<h>ire Cuza, apoi moșie Dobrușa nici ca cum nu poate să să megieș<e>ască cu Nepeșca și cu Zahorna. Și deosăbit s-au mai dovedit că unii din răzășii de Răcești ce-au hliză într-acei hotar, nu trec cu hlizile lor piste pârău<l> Dobrușa, ce stau în pârău, care după ce s-au văzut aceste dovezi, și însuși răzășii de Răcești au cunoscut că nu au mai multă dreptate ca să triacă piste pârăul Dobrușii.

Drept aceia ma judecat ca numit sc<h>it să aibă a stăpâni moșie Dobrușa întocmai după mărturie și harta dumisali spat<arului> Manolac<h>i Donici, care este întărită cu judecata de mai înainte. Iar hotărătura dumisali banului Arg<h>irie Cuza să nu fie nici într-o samă, și pietrile ca va fi pus să să scoată și să s<e> pue după hotărătura dumisali spat<arului> Manolac<h>i Donici, dându-să numitului sc<h>it de la divan și această carte de judecată, și mărturie, și harta dumisali banului Arg<h>irie Cuza fiind înprotiva dreptei s-au rupt ca să nu mai pricinuiască supărare.

1803 maiu 15

Costandin Balș vel log<o>făt, Mihai Sturza vel log<o>făt, Vasile Costac<h>e vel vornic, Costandin Balș vel vornic, Costandin Pălade vel vornic, Lupu Balș vel vornic, Vasile Roset vel ban.

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, f. 21v –23.

A 14. De la Alexandru Costandin Moruz V<oe>v<o>d cătră Dimitrie Meletie vornic de poartă, ca să stâlp<e>ască moșie Dobrușa, după hotarnica lui Donici.

Boeriul domniei mele Dimitrac<h>i Meletie vornic de poartă sănătate. Judecata ce s-au căutat la Divan înainte<a> dumilorsali veliților boeri pentru dispărțire<a> hotarălor între moșie Dobrușa și între moșie Răceștii, ci este răzăș<e>ască, pre largu vei înțalegi toată curgire<a> pricinii din carte<a> de judecată ce s-au dat călugărilor de la numitu<l> sc<h>it Dobrușa, fiind dintr-acest curgător an 1803 maiu 15.

Deci, fiind că de la judecată s-au hotărât ca dispărțire<a> într-această moșie să fie după hotărătura dumisali spat<arului> Manolac<h>i Donici ce-au făcut<o> la anul 1798 decv<rie> 12, iar hotărătura ce-au făcut dum<nea>lui ban Arg<h>irie Cuza în anul trecut au rămas ră, fiind cu împresurare în moșie Dobrușa.

Te rânduim domnie me<a> să mergi la fața locului, unde față fiind atât părinții călugări de la numit sc<h>itu, cât și răzășii de Răcești și alți megieși, și urmând după a judecării hotărâre să scoți pietrile ce le au fost pus dum<nea>lui ban Arg<h>irie Cuza, și să le pună pe la locurile cuviincioasă după muc<h>ie ce au făcut spat<arul> Manolac<h>i Donici. După care să le dai și mărturie hotarnică iscălită pe obicei, ca să-și poată jăluitoarii călugări ași stăpâni numita moșie, fără mai multă supărare dispre arătații pârâți, răzășii de Răcești.

1803 maiu 25

L.P.

Prot vel log<o>făt

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, f. 23v- 24.

A 15. Mărturie hotarnică a vornicului Dimitrie Meletie.

Din luminată poronca pre<a> înălțatului nostru domnu, mărie sa Alexandru Costandin Moruz, aducându-ni luminată carte G<os>pod monahul Tarasie de la sc<h>itu<l> Dobrușa, vec<h>ilu<l> mănăstirii Pobrata, fiind dintr-acest curgătoriu an 1803 maiu 25, în care scrie că după judecata ce s-au căutat la divan înainte<a> dumilorsali veliților boeri, pentru dispărțire<a> hotarului între moșie Dobrușa și între moșie Răceștii răzăș<e>ască. După carte<a> de judecată ce s-au dat călugărilor de la sc<h>itul Dobrușa s-au hotărât ca dispărțire<a> într-aceste moșii să fie după hotărâtura dumisali spat<arului> Manolac<h>i Donici ce-au făcut la anul 1798 decv<rie> 12, iar hotărâtura ce-au făcut dum<nea>lui ban Arg<h>irie Cuza în anul trecut au rămas ră. Și mi să poruncește să mergu la fața locului, unde față să fie atât părinții de la numit<l> sc<h>it, cât și răzășii de Răcești și alți megieși, și să urmezu după a judecării hotărâre, să scoțu și pietrile ce li-au fost pus dum<nea>lui ban Arg<h>irie Cuza, și să le pună pe la locurile cuviincioasă după muc<h>ie ce au făcut dum<nea>lui spat<arul> Manolac<h>i Donici, după care să dau și mărturie hotarnică pe obicei, ca să-și poată călugării ași stăpâni moșie, făr<ă> mai multă supărare dispre răzășii de Răcești.

Deci după poruncă am mers la stare<a> numitei moșii Dobrușa din ținut Sorocii, pe care este și sc<h>itu<l> Dobrușa, și după rânduială am strânsu și pe răzășii moșiilor de prin pregiur, anume pe Costandin Bogdan, și Manolac<h>i Vartic, răzăș de moșie Zahorna, i pe căp<i>t<anul> Ștefan Dahnovici, i Costandin G<h>eorg<h>ieș, i Lupu Lazor, și Toader Leucă, răzăș de moșie C<h>ipeșca, i pe Toader Gonța, i preutu<l> Tănasă Gonța, și Ifrim Bucăcal, răzăș de moșie Olișcani.

Și fiind acești de sus arătați de față, am cerșut părintelui Tarasie să-mu arăte scrisorile ce are mănăstire<a> pe moșie aceasta Dobrușa, și mi-au arătat aceste scrisori:

Întâi un uric de la răposat Petru V<oe>v<o>d din anii 7035 apr<ilie>, în care scrie că în pământul Moldaviei au zidit mănăstire<a> Pobrata, și o au miluit cu sate și cu metoace. Iar întru însuși zioa la svințire<a> bisericii au dat dar svântului jărtvelnic satul Dobrușa la ținut Sorocii, și cu mori pe Răut la Pogor, și cu tot venitul, svintei mănăstiri Pobrata întru pomenire vecinică. Iar hotarul

satului Dobrușa îl arată să fie după hotarul cel vec<h>iu, pe unde din vec<h>i au viețuit.

Al doile<a>, o carte de la răposatu<l> Petru V<oe>v<o>d din anii 7099 noemv<rie> 10, în care scrie că viind egumenu<l> și cu toți călugării de la Pobrata, și Duma cu toți răzășii săi, și au luat hotarnic pe Belici vătavu<l> ca să le hotărăscă lor satu<l> Morenii și Dobrușa, de cătră satu<l> Pitușica, și de cătră Răcești, și de cătră Zahorna, și de cătră Cotiujeni, și de cătră Pistruiul, și mergând au hotărât cum au aflat cu oameni buni, iar Duma cu răzășii săi n-au fost când li-au fost zăoa lor. Și i se întărește mănăstirii ca să știe cum au hotărât Belici.

Al triele<a>, o mărturie de cercetare de la dum<nea>lui spat<arul> Manolac<h>I Donici din 1798 iunie 20, în care scrie că din poronca G<os>pod fiind rânduit de au cercetat moșie Dobrușa dispre moșie Răcești, și după dovezile și mărturiile megieșilor, după toată cercetare<a> ce-au făcut, atât din stare<a> locului, cât și din mărturii, au cunoscut că moșie Dobrușa are să m<e>argă pân<ă> în părau<l> Dobrușii, de pe care îi este și numele, și cu heleșteu, și moară ci este făcută de mănăstire.

Al patrule<a>, o anafora de la dum<nea>lor veliții boeri, întărită cu pecete<a> mării sali Alexandru Ioan Calimah V <oe>v<o>d, din 1798 decv<rie> 12, în cari scrie că de față s-au judecat monah Tarasăe, vec<h>ilu<l> și răspunzătoriu<l> din parte<a> sc<h>itului Dobrușa de la ținut Sorocii, cu răzășii de moșie Răcești, anumi preutu<l> Ioniți Mane, i diaconu<l> Apostu, i Mihaiu Guțe, i Tofan Sârbu, i Ioniți Stahi, i Dumitrașcu Bărgan, și Pahomi vornicel de Zahorna. Și după ce cu amăruntul cercetării ce s-au făcut dispre amândoaă părțile, dovedindu-să că dispărțire<a> între aceste moșii au fost părau<l> Dobrușii, de la judecată s-au hotărât ca prin același părau a Dobrușii să să dispartă aceste moșii una de cătră alta, adică Dobrușa de Răcești, și un mal al părauului să să stăpâniască de hotarul Dobrușii, iar un mal, cel dispre Răcești să-l stăpâniască răzășii de Răcești, și după această hotărâre mai mult să nu să întindă răzășii de Răcești în moșie Dobrușa.

Al cincile<a>, o carte de judecată de la dum<n>i<a>lor veliții boeri dintr-acest curgătoriu an 1803 maiu 15, în care scrie că neodihniți arătându-să răzășii de Răcești cu cercetare<a> ce-au făcut dum<nea>lui spat<arul> Manolac<h>I Donici în anu<l> 1798 și cu judecata veliților boeri, care s-au întărit și de mărie sa Alexandru Ioan Calimah V<oe>v<o>d de iznoavă în anu<l> trecut 1802 iunie 10, au dus la fața locului pe dum<nea>lui banu<l> Arg<h>irie Cuza, ce să afla ispravnic ținut<u>lui, carile precum i s-au părut au dat mărturie și hartă la mâna răzășilor de Răcești. Și după jaloba ce au dat acei răzăși, anumi preutu<l> Ioniți Mane, i diaconu<l> Apostu Cuculescu, i G<h>eorg<h>ie Cuculesc<u>, i Ioan Negruț, i Vasile Mane, i Stahi Stelariul, s-au înfășoșet înainte<a> Divanului cu monah Tarasăe, vec<h>ilu<l> sc<h>itului. Și după ce<a> cu amăruntul, cercetare ce s-au făcut de cătră Divan mărturiilor și hărților amânduror părților, au cunoscut desăvârșit că dum<nea>lui ban Arg<h>irie au urmat cu totul înpotriva dreptății de au trecut pe Răcești piste părau<l> Dobrușii, luând o mare bucată de loc din trupul moșii Dobrușii și dându-o Răceștilor. Și au judecat ca numitu<l> sc<h>it să aibă a stăpâni moșie Dobrușa întocmai după mărturie și harta

dumisali spat<arul> Manolac<h>i Donici, cari este întărită cu judecata de mai înainte, iar hotărătura dumn<ealu>i ban<ului> Arg<h>irie Cuza să nu să ție nici într-o samă, și pietrele ce va fi pus să s<e> scoată și să să pue după hotărătura dumisali spat<arului> Manolac<h>i Donici.

Aceste<a> sânt scrisorile moșii Dobrușa.

Apoi împreună cu megieșii am mers întâiu de am văzut stare<a> moșii Dobrușa și pietrele hotară ce au pus dum<nea>lui ban Arg<h>irie Cuza. Și răzășii de C<h>ipeșca nemulțămindu-să cu hotarale ce au pus dum<nea>lui ban Arg<h>irie Cuza, fiind multă vorbă între răzășii de C<h>ipeșca cu părinții călugări de la sc<h>itu<l> Dobrușa pentru margine<a> moșiei Dobrușa dispre C<h>ipeșca, nefiind hotarale vec<h>i, nici scrisori cari să arăte sămnilor locului, pe urmă s-au învoit, atât părinții de la numitul sc<h>it, cât și răzășii de C<h>ipeșca, ca să s<e> facă muc<h>ie din c<h>iotoare moșiilor Sămășcanii și Olișcanii, ce esti în coastile moșii Dobrușa, unde nu-i nici o pricină, și păr<ă> în c<h>iotoare<a> moșiilor C<h>ipeșca și Răceștii, ce esti în coastile moșii Găuzenii, și pe unde va mergi driaptă linie la aceste doauă sămni, pe acolo să le rămâie stăpânire<a>, și să pue pietre hotară, după cum să arată la scrisoare<a> ce amândouă părțile au dat-o în scris cu a lor iscălituri și după învoiala ce au făcut din împreună cu răzășii de C<h>ipeșca și cu alți megieși. Am mers de am făcut muc<h>ie p<r>intr-acele doauă sămne ce să arată mai sus și pe unde au mers driaptă muc<h>ie păr<ă> în matca părăului Dobrușa. Pe ace<a> muc<h>ie au răma să pue hotară. Și nemaifiind altă pricină am început a măsura cu lanțu<l> de 10 stânjani, și stânj<enul> de opt palme G<os>pod, începând cu măsura întâiu pe linie ca am făcut din matca părăului Dobrușa la dial, și unde s-au împlinit 10 stânj<eni> am pus doauă pietre hotară, din jos de gura izvorului mare, unde dă în matca părăului Dobrușa, c<h>iotoari moșiei Dobrușa dispre C<h>ipeșca, și dispre moșie Răceștii, ce esti piste părau<l> Dobrușii dispre apus, și moșie mergi pân<ă> în matca părăului Dobrușa. Iar pietrele s-au pus de la dial de matcă din pricina apăi. Din care hotarnică unu<l> caută pe matca părăului Dobrușii în sus, ce disparte capul moșii Dobrușa de moșie Răceștii, dar un hotar caută la dial pe lungu ce disparte în lungu moșie Dobrușa de moșie C<h>ipeșca, unde deasupra hotarilor am făcut și moviliță. De aici tot înainte pe lungu la dialu piste vâlcea cu izvorul mare, tot alătore<a> cu moșie C<h>ipeșca, pân<ă> în margine<a> drumului ce să coboară la iazul mari, și d e la vale de drum, unde s-au plinit 242 stânj<eni>, am pus piatră hotar ce disparte în lungu moșie Dobrușa de moșie C<h>ipeșca. De aici tot înainte pisti drum și tot la dial pân<ă> în margine<a> drumului, ce mergi de la Răspopeni la Cotiujeni, și de la vale pe drum, unde s-au plinit 225 stânjani, am pus piatră hotar ce disparte în lungu moșie Dobrușa de moșie C<h>ipeșca. De aice tot înainte pe lungu și tot la dial păr<ă> în zare<a> dialului diasupra Rediului Rohae, s-au plinit 275 stânj<eni>, unde am pus piatră hotar. De aice tot înainte pe lungu la vale prin Rediu<l> Rohoi, și la dial păr<ă> în zare<a> dialului în dumbravă, din sus de Ploc<h>i, unde s-au plinit 275 stânj<eni>, am pus piatră hotar, și dintr-acest hotar am măsurat în curmeziș mijlocu<l> moșii. Din hotarul acesta tot înainte pe lungu și pe vale prin dumbravă, pân<ă> supt pădure, în gura drumului ce <i>ese de la Ploc<h>i, s-au plinit 105 stânj<eni>, dar hotar n-am pus. 1132 stânj<eni> fac cât ține câmpu

pân<ă> supt pădure, de aici tot înainte pe lungu<l> liniei, prin pădure pân<ă> în poiana lui Horgilă, unde s-au plinit 448 stânj<eni>, am pus piatră hotar, și păr<ă> aice au dat samă răzășii de C<h>ipeșca că mergi și moșie lor C<h>ipeșca, dar nici o dovadă n-au arătat. De aici tot înainte pe lungu la dial, și tot prin pădure și prin capu<l> moșii Sămășcanii, a dumisale cămărășița Ancuța Roset, păr<ă> la doauă hotară ce sânt de la vale de drum, ce mergi la Olișcani, și din jos de un lac ci este lângă drum c<h>iotoare moșiilor Sămășcani și Olișcanii, și coasta moșii Dobrușa, și la hotară s-au plinit 308 stânj<eni>. De aici tot înainte pe lungu piste drum pe din jos de lac, și tot prin pădure la vale, și prin capu<l> moșii Olișcanii, pân<ă> în vale<a> lui Doroș, în margine<a> drumului de la vale, unde s-au plinit 484 stânj<eni>, am pus piatră hotar, ce desparte în lungu moșie Dobrușa, de capu<l> moșiei Olișcanii. De aici piste drum la dial, peste capul piscului păr<ă> la vale la un lac, s-au plinit 160 stânjăni, din lac tot înainte pe lungu, și tot prin pădure la dial, pără în margine<a> drumului ce vine din poiana mare, și mergi la Olișcani de la dial pe drum, unde s-au plinit 147 stânj<eni>, am pus piatră hotar, ce disparte în lungu moșie Dobrușa de capul moșii Olișcani. De aici tot la dial prin pădure, și apoi la vale tot prin pădure, pe după casa de prisacă a lui Irimie Dabija, păr<ă> în margine<a> pădurii dispre Ciorna, s-au plinit 315 stânj<eni>, iar cât ține pădure<a> fac 1862 stânjăni. Din margine<a> pădurii tot înainte pe lungu pe câmpu, și tot la vale păr<ă> la un hotar vec<h>iu de lângă un stejar, de aici tot la vale pe câmpu și în coasta văii Ciornii dispre răsărit, unde s-au plinit 300 stânj<eni>, am pus piatră hotar, ce disparte în lungu moșie Dobrușa de capul moșii Olișcanii. De aici tot la vale și prin Lozii pân<ă> la doauă hotară ce sânt în șăsu<l> Ciornii în dreptul Lozilor, c<h>iotoare moșii Olișcani dispre Dobrușa, și la hotară s-au plinit 164 stânj<eni>. Din c<h>iotoare<a> aceasta tot înainte pără în matca Ciornii, unde s-au plinit 79 stânj<eni>, și deasupra matcii am pus doauă pietre hotară, c<h>iotoare moșii Dobrușa dispre moșia Olișcanii răzăș<e>ască, și dispre moșie Cobăle a dumi<sale> pah<arnicului> Neculaiu Catargiu, fiind matca Ciornii dispărțitoare acestor moșii, cum și altor moșii, și deasupra hotarălor am făcut moviliță, din care hotară unul caută înapoi pe lungu, pe la hotarăle ce am pus, iar unul caută în sus pe matca Ciornii, ce disparte capul moșii Dobrușa de moșie Cobăle. 596 stânj<eni> face cât ține câmpu<l> dispre Ciorna. Iar tot lungu<l> moșii Dobrușa, margine<a> din jos, din matca părăului Dobrușa, și dispre moșiile C<h>ipeșca, i Sămășcanii, i Olișcanii, pân<ă> în matca Ciornii au <i>eșit 3590 stânj<eni>.

Și din c<h>iotoare<a> aceasta m-am întors cu măsura linie pe matca Ciornii în sus piste drumul ce mergi la Rașcov, și tot în sus păr<ă> la un hotar diasupra matcii Ciornii dispre apus, c<h>iotoare moșii Dobrușii dispre moșie Cotiujenii, a dumi<sale> vel log<o>f<ă>tului> Mihaiu Sturza, și la hotar s-au plinit 735 stânj<eni>. Atâtai tot capul moșii Dobrușa pe Ciorna.

Și din c<h>iotoare<a> aceasta am întorsu cu măsura pe lungu, din matca Ciornii pân<ă> la hotarul c<h>iotoarei 5 stânjăni, din c<h>iotoarei tot pe lungu la dial pără la un hotaru din capu<l> dialului Fetilor și din sus de un stâlp de piatră, cel numescu a lui Sfeclă, și la hotar s-au plinit 72 stânj<eni>, care hotar disparte în lungu moșie Dobrușa de capul moșii Cotiujenii. De aice tot înainte, pe lungu la vale pe costișă, apoi pe vale<a> Leurdiu la dial păr<ă> la un hotar ci esti în zare<a> văii

Leurdii din jos, și la hotar s-au plinit 530 stânj<eni>. De aici tot înainte pe lungu și tot prin capu<l> moșii Cotiujeni, și piste altă vâlce<a> ce vine despre pădure<a> Dobrușii, și dă în Leurda, și la dial piste drumul ce mergi din pădure la Cotiujeni pār<ă> la un hotar din zare<a> dialului, și la hotar s-au plinit 437 stânj<eni>. De aici tot înainte pe lungu, și tot prin capătul Cotiujenilor, pe coasta dialului pār<ă> supt dumbravă de la dial de drum, la trei pietre hotară, c<h>iotoare părților din Cotiujeni, ce au fost a dumi<sale> hat<manului> Ilie Catargiu, pe care li-au cumpărat dum<nea>lui vel log<o>făt Mihai Sturza, și la hotară s-au plinit 200 stânj<eni>. De aici tot înainte, pe lungu peste drum, și tot coasta dialului prin dumbravă, pār<ă> la un hotar pe supt pădure<a> Carajinului, și la hotar s-au plinit 255 stânj<eni>. De aici tot înainte pe lungu, și tot prin capu<l> Cotiujenilor la dial prin pădure<a> Carajinului, și piste pădure, pār<ă> în zare<a> dialului dispre pārău<l> Dobrușii la 2 hotară, c<h>iotoare moșii Cotiujenilor dispre Dobrușa, și la hotară s-au plinit 270 stânj<eni>. Și pār<ă> într-aceste hotară am măsurat în curmeziș moșie Dobrușa, socotindu-să mijlocu<l> moșii, și au <i>eșit toată moșie Dobrușa la măsura aceasta 1880 stânj<eni>.

Și lungu<l> Dobrușii, cât mergu prin cap Cotiujenilor fac 1769 stânj<eni>, unde la c<h>iotoare<a> aceasta, față fiind și răzășii de Zahorna, care cere să stei și moșie Zahorna la c<h>iotoare<a> aceasta, arătându-mi și hotarnica vec<h>i, pe moșie Zahorna, ce esti din anii 7162 maiu 16, care hotarnică încunjură cu semen toată moșie Zahorna în pregiur dispre alte moșii. Și când vine dispre moșie Cotiujenii, zice, pār<ă> la un lac cu Lozii, și apucă prin dumbravă prin fundul vâlcii, în capul poenii din jos în cornu<l> pădurii, unde să apropie drumu<l>, au pus hotar în colțu<l> moșii din jos, și de acolo să întoarci spre apus la vale, drept pe din jos de o fântână, și piste pārău<l> Dobrușii, iar au pus hotar, și de acolo, zice, la dial, alătura<a> cu Răceștii. Și căutând noi sămnile locului după cuprindere<a> hotarnicii am găsit lacu<l> cu lozi și fundu vâlcii, cum și cornu<l> pădurii, unde zice că au pus colțu<l> moșii din jos, care cornu de pădure este din sus de c<h>iotoare<a> Cotiujenilor. Și măcar că și la harta dumi<sale> spat<arului> Manolac<h>i Donici, este arătată această bucată de loc că este a moșii Dobrușii, dar după sămnile locului, și de mine s-au socotit cornu<l> pădurii a fi acelu ce să arată la hotarnica Zahornii, căci alt cornu de pădure nu să vedi, cu care cornu de pădure s-au primit și răzășii de Zahorna.

Și din c<h>iotoare<a> Cotiujenilor am întors cu măsura în sus, alătura<a> cu moșie Cotiujenii, pe supt zare<a> dialului prin Ciritei, pār<ă> în fundu<l> vâlcii din cornu<l> pădurii, după sămnile hotarnicii Zahornii, și de la vale de drum unde s-au plinit 266 stânj<eni>, am pus doauă pietre hotară, c<h>iotoare moșii Dobrușa, dispre moșie Zahorna în coastilile moșiei Cotiujenii, unde au mărturisit răzășii că au fost hotar vec<h>iu a Cotiujenilor.

Din c<h>iotoare<a> aceasta, iarăși am întors cu măsura, iar pe lungu alătura<a> cu Zahorna piste o culme de dial, și supt zare<a> dispre pārău<l> Dobrușa, unde s-au plinit 95 stânj<eni>, am pus piatră hotar. De aici la vale și în coasta dialului unde s-au plinit 168 stânj<eni>, am pus piatră hotar, ce disparte în lungu moșie Dobrușa de moșie Zahorna. De aici tot la vale, și cu 39 stânj<eni> din jos de o fântână ci esti într-o vâlce<a>, în dreptul fântânii, unde s-au plinit 280 stânj

<eni>, am pus piatră hotar. De aici tot la vale, pân<ă> în matca părăului Dobrușa, și în matcă s-au plinit 216 stânj<eni>, unde deasupra matcii am pus doauă pietre hotară, c<h>iotoare moșii Dobrușa, dispre moșie Răceștii, ce vine păr <ă> în părau<l> Dobrușii și în coastile moșii Zahorna. Din care hotară unul caută pe lungu înapoi pe la hotărăle ce am pus, cari disparte în lungu moșie Dobrușa de moșie Zahorna. Iar unul caută pe matca Dobrușii în jos, ce disparte prin cap moșie Dobrușa de moșie Răceștii, și lungu<l> Dobrușii cât mergu alătore<a> cu Zahorna fac 759 stânj<eni>. Iară tot lungu<l> moșii Dobrușa, margine<a> din sus din matca Ciornii, prin capu<l> moșii Cotiujenii, și apoi alătore<a> cu moșie Zahorna, păr<ă> în matca părăului Dobrușa fac 2528 stânj<eni>, afară de 266 stânj<eni>, ce mergi în curmeziș moșie Dobrușa, pe lungu<l> moșii Cotiujenii.

Și din c<h>iotoare<a> aceasta, am întorsu cu măsura prin capu<l> moșii Dobrușa în jos de matca părăului Dobrușa, alătore<a> cu moșie Răceștii, fiind matca Dobrușii dispărțitoare într-aceste doauă moșii, și păr<ă> în capul iazului șătr<ăresei> Marie Varticeasă, ce este pe Dobrușa, și în capu<l> iazului s-au plinit 224 stânj<eni>. Din capul tot în jos, pe matca Dobrușii pân<ă> în capu<l> iazului vec<h>iu, ce este pe Dobrușa, îl mărturisescu megieșii că este a moșii Dobrușa, și în capu<l> iazului s-au plinit 1333 stânj<eni>, din capul iazului tot din jos de matca Dobrușii pân<ă> la c<h>iotoare<a> ce am pus întâiu dispre moșie C<h>ipeșca, de unde am început întâiu cu măsura, și la c<h>iotoare s-au plinit 400 stânj<eni>, și tot capu<l> moșii Dobrușa, pe matca părăului Dobrușa, din c<h>iotoare<a> dispre Zahorna, alătore<a> cu moșie Răceștii, și pân<ă> în c<h>iotoare<a> dispre C<h>ipeșca au <i>eșit 1957 stânj<eni>.

Și cu aceste măsuri și pietre hotară de mai sus arătate, am deosăbit moșie Dobrușa dispre alte moșii, după cum să arată mai sus. Și măcar că răzășii de Răcești n-au vrut să stei la hotărātu<l> moșii Dobrușii, dar fiind că în cărțile de judecată ce s-au văzut pe moșie Dobrușa, face hotar într-aceste doauă moșii, Dobrușa și Răceștii, să le fie dispărțire pe matca părăului Dobrușa, și de n-au și vrut să ste<a> la hotărât, n-au fost trăbuitori fiind prin judecată hotărătă stăpânire<a> într-aceste doauă moșii. Și toate pietrile hotară c eli-au fost pus dum<nealui> ban Arg<h>irie Cuza în trupul moșii Dobrușa, după poruncă li-am scos pe toate.

Și după alegire<a> și hotărătura ce am făcut am dat această mărturie hotarnică la mâna părinților călugări de la sc<h>itu<l> Dobrușa, în care m-am iscălit eu și alți răzăși.

1803 noemv<rie> 5

Dimitrie Meleti<e> vornic de poartă

Manolac<h>i Vartic răzăș de Zahorna pe jumătate de sat.

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, f. 24- 31.

A 16. O mărturie a unui Dimitrașcu Bărgan, răzăș de (.....) arătătoare de hotărăle Dobrușii.

Adică eu Dimitrașco Bărgan, răzăș de Ordășăni, fiind și om foarte bătrân, piste 100 de ani, care are minte bine, din zilile mării salii Grigori G<h>ica V

<0>e<0>d domnia întâiu, adeverez și mărturisesc cu limbă de moarti în frica lui Dumnezeu, cu știință curată și fără nici un interes, pentru tot trupul moșii Dobrușii, care esti în ținut Sorocii. Din jur înprejiur pe unde am apucat stăpânind pe sfânta mănăstire Pobrata, vec<h>il fiind Stihie, și el om peste 100 de ani, răzăș de Răspopeni și Cotiujeni, și după dânsul Moriul, și apoi Vicol Vartic, și Harce, și Stefan Tătaru cu alții. Adică, întâiu dispre apus pân<ă> în apa Dobrușii, și în jos, mergi tot vale<a> Dobrușii spre amiazăzi, până pe din jos de Izvoriul Roș, car din vec<h>i îi zice Izvoreți, ci este dispre C<h>ipeșca. Și de acolo drept tot la dial, dispre răsărit pe din jos de Rohoae piste pădure, și mergi drept unde dă un Milianca, puțin pe din jos, de unde au fost Rotarnici, pre care i-au și dejmuit Stihie vec<h>ilu<l>, față fiind răzășii C<h>ipeșcăi, și din poiana lui Hordilă trce piste vale, care vine de la Sămișcani, pe din jos de șanțul din mijloc, cel de al triele<a>, și de acolo apucă la răsărit tot la dialu, pân<ă> ce ajunge în Dialu<l> Clocoticiilor, care trece pe la capu<l> văii, pe din sus la Hârtopul lui Vicol, ce-i zice din vec<h>i Hârtopul lui Tiron, și acolo s-au poprit Dobrușa, în părțile Olișcanilor, iar Olișcanii să duc în jos, și de acolo mergi mergi cu Olișcanii alături<a>, tot zare<a> dialului pân<ă> la lac, și de acolo pân<ă> ce să <...>pănește spre o parte, și spre alta, și să povârnește la vale la o poeniță dispre răsărit, pi din jos, și de acolo apucă tot la dialu spre miazănoapti, pân<ă> în capu<l> po<i>enii ce-i zic din vec<h>iu Șerpenca, și apucă ca de vr<e>o 12 stânj<eni> loc în pădure, și din limba pădurii de la vale de drumu<l> ce mergi la Olișcani, în margine<a> dumbrăvii este hotar vec<h>iu. Iar pricina hotarului acestue de aici o știu, adică un tatar, anumi Nanair având cășlă la Izvorul Roș, și umblând la vânat cu trei ogari ai lui, s-au prinsu în niște sălții și au p<i>erit, și făcând cercare tătarul ca să afle pre cei cu sălțile, și mai vârtos pre cei cu moșie, fiind că era într hotară. I-au strânsu la acel hotar de sus arătat dinpreună cu Stihie vec<h>ilu<l> Probatei, și pe bătrâni răzăși de Olișcani, care trăe atunce<a> în Mihuleni, nefiind satu<l> Olișcanii, anume Soncu, și Băical, și Dobae, și Neculaiu Holban din Zahorna, și Zaharie Bădicu Dabija din Cobăle, și dovedindu-se a fi pier<a> ogarilor pe moșie Dobrușii, au dat judecata platonice pe Stihie, vec<h>ilu<l> Probatii, care au și plătit, dând lui Nanair tătaru<l> 40 lei bani și o ogarcă mari, ce-i era numele Celca, pre care o au cumpărat Stihie de la un Enac<h>i din Răcești. Iar de la acel hotar de sus arătat mergi drept la vale pân<ă> ce dă în apa Ciornii, și acolo în șasu tot de atunce<a> de când pricina cu ogarii tătariului, știu că sânt doauă pietre hotară, și de acoole tot pe apa Ciornii în sus, pân<ă> ce ajunge unde trece puțin piste drumul ce mergi piste apa Ciornii la Cobăle (lângă care drept puțin mai spre răsărit din jos de drum este și un stâlp de piatră, ce-i zic a lui Ștefan Sfeclă, ce l-au ucis turcii), și de acolo purcedi spre apus drept piste piscu în Leurda, și mergi tot Leurda, pân<ă> unde să înpreună Leurda cu cei trei craci de văi urcate, care una vine dispre răsărit, și una dispre miazănoapti, și una dispre apus de la Caragiu. Și acolo într-acei trei craci, unde sânt și niște Lozii, din sus de un tuliruc de iazu mic, esti o fântână, care din vec<h>i îi zice după cum am auzit de la moșii m<...> (Costin și Moissăi) a Cozmăi, iar acum îi zic a Zaharioai, și de acolo apucă drept la dialu spre apus, pân<ă> în capu<l> poenii Rusului pe din sus dispre Cotiujeni, și acolo în dumbravă, șasă anu sânt de când știu că era hotar, pe când și videm, de nu eram orbu.

Deci în vreme<a> de demult, când au venit dum<nea>lui hatm<anul> Costac<h>i hotarnic, s-au găsit două pietre hotară scoasă de care siliți fiind răzăși<i> de Cotiujeni ca să m<e>argă cu brazda în cap pe unde știu că au fost hotarale. Ei n-au vrut, ce un răzăș bătrân dintr-înșii, anumi Varlaam, au zis că în primăvară le vor căuta, care și primăvara tot numai pe acel de sus hotar l-au arătat lui Stihie vec<h>ilu<l>, și de acolo au arătat drept spre apus la un lac, unde este și fântâna ce-i zic a Caragicului, și de acolo mergi drept și <i>ese unde să cotește pădure<a>. Și acolo s-au pornit Cotiujenii. Iar Dobrușa de aice<a> începi a mergi alături cu Zahorna, drept spre apus la vale, pe din sus de Hârtopu<l> lui Jalobă, și mergi pân<ă> în apa Dobrușii. Și de acolo Zahorna au apucat cu Răceștii alături la apus, iar Dobrușa cu Răceștii în jos pea pa Dobrușii pân<ă> în hotarul C<h>ipeșcăi, pe din jos de Izvorul Roș. Și după aceste sămni de sus arătate petrece în pace vec<h>ilii mănăstirii dispre toți înprejurașii răzăși. Aceasta știu și mărturisăscu, și pentru ce<a> mai adevărată credință mi-am pus numile și degetul.

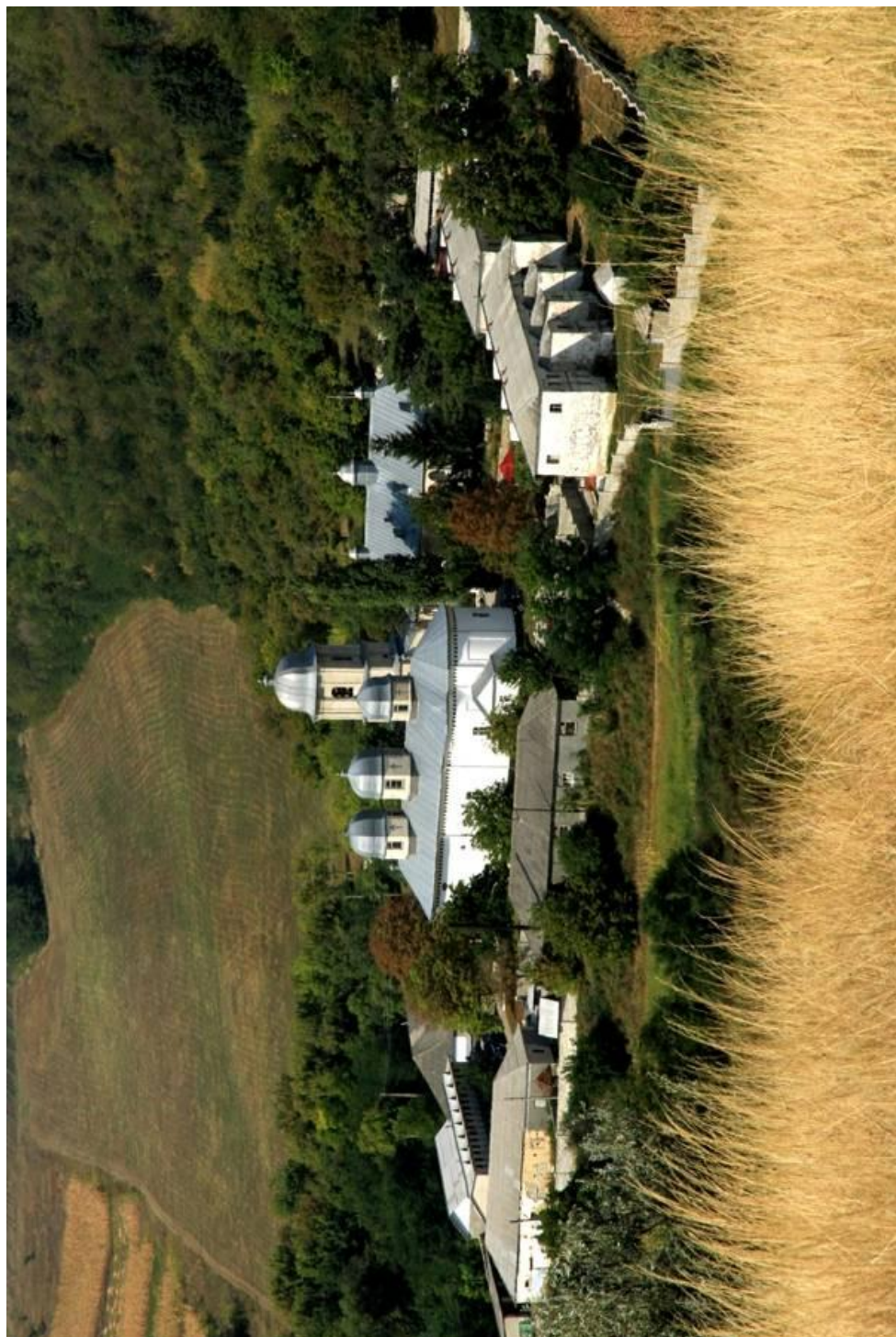
1810 av<gus>t 22

Eu Dimitrașcu Bărgan adiverezu

Mai sus numitul Dumitru Bărgan viind aici la noi în mănăstire<a> Dobrușa, mai înainte cu o lună de moarte<a> sa, mi-au arătat duh<o>vnicește aceste aceste<a> de sus scrisă. Iar eu nici un interes osăbit având, ca unul ce nu sânt stăpân moșăii, ce cumpărătoriu, celi ce mi le-au arătat elu, le încredințezu și eu smeritul Serafim egumănu<l> sfint<ei> mănăstiri Dobrușa.

D.A.N.I.C., Fond Manuscrise, f. 31v-33v.

FAMILIA IAMANDI ȘI RAMURA BASARABEANĂ DUPĂ ANUL 1812

Adrian BUTNARU

Tratatul de pace de la București din 16/28 mai 1812, consecință a războiului ruso-turc dintre anii 1806-1812, a însemnat anexarea spațiului dintre Prut și Nistru al Moldovei istorice (numit de către ruși Basarabia) și a pus boierii moldoveni într-o situație dilematică. Astfel, aceștia au avut de ales între a rămâne în Moldova din dreapta Prutului, sub autoritatea Porții otomane, sau să accepte noua administrație muscălească, care se instala rapid în teritoriul anexat de Rusia. Un articol al tratatului stipula că locuitorii celor două jumătăți de Moldovă, rezultate în urma negocierilor dintre diplomații ruși și turci, erau obligați să decidă, până la 2 ianuarie 1814, unde urmau să își stabilească reședințele (sub ce autoritate) și să-și lichideze, între timp, afacerile și proprietățile rămase în partea abandonată¹.

Reacțiile boierilor față de această cerință au fost diferite. Cei care aveau proprietăți în dreapta Prutului s-au resemnat, acceptând schimbarea graniței, iar cei din răsăritul Moldovei, schimbarea stăpânilor. Probleme și dileme au apărut la boierii care aveau moșii întinse pe ambele părți ale râului și își duceau traiul, în cea mai mare parte a timpului, în case sau conace aflate în dreapta lui. Aceștia trebuiau să decidă în scurt timp unde aveau să se stabilească și la care pământuri urmau să renunțe. Conform tratatului, în cazul nelichidării proprietăților, acestea urmau a fi confiscate de către statul țarist, iar proprietarii lor erau considerați cetățeni străini². La sfârșitul termenului fixat, era stabilită întocmirea unei situații clare a satelor vândute, cu toate că, în realitate, termenul de 2 ianuarie 1814, stabilit prin tratat, a fost depășit³. Despre starea de spirit a moldovenilor, în momentul în care aceștia au realizat gravitatea situației, iar frontiera s-a închis, povestește postelnicul Manolachi Drăghici, contemporan cu evenimentele, în a sa *Istorie a Moldovei pe timp de 500 de ani*: „Ceasurile acelea au fost de plângeri, un timp de neuitat pentru că poporul, cu cârdul, ca turmele de oi, încinsese toată marginea Prutului, de la un capăt la altul, mergând și viind de prin sate și de prin târguri săptămâni încheiate, cu luarea de

¹ Zoe Diaconescu, *Un zapis de schimb: explicații istorice și implicații genealogice*, în „Arhiva Genealogică”, IV (IX), 1997, 3-4, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, Iași, p. 117. Ioan Pruncu, din Basarabia, numit „sfetnicul curții”, afirma, în anul 1823, când solicita să fie recunoscut ca nobil în provincia aflată sub stăpânire rusească: „Până la anii 1813 m-am aflat statornicit în Moldavia din a dreapta Prutului, iar atunci hotărând să-mi statornicesc petrecerea din a stânga Prutului, silit am fost pe temeiul tractaturilor păcii încheiate între Imperiul Rusiei și între Poarta Otomanicească, să-mi desfac toată averea nemișcătoare ce am avut în Moldavia, din a dreapta Prutului” (Gheorghe Ghibănescu, *Din arhivele Chișinăului*, în „Arhiva Genealogică”, anul II, 1913, 1-12, ediție anastatică, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, Iași, 2007, p. 123 - 124).

² Zoe Diaconescu, *Un zapis de schimb*, p. 118.

³ *Ibidem*, p. 119.

ziuă bună de la părinți, de la frați și de la rudenii, care crescuseră și viețuiseră împreună până în vremea aceea, când se despărțeau unii de alții”⁴.

O altă soluție decât înstrăinarea proprietăților prin vânzare, cu riscul de a obține sume inferioare valorii reale a acestora, a fost, la familiile cu membri numeroși și posesoare de proprietăți importante de ambele părți ale Prutului, împărțirea acestora între rubedenii. Cei mai bătrâni sau cu o situație bine întemeiată – căsătoriți, cu copii, deținători de ranguri înalte în Divanul domnesc al țării – au rămas pe loc, iar un membru al familiei, de obicei cel mai tânăr, fără obligații și legături, a fost trimis să locuiască și să stăpânească astfel pământurile din Basarabia⁵. În sfârșit, o ultimă modalitate de a ocoli rigorile tratatului, evitând o vânzare de moșie în pierdere, a fost găsită în schimbul de proprietăți⁶.

Unii dintre boierii „sacrificați” și-au întemeiat familii și au creat chiar ramuri separate, care s-au afirmat și integrat în noua structură administrativă sau, în baza legăturilor și a funcțiilor obținute în timp, au ajuns să trăiască la răsărit de Nistru, în Rusia. O istorie a diasporei românești din Imperiul Rus ar completa istoria românilor de pretutindeni. Până în prezent, însă, au fost publicate doar unele materiale documentare, precum și cercetări de ordin demografic. Problema este mult mai vastă și necesită o investigație profundă a vieții românilor sub diversele sale aspecte în relațiile lor în mediul străin (păstrarea identității naționale, participarea la viața economică, politică și culturală din Rusia etc.)⁷.

Imediat după momentul anexării Basarabiei la Imperiul țarist, în spațiul din stânga Prutului au rămas și boieri din familia Iamandi, descendenți, cu toții, dintr-un dregător de origine greacă, fost capuchehaie de Tighina și Hotin la începutul secolului al XVIII-lea, care a avut parte de o prolifică și de durată descendență genealogică.

I. Primul dintre ei a fost Ioan Iamandi (născut în 1775, cunoscut în documente și sub forma Ioniță), fiu al lui Vasile Iamandi stolnic – proprietar la Epureni, ținutul Fălciu și frate cu Dimitrie Iamandi postelnic (care a trăit mulți ani la Huși, donator al unor clădiri pentru întemeierea spitalului). Ioan a fost căsătorit cu Maria Criste (fiica lui Grigoraș Criste - fost pitar, stolnic, medelnicer și paharnic - și al Ecaterinei Criste, fiica lui Ștefan Bosie jitnicerul)⁸.

⁴ Manolachi Drăghici, *Istoria pe 500 de ani* (lucrare reeditată), vol. II, Iași, 1857, p. 94, apud Daniel Niță Danielescu, *Activitatea episcopului Hușilor, Meletie Lefter, în timpul războiului ruso-turc dintre anii 1806-1812*, în „Cronica Episcopiei Hușilor”, IX, 2003, p. 122.

⁵ Zoe Diaconescu, *Un zapis de schimb*, p. 121.

⁶ *Ibidem*, p. 122.

⁷ D. Dragnev, A. Eșanu, *Familia Abază în Rusia. Noi contribuții documentare*, în „Arhiva Genealogică”, I-V, 1989-1993, 1-2, ediție anastatică, 2010, p. 271.

⁸ Gheorghe Bezviconi, *Contribuții la istoria boierimii basarabene. Costache Tufescu și opera lui*, în „Din trecutul nostru”, nr. 17-20, 1935, p. 21; Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru. Actele Comisiei pentru cercetarea documentelor nobilimii din Basarabia, la 1821*, București, 1940, p. 252. Din 14 martie 1813 ni s-a păstrat o tranzacție făcută între fii răposatului paharnic Grigoraș Criste și ai fetei jitnicerului Ștefan Bosie, Ecaterina, și anume: majorii Manolache, Vasile și minorul Ștefan, prin tutorul său

Conform unui ucaz al Senatului Ocârmuitor al Basarabiei din 21 mai 1818⁹, Ioan Iamandi, atunci în vârstă de 43 de ani, a primit de la administrația rusească, care avea tot interesul de a atrage de partea sa pe boierii români din provincie și, astfel, a o controla mai bine, titlul de sftenic titular, numit, mai apoi, asesor de colegiu¹⁰. Imperiile vecine Principatelor Române, cu o veche școală diplomatică, menajau cât puteau mai bine sentimentele conservatoare ale noilor supuși. Nu li se lua titlurile de boierie, pe care le purtau până la moarte, etichete ca „biv vel” sau numai „biv” fiind prezente în titulatura acestora. Li se hotărau moșiile și se înscriau (în Imperiul Habsburgic, mai ales) chiar în „tabula țării” (cadastru) pentru totdeauna, fără a mai avea obligația să își ia, cu cheltuieli bănești și istovitoare deplasări pe drumuri prăfuite sau desfundate de noroaie, întărituri noi la fiecare schimbare de domnie. Totodată, erau scutiți de obligația de a servi în oastea rusească, primeau funcții onorifice, compensându-se locul boieriei, precum titulatura de „colejski asesor” (titularnâi soveatnic, statski soveatnic) și aveau iluzia că se aflau, într-adevăr, sub stăpânire „creștină”, blândă și dreaptă¹¹. Rangurile care se confereau erau de două feluri: simpli dvorianini (curteni) și knezi, lipsind gradele inferioare ca grafi, baroni, cavaleri. Ca și knezi au fost recunoscute doar două familii, Cantacuzino și Moruzzi, deoarece nu se mai aflau altele care să pretindă acest titlu, care în Rusia era destul de însemnat. Probabil că lipsa de grade a jignit unele familii boierești românești din fosta protipendadă a Moldovei, precum Buhuș, Donici, Balș, Catargi, Bogdan, puși pe picior de egalitate cu familia de rang inferior. Acest fapt va contribui, după ce neamurile s-au împăcat cu soarta lor, la dezvoltarea sentimentului de solidaritate de clasă și la înăbușirea obiceiurilor din epoca fanarioșilor, de a se întrece în „cinste” și mărire¹².

Totodată, autoritățile ruse au solicitat boierimii moldovene să-și demonstreze originile nobile, în scopul de a o înscrie în cele șase cărți ale nobilimii rusești. Verificările titlurilor moldovenești au durat câțiva ani, de la 1812 și până în 1821, interval de timp în care unele familii probabil că s-au întors în dreapta Prutului, iar altele nu au putut să dovedească că sunt descendente din boieri sau mazili vechi¹³. Față de austriecii instalați în 1775 în Bucovina, rușii erau mai

serdarul Alexandru Anastasă, în privința moșiilor rămase de la părinți, afară de argintărie, țigani, lucruri de casă și vite, care n-au fost încă împărțite, excluzând pe sora lor Maria, măritată cu zestrea ei cu Ioniță Iamandi, care zestre e pomenită în foaia de zestre a paharnicesei, iar această tranzacție e făcută cu bună voia celor pomeniți, frații majori și tutorul minorului, prețuind fiecare moșie la atât cât s-a găsit că este (Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. I, p. 209).

⁹ *Ibidem*, p. 252.

¹⁰ N. Iorga, *Din ținuturile pierdute. Boieri și răzeși în Bucovina și Basarabia în cele dintâi decenii după anexare*, în AARMSI, seria II, tom XXXV, București, 1912-1913, p. 68 (în continuare vom cita *Boieri și răzeși*).

¹¹ Sever Zotta, *Despre nobilimea Basarabiei*, în „Arhiva Genealogică”, anul I, 1912, 1-12, ediție anastatică, Iași, 2005, p. 53.

¹² *Ibidem*, p. 55.

¹³ Sever Zotta, *Despre nobilimea Basarabiei*, p. 66. Înscrierile au avut loc până la 1 ianuarie 1909 (*ibidem*).

riguroși în ceea ce privea recunoașterea titlaturilor pretinse, pentru că nu confereau calitatea de nobili decât familiilor care, pe lângă vechime, aveau și avere, neluând în considerare familia vechi dar decăzute din punct de vedere economic¹⁴.

Ca urmare, la această acțiune de recunoaștere ca nobil a participat și boierul Ioan Iamandi, care, în 1821, invocă o serie de documente prin care demonstrează că era fiu al lui Vasile Iamandi și nepot al lui Ioniță Iamandi jîtnicer (fiul grecului Iamandi capuchehaie). Astfel, pentru a-și justifica cererea, aduce un document din 7 februarie 1801, dat de domnul Constantin Ipsilanti, în legătură cu o pricină pentru o moșie, în care Ioniță Iamandi era trecut ca fiul stolnicului Vasile Iamandi¹⁵. După cercetarea dovezilor, comisia ce se ocupa cu stabilirea originii a dat dreptul la o noblețe veche, prin încheierea dată la 16 noiembrie 1821, hotărând ca asesorul colegial Ioan să fie trecut, împreună cu neamul său, în partea a VI-a a Cărții *nobilimii*, la ținutul Iași¹⁶.

Rămas sub administrația rusească, Ioan Iamandi se adaptează rapid; documentele ni-l arată îndeplinind diferite funcții administrative, precum cea de ispravnic al ținutului Iași, din stânga Prutului. Evacuându-și forțele armate din Principatele Române, oficialitățile ruse au postat la noua frontieră a Imperiului Rus trei regimente de cazaci (regimentele I și II Orienburg și regimentul V Don) care, după cum se menționează în expozeul lui Scarlat Sturza adresat țarului, au constituit de-a lungul Prutului și Dunării „un cordon militar de interdicție”. Grijă pentru crearea cordonului a manifestat-o însuși Scarlat Sturza. La 7 octombrie 1812 el îi scria guvernatorului civil interimar al Basarabiei, generalul-maior Ivan M. Hartingh: „Deoarece Prutul a devenit hotar, consider necesar a forma pe malul râului un cordon de strajă. Fiind în subordinea Excelenței Voastre trupele care alcătuiesc garnizoana din Basarabia, rog să urgențați organizarea acestei străji, care poate servi drept obstacol pentru fugarii din această regiune peste frontieră, în Moldova. Străjii să-i ordonați ca nimeni să nu fie lăsat să treacă granița, iar cei care vor fi prinși să fie înapoiați la locurile de unde au fugit. Comandanții cordonului de strajă să-mi furnizeze informații despre toți cei care trec hotarul cu autorizații”. În ceea ce privește înființarea posturilor de carantină la hotar, Sturza i-a comunicat lui Hartingh, în data de 27 octombrie, că nu are posibilitatea să se ocupe de această problemă din cauza iernii, arătându-se, totodată, satisfăcut de deschiderea posturilor militare de carantină la Ismail și Reni. S-a descoperit, însă, că în săvârșirea unor treceri clandestine peste Prut erau amestecați chiar militarii cazaci. Despre implicarea lor, conducerea Basarabiei a fost informată de către ispravnicul ținutului Iași, Ioniță Iamandi, care, în raportul prezentat, menționa că locuitorii acestui ținut, printre care și evreul Abram, au mânăat peste Prut circa 2.000 vite, complice fiindule un sotnic al Regimentului II Orienburg. Pentru a cerceta cazul împreună cu

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. I, p. 252.

¹⁶ *Ibidem*.

ispravnicul I. Iamandi și revizorul A. Donici, la 5 octombrie 1813, Harting l-a detașat în ținutul Iași pe consilierul Departamentului II, Lugovski¹⁷.

Ulterior, în ianuarie 1815, generalul-maior Ivan M. Harting, a anunțat Departamentul II al Guvernului Regional al Basarabiei că la numit pe Ioan Dicescu în funcția de ispravnic al ținutului Iași, în locul lui Ioniță Iamandi¹⁸, care va deveni, la o dată ulterioară, până în 15 iunie 1818, ispravnic al ținutului Orhei și încă proprietar la Concești - Botoșani¹⁹.

La 20 iunie 1818²⁰ și 19 iulie 1820 este consemnat iarăși ispravnicul de Orhei, Iamandi, în ultimul caz în contextul unei răzvrățiri a țăranilor din satul Lăpușna, care refuzau să lucreze zilele boerescului proprietarului Iordache Tomuleț și nu vor să știe de porunci²¹. Cel în cauză a fost nevoit să aplice hotărârea Judecătoriei ținutului Orhei, privind pedepsirea locuitorilor cu „25 de lovituri de bici pentru fiecare”, și în special a 15 din aceștia, considerați cei mai activi dintre răzvrățiți, în scopul de a-i determina să presteze boerescul. Pentru aceasta, în vederea obținerii sprijinului armat pentru ducerea la îndeplinire a hotărârii judecătorești, I. Iamandi poartă corespondență și cu generalul maior rus Pușcin. Țăranii au scăpat numai ca urmare a intervenției guvernatorului Catacazi²², care a contestat dreptul judecătoriei de a da hotărâri de ordin penal.

Ca urmare, judecătoria revine asupra primei sale dispoziții și, la 7 iulie 1820, comunică isprăvniciei să oprească execuția vechii hotărâri de pedepsire, dar să continue să-i determine pe locuitorii din Lăpușna să lucreze boerescul. La 21 iulie 1820, isprăvnicia, reprezentată de I. Iamandi, ca și cum nu ar fi știut de dispoziția guvernatorului de a suspenda execuția pedepsei corporale asupra țăranilor, dispusă de judecătoria, intervine din nou pe lângă guvernator, cerându-i voie să ducă la îndeplinire hotărârea judecătorească, considerată ca singura cale spre a-i aduce pe țărani sub ascultare²³.

Isprăvnicia trimite iar guvernatorului Catacazi un raport, comunicându-i că nu se poate face ordine la Lăpușna „fără oarișcare pedeapsă”²⁴. Raportul nu-i schimbă părerea guvernatorului, care dispune armatei să iasă din Lăpușna și să se oprească pedepsele la adresa locuitorilor. Din această situație se pot desprinde

¹⁷ Dinu Poștarencu, *Cordonul de cazaci - sec. XIX*, pe pagina de internet <http://aimmol.info/?q=content/cordonul-de-cazaci-sec-xix-dinu-po%C5%9Ftarencu> (on line la data de 30 mai 2010).

¹⁸ Dinu Poștarencu, *Nobilii basarabeni - neamul Dicescu*, pe pagina de internet www.agero-stuttgart.de (on line la data de 30 mai 2010).

¹⁹ N. Iorga, *Boieri și răzeși*, p. 71; L. T. Boga, *Documente basarabene*, vol. II, *Scrisori și răvașe (1660 - 1860)*, p. 71.

²⁰ Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, p. LV.

²¹ Idem, *Din istoria problemei agrare în Basarabia*, în „Arhivele Basarabiei”, nr. 3-4, iulie-decembrie 1935, p. 247.

²² Constantin A. Catacazi provenea dintr-o familie mai puțin cunoscută, de origine grecească, înălțată prin alianța cu familia princiară Ipsilanti (Sever Zotta, *Despre nobilimea Basarabiei*, p. 58).

²³ Aurel V. Sava, *Din istoria problemei agrare în Basarabia*, p. 248.

²⁴ *Ibidem*.

raporturile create în stânga Prutului după anexarea Basarabiei, când boierimea dorea să-și păstreze vechile privilegii în fața țărănimii, dar se lovea de încercarea administrației rusești de a-și crea o bază solidă în noua provincie care a intrat în componența Rusiei țariste și care urmărea să-și atragă de partea sa masele țărănești²⁵.

Pentru moment, conflictul se stinge, însă reizbucnește la sfârșitul lunii septembrie 1820, când Iordache Tomuleț se plânge ispravniciei că locuitorii din Lăpușna nu-i treieră grâul de toamnă în timp util și „până acum nici dijma păpușoilor nu mi-au cărat-o”²⁶. În urma unor noi plângeri ale locuitorilor, de data aceasta guvernatorul solicită ispravniciei să-i supună pe locuitori. Ispravnicia trimite din nou reprezentanții săi în satul Lăpușna, care realizează un raport pe care îl retrimite instituției care i-a trimis și pe care ispravnicul Iamandi își pune rezoluția sa la data de 14 ianuarie 1821, prin care solicită raportarea situației către „cârmuire și Verhovnul Sfat”, spre a se vedea care erau următorii pași de urmat²⁷. Situația tinde să devină îngrijorătoare, pentru că ispravnicul I. Iamandi raportează, la data de 21 ianuarie 1821, Înalțului Sfat al Basarabiei, că situația din Lăpușna îl neliniștește, deoarece „vor lua asămine ră pildă și lăcuiorii di prin alti sati, după care ispravnicia nu va pute fi în stare să aducă poruncile cârmuirii la îndeplinire” și solicită sfaturi cu privire la măsurile pe care să le ia²⁸. Spre final, Înalțul Sfat al Basarabiei, în scopul de a pune capăt răzvrătirii țăranilor, delegă la data de 31 ianuarie 1821 pe însuși procuratorul oblastiei Basarabia, Vardalah, ca împreună cu ispravnicul ținutului Orhei, „colejschii asesor Iamandi”, să se deplaseze la fața locului, să cerceteze faptele și, dacă se adevăresc, să-i pedepsească pe răzvrățiți cu 15 lovituri de vargă și să le transmită locuitorilor ca, în viitor, să se supună hotărârii ponturilor. După deplasarea comisiei, țăranii sunt liniștiți și își iau angajamentul că vor îndeplini datoriile de boieresc. Situația va rămâne așa doar până în vara și toamna aceluiași an, când o nouă serie de plângeri începe să curgă din ambele părți, a țăranilor și a boierului Iordachi Tomuleț²⁹.

Despre Ioan Iamandi mai aflăm date și din alte surse. Rămas în Basarabia, a participat la prima adunare a moșierilor din stânga Prutului, derulată la data de 27 iunie 1814, la Chișinău³⁰; a fost și ispravnic de Hotin (1816), moșier la Slobozia Bulăești (Orhei)³¹. Alte documente semnate de către el sunt din 20 iunie³² și 10 iulie 1818³³. Totodată, după stabilirea graniței pe Prut, pentru că se afla în relații bune cu autoritățile, Ioniță Iamandi este însărcinat de către boierii rămași în țară să-i reprezinte în rezolvarea unor probleme cu moșiile ce le aveau încă în spațiul ocupat

²⁵ *Ibidem*, p. 252.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 254.

²⁸ *Ibidem*, p. 255.

²⁹ *Ibidem*, p. 256.

³⁰ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, București, 1943, p. 6.

³¹ Gheorghe G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, p. 42.

³² *Ibidem*, vol. I, p. 67.

³³ *Ibidem*, p. 75.

de ruși. Astfel, la 16 decembrie 1813, frații Ioan și Constantin Neculce îl însărcinau să se judece „la Gubernia Basarabia cu paharnicul Nicolai Doni, pentru moșii”³⁴.

Ioniță Iamandi a deținut mai multe moșii și sălașuri de țigani în Basarabia. În anul 1814, Iamandi, „titularnâi sovietnic”, avea în proprietate satul Hâncești și cerea dreptul de a avea pentru biserica sa de acolo, pe lângă cei trei preoți, și un diacon³⁵. Moșia o obținuse cu un an înainte de la hatmanul Al. Mavrocordat, căruia îi dăduse în schimb o moșie din dreapta Prutului³⁶. După doar doi ani, în aprilie 1816, Manuc Bei a cumpărat cu 300.000 de lei moșia Hâncești de la Ioniță Iamandi. Tot în 1814 îl vedem pe boierul nostru cumpărând de la vistierul Alexandru Balș un număr de 125 țigani, care au fost duși apoi la Chișinău³⁷. Mult mai târziu, la 20 februarie 1819, cumpără alți țigani, cu prețul de 150 galbeni olandezi³⁸.

Concomitent, se preocupă să rezolve situația moșiilor pe care le moștenise de la părinți în dreapta Prutului. La 18 noiembrie 1818, însă, Comitetului Țării Moldovei se adresa Consulatului rusesc din Iași, prin care-i face cunoscut că Ion Iamandi, de peste Prut, nu poate face schimb cu moșiile ce le deține în Moldova, până ce nu va plăti o datorie ce o are la spătarul Constantin Miclescu³⁹. În august 1817, Scarlat Alexandru Calimah, voievodul Moldovei, judecă pricina păhărnicesei Soltana Iamandi și a armășoaiei Casandra Iamandi, fiicele răposatului stolnic Vasile Iamandi⁴⁰, cu fratele lor cel mare, Ioniță Iamandi, „ce se află cu locuința în oblastia Basarabia și după trecerea sa peste Prut altă avere nu i-au rămas decât numai jumătate de sat Conceștii și jumătate de sat Micleştii, la ținutul Dorohoiului și a șasea parte din trupul moșiei Epurenii, di la ținut Fălciul”⁴¹. În urma împărțirii averii părintești, se vând o parte din proprietăți către unul din frați și către un văr, Costache Iamandi, de la Bârlad, obținându-se suma de 80.000 de lei. Aceasta este

³⁴ „Creșterea colecțiilor”, nr. 12, iulie-septembrie 1909, p. 135.

³⁵ Constantin N. Tomescu, *Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial - Chișinău*, în „Arhivele Basarabiei”, ianuarie-martie 1936, p. 18.

³⁶ Gh. Bezviconi, *Manuc-Bei*, ediția a II-a, Chișinău, 1938, p. 33; informație preluată și de H. Dj. Siruni, *Țara voievodului Ștefan* în „Ani. Anuarul Culturii Armene”, București, 1941, p. 433; Ștefan Ionescu, *Manuc Bei, zaraț și diplomat la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976, p. 186.

³⁷ Potrivit unui document de la 31 aprilie 1841. L. T. Boga, *Documente basarabene*, vol. II., doc. CLXXI, p. 86. Cu privire la acești țigani, avem o însemnare din 20 iulie 1816: „Pentru Anița, țiganca dreaptă a dumisali vărul Ioniță Iamandi, ce o ari cumpărată de la vistierul Alecu Balș, i-amu datu un băetu, anume Ion, ce amu și eu cumpăratură tot dintr-acești țigani, iar pentru o fată de opt ani, am să-l dau pe Ștefan, tată lui Ion. Și, fiindcă se află bolnav, nu l-am trimisu. Ce, îndată ce s-a însănoțosi, să am îl trimite. Dar, întâmplându-se să moară, să-i trimit o fată de seamă aceeași, cum și pentru o copilă de țată, să am a o da înapoi dacă s-a faci mare. Și până la facerea scrisorilor celor adevărate de schimb între noi, am dat acest sinet al meu, să se știe” (L. T. Boga, *Documente basarabene*, vol. II., p. 70).

³⁸ N. Iorga, *Boieri și răzeși*, p. 70.

³⁹ „Creșterea colecțiilor”, nr. XXXI – XLIII, 1920-1932, p. 198.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. VI, ianuarie-martie 1908, p. 110.

⁴¹ DJIAN, *Documente*, p. 462/doc. 68.

împărțită, la rândul ei, între frați, astfel încât îi revine vieceăruia, inclusiv lui Ioniță din Basarabia, câte 13333 lei și 40 de bani⁴².

La 23 august 1820 este menționat „dumnealui colejschi asesor Ioniță Iamandi”, fost proprietar al moșiilor Mărzăștii, în ținutul Orhei, alături de Bulueștii, în același ținut, numite Jorili, pe care le-a schimbat cu alte moșii ale căminarului Tudorache Ciurea⁴³.

Informații despre ale moșii deținute aflăm dintr-o însemnare despre boier, datând din anul 1821⁴⁴: „Asesor de colegiu Ioan Iamandi, vârsta anilor 43, fiul lui Vasile Iamandi stolnic. Maria, soția sa, fiica paharnicului Grigoraș Cârstea, vârsta anilor 30. Fii lor: patru feciori și două fete, cu numele lor însă, întâi *Vasile*, de 11 ani, al doilea, *Dimitrie*, 10 ani, al treilea, *Ștefan*, doi ani, al patrulea *Matei*, șase luni, a cincea, *Rucsanda*, 8 ani, a șasea *Ana*, de șase ani.

Averea: douăzeci și opt mii lei, venitul a nouă moșii pe care locuiesc 675 gospodari⁴⁵. Anume moșiile Cigârlenii, cu 100 gospodari, de la ținutul Orhei, de clironomie; Mirceștii, cu 150 gospodari; Teșcurenii, cu 110 gospodari, a șasea parte din Corneștii și parte din Bogheni alcătuiesc jumătate de satu și locuiesc 24 de gospodari, de la ținutul Eșii; moșia Cotele, de la ținutul Hotârnicieni, părțile din Soloneuca și din Melenteuții, cu 150 de gospodari; jumătate din ținutul Moșinețul, 52 gospodari; jumătate din moșia Hăjdăul, 32 gospodari; moșia Zelena, 26 gospodari, moșia Șarbanca, 28 gospodari – toate de mine agonisite. Amu 133 suflete de țigani robi, partea bărbătească și partea femeiască⁴⁶.

La 23 februarie și la 13 septembrie 1821, asesorul colegial I. Iamandi pomenește de „satul meu Conceștii, ce-l am în Moldavia”, de unde era originar și un țigan rob al său, venit în Basarabia, căsătorit și cu copii, dar care voia să fugă în dreapta Prutului, putând crea, după afirmația boierului, „pagubă de atâtea suflete de țigani”⁴⁷. Apoi, la 24 iulie 1826, apare un consilier Iamandi în Basarabia, alături de Stamo, Satovski, Leonard și Kazimir⁴⁸.

Anul 1827 este menționat ca dată a morții lui Ioan Iamandi⁴⁹. Alte mențiuni documentare, ulterioare, ne vorbesc despre viața sa și a urmașilor săi. Astfel, „colejschii asesorșa Maria Iamandi”, soție, reclamă la un moment dat trupul Boghenii și toată moșia Mirceștii, din ținutul Iași, din partea stângă a Prutului, ca „vecinică stăpânitoare a moșiei Mircești”, iar între hârtiile familiei se regăsește

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, doc. 381, p. 482. Este dată și lista din zestre.

⁴⁴ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. I, p. 251.

⁴⁵ Sever Zotta, *Despre nobilimea Basarabiei*, p. 62.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 69; Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. I, p. 252.

⁴⁷ N. Iorga, *Boieri și răzeși*, p. 72.

⁴⁸ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Documente interne*, cu un comitet de redacție format din Andrei Oțetea (redactor responsabil), Nichita Adăniloae, Nestor Camariano, Ioan Neacșu, Sava Iancovici, Alexandru Vianu, vol. III, Editura Academiei, 1960, doc. 146, p. 370-371.

⁴⁹ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. I, p. 252.

cererea ei „către comisia hotărâturilor ținutului Iași”. Moșia fusese, totuși, în stăpânirea mănăstirii Slatina, conform unui document din 11 iulie 1817, semnat de Veniamin, mitropolitul Moldovei, și destinat secretarului gubernial, de la Chișinău, Gheorghe Hrisostratu⁵⁰. Din 20 ianuarie 1831 datează o scrisoare redactată la Mircești tot de către Maria Iamandi și adresată lui Iordache Dumitriu⁵¹, prin care îi solicita ajutorul în legătură cu obținerea grabnică a pașaportului pentru o deplasare ce urma să o facă fiul ei, Dimitrachi Iamandi, „în Moldova pentru niște interesuri casnice”. Este posibil ca el să fie cel menționat la 19 aprilie 1828, sub forma „sovietnicul Iamandi”, în calitate de membru al „*Giudecătoriei Politicești a Oblastiei Basarabia*”, care semnează și pune „pecetea împărătească” pe un document de întărire a unei proprietăți imobiliare din Chișinău, în schimbul căreia s-a perceput o taxă de 10 ruble „pentru servirea zdelcii”⁵². Acest Dimitrachi a murit în anul 1853⁵³.

Apoi, în 1854, în cancelaria Departamentului 2 al Senatului, în termenele stabilite conform art. 10 al Codului civil (adoptat în 1812), s-a examinat dosarul venit de la Judecătoria Civilă din Basarabia pentru sancționarea de către consilierul titular Constantin Stamati a urmașilor asesorului colegial Ion Iamandi, respectiv a moșieritelor Ana și Alexandra Russo și a nobilului Vasile Iamandi după registru, cu 23.822 lei și 20 parale⁵⁴. Cele două fiice, Roxandra și Ana Iamandi, alături de Eliza Balasachi, Eufrosina și Elena Canano, fiicele lui Manuc-Bei, Smaranda Rosetti, Smaranda Dinu Russo, Ecaterina Negri, Pulheria Rosetti, Elena Racoviță etc., au primit educație, pe la 1833, la un pension pentru fetele nobile, înființat la Chișinău de către doamna Mayait din Odessa⁵⁵.

„Pomeșnicul și dvoreanul” Vasile Iamandi, fiul asesorului colegial Ioan, a rămas să locuiască la moșia părintească de la Mircești. De la el s-a păstrat un act din 2 octombrie 1840, din care aflăm: „Mărturie. În lipsa hârtiei hârbovoaie (timbrată, *n.a.*) s-au scris pe aceasta proastă. Noi cari mai gios se va scrii numili prinu dare mâinii cu scriitoriul, lăcuiitorii dinu satulu Corneștii și dinu Mircești, fiind noi rânduiți di cătră pravlenie volosti Corneștilor după poronca acei prilenii cu no. 1753, dinu 21, totu octomvri⁵⁶, ci ni s-au poruncit ca să mergim la Stoburenii dumisali pameșnicului și dvoreniei Vasilii Iamandi, în poiana di spri păduri, tot pe moșia Mirceștii, și, mergând noi după poruncă la aceli Stobureni a dumisali din poiană, umblând pre toată Stoburenii și făcând căutare în toati stogurile, amu găsit ca doăzeci di căpiți de fânu di vară gospodărești, toată stricăciune la aceli stoguri,

⁵⁰ Sever Zotta, *Despre nobilimea Basarabiei*, p. 69.

⁵¹ L. T. Boga, *Documente basarabene*, vol. II, doc. CLXXI, p. 86.

⁵² A. V. Sava, *Trei case din Chișinăul vechi*, în „Arhivela Basarabiei”, anul VI, nr. 3, iulie-septembrie 1934, p. 269.

⁵³ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, p. 42.

⁵⁴ Vera Serjant, *Primele anunțuri „publicitare” în presa basarabeană (1854-1899)*, pe pagina de internet <http://www.scribd.com/doc/34104428/26-Serjant> (on line la data 10 august 2010).

⁵⁵ Gheorghe Bezviconi, *Femeia basarabeană*, în „Din trecutul nostru”, nr. 11-12, 1934, p. 48.

⁵⁶ N. Iorga, *Boieri și răzeși*, p. 73.

și, după ceia ci amu găsit lucru drept, cu frica lui Dumnezeu putem a răspundi și la alte feți, di vom fi întrebați”⁵⁷.

Deși tatăl său obținuse recunoașterea originii nobile, Vasile Iamandi a fost nevoit să se supună iarăși operațiunii de verificare din partea autorităților ruse, sens în care derulează o amplă acțiune de recuperare a documentelor vechi și de restabilire a spiței genealogice a familiei sale. În acest context, ni s-a păstrat o scrisoare, trimisă la Mircești de un văr îndepărtat, Nicolae Iamandi, probabil fiu al altui Vasile Iamandi și nepot al lui Toma Iamandi, care scria în 16 martie 1847: „Cu frățască dragoste mă închinu, vere Vasili. De mare mirare amu avut cetindu-ți răvașul dumitale, că după atâta stăruință ci ai întrebuințat de ai scos spița a tot neamul iamandiescu și că di băbaca, că ești ficiorul lui Toma Iamandi, nu-i, atunci cându înu însuși hârtiile care eu ți le-am dat, aceasta era, și eu încă nu amu vrutu ace hârtie să ți-o dau, înu sfârșit, înțelegându-te dinu scrisoare că ești dreptu ficioru a lui moșu Ioniță Iamandi, apoi nu mă pricepu ce să-ți zicu decātu silești-te ca măcaru gheroldia să întărească familia iamandiescă, fiindu voi numai Iamandii, iar noi om rămâne pără cându omu da dovada că babaca au fost dreptu ficioru lui Toma Iamandi, iar nu baistrucu, fiindu celu mai micu înu casa părintească, și cu bunulu nostru au fost dreptu frate că tată-tău. Așadaru, *eu te rogu ca măcaru familia iamandiescă să te grăbești a stăruii să să întărească de gheroldie* (genealogie, n.a.), dacă cunoștință nu ai avutu după făgăduințele ce mi-ai datu cându mi-ai luate documenturile, că te vei stăruii întocmai și pentru mine ca pentru tine. Eu alte hârtii nu amu decātu acele cu care tu m-ai amăgitu di amu prăpăditu vremea atâta, socotindu că vei fi dumneata mai vrednic. Sfârșesc rugându-te ca să săruți mânule mătușicăi, rămâindu al dumitale văru și slugă, N. Iamandi. 1847, martie, 16. Sat Borosenii Vechi. Cinst. și mie iubit văru, dumiilor sali, Vasile Iamandi, cu frățască dragoste, la Mircești”. Documentul era autentificat de către Nicolae Iamandi cu o pecete cu coroană și inițialele N. Ia⁵⁸.

Cu toate eforturile depuse pentru strângerea documentelor, demersul genealogic nu are finalitatea așteptată, pentru că, în 1849, Vasile Iamandi obține înscrierea doar în partea I a *Cărții nobilimii*, cu vechimea certificată din anul 1801⁵⁹. Toți cei trecuți în această parte, care era cea mai de jos, nu erau recunoscuți ca aparținând nobleței ereditare (la care aveau dreptul toți urmașii boierilor moldoveni), ci aceleia conferită de suveran - un subterfugiu care a legat pe urmașii vechilor boieri și mazili moldoveni de voința țarului⁶⁰. Pentru înscrierea în cartea nobilității basarabene era nevoie să se demonstreze o vechime a familiei mai mare de 100 de ani⁶¹, aspect în care familia Iamandi se încadra pentru că strămoșul familiei, grecul Iamandi, capuchehaie de Bender și Hotin, venise în Moldova încă

⁵⁷ *Ibidem*, p. 74.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 75.

⁵⁹ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. I, p. 252; Sever Zotta, *Despre nobilimea Basarabiei*, p. 62.

⁶⁰ Ștefan S. Gorovei, *Începătorii familiei Kazimir*, în „Arhiva Genealogică”, V (X), 1998, nr. 1-2, p. 126.

⁶¹ Zoe Diaconescu, *Boieri și mazili români în teritoriile înstrăinate (Bucovina și Basarabia)*, în „Arhiva Genealogică”, III (VIII), 1996, nr. 3-4, p. 246.

de la finele secolului al XVII-lea, dar probabil rușii nu au luat în considerare cu bună știință anumite documente.

Un alt fiu a fost Ștefan Iamandi, cel care la 1821 avea doar doi ani. Acesta s-a căsătorit la Iași, în 4 mai 1861, cu Elena (născută în 1833, decedată la Glion, în Cehia, la data de 6 august 1905, fiind înmormântată la Boulogne sur Seine, în Franța), fiica lui Teodor Aslan paharnic (n. 1796, decedat la Dolhasca la 14 noiembrie 1861, coborâtor din neamurile Aslan și Pără, căsătorit cu Elena Hurmuzaki, fiica lui Constantin Hurmuzaki și al Zoitei Carp)⁶². În 1866, secția I a Tribunalului Civil Iași trimite lui Gheorghe Aslan, proprietar din orașul Roman, „comandament prealabil”, vestindu-l că în termen de 30 de zile trebuia să achite suma de 18.500 galbeni Elenei Diamandi (soția lui Ștefan Emandi), Ruxandei Sturza (soția lui Ioan Sturdza), Zoe Lambrino (căsătorită cu Neculai Lambrino) și Mariei Aslan (toate fiicele lui Teodor și Elena Aslan) cu dobânzile cuvenite⁶³. Ștefan Iamandi și cu Elena Aslan au avut o singură fiică, pe *Margareta* Iamandi, renumită artistă de operă a timpului, remarcată pe scenele din România și străinătate, cunoscută și sub numele de soprană, Nuovina (Zina)⁶⁴.

II. Tot în Basarabia a trăit un alt Ioan Iamandi, spătar și asesor colegial, al treilea fiu al lui Iordache Iamandi postelnic și al Teodosiicăi Catargi⁶⁵, recunoscut ca nobil rus la 1821. Era văr cu Ioan Iamandi, menționat mai sus, aspect demonstrat de două documente din 11 mai 1823 și 11 mai 1824⁶⁶. La ultima dată sunt menționate preocupările fiului Iordache Iamandi pentru a-i învăța pe țiganii săi robi meșteșugurile, înainte de a deceda⁶⁷. A murit de „troahă” în anul 1824, la vârsta de 40 de ani, fiind înmormântat la Chișinău, la Biserica Bunei⁶⁸. Din căsătoria sa cu Ana Sion, nepoata de frate a paharnicului arhondolog Constantin Sion, s-au născut o fiică, *Anica*, și doi fii, *Dumitrache* (†1845)⁶⁹ și *Vasile*.

Ana a devenit soția paharnicului Dumitru Cocri (fiul lui Costache Cocri), împreună având-o pe Maria Cocri, căsătorită cu spătarul Vasile Panopol. Maria a

⁶² Conform arborelui genealogic al familiei Aslan, realizat de Mona și Florian Budu Ghyka, postat pe internet la adresa <http://www.ghyka.com/Familles/Aslan/Aslan.pdf> (on line la data de 23 mai 2012). Cei doi nu apar că ar fi avut copii. Căsătoria este menționată și de Octav-George Lecca în *Famiiliile boerești române. Istoric și genealogie (după izvoare autentice)*, București, 1899, p. 503, același autor dându-i ca frații ai Elenei pe Maria Codreanu, Ruxandra Sturdza și Zoe Lambrino.

⁶³ DJIAN, *Documente*, p. 647/doc. 64. Copie.

⁶⁴ Petre I. Sturdza, *Amintiri. Patruzeci de ani de teatru*, 1940, p. 12.

⁶⁵ Gheorghe Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. V, partea a II-a, Huși, 1924, p. XXVI.

⁶⁶ L. T. Boga, *Documente basarabene*, vol. II, p. 73.

⁶⁷ Mai sunt pomeniți clironomi ai asesorului colegial posesori de țigani, cumpărați de la un Scarlat Ursoianu, ce îl pomenește pe „moșul meu spătarul Ioniță Iamandi” și despre sora sa (a lui Scarlat Ursoianu) Catinca Donici.

⁶⁸ Potrivit paginei de Internet <http://nistru-prut.info/index.php?mode=necropol&prez=necropol&lang=ro&p=I&lit=IA> (on line la data de 04.06.2010).

⁶⁹ Mihai Sorin Rădulescu, *Diplomație și scris: Familia Diamandy*, în „Ziarul Financiar”, nr. din 23 februarie 2007 (conform paginii de internet http://www.zf.ro/articol_113170/diplomatie_si_scris_familia_diamandy.html, care mi-a fost indicată de Ciobanu Mariana), 10 august 2008.

decedat la data de 21 martie 1885, iar din căsătoria ultimilor doi s-au născut *Leonida* (1838-24 februarie 1909) și *Calypso* (decedată în noiembrie 1916)⁷⁰. La rândul său, Dumitrache Iamandi, care iscălește „Emandi”, trimite, prin anii 1840, următoarea scrisoare fratelui Vasile: „Bădiță Vasălică, trimite, mă rog, pe omul acesta trimesu înadinsu a lui Vasile Ivanovici, doi cai ai mei, pe Zăiatu și pe Cazaculu acelu murgu, carii pe umblătorulu acelu ci l-amu cumpăratu eu acumu nu de multu, să să oprească acasă, fiindcă vreu să facu cu Vasile Ivanovici unu schimbu pe două epe ale dumnealui. Alu dumitale mai micu frate și plecată slugă. D. Emandi”⁷¹.

III. Un alt boier care a rămas să locuiască în Basarabia, după 1812, a fost Vasile Iamandi, fiul lui Toma, filiație dovedită printr-un document din 18 noiembrie 1786⁷². Despre el aflăm știri tot cu prilejul cercetărilor derulate de către administrația rusă, după anexarea Basarabiei, pentru demonstrarea nobleței. Potrivit aceluorași mărturii, reiese că Vasile Iamandi avea, la 1821, 40 de ani, locuia în ținutul Tighina, nu ocupa vreo slujbă și nu avea grad. Era căsătorit cu fata stolnicului Râșcanu, Smaranda, împreună cu care avea următorii fii: *Nicolae*, de 12 ani (cel preocupat de genealogie, la 1847, menționat mai sus în satul Borosenii Vechi), *Dimitrie*, de 11 ani, și *Ștefanache*, având la aceea dată vârsta de 3 ani. Stăpâna moșia Sărata (Codrii), cumpărată în ținutul Tighina, pe care locuiau 137 gospodari, iar în ținutul Iași, prin moștenire, obținuse o parte din moșia Boroseni, cu 28 săteni gospodari⁷³.

Probabil despre el este vorba într-o însemnare din 29 ianuarie 1814, când a semnat, alături de alți 20 boieri basarabeni, un protest adresat Consiliului de Stat rus, în care își prezentau nemulțumirile și necazurile, unele dintre acestea pricinuite de către boierul moldovean Matei Gr. Krupenschi, consilier al celui de-al doilea Departament al „Ocârmuirii Vremelnice”, înființat după răpirea din 1812,

⁷⁰ Mihai Sorin Rădulescu, în prefața la articolul lui Vasile Panopol, *Vornicul Vasile Panopol (1792-1857)*, în „Arhiva Genealogică”, II (VII), 1995, nr. 1-2, p. 254. Calypso se va căsători cu Neculai Coroi (fiul postelnicului Ioniță Coroi și frate cu Smaranda Coroi, mama lui A. C. Cuza), iar din căsătoria lor s-au născut trei copii: *Eduard*, colonel de cavalerie, *Lucia*, căsătorită cu magistratul Gh. Mezincescu (părinții omului politic Eduard Mezincescu) și apoi cu Paul Holban, și *Maria*, soția lui Alecu Ciurea - fiul profesorului medic Ion Ciurea din Iași (*ibidem*; Gh. Bezviconi, *Familia Coroi*, în „Din trecutul nostru”, nr. 17-20, februarie-mai 1935, p. 101).

La rândul său, Leonida Panopol era pus în posesia averii tatălui său, la 20 aprilie 1863, a cărui epitropă fusese, până atunci, soția acestuia, Maria. Leonida (ocupant al funcțiilor de epitrop al spitalului Sf. Spiridon din Iași și secretar pe lângă Nicolae Rosetti-Bălănescu la Ministerul Afacerilor Străine) a fost căsătorit, la Iași, la 14 ianuarie 1871, cu Ecaterina Farra, amândoi având următorii copii: *Gheorghe* (mort 1947), ziarist; *Adela* (căsătorită cu profesorul chirurg ieșean Paul Anghel, fratele poetului Dimitrie Anghel); *Elena* (soția lui Paul Vidrașcu, unul dintre pionierii cinematografului românesc) și *Alexandra*, căsătorită Corban (Mihai Sorin Rădulescu, în prefață la articolul lui Vasile Panopol, *op. cit.*, p. 254-255).

⁷¹ N. Iorga, *Boieri și răzeși*, p. 74.

⁷² Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. I, p. 252.

⁷³ *Ibidem*, p. 251.

afirmându-se că acesta era „iubitor de rău câștig”. În finalul protestului se solicita înlăturarea lui Matei Gr. Krupenschi din funcția deținută⁷⁴. Patru ani mai târziu, la 23 august 1818, probabil tot el apare ca proprietar al unei moșii, Răureștii, din ținutul Lăpușnei, cumpărată de la familia Moruzzi⁷⁵. La acea dată era chemat de către organele administrative de la Chișinău, pentru a merge la stabilirea și identificarea hotarelor moșiei. În perioada anilor 1818-1821 este consemnat în Basarabia ca nobil, iar la 1821 ca alegător⁷⁶.

Vasile Iamandi a făcut parte, în 1821, și din comisia organizată de către administrația rusă din Basarabia, sub auspiciile Departamentului Heraldic, pentru a cerceta titlurile de boierie, alături de A. Ghica, I. Sturza, Pan Cazimir, cneaz A. Cantacuzino, Gh. Milo, P. Catargi, T. Crupenschi, I. Russu, Iacob Paladi, I. Donici, Matei Ziloti și D. Rășcanu⁷⁷. Numele său apare pe o foaie volantă din 1819, intitulată „Înștiințare de la Comisia alcătuită spre cercetarea dovezilor dvoreneștii numiri a dumlorsale cinstiților dvoreni a oblastii Basarabiei”⁷⁸. De asemenea, la 5 mai 1821, era semnatar al unei adevărinite date de comisie pentru recunoașterea calității de vechi boier a lui Enăchache Rusul din Orhei⁷⁹. Participarea sa la această comisie a fost de natură să conducă la recunoașterea de către administrația rusă, în final, prin încheierea dată la 16 noiembrie 1821, a drepturilor de noblețe ereditare ale familiei Iamandi, care a fost trecută la partea a VI-a a Cărții nobilimii, pentru ținutul Tighina⁸⁰.

Din testamentul lui Dimitrie Iamandi, fiul lui Vasile, din 15 ianuarie 1852, reiese că acesta a mai avut un frate, pe nume *Gheorghe*, devenit călugăr în Rusia: „Datoriu fiind tot muritoriu a-și aduce aminte de cuvântul Mântuitorului, că pământ ești și în pământ te vei întoarce, și că nu știe omul ziua și ceasul sfârșitului său, și eu jos iscălitul pomeșcicul și dvorianin Dimitrie Vasilevici Iamandi grăbesc încă în zdravănă simțire fiind, a-mi pune la cale toate ale mele ca un om muritoriu ce sunt. Mai întâiu, rogu pre înduratul Dumnezeu a-mi ierta toate greșelile câte am făcut cu voie sau fără de voie, așijdere rogu și pe toți cei întru Hristos ai mei frați a mă ierta de ale mele către dânșii greșeli. Al doilea, așa precum eu am de la părinții moștenire a patra parte din moșia Borosenii Vechi, ținutul Iași, oblastia Basarabia,

⁷⁴ Ion Pelivan, *Figuri basarabene din trecut*, în „Arhivele Basarabiei”, anul X, nr. 1-4, ianuarie-decembrie 1938, p. 98-103. Printre semnatarii documentului se mai numărau banul Dimitrie Rășcanu, paharnicii Ioan Rusul și Neculai Catargiul, stolnicul Matei Donici, Iordache Donici, Ioniță Rusu, melnicerul Lupu Roset, Iordache Rășcanu etc. (*ibidem*).

⁷⁵ L. T. Boga, *Documente basarabene*, vol. II, p. 49.

⁷⁶ Gheorghe G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, p. 37.

⁷⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. X, Iași, 1915, p. XLI; Zoe Diaconescu, *Boieri și mazili români în teritoriile înstrăinate*, p. 243; Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. I, p. 32.

⁷⁸ Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche. 1508-1830*, tomul III, 1809-1830, București, 1912-1936, p. 323; Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia*, vol. I, 1812-1830, Editura Academiei Române, București, 1993, doc. 44, p. 150.

⁷⁹ Gh. Ghibănescu, *Documente*, în „Ioan Neculce”, fascicula 4, 1924, p. 198.

⁸⁰ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. I, p. 252.

iar a patra parte din aceeași moșie o am cumpărată de veci de la fratele meu, poslușnicul Gheorghe Iamandi, ce își petrece viața sa la mănăstirea Varlamschii din Rusia, cu 2.000 ruble argint prin cupcia din 5 octombrie 1851 și întăritor în grajdanschi sud a oblastii Basarabiei tot la același anu, noiembrie în 9 zile, vitele cornute, epi, cai și oi, câte astăzi le am parte ce mai multă fiind cumpărate de mine iarăși cu drepti banii mei și pentru carii aceste mai sus eu orânduiesc a să urma:

Parte de moșie cumpărată de mine din moșia Borosenii (de) Sus, arătată de mine, și toate vitele, ca o avere câștigată cu trurile și ostinelile mele și a soției mele Ecaterina, o dăruiesc soției mele ca o răsplătire ci-i fac pentru buna noastră între noi viețuire și dragostea ci mi-au păstrat cu cinstire cătră mine al ei bărbat, neavând nemică din rudele mele dreptate a se împărtași cu aciastă avere, deplină stăpână fiind soția me a face ce va vroi cu dânsa și în viața ei și după moartea ei. Zăstre ce am luat cu soția me Ecaterina la căsătorie de la căminariul Ieremia, a căreia cătime să lămurește prin cvitanția me dată atunce când m-am căsătorit în mâna căminarului Ciuhurianu, așijdere și alte daruri ce i-au mai făcut soției mele după nuntă și înainte nunții, precum: 22 vaci, cu doi buhai, și patru cai de cătră căminariul Ciuhureanu și fiii căminariului, verii soției mele 300 de galbeni, care toată aceastră zăstre și daruri fiind drepte a soției mele să vor scoate mai întâiu din a patra parte din moșia Borosenii ci o am de la părinți mai sus numită, fără a să supune în răspundire zăstria parte de moșie Borosenii, cumpărată de mine de la frati-mieu și vitele; căci aceste sunt darul meu cătră soția mea.

Toată pojijia din casă și din afară și alte ale gospodăriei sunt iarăși făcute și adunate de mine cu ostinelile mele și a soției mele, iarăș le fac dar în veciu soției mele Ecaterina, lăsându-i dreptate pă cât va trăi a stăpâni și toată partea din moșia Borosenii ce o am de la părinți și cât va mai rămâne după ce-și va scoate din trânsa zăstre arătată mai sus cu darurile însămbrate fără a fi cineva puternic din rudele mele supt or ce mijloc, sau zis, a o depărta de la stăpânirea ei pe numita me soție. Datoria ce o am la dumnealui moșu meu nadvornic sovetnic și cavaler Iordache Rășcanu după vecsălul ci are de la mine o va plăti soția me din producturile ci sânt acum pe moșie și din vitele care mai sus le arăt. Iar după moartea soției mele, cât pământ din moșia me părințască, adică din a patra parte din Borosenii, după ce să va scoate zestre, aceia ce să va întoarce cătră neamul meu, și spre purtare de grije a tuturor datoriilor creștinești pentru sufletul meu după mine le las a să săvârși de soția me Ecaterina, ne având dreptate a să rasporeaji nici dvorianscaia opeca, nici frate, nici nime altul din rudile mele, afară de soția me, Ecaterina, precum mai sus am arătat.

Aceasta dar fiind a me bunăvointă, ce o am arătat încă în zdravăna me simțire, o statornicesc vecinic prin acest al meu testament, iscălind cu însuși mâna me, rugând și pe marturii ce au ascultat zisele mele aceste aice cuprinsă de au iscălit. Anul 1852, luna ianuarie în 115 zile, satul Borosenii Vechi”⁸¹. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, la 5 iulie 1884, proprietar al moșiei Borosenii Vechi era un alt Vasile Iamandi, fiul lui Nicolae⁸².

⁸¹ L. T. Boga, *Documente basarabene*, în RSIAB, 1929, vol. 19, p. 303-304.

⁸² Informație preluată de pe site-ul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei (<http://nmuseum.blogspot.com/2011/12/planuri-de-mosii-din-colectia->

Au fost exprimate opinii conform cărora unii dintre membrii familiei Iamandi, care au trăit după 1812 în stânga Prutului, au fost înmormântați în curtea bisericii „Sf. Împărați Constantin și Elena”, ctitorită în 1777, situată în Chișinău, pe strada Circului, nr. 6. Ei ar fi fost înhumați alături de alte fețe boierești, cum sunt cele aparținând familiilor Rășcanu, Donici, Ralli, Catargi, Semigradov, Ziloti, Stamo, Kohanovschi, Cațica, Lazo⁸³. Nu am avut posibilitatea verificării informației, însă într-un amplu articol, semnat de Nicolae Ștefanov și dedicat bisericii menționate, în care sunt prezentate pe larg toate personalitățile înmormântate în cimitir, nu se face nicio mențiune referitoare la membri ai familiei Iamandi⁸⁴.

Acestea sunt datele adunate despre unii dintre membrii familiei Iamandi din Basarabia, identificați până în acest moment, care au ales, în virtutea intereselor funciare și materiale ale familiilor lor, să își conserve proprietățile, în speranța, credem noi, unor timpuri mai bune din punct de vedere politic pentru Țara Moldovei. Încă nu a fost relevată întreaga filiație a ramurilor acestui neam, care au trăit în stânga Prutului. Numeroși purtători ai acestui nume de familie apar în spațiul basarabean după 1900. Amintim, în final, doar pe Henric Iamandi, de la St. Petersburg, care în cursul lunii februarie 1911 vindea Academiei Române un număr însemnat de documente medievale⁸⁵. Volens – nolens, aceștia au trebuit să se adapteze noilor realități, evoluția ulterioară a evenimentelor ducând la integrarea lor în cadrul administrației și autorității ruse, ce a căutat să rusifice și să fidelizeze clasa boierească autohtonă care, cu puține excepții, a luptat în cursul anilor pentru drepturile naționale ale românilor basarabeni, păstrarea limbii și culturii române în spațiul cuprins între râurile Prut și Nistru, unit cu România în primăvara (27 martie/9 aprilie) anului 1918.

[mnaim.html](#) - on line la data de 19 mai 2012). La sfârșitul secolului al XIX-lea, în satul Borosenii Vechi, jud. Bălți, figurează ca proprietari Ecaterina Iamandi cu 700 desetine și Vasile Iamandi cu 700 desetine (Zamfir Arbore, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, București, 1904).

⁸³ Potrivit site-ului <http://www.architecture.md/186/295> (on line la data de 12.08.2008). În curtea cimitirului a fost înmormântat și Tudor Panfile, folclorist cu renume, reînhumat în 1927 în orașul Tecuci. În anii '70 ai secolului al XX-lea, mormintele au fost strămutate în cimitirul orașenesc de pe str. Doina, aici rămânând doar unele monumente funerare.

⁸⁴ Nicolae Ștefanov, *Biserica cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena”*, în „Pergament. Anuarul Arhivelor Republicii Moldova”, IX, 2006, p. 36-44.

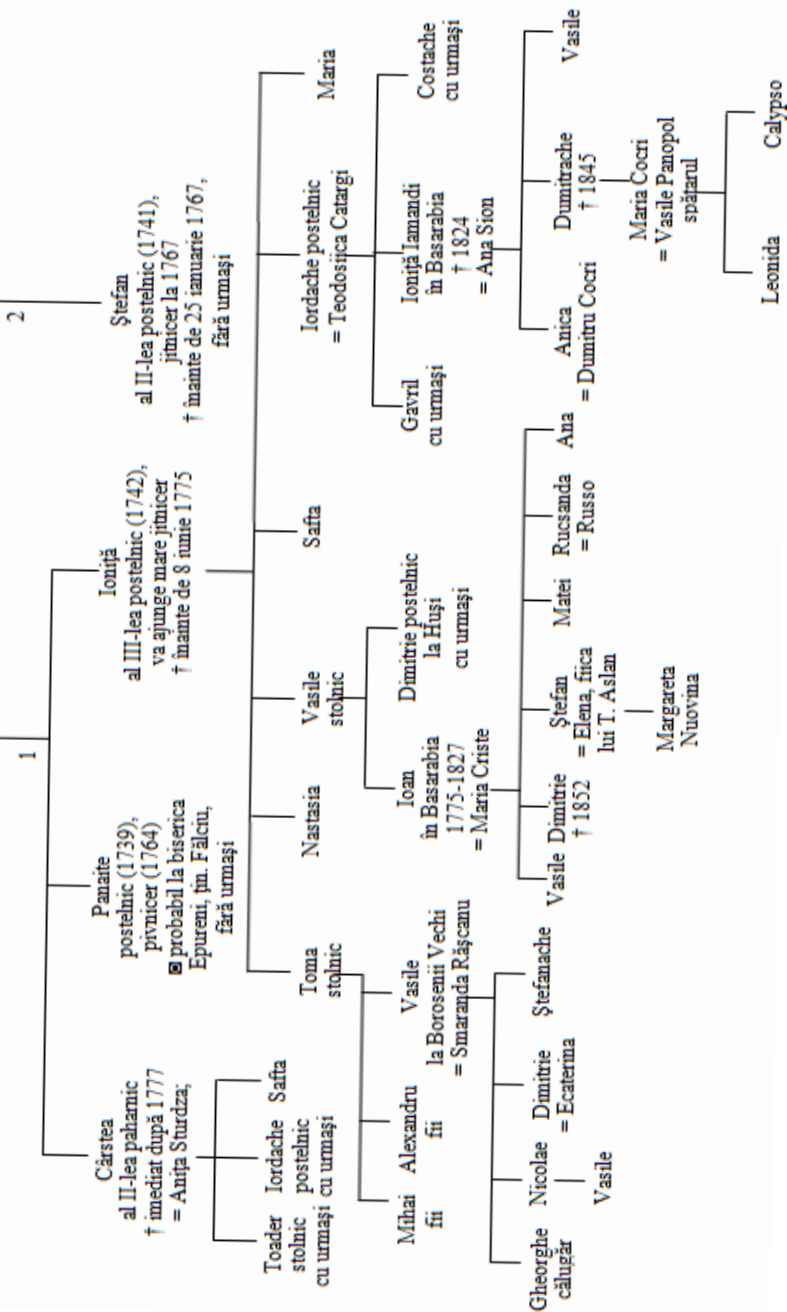
⁸⁵ „Creșterea colecțiilor”, nr. 17, ianuarie-martie 1911, p. 35.

Iamandi

capuchete la Babadag (1706), Bender (1710-1713) și
Hotin (1713-1723), mare medelnicer (1717-1719), mare
sulger (1718), fost mare medelnicer (1723)
† înainte de 28 aprilie 1739

☒ Episcopia Hușilor
= 1. Anghelbușa

2. Anița (Anușca) Luca

VIAȚA CONFESIONALĂ A ORAȘULUI VASLUI ÎN SECOLUL XIX

Nicolae IONESCU

În secolul al XIX-lea, *al modernizării*, populația orașului Vaslui a aparținut, în general, celor două confesiuni religioase : Bisericii Ortodoxe Române și Cultului Mozaic. Vom începe să prezentăm pe scurt câteva date despre cultul mozaic la Vaslui. Precizăm faptul că adepții acestui cult erau evreii care ajung în ultimele decenii să reprezinte până la 40% din populația orașului. Niciodată numărul lor nu va trece de 50% din populația urbei.

În ce privește edificiile religioase ale cultului mozaic, menționăm faptul că după unele mărturii, ele ajung la patru pentru orașul Vaslui, în timp ce la sfârșitul secolului al XIX-lea numărul bisericilor ortodoxe era doar trei.

Prima sinagogă evreiască apare la Vaslui în 1870. Caracterul special al populației evreiești în cadrul societății românești din secolul XIX este dat și de apariția la nivelul întregii țări a cimitirelor evreiești. La Vaslui cimitirul este menționat în anul 1890¹.

După prezentarea succintă a unor date privind activitatea confesională a comunității ebraice la Vaslui, vom analiza viața religioasă a populației românești majoritare, a Bisericilor ortodoxe. În secolul XIX erau în Vaslui două biserici ortodoxe, cea de a treia apărând abia la sfârșitul acestui veac.

În ordine cronologică, primul lăcaș de cult ortodox a apărut la Vaslui, în prima jumătate a secolului al XV-lea, pe locul actualei biserici Sf. Ioan Botezătorul, existând o biserică mai veche, unde după toate probabilitățile au fost înmormântați boierii moldoveni: vornicul Isaiia, paharnicul Negrilă și stolnicul Alexa, pedepsiți de neînduplecatul voievod, Ștefan cel Mare, în 1471. Mormântul dezvelit în cursul lucrărilor de restaurare din 1923, probabil aparținea unuia dintre acești mari boieri moldoveni, care au făcut parte din divanul țării, vornicul Isaiia fiind chiar și rudă domnească, ceea ce îndreptățește înhumarea în haine bogate, conform rangului².

Biserica Sfântul Ioan ctitorită în vremea domniei lui Ștefan cel Mare, începută în aprilie 1490 și finalizată în septembrie același an. De atunci se păstrează pisania la intrare, în care sunt scrise următoarele: “Io Ștefan Voievod cu mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod zidit-am această biserică în numele Tăierii instituitului cap al Sfântului și slăvitului prooroc înainte mergător și botezător Ioan. Începutu-s-a în anul 6998 (1490) luna aprilie 27 și săvârșitu-s-a în acelaș an septembrie 20”³. Practic construirea bisericii din piatră și cărămidă în cadrul Curților Domnești de la Vaslui din vremea lui Ștefan cel Mare trebuie pusă în legătură cu începutul efectiv de înălțare a numeroase edificii religioase în Moldova, în cadrul orașelor medievale, deoarece biserica Sf. Ioan din

¹ Mihai Ciobanu (coord.), *Cronica Vasluiului*, Editura Publirom, Iași, p. 240.

² Alexandru Andronic, *Orașul Vaslui în vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Acta Moldaviae Meridionalis” (în continuare A.M.M.), Vaslui, vol. XII-XIV, 1990-1992, Galați, p. 110.

³ George Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, p. 59.

Vaslui, a inaugurat cu anul 1490 seria acelor lăcașuri de curte domnească care au fost numite de specialiștii artei medievale – biserici de oraș⁴.

Biserica la fel și celelalte edificii ecleziastice orășenești din vremea domniei lui Ștefan cel Mare avea următoarele elemente arhitecturale: pronaos supralărgit, împingerea spre exterior a pereților laterali, îndepărtarea celor două contraforturi care încadrau spre apus absidele laterale, decorațiune exterioară – folosirea cărămizilor și a discurilor ornamentale smălțuite cu motive geometrice și figurative în relief, amplificarea planului etc. Biserica din Vaslui avea acum un plan triconc care cuprinde: pronaosul (tinda), naosul (nava centrală) și altarul. În timpul lui Ștefan cel Mare se pare că biserica avea și o turlă⁵.

În secolul al XIX-lea, biserica suferă mai multe operații de reparație, înregistrate în special după unele cutremure mari de pământ. În anul 1802 are loc un puternic cutremur, când la Vaslui se va crăpa, de sus până jos, bolta bisericii domnești intră într-o perioadă de dărăpănare. În anul 1818, turla bisericii se va dărâma complet. În anul 1820 are loc prima refacere a bisericii din acest secol. Acum se va construi la peretele de apus a bisericii turnul de clopotniță. Această refacere va fi susținută din punct de vedere financiar de către soția Logofătului, Costachi Ghica, Maria Cantacuzino, după cum reiese și din textul inscripției de la 1820: “Acest sfânt dumnezeiesc lăcaș dintru început fiind zidit de răposatu întru fericire domn Ștefan Voievod bătrânu și fiul său Bogdan Voievod, după vreme risipindu-se s-au zidit din nou de dumneaei cucoana Maria Cantacuzino logofeteasa, soția răposatului marelui logofăt Costachi Ghica, cu toată cheltuiala dumisale spre vecinica lor pomenire la anii de la Hristos – 1820”⁶. Maria Cantacuzino urmărea prin această investiție să-și asigure proprietatea deplină a edificiului ecleziastic, înlăturând dreptul orășenilor vasluieni de a se considera stăpâni răzeși ai ctitoriei ștefaniene.

La 10 februarie 1886 are loc un nou cutremur mare de pământ care va duce la crăparea turnului refăcut la 1820. În anul 1889 încep lucrările de reparație a bisericii de către Primărie. Constructorul va fi Giovanni Costaldo. Primăria va cere acum și un ajutor bănesc pentru reparații de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii. Lucrările se încheie în 1890, iar la 14 octombrie același an are loc resfințirea ctitoriei ștefaniene. Acum se trece la refacerea picturii în interior și realizarea unui cafas din fier. Pictura aparține lui G. Ioanid, un discipol al lui Gheorghe Tattarescu. Pictura se realizează într-un stil renascentist, în tehnica uleiului, pe un suport de gled preparat anume. În interior, în pronaos, sunt lucrate în imitație de mozaic portretele lui Bogdan al III-lea cel Chior și Ștefan cel Mare. În 1894 pe cheltuiala Episcopului Hușilor, P.S. Silvestru Bălănescu se realizează poleirea catapetesmei formată din 40 de icoane pictate în ulei. În interiorul bisericii se află o icoană din secolul al XIX-lea care aparține lui Nicolae Grigorescu ce înfățișează pe Iisus Hristos pe drumul Golgotei. Tot la 1894 același Episcop va polei și arginta

⁴ Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, București, 1963, p. 234; vezi și Maria Popa, *Monumentele istorice din județul Vaslui*, Editura Kolos, Iași, 2008.

⁵ Mihai Ciobanu (coord.), *op. cit.*, p. 103.

⁶ Ioan Olaru ș.a., *Biserica Domnească Sf. Ioan Botezătorul din Vaslui Înălțată de Ștefan cel Mare în anul 1490 – important monument de artă medievală românească*, în AMM (Vaslui), vol. XII-XIV, Galați, 1990-1992, p. 324.

iconostasul Maicii Domnului⁷. Ultima restaurare s-a efectuat în anii 1914-1928 de Comisia Monumentelor Istorice.

Biserica Sf. Ioan rămâne până în zilele noastre drept una din cele mai frumoase și respectate clădiri ale municipiului Vaslui. Aici, în timpul celui de-al doilea război mondial, a fost păstrată statuia lui Ștefan cel Mare și Sfânt din centrul Chișinăului, simbolul românismului în Basarabia.

Cea de-a doua biserică este menționată la Vaslui la 30 iulie 1628. Ea are hramul de Sf. Gheorghe și era atunci închinată Mănăstirii Zografu de la Muntele Athos. Mai târziu, biserica primește numele de Adormirea Maicii Domnului – Uspenia. Ea este amintită în mai multe hrisoave domnești emise de diverși domni ai Moldovei ca: Miron Barnowski Movilă (30 iulie 1628), Moisa Movilă la 5 august 1631 și de Alexandru Coconul la 2 aprilie 1630. Biserica devine “mitoc” al Mănăstirii Dobrovăț, care la 9 august 1796 va face schimb cu noul proprietar al Vasluiului, Hatmanul Costachi Ghica, acesta din urmă intrând în stăpânirea lăcașului și a moșiei acesteia.⁸

În anul 1859 mica bisericuță din lemn este mistuită de focul care distruge acum și o parte din oraș. În același an, marele boier filantrop vasluian, Căminarul Neculai Haği Chiriac după ce construise o clopotniță la 1831, începe și ridicarea unui nou lăcaș de cult din piatră, în mijlocul urbei. Această biserică devine și Catedrala orașului. Căminarul nu mai ajunge să o vadă terminată, deoarece moare la 1859, lucrarea fiind finalizată un an mai târziu, de nepotul său, Dimitrie Castroian, cu banii proveniți din averea căminarului. În anul 1866 Biserica Adormirii Maicii Domnului – Uspenia era reparată de preotul Constantin Maria împreună cu presvitera Elena, cu Ion Bălașa și cu Dumitru Aftinoaie din Vaslui, reparația rezistând timp de 50 de ani, până după primul război mondial⁹.

De-a lungul vremii, această Biserică a devenit una de referință pentru oraș. Astfel, Primăria orașului Vaslui a comemorat la hramul Bisericii Adormirea Maicii Domnului din 15 august 1940 cei 50 de eroi căzuți în războiul pentru Întregirea Neamului (1916-1918) pentru a da încredere locuitorilor în situația grea prin care trecea țara.. Cu acest prilej se protesta și față de răpirile teritoriale din trupul Țării, a Basarabiei și Bucovinei, din vara tragică a aceluia an.

Biserica a fost construită în stil slavon, neoclasic, în formă de navă, cu influență rusească. Ea a fost împodobită cu o frumoasă pictură bizantină care de-a lungul timpului a suferit mai multe intervenții nesemnificative. Cutremurul din noaptea de 10 noiembrie 1940, a avariat-o grav. De altfel, clădirile orașului Vaslui au fost distruse sau afectate în proporție de 65%. Multe din acestea trebuiau reconstruite ca: edificiile Prefecturii, Primăriei, Tribunalului și clădirile unor școli. Opera de refacere și sistematizare a orașului Vaslui se făcea de Serviciul Tehnic al Primăriei, fără a avea directive de la centru. Prin eforturile enoriașilor și autorităților locale, îndeosebi ale primarilor de atunci, general de Divizie Ion Rășcanu și prof. C. Capră, au reușit să încheie consolidarea Bisericii și a

⁷ Mihai Ciobanu (coord.), *op. cit.*, p. 96-130.

⁸ Gheorghe Ghibănescu, *Vasluiul, studiu și documente*, Iași, “Institutul de Arte Grafice „Viața Românească”, 1926, pag. 184-185.

⁹ *Ibidem*, p. 205.

clopotniței, în plin război, la 15 august 1943, când are loc redeschiderea acesteia participând oficialitățile urbei. Preot paroh era Gheorghe Târnoveanu. Pictura a fost realizată cu ajutorul credincioșilor de Sebastian Constantinescu (1936-1940), Constantin Blendea (1980) și Constantin Nițulescu (1990). O pictură reușită de mari dimensiuni ne înfățișează „*Nunta de la Cana Galileii*,” aflată pe peretele din dreapta, realizată pe cheltuiala soților Virginia și Constantin Tănase, renumitul actor vasluian de revistă. Tot pe acest perete se află și „*Predica de pe munte*” o pictură făcută pe cheltuiala Generalului Ion Rășcanu. Pe peretele din stânga se află două picturi de mari dimensiuni : „*Înmulțirea pâinilor*” și „*Binecuvântarea pruncilor*”, ultima realizată prin cheltuiala „*Societății Femeilor Ortodoxe*” din Vaslui.

Cea de a treia biserică se ridică în anul 1889, ce era de fapt o biserică-paraclis a Cimitirului Eternitatea din Vaslui, construită de noul proprietar al moșiei târgului Vaslui, Vera Mavrocordat. Aceasta are hramul, Sfânta Treime. Biserica se zidește în mijlocul noului cimitir, construit la mijlocul secolului al XIX-lea. Aici se vor aduce pietrele funerare splendide din secolele XVII-XIX, aflate pe lângă celelalte biserici din oraș. Tot în secolul al XIX-lea se construiește o troiță la Cimitirul Eternitatea din Vaslui. În acest cimitir se găsesc cavourile marilor familii boierești vasluene cum ar fi: Temistocle, Bastaki, Vinograski, Mironescu, Rășcanu, dr. Scarlat, Tiron¹⁰.

La 1925, din ordinul autorităților este dezafectat vechiul cimitir din jurul bisericii Sf. Ioan Botezătorul, rămânând doar cavourile din secolul al XIX-lea, cunoscute sub numele de rezervația Ghica-Șubin . Aici se află mormântul proprietarilor moșiei târgului Vaslui din secolul al XIX-lea, ale colonelului Alexei Șubin, decedat la 1854 și al Elenei Ghica¹¹.

În ce privește comunitatea catolică, precizăm faptul că în Evul Mediu, orașul avea o puternică comunitate catolică, reprezentată chiar de o biserică după, cum afirma la 7 noiembrie 1646, Marco Bandinos. Biserica se va distruge, însă comunitatea va rămâne la Vaslui până în zilele noastre. Acest fapt este atestat de existența mai multor documente de acest fel. Astfel, la 1842 datează o hartă a comunităților catolice din Moldova, realizată de inginerul Josef Anton Bayardi. Aceasta se numea „*Carta speciale del Principate di Moldawia per la Missione Catolica; delineata e ridotto secondo le observationi state fatte da me, ingegnere geografo J.A. Bayardi: 1842*”¹².

În încheiere, după prezentarea pe scurt a vieții spirituale din Vaslui în secolul al XIX-lea, concluzionăm că aceste lăcașuri de cult, evidențiază faptul că orașul intrase în acest veac pe un drum ireversibil al modernizării. Era un oraș în care noul se întâlnește cu vechiul, o urbe în care modernismul nu va pătrunde niciodată cu adevărat, decât lent.

¹⁰ *Ibidem*, p. 210.

¹¹ *Ibidem*, p. 130.

¹² Mihai Răzvan Ungureanu, *O hartă a comunităților catolice din Moldova*, în AIIAI, XXXIII, 1996, Iași, p. 346.

UN MANUSCRIS INTERBELIC INEDIT DESPRE UNELE SATE DIN JUDEȚUL BĂLȚI¹

Ștefan PLUGARU

În spațiul istorico-geografic al României Mari, în cazul nostru în Basarabia, s-au realizat după Marea Unire din 1918 o multitudine de lucrări cu caracter monografic, tratând diverse subiecte, de la monografiile de sate la monografiile sanitare ale plășilor și județelor, teze de licență în teologie despre diverse parohii sau protopopiate etc. Studiul monografic al localităților rurale a constituit un deziderat impus intelectualilor satelor din Vechiul Regat încă din prima jumătate a secolului al XX-lea. În aceea perioadă Nicolae Iorga nota: „Numai pe baza a sute de astfel de studii, se va putea face cândva marea operă care va vădi tuturor câtă originalitate cuprinde viața satului nostru”². Aceste lucrări se constituie în măturii palpabile, cu caracter istoriografic, care ne oferă o imagine asupra emulației intelectuale din acest spațiu românesc înstrăinat de vitregia vremurilor, fapte și măturii despre un teritoriu mult prea puțin cunoscut astăzi, dar pe care îl pretindem, uneori chiar prea vehement, fără o conștientizare a sinuoasei evoluții care i-a marcat destinul, mai ales în ultimul secol.

Prin bunăvoința istoricului Tudor Ciobanu³, cercetător la Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei Republicii Moldova, ne-a fost încredințat spre lectură⁴, culegere și speranța unei editări în volum sub egida Asociației Culturale Pro Basarabia și Bucovina România, un manuscris inedit datând din perioada interbelică. Cum condițiile economice sunt extrem de vitrege în această perioadă, am amânat posibila editare pentru un viitor mai rodnic financiar, dar am considerat necesar să îi semnalăm existența într-o publicație culturală românească. Manuscrisul, al cărui autor este anonim, prezintă din punct de vedere geografic, demografic, economic, cultural și religios o parte din satele cuprinse în perioada interbelică în județul Bălți, respectiv așezări aflate în plasele Bălți, Cornești, Fălești,

¹ Județul Bălți a fost creat de către ruși, după anexarea Moldovei dintre Prut și Nistru (Basarabia) în anul 1812, cuprinzând părți din fostul ținut Iași din stânga Prutului, trecute sub dominație rusească. I s-a dat drept capitală târgul Bălți, proprietate a unui grec, Panaiot, din anul 1818, când țarul Alexandru I a ordonat ca târgul Bălți să devină oraș. După 1918, fostul teritoriu al ținutului Iași nu a fost restituit unității administrative-teritoriale originare, ci și-a văzut consacrata ființa administrativă (Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade, *Basarabia în cadrul României întregite. 1918 – 1940*, Editura Universitas, Chișinău, 1993, p. 112)

² Igor Cereteu, *Satul Drochia: pagini de istorie*, Editura Pontos, Chișinău, 2007, p. 4, *apud* Nicolae Iorga, *Prefață la cartea lui Petru Țiucra – Pribeagul, Pietre rămase. Contribuție la monografia județului Arad*, București, 1936, p. 5.

³ Manuscrisul a fost încredințat domnului Ciobanu, spre cercetare, de către domnul Demir Dagnev, membru corespondent al Academiei de Științe a Republicii Moldova.

⁴ Lucrarea ne-a fost oferit în variantă fotografică, originalul aflându-se în posesia istoricului Tudor Ciobanu.

Glodeni, mai puțin Râșcani și Sângerei⁵, într-o ordine aleatorie, având următoarea structură: însemnări geografice și toponimice, istoricul satului, administrația și economia, starea culturală, statistica, parohia cu subpunctele: istoricul parohiei, bisericile, cărți vechi românești de slujbă bisericească, arhiva, șirul preoților, sectarismul. Conform istoricului Igor Cereteu, care a studiat în scop științific manuscrisul, el reprezintă teza de licență a unui student la teologie, care a făcut aceste cercetări în satele din regiune la începutul anilor 30 ai secolului XX⁶. Afirmarea se bazează pe faptul că evoluția religioasă a parohiilor sătești este prezentată pe larg, spre deosebire de, spre exemplu, cea istorică, care este tratată în mod general, pe baza mărturiilor orale, fără a fi folosite documente sau lucrări de specialitate existente în aceea perioadă, în care au fost cuprinse informații despre aceste așezări. În realizarea demersului său autorul anonim se bazează pe tradiția locală, informații de la autorități și studiul la fața locului al monumentelor religioase, cât și pe diverse acte și publicații bisericești tipărite în perioada stăpânirii ruse și dependenței religioase față de Patriarhia Rusă a teritoriului dintre Prut și Nistru.

Primele patru file ale lucrării sunt scrise de mână și cuprind o listă cu satele care sunt prezentate, respectiv: Chetriș, Călinești, Hâncești – Niorcani, Drugineni, Cozmenii Vechi, Cozmenii Noi, Coculeni, Valea Ursului, Lucăceni (Banari/Lucani), Alexandreni, Mireni (Hărești), Unteni, Vrancești, Taxobeni, Gherman-Dumeni, Gherman-Telenești, Gherman-Miclăușeni, târgul Sculeni, Sculeni sat, Blandești, Medeleni, Răzoaia, Semeni, Bogdănești, Zagarancea, Mânzăteștii Vechi, Berești, Ungheni târg, Ungheni sat, Dănuțeni, Valea Mare, Morenii Vechi, Morenii Noi sat, Buzdugani sat, Rezina sat, Ghrozheasca sat, Florițoaia Nouă sat, Florițoaia Veche sat, Cetăreni, sat, Unțești sat, Alexeieni sat, Borisovca sat, Nazarevca sat, Jidovca sat, Iurievca sat, Dimitrovca sat, Ladiana sat, Vulpești sat, Bogheni Noi sat, Bogheni Vechi sat, Sănești sat, Schitul Cârpești, Mânzătești sat, Hârcești sat, Condrătești sat, Curtoaia (Cruțoi) sat, Năpădeni sat, Tescurenii sat, Negurenii Vechi, Negurenii Noul, Bumbăta, Șimanovca, Hristaforovca, Pârlița sat, Pârlița Târg, Niculeni (Nicolaevca) sat, Vladimirovca sat, Agronomul (Agronomievca), Todirești sat (Ciolac), Petrești, Chirileni, Stângineni (Bușila), Zazileni Vechi, Zazileni Noi, Coșeni – Floceni (Uscați), Tigara sat, Ciolacu Vechi, Pocroave (Pocroava), Ciolacu Nou sat, Făgădău sat, Soltoaia sat, Sărata Nouă, Sărata Veche, Hatrești sat (cătun), Scumpia sat, Cotu Sandagiului (Bulgac), Hârtopul Popii, Măgureanca, Nicolăeni, Izvoarele, Risipeni, Bocșa sat, Buciumeni, Cioropcanii Noul, Florești, Cioropcanii Vechi, Stolniceni sat, Grubna Nouă sat, Mușteța Oisenii, Socii Vechi, Albineț, Socii Noul sat, Redi, Albineții Noul, Năvârneț sat, Logofteni, Târgul Fălești, Călugăr sat, Făleștii Noi sat,

⁵ La această concluzie am ajuns în urma confruntării listei de sate din manuscris cu cele din tabelul cuprins în lucrarea semnată de Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade, *Basarabia în cadrul României întregite. 1918 – 1940*, Editura Universitas, Chișinău, 1993, p. 119-122.

⁶ Igor Cereteu, *Tipărituri vechi și rare în colecția Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova*, în *History&Politics*, Revistă de Istorie și Politică, 2008, An I, nr. 1-2, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Institutul de Istorie și Științe Politice, p. 194, nota 1.

Pânzăreni sat, Valea Pânzăreni sat, Ilenenea sat, Catranâc sat (Alexândreni), Ciuluc sat, Ișcălău sat, Pietrosul cătun (Bulhac), Gheorghieni-Egorovca, Obreja Veche sat, Obreja Nouă sat, Moldovanca sat, Lembenii Noul sat, Lembenii Vechi sat, Ustia sat, Ciuciulea sat, Dușmani sat, Cajba sat. Prezentarea minuțioasă a satelor și cătunelor care alcătuiau comunele rurale din aceea perioadă arată că autorul era fie localnic și, astfel, un bun cunoscător al zonei, fie a dat dovadă de o determinare deosebită în culegere materialului, străbătând zona aflată în studiu.

Trecerea timpului, condițiile vitrege de păstare, au alterat calitatea hârtiei și, astfel, a informației, care a devenit, pe alocuri, ilizibilă. Mai mult, manuscrisul poartă urmele unui glonț care a deteriorat, în parte, lucrarea. Prezentăm, în cele ce urmează, câteva micro monografii, culese în ordinea aflării lor în manuscris, păstrând forma originală a textului, cu precizarea că în notele de subsol, pe lângă cele ale autorului anonim, la finele cărora am pus în paranteze rotunde prescurtarea n.a., am adus câteva informații, precizări și constatări obținute din surse contemporane nouă sau existente la aceea vreme, dar la care autorul nu a avut acces sau pe care le-a ignorat.

Chetriș

Însemnări geografice și toponimice

Trecând de la Moara Domnească la o depărtare de 7 ½ klm se vede satul Chetriș. Cu cât te apropii de sat cu atât poți să îți dai seama cât este de bine aranjat. Case bune, înconjurate cu livezi de pomi fructiferi, dau un aspect frumos satului.

Așezat pe deal și panta dealului, spre sud-est se văd două ape – râul Prut și Camenca, spre est dealul Hârtoș, la nord se întinde un podiș imens. Partea satului ce e situată pe coasta dealului e rămășița satului cel vechi și poartă numele de „Cotu Catârului”, era seliște satului vechi. Spre est de sat se vede o movilă mare, despre care se spune de tradiția locală, ca și pretutindenea, că ar fi mormântul comun al celor decedați de holeră în anul 1842- 43. Prin dreptul satului, în partea lui vestică sunt două poduri de lemn, unul peste râul Came(n)ca de 12 metri, altul peste râul Prut, în lungime de 120 metri, râu care leagă Basarabia cu Moldova prin punctul Bădărei.

Istoricul satului

Satul Chetriș e vechi⁷, populat de moldoveni și ruși, cei din urmă sunt rămași din soldații grăniceri care erau odinioară santinela între Rusia și România. Asupra vechimii satului date precise n'avem, totuși după date ce ne dau documente din Arhiva Consistorului Eparhial asupra parohiei bisericei din Chetriș, se poate deduce că satul a existat în sec. XVIII, pe la 1710-1720.

Administrația și economia

Satul, din punct de vedere administrativ, are primărie satească și centru de stare civilă, compusă din satul Chetriș.

⁷ Afirmația este făcută în baza informației preluate de autor din Arhiva Cons. Eparhial din Chișinău, „Buletinul bisericei și clerului din parohia Chetriș din 1820, unde se arată că prima biserică a fost zidită în anul 1780. Localitatea este atestată documentar la 1803 (vezi Vladimir Nicu, *Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi*, volumul I, Editura Universitas, Chișinău, 1991, p. 157)

Sub raportul material satul se prezintă, cât se poate, bine. Casele bune cu toate dependențele necesare bine aranjate ceaia că dă dovadă de hărnicia și dragostea lor de muncă. Pe timpuri despre locuitorii satului Chetriș se dusese vestea, justificată dealtfel, deoarece ei au fost cei mai vajnici contrabandiști. Actualmente, odată cu dispațiția granițelor de odinioară s'au corectat pe deplin și-și văd de treburile lor, muncind cinstit și bucurându-se de o înfloritoare stare materială. Din instituții și societăți economico-sociale noi sunt Banca Populară, înființată în 1921.

Starea culturală

Sub raportul cultural, satul se prezintă iarăși destul de bine. Aproape toți bărbații sunt știutori de carte, femeile având aceeași situație cu ...⁸ în Basarabia, adică maximum 10% știutoare de carte.

Prima școală oficială s-a deschis în anul 1894 sub conducerea bisericii; această școală transformată în 1917, școală de Stat, iar în anul următor 1918 a fost naționalizată, și funcționează în prezent cu 2 posturi de învățători. Analfabetismul, mulțumită acestei stări, e în descreștere tare, numărul analfabeților se ridică la circa 30%.

Statistica

În urma recensământului general din 1930 satul se compune din 222 capi de familie, cu 497 bărbați și 477 femei, în total 974 suflete, iar acum 117 ani în urmă, pe la 1813, satul, după statistica înregistrată în Buletinele bisericeii, se compunea din 38 capi de familie, cu 74 bărbați și 68 femei.

Parohia Chetriș

Istoricul Parohiei

O dată exactă a înființării acestei parohii, din lipsă de acte, nu putem stabili, însă, în urma cercetărilor făcute în arhivele Consiliului Eparhial din Chișinău⁹ se poate stabili aproximativ că parohia Chetriș există din anul 1780. Dela înființarea ei și până în prezent, parohia a existat ...¹⁰.

În prezent se compune din satele Chetriș, Viișoara și Moara Domnească.

Bisericile

Prima biserică de care avem informațiuni precise a fost construită în 1780¹¹, cu hramul „Sf. Nicolaie”, cu stăruințele și cheltueala enoriașilor. A fost zidită din lemn, lipită cu lut, văruiată și acoperită cu șindrilă. Clopotnița a fost într-un corp cu biserica. Despre planul, informațiuni nu ne spun nimic.

Această biserică a durat până în 1867, când ruinându-se, în locul ei se construște biserica actuala biserică nouă, zidită în 1867 cu hr. „Sf. Nicolaie”. Pe frontonul bisericeii, la fațada ei vestică, chiar la intrare este următoarea inscripție în rusește, care în traducere sună: „Această biserică e zidită prin ordinul Prea Fericitului Patriarh Chiril și prin stăruința arhimandritului Nicodim din sumele Mănăstirei Sf. Mormânt din Ierusalim”. Din această inscripție vedem că ctitorul bisericeii este Mănăstirea Sf. Mormânt din Ierusalim prin arhimandritul Nicodim și Patriarhul Chiril. Această Mănăstire poseda aici o moșie mare.

⁸ Text ilizibil.

⁹ Arhiva Cons. Eparhial din Chișinău, „Buletinul bisericilor pe anul 1830” (n.a.)

¹⁰ Text ilizibil.

¹¹ Arhiva Cons. Eparhial din Chișinău, Buletinul bisericeii din parohia Chetriș pe anul 1830 (n.a.)

Monumentul bisericii e din cărămidă, pe fundamentul de piatră. În plan de cruce obișnuită și prezintă o înrudire a stilurilor ruso-bizantin. Acoperișul e de tablă vopsită în verde, deasupra căreia se înalță pe naos o turlă înaltă. La fațada ei vestică prezintă un corp unit cu clopotnița, așezată pe construcția introductivă. Intrarea în biserică se face prin fațada ei vestică. Interiorul se împarte în cele trei încăperi al școalei bizantine, anume: nartex, naos și altar. Narthexul e deschis spre naos și se desparte de el printr'o arcadă susținută pe doi „pieds-droite”. Naosul e spațios și mareț, pereții laterali, proeminente mult în afară, formează planul de cruce; e boltit în formă circulară, trecerea dela planul pătrat la cel circular se face prin patru pandantivi. Altarul se desparte de naos tot printr'o arcadă, e boltit în formă de calotă, se termină la est cu absida dreptunghiulară.

Catapeteazma formată din trei registre de icoane, de proveniență nouă și nu prezintă, deci, nici o valoare istorică.

Imediat lângă biserică este și cimitirul parohial, dar morminte vechi cu monumente nu se găsesc.

Cărți vechi românești de slujbă bisericească

Biserica posedă un număr bogat de cărți vechi în limba românească, privitoare la serviciul divin. Unele dintre ele sunt rupte filele dela început și dela sfârșit. Din cele intacte sunt următoarele:

1. Apostol tipărit în tip. Sf. Episcopii Râmnic în 1794
2. Octoih – Tipografia Mitropoliei București - 1792
3. Triod - la fel - 1798
4. Liturghier – Eparhia din Chișinău 1815
5. Ceaslov - la fel - 1817
6. Psaltirea – la fel - 1818
7. Mineie - la fel - 1818
8. Trebnic - la fel - 1820

Arhiva

Arhiva s'a păstrat în biserică aceasta în întregime cu toate actele necesare din anul 1850. Nu se cunoaște cauza lipsei arhivei până la 1850.

Șirul preoților

Parohia Chetriș, fiind independentă, după cât ne dau informațiile oficiale a avut și clerul ei deservent, din care vom aminti numai preoții – conducători responsabili a turmei din parohie:

1. Preotul Constantin Tulba păstorește între 1808 – 1847
2. Feodor Ungureanu – 1813 – 1823.
3. Andrei Achilina – 1847 – 1850
4. Alexandru Dodița – 1850 – 1876
5. Ioan Agapiev – 1876 – 1878
6. Constantin Țăruș – 1878 – 1880
7. Vasiliei Popescu – 1880 – 1891
8. Efimie Belinschi – 1892 – 1898
9. Grigorie Moșneaga – 1899 – 1906
10. Filip Moșneaga – 1907 – 1918
11. Vladimir Moșneaga – 1918 – 1920

12. Alexandru Ciolan – 1921 până în prezent¹².

Sectantismul

Enoriașii acestei parohii sunt toți de credință ortodoxă, sectanți nu sunt deloc.

Călinești¹³

Unul din cele mai mari sate așezate pe Valea Prutului e satul Călinești.

Așezat chiar pe marginea șesului ce se ridică deasupra văii Prutului, partea nouă s'a ridicat pe costișa dealului, cea veche e întinsă în vale, sub podiș. La sud – vest și vest curg două râulețe: Camenca și Strâmba. Iar în depărtare de 3 klm. tot în direcția aceasta curge râul Prut, între aceste râulețe și Prut crește o frumoasă pădure, care înviorează mult coloritul monoton al șesului, la est se începe șirul dealurilor acoperite cu pădurile Statului, spre nord se ridică podișul. Râulețele Camenca și Strâmba în curgerea lor formează mai multe iazuri – bălți, purtând numele de: „Balta Lată”, „Strâmbul”, „La deal” și altele, însă fără însemnătate. Peste Camenca și Strâmba sunt construite poduri de lemn, ce servesc la comunicația locuitorilor din Basarabia cu târgușorul Bivolari, jud. Iași. Prin satul Călinești curg două izvoare, unul își ia început din dealul „Domnească”, altul foarte puternic – din curtea proprietarului de astăzi Ghigiți, ambele duc apele lor în râulețul Camenca.

Istoricul satului

Satul Călinești e foarte vechi, populația e formată din moldoveni –răzeși și ucraineni, veniți parte din jud. Hotin, parte rămași din soldați grăniceri, aceștia însă, s'au asimilat complet cu moldovenii. Primii înaintași ai satului au fost Gherman și Magdel. Satul, după tradiția ce s'a păstrat între locuitori, a suferit mare catastrofe în vr'o câteva rânduri din cauza revărsărilor Prutului. Acest fapt a făcut ca satul să (se) întindă spre podiș și dealuri¹⁴.

Administrația și Economia

Satul, fiind mare și vechi, a avut întotdeauna administrația proprie, în prezent are primăria satească, centru de stare civilă, post de jandarmi și punctul telefonic.

¹² Data redactării lucrării (n.n.)

¹³ Autorul afirmă că denumirea localității ar proveni de la planta pădurei „călina” cu care a fost bogată pădurea ce înconjură odată satul.

¹⁴ Conform notei de subsol din manuscris, „date precise asupra înființării satului nu se găsească, totuși după actele din Arhiva Cons. Eparhial din Chișinău se poate constata că înființarea acestui sat trebuie să fi avut loc pe la sfârșitul sec. XVII, sau cel mai târziu pe la începutul sec. XVIII”. Satul este atestat documentar în vremea domniei în Moldova a lui Ieremia Movilă, respectiv la 23 octombrie 1598 (Vladimir Nicu, *op. cit.*, p. 140). După anul 1812, data anexării Basarabiei de către Rusia, s-a aflat în proprietatea boierului Iancu Pruncul, de origine armeană, devenit supus rus, căminar, nobil și consilier de curte, alegător la 1818 – 1821, care mai stăpânea în fostul ținut al Iașilor din stânga Prutului satele Pârlița și Grozești, având proprietăți, de asemenea, la Hotin și Orhei, moștenite de fiica sa, Casuca, care le-a înstrăinat (Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol II, București, 1943, p. 59).

D.p.d.v. economic, populația are o viață mediocră, cauza e în întinsele păduri, cari prin legea agrară din 1918 au fost expropriate de Stat, ceia ce a servit ca suprafața pământurilor ce înconjoară satul să fie micșorată mult, deci cantitativ e insuficientă pentru populația satului.

Starea culturală

Privit sub raport cultural, populația lasă mult de dorit, cu toate că prima școală ia ființă în anul 1877, care fiind naționalizată (în) 1918 funcționează în prezent cu 3 posturi de învățători sub direcția inimosului și energicului învățător V. Olteanu. Numărul analfabeților e mare și se ridică la 50%.

Statistica

Populația acestui sat în prezent e destul de numeroasă și în urma recensământului din 1930, satul se compune din 612 capi de familie cu 1223 bărbați și 1298 femei, în total 2521 suflete, iar în anul 1813 conform statisticei din Buletinul bisericeii acestei parohii, satul număra 68 capi de familie, cu 170 bărbați și 144 femei.

Parohia Călinești

Istoricul parohiei

Precum asupra înființării satului, dată precisă n'avem, tot așa și privitor la înființarea parohiei. Se cunoaște doar că parohia a existat în sec. XVIII (Această informațiune o luăm din tradiția păstrată între locuitorii satului, auzite de la pr. Grigorie Matveev). Parohia odată înființată a funcționat până în prezent ca independentă și se compune dintr'un singur sat, Călinești.

Bisericile

După actele oficiale prima biserică a fost zidită în anul 1809; însă din tradiția locală se cunoaște că în satul acesta înainte de această biserică a mai existat încă o biserică. Biserica zidită în 1809 cu hramul „Sf. Nicolai” cu stăruința enoriașilor, era din lemn, pardosită cu scânduri, acoperită cu șindrilă, cu clopotniță separată (notă....). Afară de aceste informațiuni alte date asupra ei nu avem. Biserica veche devenind ruină, pe locul ei în anul 1885 se construiește actuala biserică, tot cu hramul „Sf. Nicolai” prin stăruințele enoriașilor. Edificiu e de piatră, acoperit cu tablă zincată cu clopotnița într'un corp la fațada ei vestică. Deasupra acoperișului se ridică o turlă mare și înaltă, ce străbate în interiorul bisericeii. Interiorul are cele trei încăperi ale școlii bizantine clasice: nartex, naos și alatr. Nartexul se desparte de naos printr'un arc, care se formează din picioare de zid /pieds droits. Naosul este foarte spațios, boltit. Bolta e înaltă și sveltă, care se luminează prin cele patru ferestre din tamburul turlei și patru ferestre din părății zidului. Părății naosului sunt puțin proeminenți în exterior(ul), așa că cruce puțin se evidențiază în afară. Altarul se desparte de naos tot printr'o arcadă și se termină la est cu absida semicirculară. Nartexul și altarul sunt boltite „en berseau”. Catapeteazma ce desparte propriu zis , alatrul de naos se compune din trei registre de icoane și datează odată cu biserică. În icoană se mai păstrează patru icoane vechi dela biserică cea veche; dintre ele amintim icoana „Tăierea Capului Sf. Ioan”, cu următoarea inscripție: „Aceasta Sf. Icoană s'a zugrăvit cu toată cheltueala căpitanului Vasilie Lașcu spre iertarea păcatelor. 1820 anul, 2 octombrie”.

În plan de cruce obișnuită biserică prezintă o îmbinare a stilului rusesc cu cel bizantin.

Îndată lângă biserică se află cimitirul parohial, ceia ce iarăși dă dovada de vechimea bisericeii, deoarece știm că în sec. XVIII bisericile se construiau, aproape în general, lângă cimitire, sau chiar într'o ogradă cu ele. În cimitirul local, după mai multe cercetări, am găsit iarăși o singură lespede de piatră funerară cu următoarea inscripție: „Aici sălășluște robul lui Dumnezeu Constantin și soția, trecuți din viața anul 1865 luna Noembrie 15 zile. Deși acest monument nu ne spune nimica despre persoana deasupra mormântului căruia stă, însă mult vorbește prin limba în care e expusă, fiind cea moldovenească deacum persecutată. Alte monumente nu sunt.

Cărți vechi românești de slujbă bisericească

Pe lângă biserica aceasta se păstrează un număr mare de cărți vechi de slujbă bisericească în limba românească, după cum urmează:

1. Triod tipărit în tipografia Sf. Episcopii Râmnic în 1761.
2. Antologhion tipărit în tipografia Mitropolia București în 1786.
3. Octoih tipărit în tipografia Mitropolia Blaj, 1792.
4. Apostolul tipărit în tipografia Mitropolia Blaj, 1802.
5. Molebnic tipărit în tipografia Eparhială din Chișinău, 1815.
6. Tipicon tipărit în tipografia Eparhială din Chișinău, 1857.
7. Evanghelie, 1859.
8. Ceaslov, 1862.

Afară de acest șir care s'a putut descifra mai sunt încă și alte cărți vechi, încă cu filele dela început și dela sfârșit rupte, care împiedică descifrarea defel și locului tipăririi.

Arhiva

Arhiva bisericeii compusă din toate registrele necesare în viața unei parohii independente¹⁵ din 1820 și sau păstrat Registre mitricale din anul 1820, Registre de venituri și cheltueli din 1832, Registre pentru cei ce s'au mărturisit și s'au împărtășit din 1826 și Registre pentru înscrierea cununiilor din 1825. Buletinele și formularele bisericeii și a clerului din 1821. Afară de acestea registre se mai păstrează în arhivă și câteva dosare cu ordine și circulări a Consiliului Eparhial din Chișinău și Hotin.

Ca parohie independentă și cu număr mare de parohieni, în comparației cu alte parohii, biserica a fost deservită până în anul 1900 cu clerul dublu și numai după anul 1900 a rămas un singur preot, un diacon și un cântăreț. Pentru cât mai complectă descrierea vom prezenta aici și tabloul preoților cari au deservit aici în cursul anilor 1808 – 1930 pe cât ne pot da formularele clerului parohiei Călinești existente până astăzi:

1. Preotul Ioan Spânu păstorește între 1808 – 1824.
2. Preotul Leontie Șoimu păstorește între 1810 – 1820
3. Preotul Ioan Topor 1826- 1847
4. Preotul Ioan Hânculov 1847-1872
5. Preotul Constantin Țăruș 1848 – 1879
6. Preotul Ioan Agapiev 1872 – 1892
7. Vasilie Popescu 1879 – 1891
8. Evfimie Bilinschi 1892 – 1900

¹⁵ Text ilizibil.

9. Maxim Ungureanu 1900 – 1915
10. Nicodim Petranici 1915 – 1919
11. Dimitrii Postolache 1919 – 1920
12. Grigorie Matveev, 1920 și până în prezent, e actualmente și spiritualul cercului 3 jud. Bălți.

Din acest șir lung de preoți cel ce a lăsat în amintirea poporânilor cele mai bune și sfinte amintiri a fost preotul Maxim Ungureanu care a murit tot în aceasta¹⁶. Poporâni cu mult drag și totodată cu regret amintesc de fostul lor paroh. Pe lângă calitățile lui pastorale, povestesc de el ca de un gospodar de frunte. A fost și un om milos. Nimeni nu pleca din casa lui fără ca să șadă la masă sau să nu primească un cadou oarecare. În fine, toți cari l’au cunoscut și amintesc de el ca de un părinte adevărat, gospodar exemplar și creștin devotat.

Sectantismul

Enoriașii acestei parohii sunt toți de credință ortodoxă. Sunt totodată creștini devotați idealurilor Sf. Evanghelii. Sectanți nu sunt.

Privind viața enoriașilor sub raportul religios – moral, ea este mulțumitoare, au aceleași obiceiuri ca și celelalte sate din Basarabia. Un obicei nou în comparație cu celelalte sate din împrejurimi, care s’a introdus în viața parohienilor încă din vechime, este sfințirea apei în casa lehuzei, după 9 zile după naștere. Acest obicei se îndeplinește de toți strict. E un obicei foarte bun, care se practcă și în alte părți ale Basarabiei – jud. Lăpușna și Orhei, iar în jud. Bălți e primul sat și mi se pare că e și unicul care a introdus în viața lor religioasă”.

Hâncești – Niorcani

Considerațiuni geografice și toponimice

Pe podișul ce se ridică văii Prutului, începând dela Călinești în drumul cel mare, ce leagă târgurile Balotina și Bivolari s’a întins satul Hâncești¹⁷, care în limba poporului e mai mult cunoscut sub numele de Niorcani¹⁸.

Satul Hâncești – Niorcani e situat ca și toate satele de pe malul Prutului, partea cea veche în vale și partea nouă pe colina dealului, care trece apoi în podiș. Situația geografică e aceeași, la sud și sud-est prutețul Camenca, apoi după el la o depărtare de trei klm Prut, la vest Valea Prutului, la nord și est podiș cu mici ridicături de pământ. Valea Prutului cu râulețul Camenca formează aici mai multe bălți mici și neînsemnate. Satul are un aspect plăcut cu gospodării bune, bine aranjate și cu multă vegetație.

Istoricul satului

Satul e vechi¹⁹, care în baza unor acte bisericești a fost înființat în sec. XVII. Format din coloniști, foști argați pe la curțile boerilor, din care în memoria

¹⁶ Text lipsă, colțul filei este rupt și nu permite reconstituirea originală.

¹⁷ Denumirea satului provine, conform autorului anonim, de la proprietarul moșiei, Hâncu. Satul a fost atestat documentar în anul 1803 (Vladimir Nicu, op. cit., vol. I, p. 423)

¹⁸ A doua denumire, *Niorcani*, este transcrierea pronunției moldovenești, cu palatalizarea consoanei inițiale, a numelui *Miorcani*. Nu se cunoaște etimologia exactă a toponimului (Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade, op. cit., p. 120)

poporului au rămas boerii Mutu, Cheșcu și cel de pe urmă, Ghijițchii. Locuitorii molodveni nu-și mai amintesc despre primii înaintași ai satului în tradițiile lor.

Administrația și economia

Satul, fiind vechi, are administrație proprie; în prezent posedă primărie sătească și centru de stare civilă.

D.p.d.v. economic, satul se prezintă bine, îmbrățișând felurite ocupații, precum: agricultura²⁰, creșterea vitelor etc. După mărturisirile bătrânilor²¹, aici pe timpuri, au fost și vii frumoase. Această ocupație după un lung interval (...) ²² de ani începe a reînvia.

Dintre instituții sau societăți economico – sociale, în sat nu există nici una.

Starea culturală

Privit sub raportul cultural, satul se prezintă foarte slab. Prima școală s'a înființat abia în 1917, care în anul următor – 1918 a fost naționalizată și funcționează în prezent cu 2 învățători. Datorită acestei stări, atât de nefavorabilă, populația în majoritatea 60% e analfabetă.

Statistica

Statistica anul 1813 ne arată că satul se compunea din 80 capi de familie cu 200 bărbați și 169 femei, în total 369 suflete, iar în urma recensământului general din 1930, satul are 264 capi de familie cu 524 bărbați și 506 femei, în total 1030 suflete.

Biserica din satul Hâncești – Niorcani

Satul Hâncești – Niorcani a avut foarte de timpuriu și biserică proprie. Prima biserică a existat din 1780²³, astăzi neexistentă, Biserica aceasta cu hr. „Sf. Nicolai”, construită din lemn, lipită cu lut, văruiată, acoperită cu stuf, apoi cu șindrila²⁴. Planul ei, după spusele pâr. diacon Ștefan Zavăt, a fost cel bazilical, cu o singură navă și tavanul drept. Această biserică ruinându-se în anul 1886, în locul ei se ridică o altă biserică nouă, prin stăruința și cheltueala enorișilor, existentă și astăzi.

Actuala biserică are hr. tot a „Sf. Nicolai”. Ea a fost ridicată, după cum am spus, în anul 1886, e din cărămidă pe temelie de piatră. În plan de cruce obișnuită, prezintă o înfrățire a stilului rus cu cel bizantin. La fațada ei vestică se prezintă o clopotniță într'un copr cu biserica, așezată pe nartex. Acoperișul e din tablă de fier vopsit în verde, deasupra căruia se înalță o turlă octogonală pe o bază poligonală, care nu străbate acoperișul. Intrarea în biserică se face prin ușa dela fațada ei vestică. Interiorul bisericei are aceiași împărțire, ca și la majoritatea bisericilor din basarabia, anume: narthex, naos și altar. Narthexul e deschis și mic, naosul e spațios

¹⁹ După tradiție și date oficiale din Arhiva Cons. Eparhial din Chișinău, satul e înființat în sec. XVII, anul exact al întemeierii e cu neputință a-l stabili, în toto cazul nu e 1812, cum arată dl. Eug. Giurgea în „Dicț. Statist. al Basarabiei”, pag. 66 (n.a.)

²⁰ Sunt aici mai multe prisăci, însă cea mai mare și vestită e cea a diaconului Șt. Zavăt, care posedă 120 de stupi (n.a.)

²¹ Auzite dela diacon Șt. Zavăt, în etatea de 75 de ani (n.a.)

²² Text ilizibil.

²³ Arhiva Cons. Eparhial din Chișinău, „Buletinul bisericei din parohia Hâncești” pe anul 1830 (n.a.)

²⁴ Idem, pe anul 1852 (n.a.)

cu părății laterali proeminente și boltit. Bolta în formă de calotă, e oarbă și se sprijinește pe pendentivi formate din încrucișarea arcurilor. Altarul de asemenea e spațios și luminos, la est se termină cu absida semicirculară. Catapeteazma compusă din trei registre de icoane, e de proveniență nouă, precum și toată pictura din biserică. În biserică se găsesc 7 icoane vechi care, după spusele bătrânului diacon Ștefan Zavăt, provin dela biserică cea veche. Biserica până în anul 1877 a fost parohială și independentă dar din data aceasta se alipește de parohia Drujineni. (.....) anul 1877 fiind aci parohie, a avut și clerul ei deservent cu următorii preoți:

1. Preotul Feodor Ștefanovici Țurcanu între 1798 – 1823
2. Preotul Ioan Țurcanu păstorește între 1823 – 1849
3. Constantin Diaconovici – 1850 – 1865
4. Spiridon Litinski – 1866- 1877 (notă)

Arhiva

În biserică aceasta, care a fost pe timpuri și parohială, se păstrează toate cărțile și registrele necesare în viața parohiei independente, după cum urmează: Registre mitricale dela 1821, Formularele și buletinele bisericești și a clerului din 1821, registre de înscriere celor ce s'au mărturisit și s'au împărțit din 1824, Registre de înscrierea cununiilor din (...) și Registre de venituri și cheltueli din 1844, precum și câteva dosare de ordine și circulări a Cons. Eparhial din Chișinău și Hotin.

Cărți vechi românești de slujbă bisericească

Numărul cărților de slujbă bisericească la această biserică e foarte mare, la unele din ele, din nefericire, filele dela început și dela sfârșit s'au distrus, din cele intacte notăm:

1. Evanghelie tipărită în tip. Sf. Mitropoliei Buc.(urești) în 1760
2. Octoih tipărit în tip. Sf. Episcopie Râmnic în 1763
3. Apostol tipărit în tip. Sf. Mitrop. București în 1784
4. Antologhon -1786
5. Triod – 1798
6. Penticostar – 1800
7. Liturghier tipărit în tip. Eparhiei din Chișinău în 1815
8. Ceaslov – 1817
9. Rânduiala panhidei – 1818
10. Mineie – 1819

Sectantismul

Populația acestui sat fiind (...) moldovenească, e toată de credință ortodoxă. În timpul vestitei mișcări religioase numită „Inochentism” aci au fost vre'o 20 familii aderenți acestei secte, însă în prezent au revenit în sânul bisericești ortodoxe, sectanți nu sunt.

Satul Hâncești – Niorcani se învecinează cu satele. Călinești la 2 klm. Și Drujineni – 3 klm., gara cea mai apropiată e Fălești la o distanță de 20 klm.

Drujineni

Însemnări geografice, toponimice și istoricul satului

Satul Hâncești – Niorcani din punct de vedere bisericesc depinde de parohia Drujineni în satul Drujineni.

Acest sat are o situație geografică asemănătoare cu celelalte sate de pe valea Prutului. E cunoscut mai mult din cauză că prin ele trece drumul cel mare, care leagă Târgul Fălești de Bivolari.

E situat pe panta dealului „Drujineni”. La sud și sud – (...) curge râulețul Camenca, la vest alt râuleț „Sovățul” (...) numai la nord se întind dealuri și podișul (...). Se învecinează cu satele Cozmeni Vechi – 2 klm, Cozmenii Noi (...) și Hâncești – 2 klm²⁵. (...).

Dela data înființării și până în prezent a funcționat ca parohie independentă. În prezent se compune din satele Drujineni, Hâncești – Niorcani și Cozmenii Vechi

Bisericile

În urma informațiilor arătate mai sus, prima biserică se zidește aici în 1740, biserica era din lemn, lipită cu lut, văruiată și acoperită cu șindrilă. Asupra planului ei informațiuni n’avem. Biserica fiind distrusă în 1830, în anul următor – 1831, se construiește aici biserica nouă prin străduința enoriașilor, cu hr. „Tuturor Sfinților”. Construcția e din piatră, acoperită cu (...) în planul de cruce obișnuită cu pereții laterali (...) bine proeminentă în exterior, cu o singură turlă la fațada vestică, care servește drept clopotniță; e în plan general al bisericilor din Basarabia, construită în prima jumătate a sec. XIX.

Interiorul bisericii se împarte în trei încăperi: nartex, naos și altar. Narthexul e înșchis spre naos și se comunică cu el printr’o ușă. Naosul e spațios și boltit, boltă în formă de calotă, așezată pe zidurile bisericii. Altarul se desparte de naos printr’o arcadă, la care se termină cu absida semicirculară. Catapeteaza bisericii, artistic lucrată, e de proveniență mai nouă ca biserica și nu prezintă nici o valoare istorică.

Cărți vechi românești de slujbă bisericească

Ca dovadă (a) vechimii bisericii și a parohiei ne servește și numărul bogat de cărți de slujbă bisericească în limba românească, provenită din tiparnițele de peste Prut și Chișinău:

1. Evanghelie lipărită în tip. Sf. Mitrop. București în 1760
2. Apostol – 1784
3. Octoih – 1792
4. Triod – 1798?
5. TrebnicEparhia Chișinău – 18 (...)
6. Molebnic – (...)
7. Mineie – (...)²⁶

și altele multe, cărora le lipsesc filele dela început și dela sfârșit, ceea ce ne împiedică stabilirea datei tipăririi lor.

²⁵ Din manuscris lipsește fila 58, care oferea, credem noi, amănunte despre istoricul satului. Această localitate situată astăzi în raionul Fălești, Republica Moldova, a fost atestată la data de 25 septembrie 1462, cu denumirea Dușești, Drujești (Vladimir Nicu, *op. cit.*, vol. I, p. 323; *Documente privind Istoria României. Veacul XVII. A. Moldova*, vol. IV, București, 1956, p. 3, doc. 5, în care se arată că Ionașco, feciorul lui Stroici mare logofăt, a dăruit sfintei mănăstiri Sava de Ierusalim satul Telița în ținutul Orheiului, aproape de Nistru, sat care este în uricile Drujeștilor, aflate la mănăstirea Pobrata, de unde trebuia ras.

²⁶ Din cauza deteriorării manuscrisului cifrele care indică anii în care au fost tipărite cărțile bisericești nu se pot desluși (Ștefan Plugaru)

Arhiva

Biserica fiind parohială, are și arhivă în care se păstrează toate registrele și actele privitoare la viața ei religioasă din 1821 după cum urmează: Registre mitricale din 1821/ cu lipsuri/, Registre de înscriere a celor ce s'au mărturisit și s'au împărtășit din 1824, Formularele și Buletinele a bisericei și clerului din parohie din 1824, Registre de înscrierea cununilor din 1829, Registre de venituri și cheltueli din 1838, precum și dosarele ce conțin ordine și circulări dela Cons. Eparhial din Chișinău și din Hotin.

Șirul preoților

În baza datelor ce ne oferă dosarele clerului din această parohie, aici au păstorit următorii preoți:

1. Preotul Ioan Zavata păstorește între 1773 – 1825
2. Feodor Zavata - 1825 – 1835
3. Ioan Giurgea 1837 – 1841
4. Vasile Popovici – 1841 – 1877
5. Spiridon Litinschi – 1877 – 1903
6. Vasile Carasac – 1904 – 1906
7. Vasile Lașcu – 1907 – 1908
8. Teofil Ungureanu – 1908 – 1919
9. Deonisiu Chițilovschi – 1919 – 1930
10. Alexandru Captarencu – 1930 și până în prezent

Sectantismul

Enoriașii acestei parohii, fiind moldoveni sunt toți de credință ortodoxă, și numai în urma unor erforme bisericești radicale au început a se înstrăina de biserică, molipsindu-se de diferite idei contrare învățătorei Sf. Evangheliei, totuși sectanți dați pe față nu sunt.

Cozmenii Vechi

Privire generală asupra satului

Valea Prutului între Drujineni și²⁷, vrea să iasă din limitele ce le-a însemnat natura și face o întinsă cotitură spre nord –est, formând albia a două râulețe: Camenca și Sovățul Mare care, aici, aproape de Drujineni, se întâlnesc și duc apele lor vr'o doi klm., unde se varsă în râul Prut.

Aproape de confluența acestor două râulețe pe un șes s'a întins sat vechi răzeșesc²⁸ – Cozmenii Vechi. Format exclusiv de răzeși, mândri de numele lor și cu tradiție. Satul având numai răzeși, nu are o populație prea mare, deoarece mazălii fiind în locurile acestea aproape singuri n'au avut cu cine să se înrudească, iar înrudirile s'au făcut numai între ei, fapt care a pricinuit degenerarea populației.

Satul e pe șes, având la sud (...) Sovățul Mare, la nord podiș, la est valea Sovățului și la vest valea Prutului cu râulețe(le) Camenca și Sovățul.

²⁷ Text ilizibil.

²⁸ În textul manuscrisului satul apare sub denumirea de *Cozmenii Vechi* în vreme ce în lucrarea sa Vladimir Nicu menționează satul sub actuala denumire, *Cuzmenii Vechi*, raionul Fălești, atestat la 14 octombrie 1490 (*op. cit.*, vol. I, p. 296).

D.p.d. v. economic populația trăiește foarte bine, însă d.p.d.v. cultural lasă mult de dorit; prima școală ia ființă abia în 1925 și funcționează în prezent cu un învățător. Analfabeții sunt în majoritate și numărul lor se ridică la 60% .

Privit sub raportul religios, satul e de credință ortodoxă, sectanți nu sunt.

Statistica

În urma recensământului general din 1930, satul se compune din 37 capi de familie, cu 72 bărbați și 76 femei, în total 148 de suflete

Satele apropiate de Cozmenii Vechi sunt Drujineni – 2klm, Cozmenii Noi – 11 klm., gara apropiată – Fălești la 18 klm.

Cozmenii Noi

Privire generală asupra satului

Pe șesul Camencei, aproape de confluența ei cu Prutul, este întins satul Cozmenii Noi.

Așezat în apropierea satelor Coiuceni la o depărtare (...) și Cozmenii Vechi – 11 klm. E pe un șes și colina dealului „Dordolicea”, la vest de sat curge râul Camenca, la nord e râul Sovățul Mare, la sud și est se întinde podișul.

Satul e înființat în sec. XIX de coloniști moldoveni, care s’au așezat pe pământurile mănăstirești. Format exclusiv din moldoveni, cari îmbrățișează credința ortodoxă, sunt foarte religioși; în ultimul timp din cauza unor reforme religioase, aici s’au înregistrat și 10 capi de familie cu 30 suflete, aderenți sectei „Inochentismul”.

D.p.d.v. economic, satul se prezintă foarte slab, din cauza calității proaste a pământului. Instituții, societăți economico-sociale nu sunt.

Sub raportul cultural se prezintă iarăși slab, școală proprie n’au, doritorii de știință de carte sunt nevoiți să frecventeze școala din Coiuceni. Analfabeții sunt în majoritatea, numărul cărora se ridică la 60%.

În urma recensământului general din 1930, satul se compune din în 163 capi de familie cu 347 bărbați și 353 femei, în total 700 suflete²⁹.

Coiuceni

(...) În acest sat există un puternic izvor, care își ia început din stânca dealului „Domnesc”, care alimentează tot satul cu apa lui limpede și gustoasă.

Istoricul satului

Această localitate formată exclusiv din coloniști moldoveni e veche. Date precise asupra înființării lui nu avem. Prima dată când întâlnim acest sat e anul 1784³⁰, dar desigur că a existat mult înainte și data înființării lui o putem stabili la începutul sec. XVIII.

²⁹ Fila este ruptă de la jumătate, lipsind informații despre satul Cozmenii Noi, dar și satul Coiuceni, tratat în continuare.

³⁰ Arhiva Cons. Eparhial din Chișinău, „Buletinele bisericei din parohia Coiuceni pe anul 1813” (n.a.).

Administrația și economia satului

Coiuceni, întotdeauna s'a administrat cu administrație proprie, în prezent are primărie sătească și centru de stare civilă, de care depinde și satul Cozmenii Noi.

Sub raportul economic, se prezintă mulțumitor. Instituții și societăți economice sunt următoarele: Banca Populară înființată în anul 1907, Cooperativa de Consum, din 1923, care în prezent e pe calea de desființare.

Starea culturală

D.p.d.v. cultural, populația se prezintă cam slab cu toate că prima școală, înființată în 1890, sub scutul bisericei, analfabetismul încă predomină. Numărul analfabeților se ridică la 60%. În prezent școala funcționează cu 3 învățători.

Din persoane care au desfășurat o deosebită activitate pe tărâmul cultural, menționăm pe d-l. Emanoil Varzari.

Statistica

În urma recensământului general din 1930, satul se compune din 186 capi de familie, cu 423 bărbați și 420 femei, în total 843 suflete, iar cu 117 (ani) în urmă, în anul 1813 satul număra 49 capi de familie, cu 113 bărbați și 197 femei.

Parohia Coiuceni

Istoricul parohiei

Parohia aceasta e aproape tot așa de veche cum e și satul. Primele informațiuni despre existența ei se referă la anul 1784, când se construiește aici biserica cu hr. „ Sf. Arhanghel Mihail”. Construcția era din lemn pe temelie de piatră. Despre planul ei indicații n'avem.

Altă biserică e zidită în 1862 cu același hram. Era din piatră și după informațiunile culese de la locuitori³¹ avea planul de cruce obișnuită cu două cupole. Biserica de azi, tot cu hramul „Sf. Arhanghel Mihail” e zidită în 1917, de piatră, cu cheltueala poporânilor, iar prin stăruințele preotului Ștefan Luscalov. În plan de cruce obișnuită, cu părțile laterali puțin ieșiți în afară. La fațada (vestică?) prezintă un corp unit cu clopotnița, așezată pe (.....). Acoperișul de tablă de fier, vopsită în verde, deasupra căruia se înalță o cupolă, care străbate acoperișul, având patru ferestre în tamburul ei.

În biserică se pătrunde prin ușa de la fațada ei sudică. Împărțirea bisericei e cea clasică a școalei bizantine: narthex, naos și altar. Narthexul e deschis și se desparte de naos prin doi pilaștri masivi, naosul e foarte spațios, cu brațele laterale proeminente și e boltit, boltă susținută pe patru arcuri, se luminează de patru ferestre din tamburul bolței. Arcurile la încrucișarea lor dau cei patru pendantivi, prin care se face trecerea bolții de la planul dreptunghiular la cel circular. Altarul se desparte de naos cu un arc susținut pe doi semi pilaștriocolați. La est se termină cu absida dreptunghiulară. La brațele laterale a altarului sunt proteza și diaconicum, de dimensiuni mari și deschise. Catapeteazma, ce desparte propriu zis altarul de naos, datează din 1862, deci de la biserica cea veche. Inscriptiile pe icoane sunt în limba moldovenească.

În ograda bisericei se află două morminte a preoților decedați – Constantin Ungureanu și Feodor Ungureanu, însă fără monumente funerare.

³¹ Auzit de la învățătorul Emanuil Varzar (n.a.).

Cărți vechi românești de slujbă bisericească

Biserica posedă și un număr suficient de cărți vechi de slujbă bisericească, provenite din tiparnițele de peste Prut și din Chișinău.

1. Evanghelie tipărită în tip. Sf. Episcopii Râmnic în 1784
2. Apostol, Mitropolia București, 1784
3. Liturghier, Mitropolia Iași, 1794
4. Antologhion, Mitropolia București, 1786
5. Triod – 1798
6. Penticostar – 1800
7. Liturghier, tip. Eparhială Chișinău, 1815
8. Mineie, 1819
9. Ceaslov, Sf. Mănăstiri Neamț, 1858
10. Tipicon, tip. Eparhială Chișinău, 1857

și altele cărora le lipsesc filele dela început și de la sfârșit din care cauză e imposibil de a stabili locul și data tipăririi.

Arhiva

Parohia fiind veche, în bisericile ei s'au păstrat până astăzi toate actele și registrele necesare în viața ei independentă de la 1822 așa: a) Registre mitricale de la 1822; b) Formularele și Buletinele bisericești și a clerului de la 1822; c) registre pentru înscrierea celor ce s'au mărturisit și s'au împărtășit de la 1826; d) Registre de înscrierea cununilor de la 1829 și e) Registre de venituri și cheltueli de la 1837, precum și câteva dosare cu ordine și circulări de la Consiliul Eparhial din Chișinău și Hotin.

Șirul preoților

Parohia Coiuceni, în tot timpul existenței sale, a fost independentă și, ca atare, a avut și clerul ei deservent, anume:

1. Preotul Gheorghe Colbu păstorește între 1806 – 1824
2. Feodor Ungureanu, 1824 – 1881
3. Constantin Ungureanu, 1881 – 1896
4. Maxim Ungureanu, 1896 – 1900
5. Ștefan Luscalov, 1900 – 1921
6. Nicolai Hușanu, 1921 – 1926
7. Dionisie Chiorescu, 1926 – 1930
8. Boris Lupașcu, 1930 și până în prezent

Sectantismul

Enoriașii acestei parohii sunt de credință ortodoxă. Din 1924 aci se înregistrează o deosebită propagandă inochentistă, care în decursul vremii a câștigat vr'o 15 familii cu 50 suflete.

Valea Rusului³²

Însemnări geografice, (...) ³³ și istoricul satului

Prutul, primind în dreptul satului Coiuceni în albia sa apele râulețului Camenca, pare că se înfurie și curge mai iute, făcând brusc multe cotituri. La una din cotiturile acestea, între dealuri pe o vâlcea, s'a așezat satul „Valea Rusului”.

Satul, propriu zis, e așezat pe colina dealurilor, la sudul dealului „Bănari” și la nord dealul „Morilor”, iar la est și vest se întinde vâlcea cu nume „Valea Rusului”; care cade în râul Prut. Satul e înconjurat de păduri de ale statului și ocupă o poziție admirabilă. E plin de vegetație, copaci de pădure și pomi fructiferi. În mijlocul satului curege izvorul așa zis „Izvorul Popei”, foarte puternic, care alimentează tot satul cu apa lui limpede și rece.

Valea Rusului e o localitate veche³⁴ moldovenească și în prezent e populată, exclusiv, de moldoveni. În decursul vremii satul a primit și câteva familii de coloniști ruteni, veniți din jud. Hotin, dar aceștia nu se deosebesc cu nimica de populația băștinașă.

Administrația și economia

Satul fiind vechi, a avut întotdeauna administrația sa proprie. În prezent posedă primărie sătească cu centru de stare civilă, de care depind satele: Valea Rusului, Alexăndreni, Lucăceni.

Din punct de vedere (d.p.d.v) economic, populația stă bine, ocupația principală e agricultura și se mai ocupă cu viticultura, tăietul pădurilor și pescuitul. Instituții sau societăți economice nu sunt.

Starea culturală

Privit sub raportul cultural, populația se prezintă slab, cu toate că școala e înființată încă în 1894, analfabetismul încă înfloarește. În prezent școala funcționează cu 2 învățători. Numărul analfabeților se ridică la 504.

Statistica

După statistica anului 1813, satul număra 46 capi de familie cu 113 bărbați și 103 femei, iar în urma recensământului genral din 1930, satul se compune din 263 capi de familie cu 536 bărbați și 511 femei, în total 1047 suflete.

³² Denumirea satului ar proveni de la primul înaintaș al satului, Nicolae Rusu. Există și altă tradiție, că satul a primit numele dela valea pe care e așezat, tot această tradiție spune că pe valea aceasta s'au strecurat oștile rusești în fuga lor dela turci în anul 1711 în războiul ruso-turc (n.a.). Satul este atestat documentar la 22 februarie 1446, cu denumirea *Rusoneag* (Vladimir Nicu, *op. cit.*, p. 385). Satul, conform aceluiași Vladimir Nicu, a fost cunoscut și sub denumirea de *Ruși*, în acest sens fiind făcută o trimitere la un zapis de vânzare din 13 aprilie 1647 (7155), publicat de Gheorghe Ghibănescu în *Surete și izvoade*, vol. IX, Iași, 1914, p. 141, doc LXIII, prin care Hilip, fiul Anei, nepot Ștefului, vinde cu 15 galbeni lui Toderașco din Ruși din jumătate de sat a patra parte din Dușmani.

³³ Text ilizibil.

³⁴ Vechimea satului se poate constata prin faptul că aici după datele oficiale a existat biserica „Adormirei Maicii Domnului” încă în anul 1802, însă după tradiția locală în sat a mai existat încă o biserică cu același hram data construcției nu se cunoaște. Auzit dela Feodor Rusu, bătrân de 78 ani (n.a.)

Valea Rusului – Parohia

Istoricul parohiei

Parohia aceasta e de o vechime considerabilă; după tradiția păstrată între locuitori, arată că încă din sec. XVIII aici a mai existat o biserică. După date oficiale, prima biserică e construită în anul 1802, deci și parohia în urma acestei informații oficiale, există cu siguranță de la această dată. Parohia a existat întotdeauna independentă, având oarecare intervale când era suplinită de parohi din parohiile vecine Coiuceni și Mirceni. În prezent funcționează ca independentă, având și stele alipite – Alexăndreni și Lucăceni.

Bisericile

Am văzut, din cele arătate mai sus, că după tradiția locală aici a existat o biserică din sec. XVIII, date oficiale n'avem. Prima informație ce se găsește în buletinul bisericii pe anul 1820³⁵, ne spune că biserica este construită în 1802 cu hr. „Adormirei Maicei Domnului” prin Șătrarulului cu cheltueala Sf. Mănăstirei Neamț. Construcția bisericii era din lemn, lipită cu lut, văruiată și acoperită cu șindrilă. Despre planul ei n'avem nici un fle de indicație. Biserica aceasta, devenind ruină, în anul 1912 se zidește aici prin stăruința poporănilor și cu ajutorul Administrației Mănăstirilor Închinată, biserica de azi cu hr. „Adormirea Maicei Domnului”.

Monumentul e din cărămidă pe temelie de piatră. În plan dreptunghiular longitudinal cu două cupole, unul la fațada ei vestică, ce servește drept clopotniță, unul, deasupra naosului, octogonal, pe o bază circulară, e orb și nu străbate acoperișul. Intrarea în biserică e (precedată?) de un pridvor închis din lemn/scânduri/, se face prin (...) la fațada ei sudică în pridvor, iar în nartexul bisericii la fațada ei vestică. Interiorul bisericii nu e obișnuit și se compune numai din două încăperi: naos și altar. Naosul e boltit „en berceau” și se compune dintr'o singură navă. Altarul se desparte de naos printr-o arcadă susținută pe doi semipilaștri acolați. La est se termină cu absida semicirculară. Catapeteazma bisericii, ce desparte propriu zis altarul de naos, e compusă din icoane, așezate în trei registre, pictura catapeteazmei, precum și a tuturor icoanelor din biserică e nouă și nu prezintă nici o valoare istorică.

Cărți vechi românești de slujbă bisericească

În biserică se găsește un număr destul de mare de cărți de slujbă bisericească, tipărite în limba moldovenească, provenite din tipografiile de peste Prut și din Chișinău, așa:

1. Apostol tipărit în tip. Sf. Episcopii Râmnic în 1794³⁶
2. Octoih, 1811
3. Ceaslov, Sf. Mitropolie Iași, 1816
4. Mineie, Tip. Eparhială Chișinău, 1819
5. Trebnic, 1820
6. Tipicon, 1857
7. Evanghelie, 1855

³⁵ Arhiva Cons. Eparhial din Chișinău, Buletinele bisericii din parohia valea Rusului pe anul 1830 (n.a.)

³⁶ În această carte pe fila ei începătoare există o interesantă notă: „Acest Sf. Apostol s'a dăruit de P.S.S. pr. Mitropolit Moldovei Chiriu – Chir Veniamin la biserica Domniei Sale Șetrari. Marți 1803 Mai 2, Sofronie Eclisiar Mitropoliei” (n.a.).

8. Penticostar, 1862

9. Octoih, 1863

Pe lângă aceste cărți, arătate mai sus, există încă un număr de cărți vechi, cărora le lipsesc filele de la început.

Arhiva

În biserica acesta se păstrează toate actele și registrele privitoare la viața ei independentă, de la anul 1827 și până în prezent, după cum urmează: a) Registre mitricale de la 1827; b) Formularele și buletinele bisericeii și a clerului din 1829, c) registre de înscrierea celor ce s'au mărturisit și s'au împărtășit din 1830; d) Registre de înscrierea cununiilor din 1830; e) registre de venituri și cheltueli din 1847, precum și câteva dosare cu ordine și circulări vechi și noi, primite de la Cons. Eparhial din Chișinău și Hotin.

Șirul preoților

Parohia Valea Rusului fiind independentă, în tot timpul existenței sale a avut și clerul ei deservent:

1. Preotul Gheorghe Roșu păstorește între 1812 – 1825.

2. Vasilie Florea, 1826 – 1831

3. Auxentie Zavata, 1831 – 1840

4. Feodor Bașotă, 1840 – 1860

5. Spiridon Litinschi, 1861 – 1864, acest preot suplinește parohia aceasta, fiind paroh în parohia Drujineni

6. Constantin Teruș, 1866 – 1880

7. Dionisie Gheorghianov, 1882 – 1887

8. Grigorie Ciolacu, 1887 – 1890

9. Nicolae Coban, 1890 – 1903

10. Feodor Roșca, 1903 – 1907

11. Gheorghe Jereghii, 1908 – 1910

12. Andrei Plăcintă, 1914- 1917

13. Alexandru Șalari, 1917 – 1920

14. Ioan Ciornei, 1920 – 1927

15. Leonid Șerban, 1927 – până în prezent.

Sectantismul

Enoriașii acestei parohii sunt toți de credință ortodoxă. Sectanți dați pe față nu sunt.

Lucăceni / Banari – Iugani

Însemnări geografice, toponimice, istoricul, administrația și economia satului

Continuând drumul ce mare de la Valea Rusului spre Sculeni la o depărtare de 2 klm. de Valea Rusului, după o cotitură, între dealuri, dai de un sat mic

moldovenesc, cu numele de Lucăceni³⁷, în popor cunoscut sub numele „Bănari”³⁸; iar după actele bisericești Iugani³⁹.

Satul e așezat pe costișa dealului, acoperit cu păduri mari, și numai la est și sud se întrerupe printr’o vălicea cu pârâiașul numit „Valea Banarului”. Satul, format exclusiv de molodveni coloniști, despre care, încă din vechime mergea vestea rea, spunându-se că sunt hoți, ceia ce încă și astăzi se adeverește; căci dacă ai înserat undeva în apropiere și vrei să mergi noaptea pe locurile acestea, nimenia nu se unește, temându-se de hoții din Bănari și Alexandreni, satul apropiat.

Populația, din punct de vedere economic, trăiește bine. Instituții economice nu sunt.

D.p.d.v. cultural se prezintă foarte slab, școala s’a deschis abia în anul 1918, care funcționează și astăzi cu doi învățători. Analfabeți sunt circa 75%.

D.p.d.v. administrativ, începând de la 1929, are primărie sătească, iar cu starea civilă depinde de satul valea Rusului.

Statistica

Mulțumită existenței aci parohiei, posedăm asupra acestui sat și o statistică, încă din 1813, când se numărau aici 35 capi de familie cu 100 bărbați și 85 femei, iar în urma recensământului general din 1930, satul se compune din 59 capi de familie cu 132 bărbați și 123 femei.

Biserica

Satul Lucăceni a avut pe vremuri și parohie⁴⁰. În prezent parohia este desființată, totuși biserica încă există. Prima biserică despre care avem date oficiale și care există și astăzi, e zidită în anul 1802, cu hr. „Sf. Arhanghel Mihail” prin stăruința și cheltueala boierului Ioan Bănariu. Biserica e din lemn și temelie din piatră, păreții în exterior și în interior sunt lipiți cu lut și văruiți, acoperișul e de șindrilă deasupra căruia se înalță o cupolă mare octogonală pe o bază poligonală, care nu străbate acoperișul. Afară de această cupolă centrală, pe colțurile naosului sunt așezate încă patru turnulețe mici. Clopotnița separată de lemn, datează odată cu biserica.

Biserica e construită în plan treflat, având la brațele sudic și nordic, câte o absidă semicirculară. Interiorul se împarte în încăperi obișnuite: narthex, naos și

³⁷ Numele de *Lucăceni* provine dela primul întemeietor al satului, Luca (n.a.).

³⁸ Numele de *Bănari* provine de la boierul Bănariu, care poseda aici moșii întinse un timp îndelungat (n.a.).

³⁹ Numele de *Iugani*, sub care e cunoscut în toate actele bisericești începând de la 1813 și până în prezent, din lipsă de informații asupra originii lui, n’am putut stabili (n.a.). Satul este atestat sub această denumire la 24 aprilie 1520. I s-a mai spus și *Alexandreni* (Vladimir Nicu, *op. cit.*, p. 503). Conform unei cărți domnești din 18 ianuarie 1604 (7112), Eremia Movilă scutește satul Iugani de orice dabilă (Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXII, Iași, 1929, p. 117, doc. 126). După anexarea Basarabiei de către Rusia, satul Lucăceni este menționat a fi fost în proprietatea lui Manolache Radu, boier român, rămas în stânga Prutului, moșier la Lucăceni, fost în ținutul Iași (Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, vol. II, București, 1943, p. 60).

⁴⁰ Parohia, după cum reiese din buletinele bisericeii, a luat ființă în anul 1802, odată cu zidirea bisericeii; și se desființează în anul 1875, când este alipită la parohia Valea Rusului (n.a.)

altar. Narthexul e închis, și se comunică cu naosul printr' ușă. Naosul, după cum am spus, posedă două abside, care formează planul de cruce treflat. Plafonul boltiti „en berceau”. Altarul se desparte de naos printr'un arc. La est se termină cu absida semicirculară. Catapetezma e formată din trei registre de icoane cu pictură veche, ceia ce denotă că datează odată cu construcția bisericii. A fost renovată în mai multe rânduri, din care cauză s'a denaturat.

Biserica fiind parohială până în anul 1875, a avut și clerul ei următor:

1. Preotul Vasiliei Racoviță păstorește între 1806 – 1831
2. Gheorghe Bârcă, 1835 – 1851
3. Grigorie Sulima, 1852 – 1871

Biserica, fiind pe timpuri parohială, a vut și registrele ei, cari în urma desființării aci parohiei, s-a transferat la biserica parohială Valea Rusului

Cărți de serviciu religios s'au păstrat foarte puține și acelea, din cauza lipsei filelor dela început nu se pot identifica.

Alexăndreni⁴¹

Privire generală

Printre dealurile ce se ridică dela Valea Prutului, la o depărtare de 11 klm. de râul Prut, e așezat satul Alexăndreni. Satul acesta ocupă două coaste de deal, acoperite cu păduri ceia ce dă satului un aspect frumos, mai cu seamă casele bune, curate și cu livezi plantate cu pomi fructiferi, produc o impresie plăcută în sufletul fiecărui vizitator; totodată această stare denotă și starea lor bună economică.

Format de coloniști moldoveni, satul și în prezent e populat exclusiv de moldoveni coloniști, cari au o reputație rea de hoți contrabandiști.

Din punct de vedere cultural, satul e înapoiat, deoarece școală proprie n'au nici până acum. Copiii doritori de cultură, se înțelege într'un număr destul de mic, trebuie să frecventeze școala din Lucăceni, așa că în acest sat abia 20% sunt știutori de carte, restul sunt analfabeți.

D.p.d.v. administrativ, satul numai din 1929 are primărie sătească, iar un centru de stare civilă pentru acest sat e în Valea Rusului.

Statistica

După recensământul general din 1930, satul se compune din 70 capi de familie, cu 174 bărbați și 189 femei, în total 349 suflete.

D.p.d.v. bisericesc depinde de parohia Valea Rusului, sunt toți ortodocși, sectanți nu sunt.

Mirceni – Hărești

Considerațiuni geografice și toponimice

Din toate satele din cuprinsul plășii Fălești, ce sunt situate pe Valea Prutului, sau în apropierea râului Prut, satul Mirceni⁴² cunoscut în limba poporului

⁴¹ Denumirea satului, după tradiția locală provine dela întemeietorul-proprietarul Alecu Bănariu, care dealfel se adeverește și cu informațiile din cronicile anume a așezat pe moșie pe hoții săi” - Eug. Giurgea - *Dicționar Stat. al Basarabiei*, pag. 86 (n.a.)

⁴²Denumirea *Mirceni* provine,după tradiția păstrată între locuitori, dela primul înaintaș cu numele *Mircea*, care s'a așezat aici, după porunca unui domn moldovean (n.a.)

sub numele Hărești⁴³, ocupă actualmente, punctul cel mai înalt. De aici începe șirul dealurilor, care merge departe înăuntrul Basarabiei.

Satul e așezat pe un deal înalt, care domină Valea Prutului, de aici se deschide o panoramă minunată în toate părțile. Spre sud se văd satele de pe malul stâng al Prutului, începând cu Unteni până la Sculeni; spre est e o prelungire a șirului de dealuri, spre nord se văd aproape toate dealurile de pe malul stâng al Prutului, până la satul Chetriș, iar spre vest se vede toată valea Prutului din dreapta râului, cât poate cuprinde ochiul, cu râurile și pârăile ei cum e râul Jijia și satele Cârpiți, Țigănași, Probota, Bălteni, puțin spre nord – vest satele Da..achie, Trifești, Vladomira și Hermeziu, toate făcând parte din cuprinsul jud. Iași.

Vatra satului de astăzi, după tradiția locală, n'a fost întotdeauna aici, ci ceva spre vest în valea spre râul Prut, unde și acuma sunt vr'o 30-40 de case, rămășițele satului vechi: cea mai mare parte din cauza năruirii pământului în anul 1865, au părăsit locurile ocupate până atunci și s'au ridicat pe deal întemeind un nou sat.

Istoricul satului

Mirceni e o localitate foarte veche⁴⁴, întemeiată de răzeși moldoveni, încă de prin sec. XVI. Datorită faptului că e sat de răzeși mazâli, satul cu toată vechimea lui nu s'a înmulțit.

Administrația și economia

Satul fiind mic, în urma legii administrative din 1929 posedă primărie sătească, iar cu starea civilă depinde de centrul din Vrancești.

Sub raport economic, satul se prezintă foarte bine, sunt lucrători harnici și iscușiți în agricultură, care este ocupația principală, se mai ocupă cu viticultura, pomicultura și pescuitul. Instituții economice nu sunt.

Starea culturală

Dpdv cultural, satul lasă mult de dorit, analfabetismul încă înflorește. Numărul analfabeților se ridică la 65%, prima școală s'a deschis abia în anul 1905, naționalizată în 1918, funcționează în prezent cu doi învățători.

Statistica

După informațiuni statistice, ce se găsesc în buletinele bisericești depe anul 1813, satul se compunea din 12 capi d familie cu 2 bărbați și 27 femei. În urma recensământului din 1930, satul numără 145 capi de familie cu 290 bărbați și 274 femei, în total 564 suflete.

⁴³ A doua denumire, *Hărești*, provine dela majoritatea locuitorilor cari poartă numele *Harea* (n.a.). Autorul anonim face în acest caz o eroare, sau perpetuează o inexactitate preluată în mod necritic. Denumirea exactă a satului este *Horești*, aflat astăzi în raionul Fălești și atestat la 19 august 1437 sub denumirea *Nemirceni*, într-un document emis la Suceava de către Iliăș și Ștefan, urmași ai lui Alexandru cel Bun, care îi dau și îi întăresc boierului lor credincios, pan Nemirca Ciortorischi, ocina lui, respectiv un sat pe Prut, Nemirceani : *Documenta Romaniae Historica* (în continuare vom cita DRH), A. Moldova, vol. I, București, 1975, doc. 173, p. 243.

⁴⁴ Eug. Giurgea, *Dicț. Stat. Al Basarabiei* (n.a.). Autorul nu precizează pagina de unde a luat informația.

Mirceni - Parohia

Istoricul parohiei

Bazându-ne pe inscripția marginală ce se găsește în Evanghelia păstrată în biserica din această parohie, putem afirma că parohia Mirceni există din sec XVIII, chiar dela începutul lui.

Date oficiale din 1813 ne dau următoarea informație despre biserică: „Biserica din satul Mirceni, ținutul Fălești, cu hramul „Sf. Arhanghel Mihail”, din lemn cu nu(i)ele lipită cu lut, văruiată, acoperită cu stuf cu clopotniță separată”. Alte indicații cu privire la timpul, planul sau arhitectura construcției nu avem. Biserica aceasta în anul 1820, din cauza ploilor torențiale s’a ruinat și în 1821 s’a construit altă biserică, tot din lemn – bârne cu acelaș hram „Sf. Arhanghel Mihail”. Despre planul acestei biserici, de asemenea n’avem indicații. Soarta acestei biserici a fost asemănătoare precedentei, căci în anul 1865, datorită tot ploilor torențiale și staraturelor subterane argiloase, tot locul ce a servit ca vatra satului, s’a năruiț împreună cu biserica.

Enoriașii rămânând fără biserică, au depus toată stăruința și în 1868 au construit o biserică nouă, existentă și astăzi.

Biserica nouă, zidită în anul 1868 e cu hram „Sf. Arhanghel Mihail” din lemn – bârnă, în exterior păreții sunt îmbrăcați cu scânduri. Acoperișul e din tablă de fier, deasupra căruia se înalță pe naos o turlă circulară oarbă, ce nu străbate acoperișul. Planul bisericii e cruce obișnuită, având părți laterale foarte puțin ieșite în exterior. Alcătuirea bisericii este cea obișnuită: narthex, naos și altar. Narthexul e închis și se comunică printr’o ușă cu naosul. Acesta e mic și întunecos, având numai două ferestre în pereții laterali. Plafonul naosului pe jumătate e drept, altă jumătate boltit „an berceau”. Altarul se desparte de naos prin doi semipilaștrii acolanți. La est se termină cu absida semicirculară. Nișe pentru diaconicum și proteze lipsesc. Catapeteazma bisericii formată din trei registre de icoane posedă o pictură veche, precum și toată pictura din biserică, fără inscripții sau date.

Îndată lângă biserica nouă, în jurul ei se întinde cimitirul parohial, însă monumente funerare lipsesc.

Cărți vechi românești de slujbă bisericească

Biserica din această parohie e înzestrată cu un număr bogat de cărți în limba moldovenească pentru serviciul divin. Însă multe sunt rupte. Cităm din cele ce sunt intacte:

1. Apostol tipărit în tip. Sf. Mitropolii București în 1743⁴⁵
2. Antologhion, Iași, 1755
3. Evanghelie, 1762⁴⁶
4. Triod, tipărit în tip. Sf. Episcopii Râmnic în 1777
5. Penticostar, Mitrop. Buucurești, 1782

⁴⁵ În această carte, jos, pe filele 4-19 există următoarea inscripție marginală: „Această sfântă carte ce se numește Apostolul este cumpărată de mine Sandu Timuș și dăruită la această biserică cu hr. Mai – Marilor Voevozi, și cine a lua-o sau a fura-o, să fie blestemat de Sf. Apostoli, cei 318 părinți din Niceea și de toți sfinții. Amin” (n.a.).

⁴⁶ Și această carte poartă o asemănătoare inscripție dedicație, iscălită de Nicolae dascălul și poartă data 1762, această inscripție ne dă dovada că aici a existat biserica încă dela data aceasta, adică din 1762 (n.a.).

6. Ceaslov, Tip. Eparhială Chișinău, 1819
7. Tipicon, 1857
8. Octoih, 1862

Arhiva

Arhiva bisericeii compusă din toate registrele necesare se păstrează din 1822, însă cu mari lipsuri, așa: a) Registre mitricale din 1822, b) Registre de înscriere a celor ce s'au mărturisit și s'au împărtășit din 1824; c) Formularele și Buletinele bisericeii și aclelului din 1824; d) Registre de venituri și cheltueli din 1843; e) registre pentru înscrierea cununiilor din 1830, precum și câteva dosare cu ordine și cirulări trimise de Consiliul Eparhial din Chișinău și dela Hotin.

Șirul preoților

Parohia în decursul secolului trecut a fost declarată în mai multe rânduri închisă⁴⁷, totuși, mai mult timp a existat ca independentă cu clerul ei următor:

1. Primul preot despre care se știe că a fost, însă de data numirii lui n'avem informațiuni e preotul Andrei Grecu care păstorește până la 1812⁴⁸.
2. Gavriil Harea, 1812 – 1831
3. Grigorie Căldarea, 1835 – 1839 (purtător de grijă, fiind paroh la Unteni)
4. Nicolae Grigore, 1839 – 1854
5. Evfimie V. Baidan, 1854 – 1857
6. Gheorghe Petrovici, 1857-1865 (purtător de grijă, fiind paroh la Unteni)
7. Gheorghe Harea, 1865 – 1899
8. Nicolae Naghița, 1902 – 1903
9. Vasilie Gobjila, 1903 – 1918
10. Feodor Sârbu, 1918-1920
11. Codrat Rață, 1920 – până în prezent.

Sectantismul

Enoriașii acestei parohii sunt toți de credință ortodoxă, cu toate încercările făcute de propagandiștii ai diferitelor secte, ei au rămas în sânul Bisericeii ortodoxe. Sectanți nu sunt.

⁴⁷ Parohia a fost alipită în două rânduri: a) 1857-1865, fiind alipită la parohia Unteni /Buletin. Biser. Pe anul 1865; b) altă dată a fost în anii 1899-1902, fiind alipită la parohia Valea Rusului /Buletin. Biser. din parohia Valea Rusului pe anul 1902 (n.a.).

⁴⁸ Păstoria acestui preot în parohia Mirceni se vede din următorul fapt: În buletinele bisericeii din 1813, în rubrica despre văduve, se pomenește de văduva preotului decedat – Andrei Grecu, care a păstorit până la pr. Gavriil Harea (n.a.).

CONSIDERAȚII PRIVIND POLITICA MARII BRITANII ÎN PREAJMA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Ciprian GRIGORAȘ

Tema acestui articol gravitează în jurul politicii Marii Britanii din cea de-a doua jumătate a anilor 1930 și până la declanșarea celui de-al doilea război mondial. Este acordată o atenție specială consecințelor pe care garanția anglo-franceză din 1939 le-a generat și a întrebării *de ce* Marea Britanie nu a procedat similar și în cazul Cehoslovaciei și totodată de ce nu s-a ajuns la un „Munchen” în cazul Poloniei ? Sunt făcute comparații relevante între cazul ceh și cel polonez, în funcție de situația în cauză.

*

Victoria coaliției Națiunilor Unite rămâne consemnată în istorie ca o victorie a libertății împotriva tiraniei.

Se pune în mod firesc întrebarea dacă a fost într-adevăr o victorie și apoi în ce a constat ea.

Aliații occidentali, puterile democratice cu alte cuvinte, au început războiul nehotărâți și circumspecți și l-au terminat și mai nehotărâți. Dintre toți cei care au luptat împotriva lui Hitler, Marea Britanie a fost singurul stat care a fost angajat în conflict

La 31 martie 1939 agențiile de presă internaționale transmiteau știrea potrivit căreia Marea Britanie va apăra suveranitatea Poloniei împotriva oricărui agresor. Cu toate acestea, la 1 septembrie același an, Germania invadea Polonia, iar la 3 septembrie Marea Britanie și Franța declarau război Germaniei.

Când Marea Britanie a acordat o garanție privind frontierele Poloniei, a săvârșit o posibilă eroare politică ce a antrenat repercusiuni inimaginabile. Pentru prima dată în istoria ei, Anglia s-a legat „de mâini” în politica externă. Pentru a înțelege politica britanică, este necesar să fie făcută o scurtă comparație între momentul de debut al celui de-al doilea război mondial cu începutul primului război mondial. Atunci, la data de 3 august 1914, Germania a invadat Luxemburgul și a declarat război Franței. În acel moment, Anglia își anunța aliatul de pe continent, că dacă un singur soldat francez ar fi încălcat frontiera Belgiei, Franța va fi privată de ajutorul englez. De asemenea, Statul Major Britanic a refuzat să elaboreze înainte de război împreună cu francezii un plan concret de luptă. Cercurile politice britanice considerau că trebuie trimiși cât mai puțini soldați britanici pe continent. Anglia înțelegea să-și protejeze cu maximum de atenție interesele și să se menajeze militar. La 31 martie 1939 însă, Marea Britanie a luat cu o ușurință uimitoare decizia de a acorda sprijin necondiționat unui stat-Polonia- amenințat de un alt vecin continental, stat a cărui independență nu afecta securitatea Marii Britanii (așa cum era Belgia de pildă), și cu care nu avea chiar cele mai bune relații de prietenie. Totuși, guvernul Neville Chamberlain părea a fi hotărât să intre în război în mod direct de partea Poloniei. De ce?

Atitudinea Marii Britanii este în directă legătură cu criza cehoslovacă. La München, la 30 septembrie 1938, guvernele britanic și francez și-au revizuit opera politică de la Versailles oferind satisfacție lui Adolf Hitler și principiilor revizioniste, prin retrasarea graniței Cehoslovaciei. Criza cehoslovacă însă nu și-a găsit rezolvarea la München. După ce Germania a intrat în posesia regiunii sudete, alte state vecine au formulat pretenții teritoriale, cel mai virulent dintre acestea fiind Ungaria. De asemenea, încurajată de Germania, Slovacia și-a proclamat autonomia și apoi independența (12 martie 1939). Dorind să salveze liniștea Europei, München-ul a generat o reacție negativă în lanț. La 15 martie 1939 trupele Germaniei intrau în Praga, iar statul ceh a fost lichidat. Două săptămâni mai târziu, guvernul N. Chamberlain acorda o garanție privind independența Poloniei, următorul stat ce părea vizat de Germania. Garanția nu reprezenta un angajament definitiv. Marea Britanie garanta independența Poloniei, nu integritatea ei teritorială. La 13 aprilie, Marea Britanie și Franța au dat noi garanții Greciei și României. În mai puțin de două săptămâni, cele două puteri occidentale și-au asumat obligații care acopereau întreg spațiul cuprins între Marea Baltică și Marea Mediterană.

Se impune întrebarea de ce nu procedase astfel Anglia și în cazul Cehoslovaciei în toamna anului precedent? Chamberlain declarase în repetate rânduri că Tratatul de la Versailles nu a reprezentat o soluție ideală pentru Europa, că prevederile sale erau perimate, că germanii au dreptate să se considere nedreptățiți. Mesajul părea unul clar: Anglia nu se mai consideră apărătoarea aceluiași tratat ce a stat la baza Europei interbelice. Despre Cehoslovacia, unii diplomați britanici, printre care și Chamberlain considerau că este o creație „în mare parte artificială”. Winston Churchill spusese în 1919 că apariția Cehoslovaciei a fost „o sfidare la adresa ideii de autodeterminare”¹. S-a mai considerat de către britanici că în nici un caz războiul nu poate fi riscat pentru un stat îndepărtat de pe continent. Soluția aleasă pentru salvagardarea ordinii europene a fost politica conciliatorismului, ce consta în împăcarea părților aflate în conflict prin cedări și compromisuri de partea părților angajate în rezolvarea diferendelor. Cum Hitler nu era omul compromisului, nici politica oglindită de conciliatorism nu s-a dovedit a fi cea potrivită. Rezultatul a fost acela că Cehoslovacia a fost desființată. Hitler nu ar fi făcut aceasta dacă nu ar fi găsit aprobare la München față de pretențiile sale. El a interpretat politica de conciliere ca un semn de slăbiciune din partea puterilor occidentale. Cât despre Franța, ea nu a mișcat un deget pentru a-și salva aliatul, așa cum presupunea acordul de asistență mutuală încheiat în 1935. Mai mult, Franța chiar a încurajat în mod indirect revizionismul german în momentul anunțării introducerii serviciului militar obligatoriu în Germania (1935) și cu ocazia remilitarizării zonei renane, la 7 martie 1936.

Politica aceasta de conciliere a fost puternic contestată și chiar înfierată ulterior. Aceasta însă după ce evenimentele se consumaseră. E ușor despre ceva să se spună că nu a mers după ce eșecul a devenit evident. Însă, în acei ani când conciliatorismul era aplicat, puțini îl contestau. Nu trebuie uitat cum au fost primiți premierii Chamberlain și Daladier după întoarcerea de la München. Însuși

¹ Alan Farmer, *Marea Britanie : politica externă și colonială, 1919-1939*, p.106

președintele Roosevelt l-a felicitat printr-o telegramă pe Chamberlain pentru fina abilitate diplomatică dovedită. Ulterior, Roosevelt nu a mai pomenit nimic despre aceasta. Personal consider că premierul și cabinetul Chamberlain nu ar trebui blamați. Făcuseră tot ceea ce momentul reclama a fi întreprins. Conciliatorismul a fost politica tradițională, promovată de secole de Marea Britanie, ce avea în vedere evitarea stării de tensiune și a conflictelor, deci linia constantă de manifestare pe plan extern, iar primul ministru britanic nu a făcut altceva decât să urmeze această politică ce nu inducea riscuri Marii Britanii. De altfel, poziția insulară și maritimă a Marii Britanii indica linia conciliatoristă în politica externă.

Ce nu a fost tipic britanic a fost garanția acordată Poloniei la 31 martie 1939. Se pune întrebarea: ce motive speciale avea Marea Britanie să o facă? Pentru a opri un război? Hitler a procedat tot prin amenințări la adresa Cehoslovaciei și s-a ajuns la un München considerat a fi ulterior neonorabil pentru Marea Britanie.

În legătură cu Cehoslovacia, Chamberlain spusese în Camera Comunelor că interesele vitale ale Marii Britanii nu implică în nici un fel Cehoslovacia. Marea Britanie nu era obligată prin nici un tratat să apere statul cehoslovac și nici nu era oricum în măsură să îi ofere un serios sprijin militar. Același Chamberlain scria la sfârșitul lui martie 1938: „Nu trebuie decât să priviți harta și veți înțelege că nici noi, nici Franța n-am putea face nimic pentru a-i împiedica pe nemți să intre în Cehoslovacia dacă vor să facă acest lucru... Am renunțat de aceea la ideea de a da garanții Cehoslovaciei sau Franței în legătură cu obligațiile pe care le are ea față de această țară”².

Se pune problema dacă interesele vitale ale Marii Britanii implicau Polonia. Nu era oare Polonia un stat european și mai îndepărtat față de Anglia ca Cehoslovacia? S-a gândit cumva Chamberlain la München să câștige timp, așa cum a fost sugerat de către unii istorici, în vederea evitării unui război cu Germania? Dacă este așa, înseamnă că peste câteva luni Marea Britanie avea posibilitatea să ducă un război cu Hitler indiferent când s-ar fi produs. Însă, în primăvara lui 1939, programul de înarmare a țării era cu puțin mai bun ca în toamna anului precedent, nefiind nicidecum accelerat. Singura strategie luată în calcul de britanici în cazul unui război, era instaurarea blocadei navale asupra Germaniei, ca în timpul primului război mondial. Trebuia luată însă în considerare ideea că Hitler se va gândi și el ce metodă va adopta, dacă nu pentru a înlătura blocada (Marea Britanie deținea o flotă incomparabil mai numeroasă și mai puternică), măcar de a o diminua și el va găsi soluția parțial, prin semnarea pactului cu Stalin. În plus, Marea Britanie ducea lipsă de bombardiere și avioane de vânătoare necesare pentru a lovi Germania, iar sistemul radar nu acoperea în întregime coasta de vest a țării. Dacă în 1938 guvernul britanic a sacrificat Cehoslovacia pentru că nu era pregătit de război și în consecință nu se putea implica într-unul, peste șase luni situația era asemănătoare. Rezulta logic faptul că nici în 1939 Anglia nu era suficient de bine pregătită pentru a risca un război cu sorți de izbândă asupra lui Hitler (dacă unii oameni politici competenți din Anglia, inclusiv primul ministru, considerau că rezultatul e incert prefigurat, sau că victoria nu poate fi obținută decât într-un interval lung de timp,

² *Ibidem*, p. 106-107.

atunci la ce bun să se mai declare război Germaniei?). Cu toate acestea, Anglia avea să declare în 1939 război Germaniei.

A dat cumva Anglia acea garanție Poloniei poate din prietenie și simpatie pentru Polonia? Referitor la această chestiune trebuie spus că în politică nu există simpatii, ci primează interesele. Față de Belgia, Polonia nu a fost un stat pentru care Anglia să manifeste interese speciale. Statul polonez a reapărut după primul război mondial, reunind teritorii ce până atunci aparținuseră a trei imperii :Imperiul Rus, Austro-Ungar și cel German (Al Doilea Reich).Cum liderii de la Varșovia considerau că Polonia are aspirații îndreptățite la o parte din Ucraina și Lituania, au rezultat o serie de crize europene de mai mică amploare la începutul anilor `20 (conflictul cu Lituania și războiul ruso-polonez dintre 1920-1921). Statul ce a susținut Polonia în perioada interbelică a fost Franța și mai puțin Anglia, ca să se poată deduce de aici o apropiere istorică. Cu toate acestea, există informații care arată că diplomația britanică era activă la Varșovia după momentul München, în ideea de a face imposibilă o înțelegere germano-sovietică asupra coridorului Danzig.

De asemenea, Polonia nu era nici pe departe un model de democrație, așa cum era considerată Cehoslovacia de către unii oameni politici britanici. În 1939 Polonia era condusă de mai mulți ani de un regim autoritar instaurat ca urmare a loviturii de stat dată de mareșalul Joseph Pilsudski (1867-1935). În perioada interbelică, Polonia a fost o sursă de presiune la adresa țărilor baltice, în special a Lituaniei, pe care le dorea în sfera sa de interese. Polonia se distanțase de Liga Națiunilor și formulase la rândul ei cereri teritoriale în privința Cehoslovaciei, ocupând în 1938 un teritoriu ce se afla disputat de cele două țări: Těsin (Teschen). Pe de altă parte, oamenii politici polonezi au fost descriși de unii istorici ca „obtuzi și aroganți”. Beck, ministrul de externe polonez, „era socotit total nedemn de încredere”³.El a afirmat că se hotărâse să accepte oferta britanică între „două scuturări de scrum” din țigara pe care o fuma. Militarii polonezi aveau o părere disproporționat de bună despre forțele lor demodate, vorbind cu lăudăroșenie despre „o incursiune a cavaleriei la Berlin”⁴.Aceasta era responsabilitatea guvernului polonez, a oamenilor politici precum și a militarilor din Polonia.

Fără să fie legată de Polonia printr-un tratat de alianță, fără să se fi aflat cu Polonia în relații mai mult decât amicale, fără să admire Polonia, Marea Britanie anunța lumii că va interveni dacă vreun stat agresează frontierele Poloniei. Marea Britanie nu avea obligații morale și nici interese speciale pentru a se implica într-un război alături de Polonia. Aliându-se cu Polonia, Marea Britanie a încălcat unul dintre principiile de bază ale politicii sale externe: fără obligații față de estul Europei.Comandanții armatei britanice nu au fost consultați în legătură cu oportunitatea garantării securității Poloniei, Greciei și României și nici după aceea nu s-a discutat cu ei acest lucru. Acordând garanții Poloniei, guvernul britanic a fost obligat să facă ceea ce Chamberlain refuzase categoric în cazul Cehoslovaciei, adică să lase soarta păcii și a războiului exclusiv în seama lui Hitler⁵. Termenii categorici

³ *Ibidem*, p.128.

⁴ Liddell Hart, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, vol. 1, p. 20.

⁵ Alan Farmer, *op.cit.*, p.157.

ai promisiunii făcute au transferat destinul Angliei în mâinile conducătorilor Poloniei, persoane cu un raționament foarte îndoielnic și instabil ⁶.

Explicația pentru luarea de poziție atât de tranșantă a guvernului Chamberlain, atipică pentru britanici este în legătură cu ocuparea Cehoslovaciei. Nu dispariția acestui stat îi preocupa pe englezi, căci își dăduseră acordul pentru dezmembrarea lui, ci faptul că nu au fost consultați. Hitler a mutat pe tabla de joc a diplomației fără acord sau negocieri cu Marea Britanie, iar englezii au fost deranjați astfel de faptul că nu au mai fost luați în considerare. Ofensa aceasta a fost tradusă prin garanția acordată Poloniei. Comentând decizia lui Chamberlain, Liddell Hart spune: „Este imposibil de estimat ce influență a prevalat asupra impulsului său-presiunea opiniei publice sau propria sa indignare, furia de a se fi lasat prostit de Hitler, sau umilirea sa în ochii poporului.”⁷. Garanția a fost acordată într-o măsură importantă ca urmare a frustrării survenite printre membrii Cabinetului britanic. Ea este expresia nemulțumirii britanicilor, în special al lui Chamberlain. Atunci când Hitler a ocupat Cehoslovacia, el nu s-a mai consultat cu premierul britanic așa cum presupunea Acordul semnat la München. În acel moment Hitler nu a mai tratat Marea Britanie cu respectul convenit unui mare imperiu. Garanția reprezenta un avertizment la adresa lui Hitler: dacă el continuă să susțină expansiunea Germaniei fără negocieri, riscă să se confrunte cu o opoziție ce ar putea implica un război. Garanția era menită să îl descurajeze pe Hitler să mai recurgă la alte agresiuni. Nu cerințele Fuhrer-ului îi deranjau pe britanici, ci metodele sale. Marea Britanie era poate mai puțin interesată de Polonia, cât mai ales de imaginea sa. Halifax îi scria ambasadorului britanic în Franța, la 1 noiembrie 1938: „Una este să se permită expansiunea germană în Europa centrală, ceea ce, în opinia mea, este un lucru normal și natural, însă trebuie să fim capabili să rezistăm expansiunii germane în vestul Europei, sau în altă parte unde întreaga noastră poziție este subminată [...] Probabil că Polonia va cădea din ce în ce mai mult în orbita Germaniei.”⁸.

Un alt motiv demn de luat în considerare pentru a explica atitudinea guvernului Chamberlain este legat de o vădită îngrijorare asupra intențiilor lui Adolf Hitler. În momentul intrării în Praga, Hitler nu mai putea argumenta că are în vedere apărarea intereselor etnicilor germani. El ocupase un teritoriu (Cehia) a cărui populație nu era majoritar germană. Se punea pentru diplomația britanică întrebarea: ce urmărește Hitler de fapt, care sunt obiectivele sale în privința Europei? La 17 martie 1939 Chamberlain declara: „Nu se poate pune nici o bază pe nici una din asigurările date de liderii nașiști”. Britanicii erau îngrijorați în privința viitoarei posibile ținte a cancelarului german, iar una dintre acestea putea fi Polonia. Încă din luna octombrie 1938 germanii începuseră să tatoneze partea poloneză în chestiunea orașului liber Danzig. Discuțiile dintre Hitler și Beck din luna ianuarie 1939 nu au avut nici un rezultat; Hitler ceruse ca pe lângă cedarea Danzig-ului, Polonia să accepte și dreptul Germaniei de a putea controla un drum sau o cale ferată de-a lungul coridorului polonez între Prusia de Est și restul Germaniei. Toate

⁶ Liddell Hart, *op.cit.*, p.19-20.

⁷ *Ibidem*, p.19.

⁸ A.J.P.Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, p.155-156.

aceste pretenții au fost respinse de polonezi. La sfârșitul lunii martie exista zvonul că atacul Germaniei împotriva Poloniei a devenit iminent⁹.

Aceasta schimbare radicală de atitudine în politica externă britanică ar putea fi într-o anumită măsură legată și de așa-numitul *incident Tilea*. La 14 martie 1939, ministrul plenipotențiar român la Londra, Virgil Viorel Tilea s-a prezentat la Foreign Office pentru a-și exprima ca „particular” după cum a zis, îngrijorarea cu privire la evoluția situației din Cehoslovacia. În opinia sa, România spera că Marea Britanie nu va accepta tacit o acțiune germană încununată de succes și că se va hotărâ să acționeze. La 16 martie, Tilea s-a prezentat din nou la Foreign Office, declarându-i subsecretarului de stat sir Orme Sargent că, pe baza unor informații secrete, guvernul român are motive să presupună că Germania va desființa în următoarele luni România în aceeași manieră în care a dezintegrat Cehoslovacia. Guvernul român ar dori să afle în ce măsură ar putea conta România pe un ajutor britanic în cazul unei amenințări germane. În după-amiaza zilei următoare, Tilea s-a adresat direct ministrului de externe britanic, lordul Halifax, spunând că în cursul negocierilor economice româno-germane, Reich-ul prezentase „ceva asemănător unui ultimatum”, cerând monopolul asupra exporturilor românești și subordonarea producției industriale intereselor germane. În fața unei asemenea situații, în opinia sa era imperios necesar ca guvernul britanic să-și precizeze poziția față de o eventuală agresiune germană împotriva României. Deși guvernul român și mai apoi regele Carol au dezmințit ferm aceste declarații, ele au alarmat cercurile guvernamentale britanice, contribuind la abandonarea conciliatorismului și adoptarea unei atitudini ferme față de Germania. Este semnificativ că Tilea a întreprins primul său demers înainte de intrarea trupelor germane în Praga, când în nici un caz nu putea fi vorba de o amenințare germană la adresa României¹⁰.

Faptul că guvernul britanic, fără a se informa la București și fără a examina mai îndeaproape lucrurile, a contactat imediat Polonia, Franța și Uniunea Sovietică, asemenea unei chestiuni de risc maxim, dovedește confuzia provocată de acțiunea germană în Cehoslovacia. La 18 martie, când ministrul plenipotențiar britanic la București, sir Reginald Hoare cerea revocarea telegramelor expediate cu o zi mai înainte în respectivele capitale europene, era prea târziu pentru a mai putea opri mersul evenimentelor.

La 21 martie guvernul britanic a propus semnarea unei declarații de către guvernele Marii Britanii, Franței, Uniunii Sovietice și Poloniei, prin care cele patru puteri se angajau să opună rezistență în cazul în care independența politică a unui stat european s-ar găsi în situația de a fi amenințată. Această propunere a fost imediat acceptată de Franța, Uniunea Sovietică a declarat că acceptă, cu condiția ca Polonia să fie de acord, însă la 23 martie, Jozef Beck, ministrul de externe a Poloniei a respins-o. În locul acestui „procedeu complicat” după cum s-a exprimat, el a propus încheierea imediată a unui acord bilateral anglo-polon. Într-o notă din aceeași zi, guvernul român propunea puterilor occidentale să declare că nu vor mai

⁹ Alan Farmer, *op cit.*, p.126-128.

¹⁰ Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și mareșalul Antonescu*, p.68-70.

tolera alte modificări de frontieră și că vor sprijini, cu toate mijloacele de care dispun, orice stat care-și apără independența¹¹.

Astfel, în eforturile sale de a menține pacea în Europa printr-un sistem de securitate colectivă, guvernul britanic era împins de guvernele polon și român să ia decizii care serveau, ce-i drept intereselor celor două țări, dar era problematic dacă ele corespundeau și obiectivelor guvernului britanic. Cum proiectele unui pact general au eșuat, guvernului britanic nu i-a mai rămas decât o soluție parțială, sub forma unor convenții directe cu Polonia și România. Suspiciunea și aversiunea primului ministru Chamberlain față de Uniunea Sovietică au determinat în mare măsură sprijinirea tendințelor politicii României și Poloniei. După respingerea de către polonezi a propunerilor germane din 21 martie privitor la coridorul Danzig, centrul de greutate al eforturilor britanice s-a deplasat spre Polonia, România trecând astfel pe planul al doilea¹². Este posibil ca la aceasta să fi contribuit și percepția de către britanici că cele spuse de Tilea să nu fi fost de fapt reale.

La 27 martie, guvernul britanic a hotărât să ducă tratative directe cu Polonia și România. Partea română și-a manifestat rezerva vizavi de o colaborare cu Polonia în cazul unui atac german, nedorind să lărgescă pactul de asistență cu această țară, ce era îndreptat de fapt numai împotriva Uniunii Sovietice până la o alianță împotriva oricărui atac. În acea fază a tratativelor era evidentă dorința României de a rămâne neutră în cazul unui conflict germano-polon. De altfel, în urma manifestărilor de prietenie polono-ungare cu prilejul ocupării Ucrainei subcarpatice de către Ungaria, relațiile polono-române erau la o cotă scăzută. În timp ce discuțiile dintre guvernul român și cel britanic erau în desfășurare, Chamberlain, pe baza unor informații care vorbeau despre un pericol iminent pentru Polonia, a anunțat în Camera Comunelor, la 31 martie, garanțiile date de Marea Britanie Poloniei¹³. Pentru România, garanția britanică a venit două săptămâni mai târziu, în contextul creat de ocuparea Albaniei de către Italia (7 aprilie 1939) și a cerințelor insistente sosite din partea Franței (englezii doriseră inițial să garanteze doar Grecia). Termenii ei erau însă vagi față de cei precizați în garanția dată Poloniei.

Garanția acordată Poloniei a complicat în mod deosebit situația în politica europeană, având următoarele consecințe :

- a) pentru prima dată în istoria modernă a Marii Britanii, țara nu mai decidea după bunul plac de situația în care se va afla, ci în funcție de rezultatul tratativelor dintre Hitler și liderii de la Varșovia ;
- b) tratativele germano-poloneze nu puteau ajunge la o înțelegere, întrucât garanția a avut darul de a-i îndârji pe polonezi și de a le ridica nivelul de aroganță, eliminând orice compromis la care se putea ajunge ;
- c) departe de a-l intimida sau liniști pe Hitler, garanția nu a făcut altceva decât de a-l înfuria și provoca ; în caz de ataca Polonia, Hitler putea demonstra incompetența britanicilor, căci știa că Anglia nu poate interveni în favoarea Poloniei. Pe de altă parte, garanția l-a împins pe Hitler în tratative cu sovieticii ;

¹¹ *Ibidem*, p.70-71.

¹² *Ibidem*, p.71-72.

¹³ *Ibidem*, p. 72-73.

d) pentru Marea Britanie, apăreau încă de la început doar două posibilități, lipsite de acel echilibru în care s-a pendulat politica engleză de-a lungul timpului : în caz că se ajungea la război între Germania și Polonia, Marea Britanie nu declara război Germaniei, caz în care diplomația britanică se compromitea prin lipsă de credibilitate, sau, Marea Britanie declara război Germaniei și găsea o soluție pentru a ajuta Polonia. Așa cum au dovedit evenimentele, britanicii și-au respectat promisiunea și au declarat război Germaniei, declarație lipsită de urmări militare : Polonia a fost îngenunchiată, iar Anglia doar a observat evenimentul.

e) U.R.S.S. devenea arbitrul Europei. Pentru rezolvarea problemei ridicate de acea garanție, atât Anglia cât și Germania trebuiau să caute sprijinul sovietic.

Orice altceva putea face Marea Britanie în 1939, doar să nu se lege de interesele Poloniei și să acorde acea garanție extrem de pripit oferită. Prin aceasta, tensiunea din scena politică europeană s-a inflamat, iar Moscova a apărut la masa negocierilor. Stalin era convins că Hitler va face un gest ce va provoca Marea Britanie, concilierea fiind imposibilă. Iar dacă Hitler nu era suficient de hotărât, atunci Stalin avea să-l ajute să provoace acele acțiuni de pe urma cărora el avea să obțină război din partea Marii Britanii.

Dovada că Marea Britanie nu avea intenția în mod serios să se afle în stare de război cu Hitler, garanția fiind doar un mijloc de presiune politică asupra acestuia, e dată de două evenimente :

1. Negocierile anglo- franco- sovietice

Englezii, odată ce au acordat garanția, trebuiau să răspundă la întrebarea: „Cum poate fi ajutată Polonia dacă Hitler o atacă?”. Franța avea doar o viziune defensivă, planurile ei vizând mobilizarea forțelor de apărare pe linia Maginot. Marea Britanie ar fi avut nevoie de câteva luni pentru a-și mobiliza forțele, și așa puține ca forțe militare terestre. Numai U.R.S.S. ar fi putut oferi ajutor militar imediat. Cei mai mulți politicieni britanici și francezi, mai ales cei de stânga, considerau drept unică soluție plauzibilă o alianță cu U.R.S.S. Complicația pentru Marea Britanie rezultată din acordarea garanției către Polonia apare limpede în declarația lui Lloyd George, rostită în mai 1939 în Camera Comunelor : „Armata poloneză este o armată curajoasă, dar nu se poate compara cu cea a Germaniei. Dacă intrăm în acest război fără ajutorul Rusiei, vom fi prinși în cursă. Armata sovietică este singura care poate face față unui astfel de conflict. Dacă Rusia nu va fi implicată în război, doar pentru că polonezii nu doresc aceasta, este de datoria noastră să le impunem acest lucru, iar dacă ei nu sunt dispuși să accepte singurele condiții prin care le-am putea veni în ajutor, răspunderea este a lor...Fără ajutorul Rusiei, garanțiile pe care le-am dat Poloniei, României și Greciei, sunt cele mai nechibzuite angajamente pe care vreo țară și le-ar fi putut permite. Este curată nebunie...Oare Marele Stat Major a asigurat guvernul înainte de a-și lua aceste angajamente că există șanse de victorie ? Dacă lucrurile stau așa, atunci acești domni trebuie dați afară din Ministerul de Război și închiși într-un azil de nebuni. Această victorie nu e posibilă fără ajutorul Rusiei. Nu văd nici o dovadă a faptului

că guvernul a rezolvat această problemă. Ce forțe are de gând să arunce guvernul în luptă ? Cum vor ajunge aceste forțe în Polonia? ”¹⁴

Negocierile dintre Uniunea Sovietică și puterile occidentale au debutat la mijlocul lui aprilie 1939 și s-au caracterizat până la finalul lor prin suspiciune și reticență. Ele nu au avut nici o finalitate. Au fost total ineficiente și inutile.

La 15 aprilie 1939, guvernul britanic a solicitat guvernului sovietic să declare public că în caz de agresiune contra unui vecin al Uniunii Sovietice, se putea conta pe guvernul sovietic în rezistența contra agresiunii. Două zile mai târziu, Moscova propune anglo-francezilor semnarea unui acord mutual pe o durată de 5 sau 10 ani și în care să se consemneze acordarea de ajutor țărilor Europei de Est, țări situate în spațiul geografic dintre Marea Baltică și Marea Neagră, limitrofe U.R.S.S. Aceste propuneri, nici cea britanică, nici cea a sovieticilor nu au avut adeziunea celor cărora le-au fost adresate¹⁵.

Au mai existat propuneri ale părții sovietice, una dintre acestea specificând începerea războiului împotriva unui posibil agresor, nu numai în cazul agresiunii directe, dar și în cazul unei „agresiuni indirecte”. Formulare foarte ambiguă, pentru că se poate denumi orice se dorește prin „agresiune indirectă”. Dacă propunerile delegației sovietice ar fi fost acceptate, Stalin, în mod îndreptățit, ar fi putut cere de la Marea Britanie și de la Franța declanșarea războiului împotriva Germaniei ca răspuns la orice act de politică externă a Germaniei¹⁶. Această propunere nu a fost acceptată nici de britanici, nici de francezi și s-a ajuns într-un impas diplomatic.

O misiune militară anglo-franceză a ajuns la Moscova la începutul lunii august. Existau recomandări opuse pentru membrii acestei misiuni din partea guvernelor lor. Astfel, dacă francezii trebuiau să determine semnarea unei convenții miliare în cel mai scurt timp, reprezentanții militari britanici fuseseră sfătuiți ca mersul tratatelor să se desfășoare cât mai lent. Puterile occidentale au încercat să mențină nivelul discuțiilor la un stadiu mai degrabă teoretic decât practic. În final, discuțiile au ajuns într-un blocaj insurmontabil în momentul în care rușii au întrebare dacă Polonia va accepta prezența trupelor sovietice pe teritoriul ei înainte de momentul atacului german. Beck a răspuns că „Nu avem un acord militar cu Rusia, dar nici nu dorim să îl avem”¹⁷.

Este foarte greu de spus dacă s-ar fi putut ajunge la un acord. Ambele părți, și occidentalii și sovieticii, nu doreau în mod sincer să ajungă la o înțelegere. În chip firesc, se pune întrebarea : puteau Marea Britanie și Franța să-și dorească să încheie un pact sau un tratat cu U.R.S.S., acceptându-se pretențiile și condițiile sovietice, din moment ce U.R.S.S. era un stat ce-și propusese și declarase răspicat, de nenumărate ori intenția de a răsturna democrațiile oriunde în lume, deci și în Franța și Marea Britanie ? Iată ce opinie avea N.Chamberlain despre U.R.S.S. : „Trebuie să marturisesc că nu am absolut deloc încredere în Rusia. Nu cred în capacitatea ei de a menține o adevărată ofensivă, chiar dacă ar dori acest lucru. Nu am încredere în motivațiile ei, care mi se par a nu avea nici o legătură cu ideile

¹⁴ Alan Farmer, *op.cit.* p. 136.

¹⁵ Emilian Bold, Ioan Ciupercă, *Europa în derivă*, p. 225.

¹⁶ Victor Suvorov, *Ziua M*, p. 63.

¹⁷ Alan Farmer, *op.cit.*, p. 138.

noastre despre libertate și care nu urmăresc altceva decât să păcălească pe ceilalți”¹⁸. Chamberlain a și admis în particular că nu ar fi deranjat dacă aceste negocieri s-ar solda cu un eșec ; principalul său obiectiv pare să fi fost cel de-al avertiza pe Hitler prin intermediul negocierilor cu U.R.S.S.să renunțe la politica agresivă europeană¹⁹.

Privind lucrurile din partea Uniunii Sovietice, se pune și aici întrebarea firească ce interes ar fi avut Stalin să se angajeze de partea puterilor occidentale în apărarea statelor mici și mijlocii din Europa de Est, state ce formau „cordonul sanitar” al Europei, state pe care Stalin le vroia incluse în orbita Moscovei ?

Angajându-se în negocieri cu Moscova, Marea Britanie și Franța au dovedit o vădită lipsă de realism. Ele au pornit negocierile de pe o poziție politică foarte fragilă, având dezavantajul că încercau să obțină sprijinul sovieticilor după și nu înainte de a oferi garanții Poloniei. Astfel, sovieticii puteau bloca negocierile foarte ușor, emițând o serie de pretenții, pe care știau că occidentalii nu aveau cum să le accepte. Nici Chamberlain, nici Daladier, nu aveau cum să determine statele est-europene să încheie cu Rusia alianțe, în special dacă acestea prevedeau ocuparea teritoriului lor de către trupele sovietice. Exista temerea, foarte justificată, că Armata Roșie, din moment ce va fi cantonată pe teritoriul lor, va fi foarte greu de înlăturat. Acest lucru s-a văzut în scurt timp : țările baltice au acceptat în toamna lui 1939 să se amplaseze garnizoane sovietice și au sfârșit prin a fi înghițite de colosul sovietic, iar temerile părții poloneze au fost confirmate de gropile comune ale ofițerilor polonezi de pe teritoriul sovietic²⁰.

Stalin a permis însă negocierile întrucât avea un plan bine stabilit, iar anglo-francezii jucau un anumit rol. Astfel, Stalin trebuia să forțeze Marea Britanie și Franța să declare război Germaniei, sau să provoace Germania la anumite acțiuni care să oblige Franța și Marea Britanie să-i declare război²¹. De asemenea, negocierile au fost permise atât de mult timp de către sovietici (Stalin nu și-a dorit de la bun început o colaborare cu puterile occidentale) și pentru a i se atrage atenția lui Hitler că puterile democratice încearcă să blocheze Germania printr-o înțelegere cu Uniunea Sovietică și prin aceasta partea germană să fie obligată să ajungă la masa negocierilor.

Marea Britanie și Franța nu au putut oferi în vara lui 1939 soluții concrete în cazul agresiunii Poloniei și nici nu au reușit să se apropie de Uniunea Sovietică. Totuși, în cursul acestor negocieri, delegațiile occidentale au comunicat părții sovietice informații de o extraordinară importanță : dacă Germania atacă Polonia, Marea Britanie și Franța îi vor declara război. Aceasta era informația dorită de Stalin. Față de Hitler, care considera că o eventuală atacare a Poloniei va trece nepedepsită, ca și cotropirea Cehoslovaciei, Stalin știa că Marea Britanie și Franța nu vor mai tolera un asemenea fapt. „Astfel, cheia celui de-al doilea război mondial a ajuns pe masa lui Stalin. Lui Stalin nu-i mai rămânea decât să-i dea undă verde lui Hitler. La 19 august, Stalin l-a informat pe Hitler că în cazul atacării de către

¹⁸ *Ibidem*, p.134.

¹⁹ *Ibidem*, p.137.

²⁰ Victor Suvorov, *op.cit*, p. 64.

²¹ *Ibidem*, p.61.

Germania a Poloniei, Uniunea Sovietică nu numai că va rămâne neutră, dar va și ajuta Germania. Două zile mai târziu la Moscova sosește Ribbentrop și la 23 august semnează pactul cu Molotov privind atacarea Poloniei²².

2. Începutul războiului : 1 septembrie 1939

Încercând să ajute Polonia, prin solicitarea U.R.S.S., și astfel să-l sperie pe Hitler, descurajându-l de a mai ataca, Marea Britanie a obținut efectul invers : Hitler s-a orientat spre Stalin, cu care a fost de acord să împartă Europa de Est în sfere de influență. Garanția acordată de Marea Britanie Poloniei nu a stăvilit prăbușirea Europei de Est, ci a declanșat o mișcare în lanț. Fără acordul cu Stalin, e puțin probabil că Hitler ar fi riscat un război cu Marea Britanie în condițiile în care Marina Regală Britanică putea instaura o blocadă economică Germaniei, întrerupându-i aprovizionarea cu materii prime. Stalin îi oferea lui Hitler tot ceea ce avea nevoie pentru a duce războiul cu adversarii săi: neutralitatea și deci asigurarea „spatelui” (așa de mult a crezut Hitler în neutralitatea lui Stalin încât în vara lui 1940 Germania a lăsat la frontiera estică numai 10 divizii, fără nici un tanc și fără acoperire din partea aviației²³) și o aprovizionare economică necesară. Astfel, Hitler și-a permis războiul.

La 1 septembrie 1939 Germania a atacat Polonia. Conform garanției și acordului militar semnat la 26 august 1939, Marea Britanie trebuia să declare război Germaniei și să ajute Polonia, lucru pe care nu-l agrea premierul Chamberlain. Marea Britanie nu s-a grăbit însă să declare război Germaniei, a încercat să găsească o soluție de compromis. Atitudinea cabinetului Chamberlain este elocventă. Premierul britanic a răspuns invitației lui Mussolini de organizare a unei conferințe după model München (la care aderase și Bonnet, ministrul francez de externe), că pentru organizarea unei astfel de conferințe se impune retragerea trupelor germane din Polonia. De asemenea, Marea Britanie a avertizat Germania că dacă nu va pune capăt ostilităților, atunci Marea Britanie se vede obligată să intre în război de partea Poloniei.

Atitudinea guvernului Marii Britanii rezumată doar la adresarea unor muștrări Germaniei a continuat. La 2 septembrie, Marea Britanie nu declarase încă război și nici nu adresase vreun ultimatum Germaniei. Unii istorici au văzut că motivul acestei amânări ar fi fost dorința lui Chamberlain de a rămâne pe aceeași poziție cu Franța, care urmărea să încheie mobilizarea generală înainte de a declara război. Însă, tot la 2 septembrie, Chamberlain declarase în Camera Comunelor că ar fi dispus să dea uitării cele petrecute dacă Germania va fi de acord să-și retragă trupele din Polonia. Nu a spus nimic despre un posibil ultimatum adresat Germaniei, fapt ce a creat nemulțumire în rândul oponenților primului ministru. Parlamentarii laburiști și conservatori au susținut că războiul trebuie declarat imediat. Confruntat cu o opoziție serioasă chiar și din partea unor membri ai cabinetului, N. Chamberlain și-a schimbat atitudinea. La 3 septembrie 1939, ora 9 dimineața, Marea Britanie a adresat un ultimatum Germaniei pentru încetarea

²² *Ibidem*, p.64.

²³ *Ibidem*, p. 283.

focului. Cum Berlinul nu a răspuns favorabil, în aceeași zi, la ora 11, Marea Britanie și Germania se găseau în stare de război. Franța a urmat modelul britanic, și în după amiaza zilei, la ora 17, a declarat și ea război²⁴.

Astfel începea cel de-al doilea război mondial. Personal, consider că singurul argument plauzibil care să explice atitudinea Marii Britanii din zilele de 1 și 2 septembrie este acela conform căruia, Marea Britanie dorea să mai dea o șansă Germaniei pentru a se ajunge la negocieri și la un eventual compromis.

Marea Britanie a terminat în cele din urmă războiul de partea câștigătorilor. A fost însă cel mult o victorie aparentă. De fapt, numai alianța cu U.R.S.S. și S.U.A. i-a permis să se afle în cel de-al doilea război mondial în tabăra învingătorilor. Concret, Marea Britanie nu a câștigat nimic din participarea ei la război, dar a avut în schimb numai de pierdut.

În septembrie 1939 Marea Britanie a intrat în război pentru independența Poloniei. Ajungând într-o situație dificilă în război, Marea Britanie a renunțat ea însăși la Polonia și la toată Europa de Est și Sud-Est (excepția o făcea Grecia) prin Acordul de procentaj cu Stalin din 9 octombrie 1944. Marea Britanie a luptat pentru niște principii nobile, sau a declarat că luptă (așa cum era specificat în Carta Atlanticului din 14 august 1941) și a sfârșit prin a renunța ea însăși la acestea. Acordurile de la Moscova și Ialta sunt dovezi decisive în acest sens.

Cu acceptul Marii Britanii și S.U.A., în robia lui Stalin nu au fost date doar Polonia și restul Europei de Est, dar și o mare parte din Germania. În aceste condiții, unii occidentali continuă să creadă că ei au fost învingători în cel de-al doilea război mondial²⁵.

Marea Britanie a intrat în război ca mare putere mondială, deținând un impresionant imperiu colonial. Tocmai pentru a-și proteja o arteră vitală a acestui imperiu (Canalul de Suez) a consimțit Churchill la „târgul” cu Stalin din octombrie 1944. Războiul, pe parcursul său, a demonstrat că Marea Britanie nu-și poate apăra eficace acest imperiu. La 7 decembrie 1941, Japonia a atacat S.U.A. și a trecut concomitent și la ocuparea posesiunilor britanice din Asia. Cu mari eforturi, beneficiind de un considerabil efort american, Marea Britanie a reușit în 1944 și 1945 să-și recupereze pozițiile deținute anterior, însă nu pentru mult timp. Populațiile locale nu mai doreau să accepte din nou schimbarea stăpânului. Marele istoric Liddell Hart a rezumat foarte bine această situație: „Ocuparea insulei Singapore, realizată cu ușurință în februarie 1942 spulbera prestigiul britanic în Asia. Omul alb își pierduse ascendentul prin demitizarea forței sale. Înțelegerea acestei vulnerabilități a stimulat și încurajat extinderea revoltei în Asia împotriva dominației europenilor”²⁶.

Mai mult decât inamicii, la căderea statutului de mare putere al Marii Britanii au contribuit aliații acesteia. Semnând Acordul de procentaj cu U.R.S.S., Marea Britanie renunța a se mai ocupa de problemele Europei de Răsărit. Dependenta de S.U.A. imediat după război, determinată de slăbiciunea economică și militară a generat imposibilitatea ca în jurul Marii Britanii să se poată forma un bloc

²⁴ Alan Farmer, *op.cit.*, p.139-141.

²⁵ Victor Suvorov, *Spărgătorul de gheață*, p. 42-43.

²⁶ Liddell Hart, *op.cit.*, vol. 1, p. 308.

al statelor din Europa de Vest. Intrarea în război a Marii Britanii cu Germania, a făcut deci să nu se mai poată vorbi în lumea postbelică de o mare putere europeană.

Semnarea Cartei Atlanticului a fost pe termen lung împotriva intereselor britanice. În art. 3 se specificase că S.U.A și Marea Britanie „respectă dreptul ce are fiecare popor de a-și alege forma de guvernământ sub care vrea să trăiască” și „doresc să fie redată drepturile suverane și liberul exercițiu de guvernare celor ce au fost privați de ele prin forță”²⁷. Tocmai acest articol a fost adoptat de popoarele aflate în Imperiul Britanic în lupta lor anticolonială. Desigur, Imperiul Britanic nu a dispărut în câțiva ani după război, însă odata început, procesul era ireversibil.

Concluzionând, se poate spune că Marea Britanie a intrat în război ca o mare putere și l-a terminat învingătoare, dar ca o forță secundară, aflată în umbra Statelor Unite și a Uniunii Sovietice. Cuvântul Marii Britanii în arena mondială nu mai avea un rol precumpănitor. Marea Britanie a început războiul deținând un mare imperiu colonial și într-o perioadă scurtă de timp de la sfârșitul războiului, ea începe să-l piardă (Indiei i s-a acordat independența în 1947, primul stat ce s-a desprins de imperiul britanic). Simbolic vorbind, Marea Britanie a început războiul în secolul al XIX-lea, (secol al marilor imperii coloniale) și l-a terminat în secolul XX. Poate că unii oameni politici britanici și-au adus aminte atât în momentele tragice ale războiului, cât și, mai ales la sfârșitul său, de cuvintele unui fost prim ministru, Austen Chamberlain: „Niciodată un guvern britanic nu va voi, sau nu va putea risca viața unui soldat britanic... pentru coridorul polonez.”

*

Importanța studierii politicii adoptate de Marea Britanie în privința Europei centrale la sfârșitul anilor '30, politică ce nu a urmat o linie constantă, fiind marcată de ezitări, compromisuri și contradicții în desfășurarea ei și care avea în final să conducă la izbucnirea celui de-al doilea război mondial este una deosebit de necesară acum, la împlinirea a șapte decenii de la desfășurarea celei de-a doua conflagrații mondiale.

Rolul Marii Britanii în declanșarea celui de-al doilea război mondial este unul evident; responsabilitatea Marii Britanii, fie ea și una indirectă se cuvine a fi menționată și cercetată de către istorici. Politica ezitantă și chiar confuză până la un punct a Marii Britanii față de felul abordării problemei reprezentate de Germania lui Hitler, ca și în înțelegerea scopurilor și ambițiilor Fuhrer-ului, a manifestărilor sale în politica externă, au contribuit la escaladarea conflictelor și a stării de tensiune în arena europeană. Iluziile premierului Neville Chamberlain și a unor membri ai cabinetului său în privința mijloacelor menținerii păcii și a ordinii europene stabilite la Versailles, tot mai puternic amenințate de statele revizioniste nu au făcut decât să complice o stare de fapt și așa dificilă. Nu trebuie uitată totuși, primirea făcută la Londra lui Neville Chamberlain după semnarea acordului munchenez; populația britanică părea a fi de acord cu felul în care s-a procedat; pacea părea a fi salvată. Când cabinetul Chamberlain a oferit Poloniei garanția ce avea să complice decisiv

²⁷ Alexandru Vianu, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II, 1939-1945, p. 111.

situația europeană, opinia publică britanică era hotărâtă pentru adoptarea unor mijloace ferme de acțiune față de Hitler. Ideea principală era salvarea păcii și evitarea unui nou război. În spiritul acestei idei au lucrat oamenii politici britanici.

În final, pacea nu a fost salvată. Aceasta este principala acuză ce i se poate aduce premierului britanic, ca și cabinetului său; mai mult, în ultimele luni de pace, efortul ce trebuia depus de diplomații britanici în vederea salvagădării păcii și securității europene nu a fost susținut cu prea mult zel, negocierile de la Moscova stând mărturie în acest sens. La 3 septembrie 1939 Marea Britanie declara război Germaniei, începând astfel al doilea război mondial. Se poate observa prin urmare o vină comună a statelor implicate de la început în conflict, vinovăție ce rezidă atât din partea puterilor totalitare, cât și din partea celor democratice.

Bibliografie

Lucrări generale

Emilian Bold, Ioan Ciupercă, *Europa în derivă: 1918-1940, din Istoria relațiilor internaționale*, Editura Demiurg, Iași, 2001.

Alan Farmer, *Marea Britanie: Politica externă și colonială, 1919-1939*, Editura All, București, 2000.

Liddell Hart, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, Editura Orizonturi, București, 2006.

Andreas Hillgruber, Hitler, *Regele Carol și mareșalul Antonescu*, Editura Humanitas, București 1994 (chestiunea garanțiilor franco-britanice către România, p.68-76).

Victor Suvorov, *Spărgătorul de gheață*, Editura Polirom, Iași, 1995.

Idem, *Ziua M*, Editura Polirom, Iași, 1998.

Idem, *Ultima Republică*, Editura Polirom, Iași, 1997.

A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, Editura Polirom, Iasi, 1999.

Alexandru Vianu, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976.

Reviste de specialitate

Dosarele Istoriei, nr. 9/1999, Editura Evenimentul Românesc.

Idem, nr. 9/2004, Editura PRO HISTORIA.

Idem, nr. 3/2006, Editura PRO HISTORIA.

Magazin Istoric, anul XLIII, serie nouă, nr. 9/2009.

BISERICI ȘI PAROHII ALE MITROPOLIEI BASARABIEI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ. DOCUMENTE INEDITE PRIVIND CONSTRUCȚIA BISERICII CU HRAMUL „SF. ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIL” DIN PAROHIA TEMELEUȚI, JUDEȚUL LĂPUȘNA

Ștefan PLUGARU

Perioada interbelică a României Mari s-a caracterizat printr-o efervescentă deosebită în plan spiritual, în special în Basarabia, unde odată cu ridicarea Arhiepiscopiei Chișinăului la rang de Mitropolie și înființarea Episcopioilor de Hotin (cu reședința la Bălți) și Cetatea Albă – Ismail (cu centrul în ultima localitate menționată), viața religioasă românească a căpătat o nouă amploare, după peste un secol de persecuție și rusificare forțată. Atenția liderilor spirituali din Basarabia interbelică s-a îndreptat, între altele, și către zidirea sau sprijinirea ridicării de lăcașuri religioase în parohiile basarabene, spre a înlocui lăcașurile degradate de trecerea anilor. Documentele care urmează prezintă într-o înlănțuire cronologică eforturile obștii românești din localitatea Temeleuți, comuna Șipoteni, județul Lăpușna (cuprinsă astăzi în raionul Călărași, Republica Moldova), întru ridicarea unui nou lăcaș bisericesc, beneficiind în acest sens, pe lângă colecte adunate din cadrul comunității, de fonduri puse la dispoziție de Arhiepiscopia Chișinăului, sprijin din partea Episcopiei Hotinului dar și a unor instituții culturale și oameni politici cu origini basarabene (ex. Ion Inculeț), care și-au conjugat eforturile spre a întări viața religioasă în spațiul românesc dintre Prut și Nistru. În vremea ocupației bolșevice dintre 1940-1941 cât și după 1944 aceste lăcașuri bisericești ridicate prin trudă și eforturi financiare deosebite au fost închise, prin arestarea și deportarea preoților în Gulagul siberian, sau au fost transformate în depozite, spitale psihiatrice, cămine culturale, dacă nu au fost dărâmate. Cele care au supraviețuit prigoanei ateiste au fost alocate, după dispariția R.S.S. Moldovenești și a Uniunii Sovietice, Mitropoliei Moldovei care refuză să le înapoieze Mitropoliei Basarabiei, beneficiara de drept a acestora, după cum rezultă și din actele prezente.

Creionând în câteva rânduri o schiță istorică a Temeleuților, localitatea este atestată documentar la 6 martie 1443, cu denumirea Vrabia¹. Într-un uric emis la Suceava în 17 august 1483 Ștefan cel Mare confirmă logofătului Tăutul seliștea Leucăuții, la Gotăuți pe Botne, și prisaca numită Vrabia cu poienile ei, cumpărate amândouă cu 80 de zloți tătărești de la Lazor Piscu, fiul Anușei, sora lui Manoil Șerbescul, de la un alt Lazor, fiul Marușcăi, și de la frații lui: Mihul, Mircea, Marco, Cozma Bușteanul cu soția sa Anușca, Albul cu soția sa Neagșa și Gavril Habăș cu soția sa Nastea, și de la Mărina, Șandrea și Vasco, copiii lui Iurie Șerbescul, toți unsprezece nepoți și nepoate bătrânului Mănăilă Șerbescul, vechiul stăpân al acelei

¹ Vladimir Nicu, *Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi*, vol. II, Editura Universitată, Chișinău, 1991, p. 328.

seliști și prisăci². După anul 1812 și anexarea Basarabiei de către Rusia, satul și moșia Timiliuți au fost în proprietatea comisului Alexandru Panainte, român de origine greacă, fiu al paharnicului Iordache și al Mariei, născută Kostaki, ctitorii catedralei vechi din Bălți, târg pe care îl aveau în proprietate din 1766. Tatăl lui Iordache, Panaite, a fost negustor în Iași. Alexandru a devenit supus rus la 1812, participă la adunarea de la 1814, are rang nobiliar și este alegător la 1818. A murit în 1819.

Biserica satului, cu hramul Sf. Arhanghel Mihail, a fost zidită în anul 1827, din lemn, de către proprietarul din aceea vreme, Ioan Barcan. Satul Temeleuți era aflat în 1913 în plasa Novaci, județul Chișinău³, După unirea din 1918, satul este parte din comuna Șipoteni, apoi Vâlcineți, plasa Călărași, județul Lăpușna⁴, aflat la o depărtare de 60 km față de orașul Chișinău, 10 km de Oficiul Pârjoliteni, 19 de gara Călărași și 5 km de parohia cea mai apropiată, Vâlcineți (sau Volcineț, cum mai apare), având 327 gospodari români, local pentru școală bisericească, fără casă pentru cler și pământ arabil. Preot paroh era Nicolae Timuș, născut la 1 august 1882, absolvent al seminarului teologic cu 10 clase, hirotonisit la 1 octombrie 1903 pentru parohia Prepelița, jud. Bălți, slujind în biserica locală de la 1920. Funcția de cântăreț era îndeplinită de Gheorghe Chironet, născut la 1887, cu practică, în serviciu de la 1 iulie 1920, înlocuit după 1930 în funcție de Eugen Bușilă⁵.

Proces – Verbal

Astăzi 15 Februarie 1933

Subsemnații locuitorii sat Temeleuți jud. Lăpușna fiind adunați la adunarea parohială a satului Temeleuți pentru a alege un comitet de construcție pentru începerea construirii sf. Bisericii din acest sat.

Adunarea s-a ținut sub președenția cucernicului paroh N. Timuș. Adunarea se deschide la orele 2 p.m. fiind adunați 2/3 din tot numărul locuitorilor, adunarea este legală.

Ascultând sfaturile și povețele cele bune ale Parohului nostru pentru a începe acest lucru, pentru începerea construcției sf. Biserici și a alege un număr de locuitori care ar forma un comitet pentru construirea sf. Biserici.

Adunarea aprobă pornirea construcției a sf. Biserici din acest sat și alege un comitet de construcție după cum urmează:

Ca președinte se aleg doi președinți: 1. Preot Paroh Nicolai Timuș
2. Învățător Ion Stratan

Ca membrii și strângători de bani și casier sunt aleși: 1. Petre C-tin Olievski, 2. Toma Th. Bordeianu, 3. Ion V. Chironet, casier 4. Alexandru Corolețchi 5. Theodor Chironet 6. Clementii Baciu 7. Gh. And. David. 8.

² Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I., București, 1913, p. 269. Vezi și *Documenta Romaniae Historica*. A. Moldova, vol. II, 1976, doc. 251, p. 383.

³ Dinu Poștarencu, *O istorie a Basarabiei în date și documente (1812 – 1940)*, Editura Cartier, Chișinău, 1998, p. 145.

⁴ Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade, *Basarabia în cadrul României întregite. 1918 – 1940*, Editura Universitas, Chișinău, 1993, p. 185.

⁵ *Anuarul Arhiepiscopiei Chișinăului pe anul 1930*, p. 73.

Mihail Trunici 9. Vladimir Spinei 10. Petre V. Bălănescu 11. Petre I. Tatarciuc iar ca contabil a fost ales D-l Învățător Ion Stratan.

Drept care am dresat prezentul proces verbal.

Preot paroh (ss) Nicolai Timuș

Cântăreț (ss) Eug. Bușilă

Învățător (ss) Ion Stratan

Drept care semnăm: (urmează semnăturile a 48 de săteni)

Se certifică de noi că prezenta copie este conformă cu originalul

Paroh preot Nicolai Timuș

Proces-Verbal nr. 1 (copie)⁶

Astăzi 12 ianuarie 1936, subsemnații membrii ai adunării generale parohiale, a parohiei Temeleuți, circ. IV Nisporeni, jud. Lăpușna, fiind adunați în curtea sf. Biserici, pentru a asculta sfaturile și constatările d-lui Inginer Ulinici cu privire la construcția bisericii, ne-am adunat la orele 12 din zi, în curtea sf. Biserici unde a venit C.P. Nicolai Timuș, președintele comitet. de construcție și D-l Ion Stratan învăț. Vice – președinte și contabil a comitetului, fiind însoțiți de către D-l Inginer Ulinici și D-l Cebotarencu antreprenor de lucrări bisericești, spre a face constatările curente cu privire la reconstrucția bisericii.

După ce D-l Inginer vizitează biserica în interior și exterior și a făcut constatările cuvenite, văzând construcția și starea în care se află biserica, a găsit de cuviință că este imposibil a se reconstitui și a făcut propunerea de a se clădi o nouă biserică pe un loc nou, lângă cea veche locul fiind bun. Adunarea generală aprobă propunerea D-lui Inginer și convine cu D-l Ing. Ulinici ca D-lui să întocmească planul și devizul lucrărilor bisericii și a supraveghea lucrul. Ca drept remunerație D-sa va primi 2% din suma lucrărilor bisericii în general. După aceasta adunarea trece la discuție cu D-l antreprenor Cebotarencu pentru a cădea la învoială asupra prețului lucrărilor. D-l Inginer propune ca suma devizului va fi aproximativ 600.000 lei, numai scheletul cu geamuri, uși, acoperiș, cruci, podele etc. pe baza căror adunare cade la învoială a se executa toate lucrările cu suma de lei 540.000 lei, din care se scade 150.000 lei prețul materialului existent pe care D-l antreprenor îl primește, rămânând a plăti bani gata pentru lucrări material D-lui antreprenor, suma de lei 390.000 lei, plătită în rate a câte 50.000 lei, pe măsură ce se execută lucrul. Cheltuielile contractului fiind suportate în jumătate de ambele părți, antreprenorul și comitet de constr. Plata D-lui Inginer care execută planul, devizul și va supraveghea lucrările bisericii privește comitetul de construcție, care va încheia contract cu D-l Inginer și D-l antreprenor. Pentru executarea hotărârilor de mai sus se însărcinează comitetul de construcție.

Afară de suma de lei 390.000 lei și materialul existent noi nu suntem obligați cu nimic față de antreprenor. Materialul ce va rămâne din cel existent este proprietatea bisericii.

⁶ Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 1135, inventar 1, dosar 155, filele 2-58.

Președinte (ss) Preot Protoiereu Nic. Timuș

Vice președinte (ss) Învăț. Ion Stratan, secretar (ss) cântăreț E. Bușilă,
(procesul verbal mai este semnat de un număr de 49 de locuitori)

Se certifică de noi că prezenta copie este conform cu originalul
Preot protoereu Nicolai Timuș

Convențiune

Între subsemnații, membrii comitetului de construcție a bisericii Sf. Voevozi Arhangheli Mihail și Gavriil, din satul Temeleuți, jud. Lăpușna, pe de o parte, iar Dl. Arhitect autorizat V. Ulinici domiciliat or. Chișinău Str. Iașilor No. 9 pe de altă parte, a intervenit următoarea convențiune:

1. Subsemnații membrii comitetului de construcție a Bisericii de mai sus numite, dorind a construi o Biserică pe terenul satului Temeleuți, însărcinăm pe Dl. Arhitect V. Ulinici a întocmi Proiectul Bisericii precum și a controla și a supraveghea executarea Lucrărilor. Proiectul va fi compus din următoarele piese:
 1. Planul zidurilor
 2. Planul acoperișului
 3. Secțiunea transversală
 4. Secțiunea longitudinală
 5. Fațada principală
 6. Fațada laterală
 7. Antemesurătoarea și deviz

Toate planurile vor fi executate la scara 1:50.

2. Pentru efectuarea tuturor lucrărilor specificate mai sus, noi acceptăm și ne angajăm a plăti D-lui Arhitect un onorariu de 1%, calculat asupra valorii totale a devizului, ce se va plăti la predarea proiectului. Iar pentru supravegherea și controlarea lucrărilor acceptăm a mai plăti D-lui Arhitect tot 1% din suma totală a devizului în care sumă se cuprinde numai transportul pe calea ferată, restul privind pe comitetul de construcție. Această sumă se va plăti treptat, câte 1.000 (una mie) lei la fiecare vizită.

Subsemnatul Arhitect accept în total condițiunile de mai sus, și iau asupra mea răspunderea din punct de vedere tehnic a modului de execuției a acestei construcțiuni.

Făcut în dublu exemplar original, fiecare parte luând câte unul fiecare din părți având dreptul să ceară transcrierea și autentificarea.

Președ. Comitet Paroh. Prot. Nicolai Timiș Arhitect (ss) V. Ulinici

Vice. Președ. Comitet Ion Stratan

Membrii: Vladimir Spinei

Feodor Chironet

Alexandr Corolețchi

Gheorghe Arman

PROIECTUL PENTRU CONSTRUIREA BISERICII SF. VOIEVOZI ARHANGHELI MIHAIL SI GAVRIIL,
SATUL TEMELEUTI, COM. VOLCINETI, JUDETLUL LAPUSNA
SECTIUNEA LONGITUDINALA
SCARA 1/100

Proces-verbal No. 3 (copie)

Astăzi 27 Februarie 1936

Subsemnații membrii ai comitetului de construcție a bisericii din sat. Temeleuți, jud. Lăpușna adunați fiind pentru a proceda la alegerea unui om ca purtător de condică, în locul locuitorului Petre Tatarciuc, care nu mai poate umbla din cauză de sănătate, adunându-ne am hotărât următoarele:

Am ales în locul lui Petre Tatarciuc ca purtător al condiceii prin jud. Lăpușna pe locuitorul Grigore G. Spinei din acest sat.

Se cooptează în comitet locuitorul Alexei Rași din acest sat, ca unul ce este credincios și a cumpărat pe bani proprii mai multe obiecte bisericești. Luându-se în discuție dacă n-ar fi mai bine ca să schimbăm antreprenorul luându-se altul prin licitație, se stabilește a rămâne tot antreprenorul care s'a împăcat cu adunarea generală a satului.

D-l Vice – președinte al comitetului și contabil a adus la cunoștință mersul încasărilor în sat și situația lucrărilor până în prezent și cheltuelile de până acum. Comitetul a luat cunoștință de toate acestea și a rămas pe deplin mulțumit.

Condiciarilor li se stabilește un procent de 20% din sumele realizate în general.

Drept care am dresat prezentul.

Președinte (ss) Protoereu N. Timiș

Vice – Președ. Contabil (ss) Ion Stratan

(ss) Bălănescu Petre (ss) Vlad Spinei (ss) M. Prumii, (ss) Clima baci (sss)

Toma Bordeianu (ss) Th. Chironeț (ss) Ale. Corolețchi (ss) Gh. Armanu

Se certifică de noi că prezenta copie este conform cu originalul

Președinte Protoereu Nicolai Timuș

Parohia Temeleuți
Cerc. IV Nisporeni
Județul Lăpușna
No. 49
Martie 1936

Onor Consiliul Eparhial Chișinău,

Avem onoare a vă înainta aici alăturat obligația inginerului arhitect V. Ulinici pentru executarea lucrărilor la construcția bisericeii din acest sat, iar actul de examinarea locului îl vom depune după data de 25 martie a.c. când Dl. arhitect va fi la fața locului și va încheia actul semnat de cei în drept.

Totodată vă rugăm să bine voiiți a interveni către Î.P.S. Mitropolit Gurie spre a aproba ziua de 17 mai a.c. pentru sfințirea locului și punerea pietrei fundamentale la această bierică.

Președ. Comitet Protoiereu Nicolai Timuș

Vice – Președ. Contabil Invăț. Ion Stratan

Proces Verbal de licitație
Anul 1936, luna Martie, ziua 22

Noi, arhitect Valeriu V. Ulinici, ca președinte, fiind asistat de un comitet de construcție a Bisericeii din satul Temeleuți în frunte cu președintele comitetului, cucernicul Preot Protoiereu Nicolae Timuș, parohul Bisericeii, și membrii ai comisunii de licitație, secretar fiind d-l Bușilă Eugenie am procedat la ținerea

licitației în conformitate cu legea pentru lucrările de construcție a bisericei din sat. Temeleuți, jud. Lăpușna, care formează obiectul devizului estimativ întocmit de D-I Arhitect V.V. Ulinici cu No. 277 din 22 Ianuarie 1936.

Licitația a fost deschisă la orele 2 când și s'a procedat la deschiderea ofertelor, depuse în număr de trei oferte, după cum urmează:

1. D-ul Alexei Serdeliuc care a oferit executarea lucrărilor după prețurile delegante ale devizului.
2. D-ul N. Cebotarev, domiciliat Chișinău, Strada Eliade Rădulescu No. 5 a oferit executarea lucrărilor cu un rabat de 8% asupra prețurilor unitare ale devizului.
3. D-ul I. Socolov, Chișinău, Str. 286, a oferit un rabat de 3% asupra prețurilor a devizului.

După ce la orele 4 am declarat licitația închisă.

Președinte

(ss) V.V. Ulinici
Timuș

Membri,

(ss) Protoiereu Nicolai

(ss) Ion Stratan

(ss) Vladimir Spinei

(ss) I. Chironeț

(ss) Petria Bălănescu

(ss) Gheorghe Arman

(ss) Teodor Chironeț

(ss) Toma Bordeianu

(ss) Alexandru Covalățchi

Secretar,

(ss) Evghenie Bușilă

Concurenți:

(ss) N. Cebotareff

(ss) I. Socolov

(ss) A. Serdeliuc

România

Biserica sat Temeleuți

Jud. Lăpușna

Comitetul de construcție a bisericei

No. 60

Martie 1936

Către Onor Consiliul Eparhial Chișinău

Asupra procesului verbal de rezultatul licitației în ziua de 22 Martie a.c. pentru darea în antrepriză a lucrărilor de construcție a bisericei din sat Temeleuți jud. Lăpușna, comitetul de construcție după efectuarea lucrărilor, având în dezbatere modul cum a decurs licitația și suma la care s-a ajuns, și avându-se în vedere că rabatul cel mai convenabil a fost de 8% asupra valorii lucrărilor și mai ales că D-I Antreprenor Cebotareff, asupra căruia s-a adjudecat lucrările, la stăruința întregii obște a consimțit pentru efectuarea lucrărilor cu suma de lei 400.000 (patru sute mii) plus materialul existent evaluat la 150.000 (una sută și cincizeci de mii) a rămas pe deplin mulțumit și cere cu stăruință aprobarea acestei licitații care este socotită cea mai convenabilă, conform hotărârilor comitetului consemnate în Procesul Verbal No. 4 /936.

Președ. Comitet. (ss) protoiereu Nicolai Timuș

Vice – Președ. Contabil (ss) Învăț. Ion Stratan

Contractul de executări de lucrări

Între subsemnații, și anume: Nicolae Cebotareff, antreprenor de lucrări publice, domiciliat în Chișinău, Strada Eliade Rădulescu, n. 5 – de o parte, iar de altă parte Comitetul de construcție a bisericii din satul Temeleuți, com. Vălcineți, jud. Lăpușna - compus din Preotul Paroh Protoereul Nicolae Timuș – Președinte, Ioan Stratan – vice – președinte, Ioan V. Chironet – casieer, Eugenie Bușilă – secretar, și membri. Petrea Olevschi, Vladimir Spinei, Theodor Chironet, Mihail Prunici, Petrea Bălănescu, Harala mbie David, Toma Bordeianu, Alexandru Corolețchi, Petrea Ion Tătarciuc și Gheorghe C. Armanu, domiciliați în satule Temeleuți jud. Lăpușna, a intervenit următorul contract:

1. Subsemnatul Antreprenor Nicolae Cebotareff, mă oblig a construi pe terenul satului Temeleuți, pendinte de comuna Vălcineți, jud. Lăpușna, o biserică, după proiectul cunoscut de mine și întocmit de către d-l Arhitect Valeriu V. Ulinici, compus din piese următoare, semnate de noi părțile contractante, care fac parte integrantă din acest contract și anume:
 - a) Planurile (plan de situație al terenului și clădirii, planul subsolului)
 - b) Devizul
 - c) Caietul de sarciniD-l Arhitect Valeriu V. Ulinici este Arhitectul diriginte al lucrării și mandatarul obștei pe șantier.
2. Subsemnatul Antreprenor, mă oblig a avea pe șantier un număr suficient de lucrători și materialele suficiente și personalul pentru supravegherea bunului mers al lucrărilor, fiind singur responsabil pentru orice accident s'ar întâmpla pe șantier.
3. Lucrara voui începe la șapte (7) maiu a.c. (contractul mai cuprinde și alte puncte care sunt cu caracter tehnic)

Arhitect

Valeriu V. Ulinici

Diplomat de Academie Sup. Arhit. București

Consultații – Expertize – Proecte

Chișinău, Str. Iașilor No. 9

Proces-Verbal de constatare al lucrărilor executate la construcția Bisericii Sfinții Mihail și Gavriil din comuna Temeleuți Jud. Lăpușna.

Subsemnatul Arhitect – Diplomat Valeriu V. Ulinici, fiind invitat de către Comitetul de Construcție al Bisericii Sf. Arh. Mihail și Gavriil din comuna Temeleuți Jud. Lăpușna, reprezentat prin Preotul paroh N. Timuș pentru examinarea lucrărilor executate la Biserica din comuna de

mai sus de către antreprenorul N. Cebotarev din Chişinău dela data de 22 Mai a.c. până astăzi.

Astăzi 14 luna Iunie anul 1936, prezentându-mă în comuna Temeleuţi şi luând contact cu Comitetul de Construcţie, preozentat prin Preotul paroh N. Timuş am procedat la examinarea lucrărilor executate.

Asistat fiind de către întregul Comitet de construcţie am procedat la examinarea lucrărilor executate, din punct de vedere arhitectonic precum şi al rezistenţei acestora, verificând dimensiunile principale după planurile şi devizele întocmite de D-I Arhitect Valeriu Ulinici şi aprobate de Onor Consiliul Eparhial precum şi materialele şi felul executărei după devizul respectiv şi am constatat după cum urmează: Săpăturile au fost executate până la cota fixată de proiect, până la pământ sănătos fundaţia şi soclu din piatră brută esenţă tare toate lucrurile s'a făcut conform artei zidăriei, zidurile s'a pus la un nivel dimensiunea long. lateral transversal, precum şi grosimile corespund întocmai cu cele din proiect.

Toate lucrările fiind executate conform planurilor şi devizelor aprobate iar din punct de vedere constructiv în mod foarte bun.

Drept care am încheiat prezentul proces verbal.

Arhitect,

(ss) V. Ulinici

Comitetul de construcţie

Preşedinte (ss) Preot Nicolai Timuş

Vice- preşedinte contabil (ss) Ion Stratan

Secretar (ss) E. Buşilă

Membrii: (ss) Climenti Baci, (ss) Gheorghe Arman, (ss) Toma Bordeianu, (ss) Alexandru Coroleţchi, (ss) Vladimir Spinei, (ss) Petria Bălănescu (plus două semnături indescifrabile)

Situaţie provizorie a lucrărilor executate la construcţia bisericei Sf. Arh. Mihail şi Gavril din comuna Temeleuţi Jud. Lăpuşna

Subsemnatul Arhitect Valeriu V. Ulinici, fiind invitat de către Preşedintele Comitetului D-I Preotul Paroh N. Timuş pentru întocmirea situaţiei provizorii a lucrărilor executate la construirea bisericei de mai sus, de către antreprenorul Nicolai Cebotarev dela data de 8 Mai 1936 până astăzi.

Astăzi 3 luna August anul 1936 prezentându-mă pe şantierul lucrării de mai sus am examinat şi am măsurat lucrările executate cu antreprenorul N. Cebotarev asistat fiind şi de reprezentanţii Comitetului de construcţie D-nul Vice-preşedinte I. Stratan şi membrii comitet şi am constatat că toate lucrările executate îndeplinind condiţiunile tehnice din caetul de sarcini s'au admis ca recepţionate şi ca atare se vor achita antreprenorului conform situaţiei provizorii de mai jos după preţurile unitare ale devizului aplicându-se 1% de rabat dat de antreprenor.

Până la dat de azi 3 august s'au executat conform devizului următoarele lucrări:

1. Săpătura pământului pentru fundaţie m.c. 112,43 a 20 lei 2248

2. Zidăria de piatră brută la fundație și soclu 162,00 a 550 lei 89.100
3. Zidăria de cărămidă în pereți m.c. 173,00 a 650 lei 112. 450

Parohia Temeleuți
Jud. Lăpușna
No. 36
Iulie 1936

Înalt Prea Sfințite Stăpâne,

Cu multă smerenie aducem la cunoștință Sfinției Voastre, că cu ajutorul lui Dumnezeu și cu bine cuvântarea Sfinției Voastre, s-a început construcția bisericii cu hramul Sfinților Voevozi Arhangheli Mihail și Gavril din sat Temeleuți, jud. Lăpușna.

Satul fiind mic de 250 gospodari și săraci, nu putem numai cu mijloacele noastre proprii a termina construcția începută și deaceia rugăm Sfinția Voastră a ne ajuta din fondurile Sfintei Mitropolii cu un ajutor cât de mic pentru a putea continua până în toamnă lucrările la această sfântă biserică.

În numele comitetului de construcție,
Președinte paroh. Protoieru Nicolai Timuș
Vice – președinte contabil Învăț. Ion Stratan

România
Consiliul Eparhial al Arhiepiscopiei Chișinău
Secția Economică
6 Noembrie 1936

Către

Parohia bisericii Timiliuți, jud. Lăpușna

Referindu-ne la raportul cuc.erniciei voastre Nr. 36 din 9 Iulie 1936 și în urma hotărârii plenului Secției Economice, de sub președenția I.P.S. Arhiepiscop și Mitropolit Gurie al Basarabiei, vi se face știut că v-am aprobat o subvenție de lei 5.000 (cinci mii) pentru construcția bisericii din fondurile eparhiale.

În acest scop ne veți prezenta actele justificative în regulă (original și copie); împuternicirea Consiliului parohial pentru ridicarea subvenției și totodată, vă veți conforma întocmai și alăturatelor dispozițiuni cari condiționează primirea subvenției eparhiale.

Consilier,

(ss) Indescifrabil

Secretar,

(ss)indescifrabil

România
Consiliul Eparhial al Arhiepiscopiei Chișinău
Secția Economică
1936, Luna August, ziua 18
Nr. 7524

Către Consiliul parohial din com. Temeleuți jud. Lăpușna

La raportul Nr. – din – vi se face cunoscut că am eliberat d-lui Ion Stratan , învățător din aceea comună suma de lei 5.000 (cinci mii) drept subvenția din partea Eparhiei pentru construcția bisericii noi din aceea comună.

Veți avea grijă ca suma aceasta să fi trecută prin registrul de venituri și justificată cu acte în regulă, iar după terminarea construcției Consiliul parohial să întocmească un Proces -Verbal de recepția lucrărilor, trimițând și nouă un exemplar.

Consilier,

(ss) indescifrabil

Secretar,
(ss) indescifrabil

Secția Economică

1936 August 18

Către Contabilitatea Consiliului Eparhial Chișinău

În legătură cu cererea înreg. la nr. 6.791 din 14 august 1936 a parohiei Temeleuți jud. Lăpușna și în urma rezoluției Î.P.S. Arhiepiscop și Mitropolit Gurie, dată pe referatul acestei Secții, vă invităm a plăti d-lui Ion Stratan – învățător suma de lei 5.000 (cinci mii) drept subvenție din partea Eparhiei pentru construcția bisericii noi din acel sat.

Consilier – referent economic,

(ss) indescifrabil

Înalt Prea Sfințite,

În conformitate cu hotărârile comitetului de construcție a bisericii din sat. Temeleuți jud. Lăpușna, în numele populației satului și a comitetului de construcție vă aduc la cunoștință Înalt Prea Sfinției Voastre următoarele:

Cu ajutorul lui Dumnezeu, în ziua de 17 mai a.c. am pus temelia și am sfințit locul pentru biserică în sus numitul sat, iar în ziua de 26 Mai am început lucrul efectiv la biserică. Credincioșii din sat însuflețiți foarte mult, au fost dornici și cu tragere de inimă pentru acest lucru și de unde au putut au făcut ce au făcut și au ajutat la înălțarea sfântului lăcaș, care creștea spre mirarea tuturor pe fiecare zi ce trecea cu toată sărăcia oamenilor din sat am făcut ce am putut și am adunat aproape 100.000 de lei numai din sat în acest timp și am ajuns cu lucrul deasupra ferestrelor. Eu personal am plecat la București unde am căpătat dela D-l Ministru Ion Inculeț 10.000 lei, iar la Ministerul Cultelor mi s-a promis un ajutor mai mare, dar încă nu l-am primit. Acum după recepția a doua mai avem de achitat antreprenorului din rată peste 20.000 de mii lei și n'avem nici o posibilitate de achitare, deoarece satul fiind mic, abea 260 capi de familie și săraci și mai ales acum fiind în timpul lucrului nu au a da obolul, cu toată buna voință ce o au, decât târziu, după strângerea recoltei de pe câmp.

Așa fiind situația, gândul nostru se îndreaptă către Înalt Prea Sfinția Voastră cu rugămintea de a ne ajuta, căci mai avem o lună de zile frumos, când se poate lucra, și ⁷... decât să ridicăm anul acesta zidurile până la acoperiș și poate dacă ne va ajuta Dumnezeu să o și acoperim. Pentru toate acestea avem nevoie de 120.000 mii lei pe care sperăm să –i realizăm cu contribuția benevolă a locuitorilor, din colecta ambelor condici de milă și alte venituri din strânsură, și până la Crăciun să o putem vedea acoperită. Toate posibilitățile acestea sunt reale după cum se vede din alăturatele acte, am executat până în prezent lucrări în valoare de 184.233 lei și din ambele fotografii ce alăturăm.

Acum avem nevoie de 25.000 (mii) lei să achităm rata antreprenorului spre a nu se pierde cel mai frumos timp de construcție din cauză că n'am achitat rata, lucrul la biserică a încetat și prin aceasta se pierde și curajul credincioșilor care cer în cel mai greu moment, ajutorul Prea Sfinției Voastre. Am mai făcut încă două cereri, iar acum cu această a treia cerere vă rugăm din tot sufletul și cu toată plecăciunea nu ne lăsați Înalt Prea Sfințite și „Ajutați-ne”, nu ne lăsați să plângem în ... ⁸.

În numele populației și al comitetului Vice Președinte și inițiator al construcției Sf. Biserici și Contabil

Învățător (ss) Ion Stratan

Rezoluția:

Sunt de acord să se elibereze un ajutor Bisericii p. construcție (ss) indescifrabil.

Proces-Verbal Nr. 10 (copie)

Astăzi 5 septembrie 1936 subsemnații membrii ai Comitetului de Construcție ai bisericii din satul Temeleuți, jud. Lăpușna, întrunindu-ne spre a lua unele hotărâri cu privire la construcția bisericii celei noi din sat:

A fost de față și d-l strângător Bușilă, care n-a voit să dea chitanțierul la verificare, spunând că nu voește și să-l predea și că va strânge banii și mai departe fără voia comitetului. În consecință se hotărăște scoaterea d-lui strângător din acest serviciu și prin urmare nu mai are voie a strânge banii din sat dela locuitori pentru următoarele motive:

În termen de trei luni de zile n-a încasat aproape nimic și nici nu voește niciodată a veni la invitația d-lui contabil cu chitanțierul la verificare. I se pune în vedere pe cale oficială ca în termen de 48 de ore să depună chitanțierul împreună cu toate actele ce le posedă.

Apoi se hotărăște ca în ziua de 6 septembrie 1936, toți consilierii sunt datori să meargă prin sat pentru a strânge cereale dela locuitori pentru mărirea fondurilor la construirea bisericii. Fiecare locuitor va fi impus a da dela un pud de cereale în sus, cât va putea.

⁷ Text ilizibil.

⁸ Text ilizibil.

Am luat cunoștință că s-a hotărât să facem cărămidă în sat pentru continuarea lucrărilor la locul Budișoara și se vor face 45.000 cărămizi Locuitorii care nu vor avea cereale, vor plăti o sumă de lei 40 contra chitanței.

Drept care am dresat prezentul proces – verbal

Președintele Comitetului

Paroh Proiereu (ss) Nicolae Timuș

Vice – președinte și contabil (ss) înv. I. Stratan

(ss) Petre Bălănescu

(ss) Haralampie David

Membrii: (ss) Petre Catarciuc

(ss) Gheorghe Armanu

(ss) Alexandru Corolevschi

(ss) Toma Bordeianu

(ss) Ioan Chironeț

(ss) Alexei Raș

Pentru conformitate,

Secretarul Arhiepiscopiei,

(ss) Indescifrabil

România

Consiliul Eparhial al Arhiepiscopiei Chișinău

Secția Economică

1936, luna Septembrie, ziua 10

Nr. 8.135

Cucernice Părinte,

În legătură cu raportul Comitetului de construcție bisericii din com. Temeleuți, jud. Lăpușna, înregistrată la noi sub nr. 7488/E din 9 septembrie a.c., vă facem cunoscut că d-l Eugenie Bușila, cântăreț din acea comună este obligat imediat a preda chitanțierul împreună cu toate actele justificative Comitetului mai sus menționat, d-sa fiind considerat ca desărcinat de acest serviciu.

Consilier,

(ss) Pr. I. (indescifrabil) Secretar (ss) Const. N. Tomescu

Domniei Sale, preacucernicului preot – paroh din com. Temeleuți, jud. Lăpușna

No. 8531

1936 septembrie 24

Către parohia Temeleuți, jud. Lăpușna

Onor. Minister al Instrucțiunii și al Cultelor a acordat parohiei suma de lei 10.000, care se găsește la Administrația financiară Lăpușna, pentru construcția noii biserici.

Informându-vă despre aceasta vă invităm a trimite delegatul legat al parohiei, cu împuternicirea formală din partea Consiliului parohial împreună cu chitanța oficială de primirea banilor.

Consilier,

(ss) Pr. I. Silvestrovici

România

Parohia bis. din satul Temeleuți jud. Lăpușna

N. 17

1937 februarie 7 zile

Către

Onor. Consiliului Eparhial Chișinău

Secția Economică

Alăturăm aci condicile de milă eliberate sus menționatei parohiei cu N.894 din 30 Ianuarie 1936 cu ajutor la construcția noii biserici, a căror termen a expirat la 30 ianuarie 1937 cu rugămintea să bine voiți a le prelungi termenul lor încă pe un an de zile. Tot odată Vă rugăm Să bine Voiți a schimba autorizația condicii de pe numele D-lui Mihail Chironet pe numele D-lui Marc Arman locuitor din același sat.

Președintele comitetului de construcție

(ss) Paroh protoiereu Nicolai Timuș

Toto odată vă rugăm să bine voiți a interveni către Episcopia Bălți, pentru ca să colectăm cu condica eliberată pentru jud. Orhei, în cuprinsul jud. Bălți.

Rezoluția: Autorizație. Consiliul Eparhial al Arhiepiscopiei Chișinăuului, prin prezenta aprobă prelungirea condicii de milă N. 894 a parohiei Timileuți, jud. Lăpușna pe numele locuitorului Marc Arman din acea comună pe timp de un an de zile, adică până la data de 8 Februarie 1938, ca să strângă cu ea ofrande în cuprinsul jud. Orhei în scopul de a construi biserica din acea comună”

România

Consiliul Eparhial al Arhiepiscopiei Chișinău

Secția Economică

Nr. 1333

Anul 1937 Februarie 8

Înalt prea Sfințite Stăpâne,

Parohia Timiliuți, jud. Lăpușna, neavând mijloace pentru terminarea bisericii și fiind în vecinătatea Eparhiei Hotinului, ne roagă a interveni pe lângă sus numita Eparhie spre a-i autoriza colectarea ofrandelor cu condica de milă Nr. 894.

Noi, cunoscând că, într'adevăr parohia fiind săracă și găsindu-se la hotarul jud. Bălți, Vă rugăm să binevoiți a iscăli intervenția noastră către Episcopia Hotinului

Cu distinse considerațiuni,
Consilier referent economic,
(ss) indescifrabil

Î. P.S. Nicodim Arh. Și Mitropolit al Moldovei și Sucevei
(Rezoluția: Se va interveni. + Nicodim)

România
Parohia Temeleuți
No. 44
6 August 1937

Către
Onor Consiliul Eparhial
Secția Economică Chișinău

Cu onoare vă aducem la cunoștință că în anul 1936 am început construcția unei biserici noi, pe lângă cea veche care este aproape ruinată. Anul trecut am ajuns cu lucrul până deasupra geamurilor, dar din cauză că nu ne-a ajuns cărămidă am încetat lucrul penru a ne procura cărămida necesară. Astăzi avem procurată întreaga cantitate de cărămidă și var, dar în schimb n'avem bani pentru alte materiale și lucrători și deaceea cu onoare venim a vă ruga să bine voiți a ne acorda un ajutor pentru a putea reîncepe lucrul lăsat anul trecut.

Cu stimă,
Președintele comitetului
Paroh Protoieru Nicolai Timuș
Vice- președ. Contabil
Învăț. Ion Stratan

Secția Economică
7 Februarie

Prea Sfințite și în Hristos iubite frate,

Parohia Timiliuți, jud. Lăpușna, prin raportul Nr. 7 din I c. , ne roagă a interveni către acea păzită de Dumnezeu Eparhie a Bălților, pentru a i se autoriza colectarea ofrandelor cu condica Nr. 894, eliberată pentru jud. Orhei și apoi prelungită și în cuprinsul acelei Eparhii.

Noi susținem cererea, aducându-vă la cunoștință că parohia este foarte săracă și va putea termina biserica numai prin jertfele tuturor credincioșilor din eparhiile basarabene.

Primiți, Prea Sfințite, ale noastre considerațiuni și frățești îmbrățișări.

Arhiepiscop și Mitropolit
Consilier,
(ss) indescifrabil

Secretar,
(ss) indescifrabil

Prea Sfinției Sale
Prea Sfințitului Tit Episcop al Hotinului - Bălți

4493
1939 martie 29

Certificat de mulțămire

Prin acesta certificăm, precum că d-l IOAN STRATAN, învățător de școală primară, a lucrat mult la construcția și ridicarea definitivă a bisericii din com. TIMILIUȚI, jud. Lăpușna.

Fiind transferat apoi în postul de director al școlii primare din PETICENI, jud. Lăpușna, din proprie inițiativă a adunat bani pe loc dela locuitori, a solicitat și obținut subvenții dela diferite instituții, reușind a termina și această biserică.

Arhiepiscopia Chișinăului luând act cu deosebită plăcere despre activitatea d-lui învățător I. STRATAN îi aduce mulțumiri pe această cale, recunoscând că munca sa iese din cadrul obișnuit al obligațiilor obștești și roagă pe bubul Dumnezeu să reverse harul Său asupra faptelor d.sale pentru râvna creștinească depusă pe ogorul bisericesc național.

Consilier,
(ss) indescifrabil

Secretar,
(ss) Tomescu

România
Arhiepiscopia Chișinăului
Protopopia cercului IV
Județul Lăpușna
No. 598
Luna Martie, ziua 27

Înalt Prea Sfințite Stăpâne

Motivat de raportul Nr. 25 din 26 martie a.c. al parohiei Temeliuți, jud. Lăpușna, avem onoare a vă înainta alăturat condica de milă autorizată de Onor Consiliul Eparhial cu Nr. 894/936 însoțită de un Proces Verbal de autentificare dresat în prefectura județului Lăpușna, confirmând că sumele provenite din colectarea ofrandelor și specificate în alăturata condică au fost trecute la timp în fiecare an în registrul parohial respectiv de venituri și chetueli.

Prototpop,
(ss) indescifrabil

Î. P. S.Sale
Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop al Chișinăului

Proces – Verbal
Astăzi 1 Noembrie 1938

Noi, Prefectul județului Lăpușna, asistat fiind de șeful secției ad-tive – delegatul Asistenței Sociale și preotul paroh al bisericii Temeleuți, județul Lăpușna, în conformitate cu legea și regulamentul privitor la aplicarea dispozițiilor legii pentru reglementarea și controlul apelurilor la contribuția benevolă a publicului, având în vedere adresa Nr. 52 din 20 Septembrie 1938 a parohiei bisericii Temeleuți, am procedat la încheierea condiceii de milă Nr. 894/1936 și s'a constatat că s'a adunat în numerar cu acea condică suma de lei 39.483 (trei zeci nouă mii patru sute opt zeci trei). Menționăm că suma este socotită după constatările făcute din procesul verbal din 20 Septembrie 1938 încheiat la sfârșitul condiceii și susmenționata adresă a Parohiei Temeleuți.

Drept care am dresat prezentul proces verbal în trei exemplare, din care unul se va înainta Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, al doilea se va preda parohiei Temeleuți, iar al treilea se va păstra în arhiva Prefecturii județului Lăpușna.

Prefect,
Lt. Colonel (ss) Anton Teodorescu

Șeful Secției Ad-tive.
(ss) Gh.

Nacu
Preotul – paroh,
(ss) Nicolai Timuș

România
Arhiepiscopia Chișinăului
Protopopia cercului IV
Județul Lăpușna

No. 599

Luna Martie, ziua 27

Înalt Prea Sfințite Stăpâne,

Motivat de raportul Nr. 26 din 26 martie a.c. al parohiei Temeleuți, județul Lăpușna, prin care solicită o nouă condică de milă în vederea terminării lucrărilor în construcție a bisericii noi în această parohie, în ceace ne privește, având în vedere stadiul lucrărilor, cu prilejul inspecțiilor făcute în cerc, cari au ajuns până la terminarea zidăriei, într'un timp relativ scurt; pe de altă parte cunoscând că actualmente comitetul de construcție este în posesia sumei de 50.000 lei destinați continuării lucrărilor, care sumă este cu totul insuficientă, iar enoriașii locului au dat dovadă de sârguință și de toate jertfele materiale pe care le-au putut face, - socotim că în această împrejurare un ajutor este și binevenit și chiar necesar, încât ne dăm avizul nostru favorabil, în sensul de a li se aproba și elibera condica solicitată.

Protopop (ss) Pr. I. Drajinșchi

Î.P.S.Sale,

Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop al Chișinăului

(pe verso) 9734

Secția economică

9 august

Către Parohia biserici Timiliuți, jud. Lăpușna,

Referindu-ne la raportul cuc. Voastre nr. 49/939, vi se face știut că v-am aprobat eliberarea unei condici de milă, pe termen de un an de zile, cu care să se adune fondurile necesare terminării bisericii locale.

Ni se va prezenta taxa de lei 1300, costul condicii.

Consilier,

Secretar, (ss) indescifrabil

(ss) indescifrabil

România

Parohia satului Temeleuți, jud. Lăpușna

No. 49

1939

Înalt Prea Sfințite Stăpâne!

Cu profund respect vă rugăm să bine voiți a ne elibera o condică de milă pentru a strânge ofrande de la enoriașii din jud. Lăpușna, pentru mărirea fondurilor pentru construcția bisericii din sat. Temeleuți, jud. Lăpușna, care a fost începută încă din anul 1936 și până astăzi am ajuns la construcția acoperișului cum se vede din fotografia alăturată, întrucât până

În prezent dela enoriași am strâns 340.000 lei și am ajuns la acoperiș dar mai departe micile noastre puteri nu ne permit a ajuta pentru a strânge mai mult și deaceea respectuos vă rugăm a ne elibera condica solicitată.
Cu distinsă plecăciune,
Preot Protoereu Nicolai Timuș

Înalt Prea Sfinției Sale
Înalt Preasfințitului Efreem locotenent al Mitropoliei Basarabiei. Chișinău

Proces-Verbal
Astăzi 18 Mai 1939

Subsemnații locuitori din sat Temeleuți jud. Lăpușna, adunându-ne pentru a hotărî asupra începerii lucrărilor la biserica nouă și modul de a strânge banii dela locuitori am hotărât următoarele:

Se vor strânge întâi bani dela locuitori pentru a se procura cărămida necesară terminării clopotniței și apoi se va începe lucrul în continuare. În fiecare duminică și sărbătoare toți consilierii vor merge prin sat pentru a strânge bani împreună cu încasatorii. Toți locuitorii ne obligăm a plăti taxa benevolă ce a fost pusă la începutul lucrărilor de adunarea generală.

Se alege pentru adunarea ofrandelor prin județ, D-l. Grig. Spinei, fostul condicar pe numele căruia se va elibera condica de milă de către Mitropolia Basarabiei.

Drept care am dresat prezentul.

Președintele comite. Preot Nicolai Timuș

Locuitori : Ion Stratan, Vladimir Spinei, (urmează semnăturile locuitorilor)

Comitetul de construcție
a bisericii din satul Temeleuți, jud. Lăpușna.
No. 50.
16 august 1938

Către
Consiliul Eparhial Chișinău

Avem onoare a vă ruga să bine voiți a ne aproba din bugetul Dvs. al secției economice, o subvenție pentru continuarea construcției bisericii noastre, pe care am continuat-o în acest an și am ajuns până la acoperiș. Pentru a putea înveli cel puțin o parte din acoperiș avem nevoie de un ajutor din afară de puterile noastre și deaceea respectuos vă rugăm să ne aprobați o subvenție de 15.000 – 20.000 mii lei

Cu deosebită stimă

Președinte, preot Nicolai Timuș

Vice – președinte, Ion Stratan

Către onor Consiliul Eparhial Chișinău

GHEORGHE JUVARA – CORESPONDENȚĂ INEDITĂ

Silviu VĂCARU

Cercetările din arhive ne-au oferit posibilitatea descoperirii unei corespondențe inedite între Constantin Turcu, fost arhivist la Arhivele Naționale din Iași¹ și Gheorghe Juvara, magistrat din București. La o prima vedere cei de sus sunt două personalități mai puțin cunoscute publicului cititor. Constantin Turcu, în lunga sa carieră științifică a scris peste 100 de articole și studii istorie medie și modernă², genealogie³, arhivistică⁴, istoria învățământului⁵, istoria culturii⁶, istorie economică⁷ etc. De asemenea a fost prezent cu numeroase articole în diferite ziare și reviste de cultură.

Despre Gheorghe Juvara, care înainte de ultimul război mondial era recunoscut ca un reputat magistrat la Tribunalul din Chișinău și apoi la Tribunalul din Iași (1940-1945), avem puține știri. Datorită funcțiilor deținute în aparatul de stat, dar și poziției sociale și economice pe care o avea familia din care se trăgea, odată

¹ S-a născut la 13/26 februarie 1903, în satul Izvorul Alb, comuna Buhlnița, județul Neamț, ca fiu al lui Năstase Turcu și a Isabellei Turcu (născută Cocias). A absolvit în anul 1917 școala elementară din satul Grințieș, iar în anul 1925 cursurile Liceului „Petru Rareș” din Piatra Neamț. A urmat cursurile Facultății de Litere și Filozofie din București. Din 1 iulie 1930 și până la 31 august 1942 a fost secretar la liceul pe care l-a absolvit, pentru ca din 1 septembrie același an să se mute la Arhivele din Iași în funcția de subdirector. Va ieși la pensie în 1963 și se va stinge din viață în anul 1980 (Silviu Văcaru, *Constantin Turcu (1903-1980)*, în „Arhiva Genealogică”, an VI(XI), 1999, nr. 1-4, p. 39); vezi și Ion Sibechi, *Constantin Turcu*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași, XVIII, 1981, p. 967-968.

² Constantin Turcu, *Contribuții la cunoașterea Posadei*, în „Studii și Cercetări Științifice Iași”, V (1954), nr. 3-4, p. 401-408; idem, *Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în „Studii și Articole de Istorie”, II (1957), p. 77-94.

³ Idem, *Un călător german, acum un veac, prin județul Neamț: Wilhelm von Kotzebue. Schiță biobibliografică și note de călătorie*, extras din „Anuarul Liceului de Băieți «Petru Rareș» din Piatra Neamț, 1936-1940, p. 3-9; Idem, *Preotul Constantin Bobulescu*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLV, 1969, nr. 1-2, p. 70-79;

⁴ Idem, *În legătură cu „Condica Asachi”*, în „Revista Arhivelor”, VII, 1947, nr. 2, p. 375-377; idem, *Contribuții la cunoașterea arhivelor până la jumătatea secolului al XVIII-lea*, în *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. II, București, 1956, p. 153-163; idem, *Norme de organizare a cancelariei moldovenești în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Arhivele Statului. 125 de ani de activitate (1831-1956)*, București, 1957, p. 219-223.

⁵ Idem, *Despre schitul Brătești „din Codrul Pașcanilor” însemnat centru școlar din secolul al XVIII-lea*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXXV, 1960, nr. 1-2, p. 21-31; idem, *Știri sumare despre învățătura de carte în unele sate moldovene între anii 1826-1829 (Din vechile statistici)*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLVI, 1970, 1-2, nr. 1-2, p. 20-23.

⁶ Idem, *Cărți, tipografi și tipografii din Moldova în secolul al XVIII-lea*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXXV, 1960, nr. 1-2, p. 21-31; idem, *Din cultura vechilor dieci moldoveni*, în „Revista Arhivelor”, III, 1960, nr. 2, p. 201-212.

⁷ Idem, *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri din Moldova*, seria A, vol. II, București, 1960; idem, *Dezvoltarea economică a Moldovei între anii 1848-1864*, București, 1963.

cu schimbarea regimului în 1944, a avut mult de suferit. I s-au confiscat proprietățile și nu a mai putut să-și practice meseria decât după 1960.

Provenea dintr-o familie de macedonieni, din Ionia, veniți în Moldova pe la 1810. Străbunicul său, Dumitru, născut pe la 1790⁸, s-a căsătorit destul de târziu cu Paraschiva, o localnică din Focșani și s-au stabilit la Huși. După ce s-a împământănit prin căsătorie a primit mici slujbe⁹ de la vodă Calimah, reușind să-și aducă lângă el și doi frați. „Proprietari de turme de oi și de păduri, acești trei frați Dumitru, Christodor și Diamandi J. (fii ai unui Ioan, care a murit acolo) au fost *nevoiți* să-și părăsească țara lor de baștină din pricina fricțiunilor continui cu stăpânirea otomană. Aceasta le pune viața și averea în primejdie. În Moldova ei și-au putut aduce doar turmele și galbenii ...!”¹⁰ Străbunicul Dumitru a murit la Huși înainte de 1865.

Dumitru a avut doi băieți: Nicolae, bunicul patern al lui Gheorghe, născut la Huși în decembrie 1830 și decedat la Bârlad, la 12 februarie 1901 și Iorgu născut la Huși în decembrie 1833 și mort la Bârlad la 23 april 1900. Ambii copii au urmat liceul grecesc de la Constantinopol, apoi studiile juridice la Paris. Nicolae a fost căsătorit cu Zamfira Lambrino. A făcut politică liberală, ajungând deputat de Fălciu¹¹. Nicolae a avut un fiu, Henri, căsătorit cu Ana Maria Perticari. Cei doi au avut împreună un copil, pe Gheorghe Juvara.

Autorii corespondenței s-au întâlnit la Liceul „Petru Rareș” din Piatra Neamț. Anul 1925 pare să fi fost momentul când s-au cunoscut. Constantin Turcu dădea bacalaureatul, iar Gheorghe Juvara era elev la cursul inferior. Ambii au făcut apoi facultatea la București, unde aveau să se revadă. „Cam prin anii 1929-1930 prietenia noastră culturală a început să se înfiripeze pe temeiul convorbirilor literare ce aveam cu dânsul”¹². Constantin Turcu este cel care îi publică primele articole în săptămânalul „Avântul”, condus de el și de Dimitrie L. Stăhiescu, între 1927-1940.

În cele ce urmează am selectat doar o mică parte din cele peste o sută de scrisori primite de Constantin Turcu de la magistrat. Ele cuprind perioada 1954-1963, o etapă extrem de dificilă din viața lui Gheorghe Juvara. Fără un loc de muncă stabil, divorțat, cu o situație financiară deplorabilă (la un moment dat nu mai avea ce vinde din bunurile familiei pentru a se putea întreține), a avut puterea să poarte o interesantă corespondență pe teme dintre cele mai diverse, să facă aprecieri referitoare la manifestările culturale care aveau loc la București, la aparițiile editoriale sau la evenimente din lumea mondenă. Din corespondență aflăm multe date despre prietenii săi G. T. Kirileanu și Simion Mehedinți, dar și despre alte multe personalități care au suferit în acea vreme. Citite cu atenție, scrisorile ne prezintă necazurile unei generații de intelectuali, care s-a văzut exclusă din societate doar pentru faptul că reprezenta în ochii noii puteri un pericol.

Scrisorile de față sunt și o bogată sursă de informații despre familia lui M. Eminescu, despre Titu Maiorescu și viața culturală bucureșteană văzută cu ochiul critic al unui cunoscător al fenomenului. Scrisorile nu au fost gândite ca niște

⁸ Arhivele Naționale Iași, fond personal Gheorghe Juvara, nr. 544.

⁹ Cea de stolnic (ibidem).

¹⁰ Arhivele Naționale Iași, fond personal C. Turcu, Scrisori, nr. 2.447

¹¹ Idem, fondul personal Gheorghe Juvara, nr. 544.

¹² *Ibidem*, nr. 568.

lucruri ce se vor publica vreodată, dar autorul avea speranța că ele vor fi citite și folosite pentru diferite cercetări¹³. Probabil teama că scisorile nu vor mai ajunge la destinatar l-au determinat să folosească un limbaj elevat și plin de nuanțe, uneori părănd cifrat și codificat, în locul numelor folosind de multe ori inițialele. Cititorul va observa și va înțelege că multe cuvinte sunt scrise cu subînțeles. O simplă informare: „Frații Naum au avut necazuri. Alexandru (pensionar în capitală) locuia la d-rul Floru și a terminat o monumentală lucrare de *Istoria artelor* (12 vol.). Acum n-are pensie (de câțiva ani) și locuiește departe, într-o periferie. Teodor (prof. la Cluj) a fost scos de la Fac. de Litere și n-are nici pensie”¹⁴. Cât de multe se pot înțelege din aceste rânduri despre tragedia celor doi frați, universitari cărora li s-a luat pensia la bătrânețe.

Publicarea acestor scrisori credem că va mai adăuga încă un exemplu, dacă mai era nevoie, că multe documente de maximă actualitate stau în arhive încă nevalorificate.

*

**

București, 28 aprilie 1954

Dragă domnule Turcu,

Hristos a înviat! Mulțumesc călduros pentru bunele urări trimise de ziua mea și de Paști. La rândul meu, te rog să primești sincere felicitări.

Nu de mult am primit o lungă scrisoare de la d. Kirileanu cu prețioase date biografice asupra defunctului său frate Simion a cărui activitate mă interesează în mod deosebit. Mulțumesc foarte mult pentru ospitalitatea făgăduită la Iași. Dacă aș avea și acces la o cantină, cheltuielile se vor reduce simțitor. Cred că la vară voi putea face acest drum, spre a sta vreo 5-6 zile în Iași, cu scurte întreruperi la Ploiești (pentru arhiva lui I. A. Basarabescu) și la Focșani, unde are acum domiciliu poetul Eugen Ciuchi, fost ani mulți secretarul de redacție al Conv. literare. Mă gândesc la o reeditare a poeziilor sale. Deocamdată m-aș mărgini să le adun de prin colecția Convorbirilor.

Deasemenea mă gândeam prin 1942 la o antologie a oratorilor noștri parlamentari (1866-1940). Dl. Kirileanu socotea foarte necesară o atare culegere. Ar fi patru volume, în ordine cronologică: I (1866-1881), II (1881-1900), III (1900-1919), IV (1919-1940). Am citit și recitit *Desbaterile parlamentare*, dar nu știu când voi putea realiza această dorință.

¹³ Într-o scrisoare Juvara făcea următoarea remarcă: „Tot ce trimit acum (coresp[ondență] literară, fotografii și puține acte, rămase de la bătrâni) sunt dăruite din partea mea. Nu vând nimic din ceea ce-mi este scump, dar le dăruiesc cu multă bucurie, la gândul că ar putea folosi și altor generații, pentru diferite cercetări” (Idem, fond personal C. Turcu, Scrisori 2504).

¹⁴ Idem, fondul C. Turcu, nr. 2428; într-o altă scrisoare spunea: „Prof. Al. Naum este sănătos, dar i s-a luat pensia. Nu știu dacă și fratele său din Cluj are aceeași soartă. La fel, Ion I. Nistor” (ibidem, nr. 2443).

Pe aici s-a auzit că ar fi murit poetul ieșean Mihai Codreanu. Oare să fie adevărat? L-am cunoscut în Iași, în timpul șederii mele acolo (1940-44). Trebuie să fi fost foarte bătrân.

Despre regretatul Ionel Teodoreanu, decedat în timpul viscolului din febr. a. c., cineva mi-a povestit că Demostene Botez i-a afirmat că, cu câteva zile înainte de a muri, Teodoreanu a avut un vis ciudat: anume că, în fața sa, se ridica brusc un zid alb de nepătruns, care venea cu încetul asupra sa și-l apăsa cu putere. A doua zi, romancierul a povestit și altora acest vis, iar pe urmă a scris o poezie despre aceasta. Rămâne de verificat afirmația lui Dem. Botez.

Zilele trecute, la înmormântarea unui avocat pensionar, am făcut cunoștință cu poetul Vasile Militaru. Are vreo 65 de ani. Defunctul era bun prieten cu fabulistul și avea toate volumele acestuia. Și eu le-am avut, dar le-am pierdut ulterior. Poetul scrie și acum. Continuă traducerea în versuri a *Vechiului Testament*, din care are pasagii terminate de mult și verificate (sub raportul canonic) de regretatul patriarh Nicodim. Am văzut de pildă *Psalmi*, într-o versificație minunată (hexametri). Alte fragmente dactilografiate, văzute la defunctul pensionar, erau scrise în altă măsură, aceasta variind după conținutul textului tradus. Va fi o lucrare impunătoare, pentru care autorul consultă multe izvoare de specialitate.

Pe aici apar multe publicațiuni printre care și unii clasici (Creangă, P. Cerna, Bassarabescu, Budai-Deleanu ș. a.). Probabil că le vedeți și în Iași prin librării. Păcat că nu mai pot cumpăra aproape nimic, din lipsă de mijloace. Urmăresc doar ce apare. Nădăjduiesc să pot intra în colegiul local de avocați, ceea ce în anii precedenți nu am reușit. Poate că dacă rămâneam în Iași în 1945 era mai bine, prin aceea că aș fi putut găsi mai lesne ceva lucrativ. Aveam acolo un număr de prieteni buni.

Te voiu ține la curent cu viața artistică și literară de pe aici. Deocamdată e demnă de menționat „expoziția retrospectivă” Oct. Băncilă de la fostul Palat (azi Galeria Națională). Ea este mult admirată și prețuită, ca și cea precedentă a lui Steriadi, și poate chiar mai mult. La sala „Dalles” este o expoziție de peisagii românești. Alături de pictori consacrați (Paul Verona, Dimitrie Știubei, Paul Molda, Panteli Stanciu) sau cunoscuți (George Catargi, Al. Moscu, Moscu Tatiana, Corina Lecca), mai apar și nume din generația nouă. Sunt unii de un real talent. Astfel, figurează. Ceglacov (tuș), secuiul Béla Krorumer (desen), Mihăilescu-Craiu (peisagii de lângă Iași), A. Secoșanu, Mica Șerbu (colorit remarcabil), Sorin Ionescu, Dan Ialomițeanu, Const. Pauleț, Eugen Popa, Ionescu Gh. și alții. Unii din ultima categorie sunt tineri absolvenți de la belle-arte, cu un talent vădit, îndeosebi Mica Șerbu și Goegeta Vintilescu-Marinescu. Sunt și unele pânze mediocre. Sunt toți din generația de sub 40 de ani. Cei menționați mai sus, în primele două categorii, se mențin la înălțimea talentului lor, îndeobște cunoscut (de pildă peisagiile marine ale c-dorului Știubei, coloritul lui P. Verona sau Panteli Stanciu). Ca izvoare de inspirație se constată că, în afară de peisagiile rurale de la munte, de la mare sau din Bărăgan, viforul din febr. a. c., au adus motive noi în peisajul bucureștean. De asemenea, Valea Bistriței cu șantierul Bicaz, apoi Reșița ș. a. Până în prezent, nu se poate însă afirma că vreun pictor din ultima categorie a ajuns la înălțimea artistică a predecesorilor săi, care au expus acum. Să vedem acum ce surprize ne rezervă viitorul în acest domeniu.

Urmăresc revista literară „Iașul nou”, dar numele nu-mi sunt deloc cunoscute. Alte reviste mai apar pe acolo? Nu știu ce mai face d. Const. C. Angelescu, fost profesor de drept constituțional la Fac. de Drept. Era foarte bine pregătit în domeniul specialității sale, având și o mare putere de muncă.

Te rog să mă ierți pentru această scrisoare neobicinuit de lungă, dar aceasta este o recuperare a timpului trecut, de când nu ne-am mai văzut.

Respectele mele Doamnei și multe salutări și urări d-lui Gh. Ungureanu.

Cu cele mai călduroase salutări și încă odată mulțumiri pentru invitația dv. la Iași.

Gh. Juvara.

Arhivele Naționale Iași, fond C. Turcu, Scrisori, nr. 2426.

București, 8 III 955

Iubite domnule Turcu,

Am primit cu multă bucurie rândurile d-tale din 8 febr. a. c., după o îndelungată tăcere. Nu am putut răspunde mai repede, deoarece am fost preocupat cu formalitățile premergătoare căsătoriei mele (26 II). Va urma și strămutarea domiciliului meu în str. Filitti, nr. 10, et. 3, ap. 5, raion Tudor Vladimirescu, unde puteți să-mi scrieți.

Despre necazurile lui „moș Ghiță” am auzit și eu indirect și m-am întristat mult. Din vară n-am mai primit o scrisoare de la dânsul. În schimb, prietenul Daniil Constantinescu a primit o scrisoare de la el, la 15 ian., cu vestea tristă a decesului unei nepoate, și de curând, o c. p., cu știrea altui deces.

Cu profesorul S. M. mă văd din când în când și întotdeauna mă întrebă de G. T. Kirileanu și despre alți cunoscuți din același oraș. La d-sa am dat peste lucrarea d-tale despre Al. Lambrior, iar din ziare, am aflat despre o comunicare ce ai făcut despre Ștefan cel Mare. M-ar interesa tot ceea ce publici (eventual și lucrări mai vechi, pe care nu le mai am). Este pentru mine o mare mulțumire sufletească de a mai vizita din când în când pe d. S. M. La 87 de ani, d-sa păstrează aceeași agerime de gândire și de mișcări ca și în trecut.

Dacă vii vreodată prin capitală mi-ar face mare plăcere să mă înștiințezi din timp. Pe Tiberiu Capșa l-am văzut aici luna trecută. Răspunde-mi la ce mai lucrezi și ce ai mai tipărit.

Pe aici, pe plan artistic, avem în sala „Dalles”, expoziția retrospectivă Camil Ressu, apreciată mult de public. A fost, deasemenea, comemorat pictorul ieșean N. Tonitza, ale cărui pânze sunt mult admirate.

Frații Naum au avut necazuri. Alexandru (pensionar în capitală) locuia la d-rul Floru și a terminat o monumentală lucrare de *Istoria artelor* (12 vol.). Acum n-are pensie (de câțiva ani) și locuiește departe, într-o periferie. Teodor (prof. la Cluj) a fost scos de la Fac. de Litere și n-are nici pensie.

A murit de curând scriitoarea Hortensia Papadat-Bengescu și artista Sonia Cluceri.

Ce mai face d. Ungureanu?

M-ar interesa trei chestiuni pe care poate le cunoașteți:

1) Dacă, în 1911, cu prilejul desvelirii statuii lui Kogălniceanu din fața Univ. din Iași, a luat cuvântul și T. Maiorescu, care era de față, ca ministru de externe? D. G. T. Kirileanu mi-a arătat mai de mult (1942) o fotografie a celor prezenți în 1911. T. M. era acolo. Cred că acea fotografie trebuie să fie la arhivele din Iași, deoarece acolo mi-a arătat-o moșul Ghiță.

2) Dacă statuia lui T. M. mai este la locul ei, în fața Universității?

3) Dacă s-a dat de curând numele lui Ștefan și Cornelia Emilian unor străzi din Iași. Cunosc pe ing. Dim. Șt. Emilian, care se interesează, cu o pietate legitimă, de aceasta. Cu d-sa discut uneori despre oameni și locuri din Iașul tinereții sale. Are 75 de ani! L-a cunoscut pe poetul Eminescu și are un studiu despre rolul Corneliei Emilian în învățământul ieșean (manuscris – vreo 35 pag.). A mai scris în Conv. literare amintiri despre Petre Liciu și poetul N. N. Beldiceanu.

Respectele mele Doamnei, iar d-tale salutări prietenești.

Gh. Juvara.

Arhivele Naționale Iași, fond C. Turcu, Scrisori, nr. 2429.

București, 26.IV. 955

Iubite domnule Turcu,

Am primit ieri scrisoarea d-tale din 23 crt. și am fost mișcat de bunele și călduroasele urări ce-mi trimiteți – d-ta și cu doamna pentru ziua numelui meu și pentru schimbarea stării mele civile. Vă mulțumim (soția mea și cu mine) la amândoi și regretăm că, fiind prea departe de Iași, nu ne putem deplasa pentru o duminică până acolo, spre a mai sta de vorbă câteva ore.

Dacă veniți cumva prin capitală nu ne uitați (tel. 3.02.79).

Îți mulțumesc călduros pentru lămuririle date cu privire la prietenul V. Chiprian. Regret că nu am primit cele două scrisori anterioare ale d-tale, în care ai avut bunătatea să-mi dai explicațiile necesare. La vechiul domiciliu, unde este un portar, nu am găsit absolut nimic. La cel nou, trebuie pusă adresa: str. Filitti (nu Filotti), nr. 10, et. III, ap. 5, raion Tudor Vladimirescu. Văd că și pe plicul acesta e pusă tot str. Filotti, dar totuși a sosit la destinație. E vorba de cărturarul Const. Filitti, episcopul Buzăului (1763-1827), îngropat în interiorul apropiatei biserici Sf. Dumitru, din spatele Poștei Centrale, nu departe de mica bis. Stavropoleos, atât de deosebită prin minunata sa arhitectură.

Poate că cele două scrisori precedente, vă vor fi restituite, dacă ați pus adresa pe verso; dacă nu, au căzut la rebut și le putem socoti pierdute.

Prietenul meu, prof. V. Chiprian, îți mulțumește de asemenea pentru amabilitatea d-tale și vă trimite alăturat cererea sa cu timbru în val. de 8 lei (4 lei fiscale + 4 lei poștale), neștiind cât anume trebuie poștale.

Mulțumesc de asemenea pentru informațiunile date privitoare la întrebările mele. Pe inginerul Dim. Șt. Emilian îl văd uneori și întotdeauna îmi povestește interesante reminiscențe din epoca copilăriei sale, petrecută la Iași. Are vreo 75 de ani și este un distins amator de artă și literatură. Școlile ieșene, influența părinților săi și atmosfera convorbiristă i-au dat această înclinație, în afară de aceea legată de activitatea profesională. De o modestie desăvârșită, el este gata să dea oricui

informațiuni directe despre oameni și fapte legate de Iașul dinainte de 1900. El este inginer de la „Ecole Centrale” din Paris, dar este strâns legat de orașul său natal. Prin el, am aflat de existența unor urmașe colaterale ale poetului Eminescu. De la Victor Eminescu (fiul căpitanului Matei Emin., fratele poetului) au rămas: soția sa Alexandrina și trei copile între 12-18 ani (Didona, Aglaia și Natalia). Victor Eminescu a murit prin 1949, într-o grea situație materială. Avea o fire cam ciudată. Fusese în tinerețe militar, dar a demisionat, cu gândul „să scrie”. Dar n-avea nici talentul, nici pregătirea necesară. Avea un temperament de boem și stătea mai mult prin cafenele, cu scriitorii și ziariștii, nutriend speranța să devină și el măcar gazetar. Așa l-a cunoscut pe Emilian la Bruxelles (1904). De atunci, Emilian l-a ajutat mereu, în amintirea genialului său unchi, pe care îl cunoscuse la Cornelia Emilian. Anii au trecut. Victor Em. a îmbătrânit prin cafenele, cerând ajutoare de la alții, fără să scrie nimic. S-a căsătorit la o vârstă destul de înaintată, având aceste trei fete, care urmează la școli. Am căutat să le cunosc. N-am găsit decât pe cea mai mică, Didona. Mama lor are un serviciu. A fost într-o zi pe la mine, cu grijă, deoarece SSR (care le acordase un ajutor lunar, prin Emilian, datorită lui Victor Eftimiu, Neculce de la BNR ș. a.) le cerea dovada rudeniei cu poetul, prin acte, ceea ce e mai greu de arătat, deși e un fapt notoriu. Se temea femeia să nu se suprima ajutorul dat de SSR. Oricine ar dori să acorde un ajutor discret acestor trei copile nefericite și mamei lor, îl poate duce sau trimite în Calea Călărași, nr. 6, et. I, București, raion „Tudor Vladimirescu”. Credeam că ele mai au ceva manuscrise sau corespondență de la bunicul lor Matei Em., dar n-au nimic. Și pe Torouțiu l-a dus cu vorba Victor Em., până a murit.

Mare mi-a fost mirarea acum vreo 2-3 săptămâni, mergând la ad-ția cimit. Belu, unde l-am găsit portar pe ... Gh. Bezviconi! Îl cunoscusem la moșul Ghiță, în Piatra Neamț, după refugiul său din vara anului 1940. A încercat să se sinucidă prin 1953, dar n-a reușit datorită stăruințelor depuse de sora sa. Se ocupă acum de o monografie a cimitirelor din București și culege unele date genealogice. I-am dat și eu câteva. Nu de mult am găsit la regretatul Ludovic Dauș, întreaga colecție a revistei lui Bezviconi, *Din trecutul nostru*. Am găsit acolo interesante date despre Artur Gorovei (anul VII, ianuarie-aprilie 1939). În același număr, îți recomand să citești articolul defunctului Th. Râșcanu, *Casa cu stafii* (id., p. 12-14), despre straniul vis al lui Gh. Sion povestit de acesta în *Suvenire contemporane* (ed. Minerva, 1915, p. 341), cu scena botezului său de către marele logofăt Teodor Balș (1822), în localul Ministerului de Interne de atunci, devenit ulterior Teatrul Național (ars în 1888), pe locul actualei Universități din Iași. Sărmanul Teodor Râșcanu s-a sinucis la Vaslui, în vara anului 1953, cu 20 pastile de luminal, fiind în această privință mai favorizat decât Bezviconi, pe care-l aprecia mult. Au rămas de la el multe manuscrise: romane, studii, amintiri etc. Fratele său Eduard (stabilit aci după 1945) mi-a spus că profesorul secundar Vasile Cataramă a luat o mare parte din aceste manuscrise, afară de ceea ce scriitorul a dat lui Bezviconi. Acesta din urmă mi-a confirmat că posedă unele scrieri de ale lui Th. Râșcanu printre care *Amintirile* sale, care sunt destul de interesante pentru viața intelectuală și politică a Iașului dinaintea primului războiu și a capitalei dintre primul și al doilea războiu mondial. Personalități ca Matei Cantacuzino, A. C. Cuza, C. Stere, G. Ibrăileanu, Dem. Botez, M. Sadoveanu, C. Meissner, Al. Bădărău, poetul Mihail Codreanu, pictorul Băncilă, Victor Iamandi, Nicu Filipescu, Virgil Arion, N. D. Cocea ș. a. sunt

descrise de autor, dar mă îndoiesc de obiectivitatea sa, căci l-am cunoscut îndeaproape și i-am putut aprecia însușirile și caracterul. Totuși, romanul său memorialistic *Promoția 1907*, apărut în foileton numai câteva săptămâni în Epoca (mi se pare în 1907), descrie cu cruzime și umor pe unii contemporani ieșeni, sub nume schimbate. Cenzura vremii i-a interzis continuarea. În ultimul timp, el scria un număr de romane „de actualitate”: *Noi vrem colhoz*, *Viața unui tractor* și altele de aceeași natură și de un gust îndoielnic. Nu i s-au publicat! Totuși au rămas mesele. Era pensionat SSR și s-a sinucis într-o clipă de depresiune, fiind urmărit pentru nepredare de cote de pe terenul său de la Buhăești-Vaslui.

Mă întrebi de „Revista geografică”. Voiu cerceta cine o are. Profesorul S. M. nu mai are biblioteca sa, ci doar câteva volume. Știu însă că ing. Emilian are unele n-re vechi. Întrebat de mine la telefon (3.28.77), el mi-a spus chiar astăzi că posedă următoarele exemplare, pe ani compleți: 1914, 1920, 1923-1935, în total 15 vol., pe care dorește să le vândă. Asupra condițiilor, scrie-i direct, o c.p. în str. Pictor Romano, 14, raion „23 August”, Buc. Însă exemplarele din anii V și VI, dorite de d-ta, nu intră în volumele de mai sus.

Îl văd destul de des pe înțeleptul profesor, ale cărui minunate evocări le ascult în totdeauna cu mare interes. Ele ar putea figura în oricare antologie.

Despre prietenul Daniil Constantinescu, care e strâns legat de moș Ghiță, știu că a plecat acum vreo 10 zile la Tușnad, pentru băi. Stă acolo cel puțin 12 zile, dar va căuta să-și prelungească șederea. Apoi va merge la Piatra Neamț și la Pângărați, spre a sta și la munte -2 luni. Soția sa îl înlocuiește la debitul său din str. Lipsani, unde are vad bun și câștigă bine. Nu știu cum îi merg stupii.

I-am scris lui moș Ghiță de Paști, dar n-am primit încă nimic. Din vara trecută nu mai am știri directe de la el. Nădăjduiesc că și-a recăpătat liniștea sufletească și că merge mai bine cu sănătatea. Îmi pare rău că nu l-am mai revăzut din 1948. Nu știu dacă prețioasele mele volume mai sunt tot acolo.

Îți trimit alăturat o notă bibliografică despre Arthur Gorovei, regretatul folclorist din părțile noastre (d. 1951, Buc.). Mi-a trimis-o fiul său, în urma rugăminții mele. Am copiat-o în mai multe exemplare, trimițând una și d-lui Kirileanu.

Termin lunga mea scrisoare, cu care doream să răspund la ale d-tale trei!

Pe plan artistic nimic nou pe aici. Doar în domeniul teatral se observă afluența publicului la piese din repertoriul clasic: *David Cooperfield*, de Dickens, *Hoții*, și *Don Carlos* de Schiller, *Vlaicu Vodă* de Al. Davilla. Cele de autori moderni nu prea au succes. În general nivelul artiștilor noștri este ridicat (Teatrul Municipal, Teatrul Tineretului ș. a.). În afară de acei vechi, consacrați și „emeriji”, mai sunt și unele nume noi, demne de laudă.

Încă odată mulțumirile noastre cele mai sincere pentru felicitările dv. și bunele cuvinte pe care mi le-ați adresat.

Respectele mele doamnei, iar d-tale cele mai călduroase salutări.

Gh. Juvara.

PS. Anexez petiția d-lui Chiprian și timbrele necesare. Vă roagă să i se rezolve cât mai urgent cererea, fiind la 10 mai chemat pentru preschimbarea buletinului.

Arhivele Naționale Iași, fond C. Turcu, Scrisori, nr. 2431.

Scumpe domnule Turcu,

Am primit scrisoarea d-tale recomandată și îți mulțumesc călduros pentru bunăvoința cu care s-a rezolvat chestiunea d-lui prof. Chiprian. El a fost la locul în drept, unde sosise actul. În două zile va avea certificatul și vă mulțumește pentru rapiditatea cu care ați răspuns.

Pe d-l prof. S. M. l-am văzut tocmai în ziua în care scrisoarea d-tale a sosit. Deci îl voi întreba săptămâna viitoare despre chestiunea literară care te interesează. D-sa promise tocmai o c.p. de la moș Ghiță, care trebuie acum să ajute pe „trimișii Ministerului Culturii” pentru „inventarierea cărților” sale! Mă bucur că e mai bine cu sănătatea.

Daniil Constantinescu s-a înapoiat de la Tușnad și a vorbit cu prof. Macrea de la Institutul de Lingvistică, să se expedieze și lui moș Ghiță un exemplar din noul *Dicționar al limbii române*, vol. I, ed. de Academia RPR. Daniil va merge la Piatra Neamț și la Pângărați mai târziu, spre a-și vedea de stupi și de sănătate. El mi-a spus că a fost operat de cancer la stomac acum un an. Mai are uneori o jenă, iar stomacul său a fost redus la $\frac{1}{4}$.

L-am revăzut acum vreo câteva săptămâni pe profesorul de geografie Victor Andrei, pe care nu l-am mai văzut de un sfert de secol (din 1930)! Nu s-a schimbat.

Pe prof. Alexandru Naum de mult nu l-am mai întâlnit. Soarta a fost vitregă cu dânsul și locuiește dincolo de periferia capitalei, unde a fost evacuat. Nu mai vine cu săptămânile prin centru. Nici nu știu din ce trăiește. Își continuă totuși cercetările sale de istoria artelor, după cum mi-a spus un cunoscut comun.

Pe poetul Vasile Militaru, de asemenea nu l-am văzut de mult, de la parastasul unui prieten comun (23 ian. a. c.). Cu acest prilej am mai discutat cu el. Continuă cu tălmăcirea *Bibliei* în versuri. Lucrarea va fi foarte întinsă (99 capitole). Ne-a recitat un poem filozofic.

Între alte evenimente culturale sunt demne de menționat două: comemorarea lui Schiller și expoziția pictorului Pallady. De la moartea marelui poet german s-au împlinit anul acesta 150 de ani. Piese sale *Hoții* și *Don Carlos* se joacă mereu cu săli arhipline. A avut loc o comemorare la care a vorbit scriitorul I. Philippide, traducătorul uneia dintre ele.

Expoziția retrospectivă a pictorului Theodor Pallady s-a deschis de curând. Cunoscut de mult pânzele acestui octogenar, care până acum o lună era încă verde și sprinten, iar acum e bolnav în pat. El are o activitate de peste $\frac{1}{2}$ de secol și de vreun sfert de veac (de prin 1929), i-am urmărit-o și eu pe la diferite expoziții. Mă bucur că a fost scos dintr-o uitare nemeritată. Caracter integru și artist desăvârșit. Pallady a trecut multe decenii drept un original și un om puțin sociabil. Scoborător dintr-o familie cu rădăcini în trecutul Moldovei și provenind dintr-o clasă socială pe cale de dispariție, l-am socotit mai mult un inadaptabil. Așa a și rămas la cei 84 de ani ai săi necerând de la nimeni nimic. De aceea mă bucur că într-o lume nouă, a fost sărbătorit și apreciat unul din cei vechi.

Am căutat să telefonez d-lui prof. N. Al. Rădulescu (str. Ștefan Furtună, 169, tel 3.09.62). Mi s-a răspuns însă că d-sa este pe teren și că se va înapoia pe la 23-24 crt. deci voi reveni la telefon după această dată și voi comunica rezultatul.

Din nefericire doamna n-a putut să-mi dea nici o precizare cu privire la revista dorită de d-ta. Deci îți voi comunica răspunsul după 25 crt.

Am rămas foarte amărât de vestea ce mi-ai dat cu statuia lui T.M. Aici de mai mulți ani s-a scos placa comemorativă de pe fosta sa locuință, unde s-au întâlnit atâtea mari talente, timp de decenii. În schimb, în Cișmigiu, printre ceilalți scriitori, mai de strajă, bustul aceluiași care a îndrumat cu atâta înțelepciune mișcarea literaturii române din a doua jumătate a sec. trecut. Prof. Nostru îmi spunea zilele trecute: „De multe ori dușmanii te servesc indirect mai mult decât prietenii”.

Pe aici, lumea intelectuală este încă sub impresia morții lui G. Enescu. După pierderea neașteptată a valorosului academician dr. D. Danielopol, a urmat știrea morții lui George Enescu, - departe de țară. Oricine își poate da seama că, odată cu el, s-a stins o scânteie a geniului românesc. Generațiile viitoare vor așeza personalitatea sa alături de marii creatori ai neamului nostru (Alecsandri, Eminescu, Kogălniceanu, T. Maiorescu, I. Creangă, V. Conta, N. Grigorescu, - fiecare în direcția sa). Mai de mult prof. Petrovici a publicat în „Adevărul Literar” un interesant eseu, reprodus ulterior în micul volum despre Titu Maiorescu (ed. Cartea românească, Buc., 1937): *Titu Maiorescu și George Enescu*. El făcea o paralelă între activitatea artistului și rolul de conducător al criticii române, al lui Maiorescu.

De altfel, „Conv. literare” l-au prețuit mult pe Enescu. În anul 56, n-rul din iunie 1924, găsim la pg. 419 o admirabilă scrisoare adresată maestrului de către aceea care l-a apreciat ca copil și l-a ajutat apoi să învețe în școlile apusului. Este un document mișcător pentru cultura noastră contemporană.

Eram de față la ședința solemnă a Acad. Române, în care maestru și-a rostit, cu sfiiciunea sa obicinuită, discursul său de recepție, în locul devenit liber prin moartea junimistului Iacob Negruzzi. El a fost primit de un mare matematician meloman: Gh. Țițeica. Ce ciudată împletire de valori și de activități! Literatură, muzică, matematici ... În cuvântarea sa destul de scurtă și rostită cu voce înceată, fără timbru puternic, Enescu s-a ocupat destul de sumar de fecundul scriitor care a fost I. Negruzzi, sufletul „Conv. literare”. Pentru noi, tinerii de atunci, obicinuiți cu timbrul unor oratori de mare valoare ca S. Mehedinți, I. Petrovici, O. Goga, N. Iorga, A. C. Cuza, N. Titulescu și chiar a unor vorbitori care impuneau (I. A. Bassarabescu, C. Rădulescu-Motru, I. Rădulescu Pogoneanu, I. Nistor, gen. Radu R. Rosetti) ne-a surprins în mod curios vocea monotonă și lipsită de volum a unuia dintre cei mai mari artiști ai noștri. O atare lipsă de volum avea și vocea duiosului și talentatului nuvelist Ion A. Brătescu-Voinești, încât trebuia să se facă o tăcere mormântală spre a-l asculta. În schimb, la radio, conferințele sale (destul de rare) puteau fi ascultate mult mai bine. Glasul său își pierde monotonia și căpăta o animație și un accent pe care microfonul îl percepea cu ușurință, redându-l ascultătorilor.

Văd că iarăși te-am reținut prea mult, trecând de la actualitățile culturale la unele amintiri personale.

Primește, te rog, omagii pentru doamna, iar d-tale salutări prietenești.

Devotat,

G. Juvara.

Arhivele Naționale Iași, fond C. Turcu, Scrisori, nr. 2432.

Iubite domnule Turcu,

Nu mai știu nimic despre d-ta, de câteva luni. Probabil că ai fost în cursul verii pe la Piatra și l-ai văzut și pe moș Ghiță, liniștit acum sufletește. Nici el nu mi-a mai scris. A venit de acolo Daniil Șt. Constantinescu, care a slăbit simțitor în urma operației ce a suferit la stomac.

Pe aci puține noutăți, în afară de acele ce le vei fi citit și d-ta prin ziare. Pe plan urbanistic, merită să fie menționată asfaltarea întregului șir de bulevarde: Colțea-Brătianu-Take Ionescu-Lascăr Catargi, ba chiar și Șos. Kiseleff. E o lucrare frumoasă și folositoare. În tot acest răstimp (cât vor dura lucrările), tramvaiele și-au modificat profund traseul, făcând ocoluri mari, ceea ce cauzează oarecare schimbări în circulația zilnică. Ca să ajung, de pildă, de la Sf. Gheorghe în Piața Victoriei, îmi trebuie $\frac{3}{4}$ oră (pe liniile 9, 26, 19), în loc de $\frac{1}{4}$ oră!

Un număr de sărbători și comemorări, ți-au ajuns poate la cunoștință: M. Sadoveanu (75 ani), - vezi „Gazeta literară” din 27 oct. a.c.; sculptorul francez Auguste Rodin (conf[erință] Tudor Vianu); nemuritorul Cervantes (lungă și anostă expunere a lui G. Călinescu); spiritualul G. B. Shaw (admirabil prezentat în documentata expunere a lui Ion M. Sadoveanu); poetul T. Taso (înfățișat de prof. Francesco Flora).

Ceea ce nu vei găsi însă nicăieri, este aniversarea a 87-a a venerabilului nostru profesor, pe care l-am vizitat (19 oct.). Arată foarte bine, e sănătos și plin de viață. Să mi-l păstreze Dumnezeu, cât mai mulți ani!

Îți mai cer o informație, pe care noi, de aici, n-o putem căpăta. Ing. Dimitrie Șt. Emilian, un cunoscut al meu, dorește să obție o fotografie a basoreliefului făcut de tatăl său, pe soclul statuii lui M. Kogălniceanu. Ștefan Emilian, tatăl inginerului, era de origine ardeleană (ca și Șt. Micle ș. a.) și, după ce a studiat la Viena, a venit la Iași ca profesor la Fac. de Științe. El este autorul *desemnului* aceluia bazorelief, a cărui sculptură a făcut-o Hegel din Paris, cel care a făcut statuia lui Miron Costin. Fiind două basoreliefuri pe soclul statuii lui K., mi s-a precizat că e vorba de acela care înfățișează inaugurarea cursurilor Univ. din Iași, cu chipurile lui Cuza-Vodă, Kogălniceanu, gen. Ion M. Florescu ș. a. Se pare că această fotografie s-a făcut mai de mult, pe c. p. ilustrate, precum și la atelierul fotografic „Fanchette” (Packer) din imobilul unde a fost palatul lui Cuza-Vodă și (în 1916-19) reședința regală, pe str. Lăpușeanu. Dacă găsești eventual vreun exemplar, te rog să întrebi costul; dacă nu, cât ar cere un fotograf, pentru a o executa. Emilian dorește s-o prezinte la o instituție culturală. Dacă prețul îi convine îți trimit eu suma, plus costurile transportului. Poate ai vreun prieten cu aparat fotografic. Precizez că e vorba numai de fotografia unui singur basorelief, iar nu a întregii statui a lui Kogălniceanu.

Poate găsești vreo c. p. veche cu statuia lui T. M. (pentru mine): cât ar costa?

Prof. D. Caracostea s-a înapoiat. Poetul Eugen Ciuchi este tot la Focșani.

L-am revăzut pe fostul meu profesor N. Stoenescu, pensionar și bunic! Arată bine, dar a slăbit. Memoria nu i-a slăbit: își amintește de mulți foști elevi. S-a sinucis aici Aug. Filip, fiul fostului nostru prof. de istorie (probabil neuroastenic).

Respectele mele Doamnei.
Cu cele mai călduroase salutări,
Gh. Juvara.

Arhivele Naționale Iași, fond C. Turcu, Scrisori, nr. 2435.

București, 20. III. 957

Iubite domnule Turcu,

După amabila scrisoare din 24 I a. c., privitoare la actele d-lui Paladi (pentru care vă mulțumesc foarte mult) am așteptat o a doua scrisoare mai lungă de la d-ta, așa cum îmi scriai. Ea a sosit chiar azi și poartă data de 16.III eu nu am citit de sărbătorirea lui moș Ghiță, nici de data ei exactă (13/25 martie). După cum îți scrisesem din vară, mă gândeam să vă trimit drept contribuție la *Prinosul* amintit, câteva pagini documentare din trecutul „Conv. literare” (unde era vorba și de d-l Kirileanu). Totuși, neprimind niciun răspuns, n-am știut dacă n-a trecut termenul și eram cam nedumerit. Acele pagini inedite, mi l-ea încredințat d-l prof. S. M. și nu știu dacă e momentul potrivit pentru publicarea lor. M-am gândit atunci la un articol ocazional *Gânduri despre Gh. T. Kirileanu*. Sunt aci câteva păreri personale despre cărturarul ales, pe care noi îl cunoaștem, cu toate însușirile sale sufletești, dar pe care generațiile viitoare nu-l vor cunoaște tot atât de bine. Mai mult pentru viitorime am menționat și câteva date biografice. Dacă d-ta le crezi prea lungi, ai toată latitudinea să le scurtezi.

Trebuie să-ți mărturisesc *numai* d-tale, că pentru întregirea portretului lui moș Ghiță, m-am gândit încă de acum 4 ani la un studiu mai amplu asupra sa, și îndeosebi asupra corespondenței sale literare. Stilul său epistolar atinge uneori frumuseți nebănuite. Poate că va veni ziua când voi putea aduna într-un singur mănunchiu, diferite fragmente din corespondența sa. Însemnătatea acestora ar fi nu numai pur literară (ca de pildă o minunată caracterizare a călugărului Mitrofan, a unor evenimente trăite de noi, moartea unor contemporani, caracterizarea unor oameni de cultură), dar și documentar-bibliografică, prin dese referiri la volumele și publicațiile citite de dânsul.

Cred că ar mai fi necesar și strângerea laolaltă într-un volum sau două, a diferitelor sale studii și articole, pe specialități (istorice, literare). Ce părere ai? Pe d-l Gh. Ungureanu l-am întâlnit aci, pe stradă, prin februarie a. c. și mi-a vorbit de intenția dv. de a merge la Piatra N. Îmi pare rău că nu am posibilitatea de a mă deplasa. Aș fi venit cu multă plăcere să-l revăd pe moș Ghiță și, în același timp, locurile copilăriei, pe care nu știu când le voi mai revedea.

Despre colaborarea d-lui S. M. i-am vorbit de mult (în vară), iar acum i-am amintit din nou. Mi s-a comunicat la telefon că d-sa a și trimis o scrisoare direct d-lui Kirileanu. Măine voi scrie și eu lui moș Ghiță.

Moartea prof. C. Rădulescu-Motru ne-a mâhnit adânc pe toți câți mai suntem legați de amintirea „Convorbirilor literare”. Cu el dispărea una din figurile cele mai proeminente ale culturii noastre din prima jumătate a acestui veac.

O comemorare decât în sufletul câtorva: la 1 martie 1957 s-au împlinit 90 de ani de la apariția primului număr al „Convorbirilor literare”. Trecând săptămâna trecută pe lângă busturile scriitorilor din Cișmigiu, am văzut cu surprindere că în locul soclului sfărâmat al bustului lui O. Goga, s-a ridicat un nou bust: al lui Ion Creangă, de la a cărui naștere s-au împlinit 120 de ani la 1.III. a. c. Păcat că figura marelui povestitor nu e tocmai reușită. Aceasta coincide cu articolul despre O. Goga publicat de Mihail Beniuc în „Gazeta literară” din 28 februarie a. c.! Pentru actele d-lui Al. Paladi, m-am adresat la Arhivele Statului Bârlad, de unde mi s-a răspuns că n-au găsit nimic. Poate pe aici, la MAI, să se afle ceva.

Pe data de 1.III am fost din nou restructurat și acum iarăși sunt în căutarea unui serviciu. La justiție am fost mereu respins.

Am tradus două povestiri istorice de Stenhal (din Italia secolului al XVI-lea) aș fi mulțumit să se poată publica.

Respectuoase sărutări de mâini doamnei, iar d-tale prietenești salutări, în așteptarea unei scrisori mai lungi.

Gh. Juvara.

Alăturez pt. d-ta o culegere din „aforismele” lui S. M. Nu sunt aci decât o parte din ele.

Arhivele Naționale Iași, fond C. Turcu, Scrisori, nr. 2441.

București, 24 dec(embrie) 1959

Dragă prietene,

Am primit zilele trecute scrisoarea d-tale din 19 crt. și îți mulțumesc călduros pentru bunele urări trimise. La rândul meu, vă doresc sărbători fericite și ani mulți și bucurii. Pentru noul an 1960, cele mai sincere urări de sănătate și de spor în activitatea d-tale culturală. Să nădăjduim că în concediul meu viitor (1960), voi putea să trec și pe la Iași, în proiectatul drum spre mănăstiri.

Ceea ce-mi scrii despre moșul Ghiță, mă mâhnește mult. Poate că, cu sprijinul nepoților săi medici, el se va restabili.

Prof. Al. Naum este sănătos, dar i s-a luat pensia. Nu știu dacă și fratele său din Cluj are aceeași soartă. La fel, Ion I. Nistor.

Doamna și d-l profesor S. M. sunt sănătoși. D-na ar dori să știe unde locuiește fiica lui Vasile Șoauc (doctorița): numele exact după căsătorie și adresa ei, spre a-i scrie. Ești d-ta bun să mi le comunici cât mai grabnic?

Col. pensionar Gh. Voiticovici s-a căsătorit de curând. Soția sa e dr. în medicină și are și preocupări folcloristice.

De Sf. Nicolae l-am vizitat pe prof. Nae Stoescu. L-am găsit voios în mijlocul familiei sale. Mai era și Brubonel Gheorghiu, fost ofițer din Piatra N., cu părul albit și îmbătrânit.

Încă odată călduroase urări pt. anul nou.

Respectuoase omagii doamnei.

Devotat,

Gh. Juvara

Te rog foarte mult să mă ții la curent cu starea sănătății lui moș Ghiță. Nu cunosc pe nimeni mai aproape de dânsul.

L-am văzut, de curând, pe prietenul dr. Miltiade Filipescu, înapoiat dintr-o călătorie de studii la Moscova și Leningrad. În afară de cercetările sale despre chimia petrolului, el era încântat de muzeele și operele de artă văzute.

Arhivele Naționale Iași, fond C. Turcu, Scrisori, nr. 2443.

București, 17.III.960

Iubite prietene Turcu,

De câteva zile am primit scrisoarea d-tale din 6 crt. și mă grăbesc să-ți mulțumesc pentru știrile date. Nu mai știam nimic despre moșul Ghiță. D-na și d-l prof. S. Mehedinți mă întreabă despre sănătatea sa. Îmi pare rău că e atât de slăbit. I-am scris d-lui Kirileanu acasă deoarece la 13/25 martie e ziua sa de naștere.

M-am bucurat de ceea ce-mi scrii cu privire la centenarul Universității din Iași. Pe d-l Gh. Ungureanu l-am zărit săptămâna trecută pe aici. N-am putut vorbi cu el, deoarece mă găseam într-un autobuz, iar dânsul pe trotuar.

*

Voiu urmări cu interes deosebit volumul de documente de la 1848. Chiar astăzi am telefonat la Direcția G-lă a Arhivelor unde am vreo câțiva cunoscuți. Te rog însă să-mi precizezi pagina sau n-rul documentului unde este vorba de un Juvara din jud. Fălciu. Sau îl găsesc la indicele alfabetic?

Curiozitatea mea este legitimă. S-ar putea să fie bunicul tatălui meu, anume Dumitru J., decedat la Huși, înainte de 1865. Dar dânsul mai avea doi frați mai mici: Christodor, stabilit în Bârlad și îngropat la biserica din Cârломănești, al cărui ctitor a fost, și Diamandi, stabilit în jud. Tecuci, unde avea niște moșii (cel mai mic și cel mai avut dintre cei trei frați). Ultimii doi au decedat înainte de 1877, iar de la ei nu mai sunt astăzi urmași în linie bărbătească (de la Diamandi J, - nimeni).

Străbunul meu Dumitru a avut doi băieți: Nicolae, bunicul meu (n. Huși, 1830 – dec. Bârlad, 12 feb. 1901) și Iorgu (n. Huși, 1833 – dec. Bârlad, 23 april 1900). Desigur că nu de ei poate fi vorba în acel document, deoarece erau plecați în străinătate la studii. Au urmat liceul grecesc din Constantinopol, iar apoi s-au dus la Paris, pentru studii juridice. Ei s-au ocupat cu agricultura. Bunicul meu disprețuia politica, dar îndrăgea mult clasicismul greco-latin, precum și autorii romantici francezi. Am avut de la el texte eline și latine pe care le citea *în original*, chiar la bătrânețe. În schimb, fratele său Iorgu n-a prea studiat și, în afară de agricultură, s-a ocupat și de politică (liberală).

Am omis să-ți scriu că străbunicul meu Dumitru Juvara a venit în Moldova, cam pe la 1810, din Ionina (Macedonia). El s-a căsătorit cu cineva din Focșani și s-a stabilit cu soția sa (Paraschiva) la Huși. Ulterior și-a chemat acolo și pe cei doi frați mai mici, rămași în Macedonia (Christodor și Diamandi). Aceasta e tot ce știu despre acest străbunic, care s-a așezat în Țara de Jos, pe vremea lui vodă Calimachi.

Sub domnia lui a și avut oarecare dregătorii. Nădărduiesc că nu te-am plictisit prea mult cu aceste informațiuni genealogice, dar dacă eventual întâlnești prin cercetările d-tale aceste nume vei ști că sunt ascendenții sau rude de ale mele. Ei nu au nimic comun cu homonimii lor din Muntenia, care scriu Djuvara.

Respectele mele doamnei.

Primește, dragă prietene, alese salutări,

Gh. Juvara.

PS. Proprietari de turme de oi și de păduri, acești trei frați Dumitru, Christodor și Diamandi J. (fii ai unui Ioan, care a murit acolo) au fost *nevoiți* să-și părăsească țara lor de baștină din pricina fricțiunilor continui cu stăpânirea otomană. Aceasta le pune viața și averea în primejdie. În Moldova ei și-au putut aduce doar turmele și galbenii ...!

Arhivele Naționale Iași, fond C. Turcu, Scrisori, nr. 2447.

București, 17.V.960

Dragă domnule Turcu,

Am primit de mult scrisoarea d-tale din 23 aprilie a. c. și îți mulțumesc pentru bunele urări trimise și pentru știrile ce-mi dai. Am fost și eu destul de ocupat din care cauză n-am răspuns mai curând. Peste câteva zile, fiind ziua d-tale onomastică, te rog, la rândul meu, să primești călduroase urări de sănătate și spor în activitatea d-tale culturală.

De la moș Ghiță, tot n-am primit răspuns la scrisorile mele din aprilie a. c. și îmi închipui de ce. Un cunoscut, care a venit nu de mult de acolo, l-a vizitat și l-a găsit în pat, unde nu se mișcă. De altfel, a discutat mult și multe cu dânsul, constatând că agerimea minții și a memoriei sale au rămas neștirbite de vârstă și de suferință.

Am fost săptămâna trecută la d-l și d-na S. Mehedinți, care primiseră câteva rânduri de la d-l Kirileanu, cu un scris cam schimbat. Prof. S. M. este încă vioi și neobosit, cu toată vârsta sa înaintată. În afară de cataracta de la ochi, d-sa se simte bine. De câte ori mă duc să-l văd nu mă pot opri de a admira mersul său încă sigur când coboară treptele de la intrare și mă conduce singur până jos, la ieșire. Convorbirile cu d-sa sunt de un farmec neînchipuit. Niciodată n-am regretat mai mult decât acum că nu știu să stenografiez. Câte gânduri, câte amintiri și evocări, n-am ascultat de la acest mare îndrumător!

Am vorbit cu d-sa de mai multe ori despre Soveja, localitatea unde s-a născut, și despre Munții Vrancei. Eu nu cunosc această regiune și mi-am pus în gând să o vizitez. Cu acest prilej, S. Mehedinți mi-a vorbit despre trecutul și populația Vrancei. Se știe că atunci când Matei Basarab s-a împăcat cu Vasile Lupu, cel dintâi a zidit mănăstirea Soveja pe pământul Moldovei, iar cel din urmă a construit biserica Stelea din Târgoviște. Dar nu numai atât. S-a făcut și un schimb de populație. Din Muscel au plecat înspre Vrancea un număr de familii (din comunele Rucăr și Dragoslavele). Localitatea Soveja este în formă de U așezată pe

niște dealuri. Locuitorii se numesc până azi rucăreni și dragosloveni, ca urmași ai celor plecați din comunele respective. D-l Mehedinți mi-a spus că drumul s-a făcut direct pe culmea munților, prin Țara Bârsei, iar nu pe șes (cum ni s-ar părea nouă mai firesc). Drumul cel mai drept era pe culmi și se vede că pe atunci era accesibil și cunoscut de acești „oameni de la munte”. E vrednic de reținut că cei plecați în Vrancea au păstrat legături de familie cu rudele rămase în Muscel. După prima emigrare din 1602 a mai fost alta în secolul al XVIII-lea. Unele familii din Rucăr și Dragoslavele s-au instalat și în alte localități din Vrancea, altele chiar la Cașin.

Un preot cărturar din jud. Muscel, anume I. Răuțescu, a scris câteva monografii documentate. Poate le cunoști. Dacă nu, merită să le citești. Interesant fapt e că muscelenii plecați la Soveja n-au uitat de drepturile lor de proprietate și succesiune din locul lor de baștină. Ei au prestat un număr de procese interminabile cu privire la aceste drepturi. Într-o scrisoare din 22 nov. 1926 preotul I. Răuțescu scrie d-lui prof. Mehedinți despre un oarecare Matei Ponea, delegat al sătenilor rămași în Dragoslavele-Muscel, venit în prima jumătate a secolului trecut, pentru niște procese de succesiune purtate între musceleni și urmașii emigranților vrânceni. Documentele pământurilor lor au fost încredințate unui preot Dobrin din Soveja, dar casa acestuia a ars pe la jumătatea veacului al XIX-lea. De acest fapt știe din bătrâni și d-l S. M., care mi-a afirmat că în acest mod au încetat procesele de mai sus, care au durat peste o jumătate de secol.

În altă scrisoare adresată de preotul Răuțescu către prof. S. Mehedinți, la 30 oct. 1933, se arată situația unor familii plecate din Rucăr și Dragoslavele înspre Munții Vrancei.

„De mult nutream dorința de a vizita odată comuna Soveja, această veche colonie de musceleni, plecați de pe plaiurile Muscelului în secolele XVII și XVIII”.

„În Soveja, am găzduit la părintele G. Popa din Dragosloveni. Timp de câteva zile am cercetat și studiat amănunțit tot ceea ce mă interesa. Am găsit familii vechi din Dragoslavele, care aici s-au stins sau și-au schimbat numele (Bălbărau, Ponea, Crețu, Borjea, Bunghez, Gromnic), apoi familii identice: Bâra, Oancea, Negoescu, Motocescu, Jinga, Oprea, Pantea. Din Rucăr: Bălan, Baștea, Țuluca, Dragomir, Dobriu, Hanță, Nistorică, Grapă, Crăciun, Cosma, Căciulă, Nedelcu, Șandru etc.”

„Mi-a plăcut îndeosebi portul femeilor, mai simplu ca la noi și aproape uniform. Aici sunt o mulțime de modele și variații de culori”.

„Bărbații de aici poartă cămașa numai pe dinafară, iar cioarecii sunt lucrați numai din lână. Casele cele mai înalte, la fel ca cele de la noi. Aici însă au aproape toate coșurile afară. Ocupațiunea bărbaților la fel ca la noi. Limba foarte puțin deosebită, de asemenea și obiceiurile”.

„D-l prefect de Putna, Ioan I. Ioan, a lăudat pe sovejeni pentru hărnicia lor și a remarcat că au toți aplicație spre negustorie, ca și muscelenii, care sunt cei mai buni negustori de var și cherestea din întreaga Muntenie. Sătenii plecați din Rucăr și Dragoslavele îndeosebi, precum și cei din alte sate vecine, fac acest negoț în toate centrele mai însemnate din Muntenia și chiar din Oltenia”.

*

Termin reînnoindu-mi urările de sănătate.

Cu poezia lui G. Topârceanu, ai perfectă dreptate. Citind volumul lui Al. Săndulescu, *G. Topârceanu – omul și opera* (1958, ESPLA), am văzut și eu că e

vorba de un fragment din revista *Bonsoir Iași* (1931). Nu cunoșteam această revistă jucată la Iași.

Îți recomand cu insistență volumul lui Maurice Baumont, *La faillite de la paix (1918-1939)*, 2-ème édition, Presses universitaires de France, Paris, 1946. Face parte din colecția „Peuple et civilisations – Histoire générale publiée sous la direction de Louis Halphère et Philippe Sagreæ”. Am citit a treia oară acest volum masiv (810 pg.), care mă uimește prin imensul material bibliografic și prin imparțialitatea autorului. E vorba de o expunere pe *plan intercontinental* a evoluției statelor de pe glob, după Primul Războiu Mondial până în sept. 1939. În afară de aspectele politice și social-economice mai figurează și capitole cu privire la dezvoltarea culturală, artistică și religioasă a omenirii (p. 520-673). Pentru România a se vedea pg. 122-126, 431-432 și pg. 745-747. E vorba de zile trăite de noi, dar expuse succint, de un observator îndepărtat și nepărtinitor.

Respectuoase sărutări de mâini doamnei, iar d-tale călduroase salutări.

G. Juvara.

Arhivele Naționale Iași, fond C. Turcu, Scrisori, nr. 2449.

București, 14.II.963

Dragă prietene,

Cred că ai primit ultima scrisoare prin care îți comunicam transferarea mea din postul de juristconsult în raionul Hârșova, în acela de economist la Intreprinderea „Granitul” din București.

În luna ianuarie a. c. am dus-o foarte greu pe acolo. M-am deplasat la 6 ianuarie spre gara Hamangia, la 35 km de GAS Casimcea. Drumuri obositoare am făcut la Trib. Hârșova (45 km) și la Tulcea (vreo 110 km). La 12/13 ianuarie a fost un viscol mare, care m-a blocat aproape 2 săptămâni. Nici apă nu era, iar masa sumară a unei cantine era singura resursă de hrană (odată pe zi). Lemne erau foarte puține, la niște prețuri de necrezut.

Tocmai la 26 I mi-a sosit adresa de transfer, iar la 27 I, am plecat cu greu, cu o sanie (30 km), până la gara Tariverde, unde am luat trenul spre București, după 6 ore de așteptare.

Am mai văzut eu ierni grele, în copilărie, pe valea Cuejdiului și a Bistriței, cu geruri și viscole. Iar apoi în timpul concentrării din iarna 1839/1940 în nordul Bucovinei, pe valea Ceremușului, unde curentul de la Prut se manifesta cu multă intensitate. Dar așa viscole și geruri ca în Dobrogea, n-am mai întâlnit.

Prima săptămână de ședere aici (unde a fost totuși zăpadă mare și frig), nici nu-mi venea să cred că am scăpat de asemenea climă.

Îți mulțumesc călduros pt. invitația făcută la Iași. Nu te voi deranja prea mult, fiind așteptat și de vechiul meu prieten dr. D. Dragomir, actualmente conferențiar la Facultatea de Medicină. Singura soluție ar fi ca, mergând la Bacău (să văd pe tatăl meu), să trec prin Iași, unde aș dori să stau 4-5 zile spre a revedea monumentele istorice, bibliotecile, cartierele mărginașe (Țicăul, Bucium, Copou, Socola, Nicolina ș. a.) și puținii prieteni care mi-au mai rămas acolo.

După București (unde m-am născut și mi-am făcut studiile universitare, trăind și cea mai mare parte a vieții) și după Piatra N., unde am copilărit și am urmat liceul, Iașul rămâne ca un oraș de care mă simt sufletește foarte legat. Am stat în Iași numai în perioada din 1940-1945, ca magistrat la tribunal, cu întreruperi involuntare cauzate de mobilizare. Totuși am avut răgazul să citesc și să lucrez mult și am avut un grup de intelectuali pe care îi prețuiesc. Cei mai mulți s-au mutat aici.

Nădăjduiesc că de acum vei avea timp mai mult de scris.

Sărutări de mâini doamnei.

Călduroase salutări,

G. Juvara.

Arhivele Naționale Iași, fond C. Turcu, Scrisori, nr. 2454.

CÂTEVA DATE DESPRE POPULAȚIA ROMÂNIEI LA RECENSĂMÂNTUL DIN 20 OCTOMBRIE 2011

Constantin VASLUIANU

Pe baza datelor preliminare făcute publice la data de 24 august 2012 de către Institutul Național de Statistică (I. N. S.) despre recensământul din anul 2011, se pot face o serie de aprecieri privind evoluția populației României în perioada 2002-2011.

Trebuie precizat faptul că aceste aprecieri sunt făcute luând în calcul datele preliminare ale recensământului. Rezultatele finale se vor obține în urma prelucrării informațiilor individuale din formularele de înregistrare ale recensământului și vor fi anunțate de către I.N.S. începând cu semestrul al II-lea 2013. În același timp, datele utilizate se referă la populația stabilă, adică populația alcătuită numai din persoanele care la data efectuării recensământului aveau domiciliul și erau prezente în țară, precum și cetățenii români care erau temporar absenți, fiind plecați în străinătate pentru o perioadă mai mică de 12 luni.

Populația stabilă a României a ajuns la 19 043 769 de persoane. Față de recensământul din anul 2002, populația țării noastre a scăzut cu peste 2,6 milioane de persoane, atingând cel mai mic nivel din ultimii 35 de ani.

Din totalul populației stabile din țara noastră, populația feminină reprezintă 51,3% (peste 9,7 milioane de persoane), fiind într-o ușoară creștere față de anul 2002, când populația feminină reprezenta 51,25%. Această situație este caracteristică pentru toate județele țării, singura excepție fiind în județul Vaslui, unde numărul bărbaților este mai mare față de cel al femeilor cu 247 de persoane.

Județele cu cei mai mulți locuitori, a căror populație stabilă este mai mare de 600 000 de persoane, sunt: Prahova (735 883), Iași (723 553), Cluj (659 370), Timiș (650 544), Constanța (630 679), Dolj (618 335), Suceava (614 451). Cel mai mic număr de locuitori, sub 200 000 de persoane, se înregistrează în județele: Tulcea (201 468), Covasna (206 261), Sălaj (217 895), Mehedinți (254 570), Ialomița (258 669), Giurgiu (265 493), Caraș-Severin (274 277), Bistrița-Năsăud (277 861) și Călărași (285 107).

Populația stabilă a județului Vaslui a fost de 375 151 de persoane, cu 17,6% mai mică față de anul 2002.

Se observă o scădere generală a populației stabile la nivelul tuturor județelor țării, comparativ cu situația de acum zece ani în urmă. Cea mai mare scădere a populației stabile se înregistrează în județele Tulcea (-21,45%), Hunedoara (-18,42%), Neamț (-18,33%), Brăila (-18,29%), Galați (-18,10%). Scăderi reduse ale populației stabile, sub 10%, s-au înregistrat în județele: Timiș, Cluj, Harghita, Covasna, Dâmbovița, Bihor, Mureș, Argeș și Maramureș.

Singurul județ în care s-a înregistrat o creștere a populației stabile a fost Ilfov (+21,36%).

Municipiul București a fost înregistrat ca având o populație stabilă de 1,67 milioane de persoane, în scădere față de 2002, când erau în capitala țării 1,92 milioane de locuitori.

Astăzi, densitatea medie a populației României este de 79,88 loc /km². Față de această valoare, densitatea cea mai mare este în județul Ilfov, în care se înregistrează 230,1 loc /km².

Densități mari ale populației sunt și în județele Prahova (156 loc /km²), Iași (132,1 loc /km²), Dâmbovița (123,8 loc /km²), Galați (113,6 loc /km²). Cea mai mică valoare a densității populației se înregistrează în județul Tulcea (23,7 loc /km²). Valori reduse ale densității populației (sub 52 loc /km²) sunt și în județele Caraș-Severin (32,2 loc /km²) și Harghita (45,9 loc /km²).

La data efectuării recensământului, peste 910 000 de persoane erau plecate în afara țării pentru o perioadă de timp mai mare de un an. Din această categorie de persoane, cei mai mulți au plecat bărbații (445 559). La nivel național, cele mai multe persoane care au plecat în străinătate pentru o perioadă mai lungă de timp provin din județele Moldovei. Astfel, 67 463 de persoane au plecat din județul Bacău, iar 66 420 din județul Neamț. Un număr mare de moldoveni din județele Suceava, Iași și Galați au plecat la muncă în afara țării pentru un timp mai lung.

Ca structură națională, populația stabilă a României cuprinde o majoritate absolută de români (16 870 000 de persoane, adică 88,6% din totalul populației stabile recensate).

Populația de etnie maghiară deține o pondere de 6,5% din totalul populației stabile, înregistrând un număr de 1 238 000 de persoane, fiind în scădere față de recensământul din 2002. Maghiarii rămân majoritari în județele Harghita (84,8%) și Covasna (73,6%), având ponderi ridicate în județele Mureș (37,8%), Satu-Mare (34,5%), Bihor (25,2%) și Sălaj (23,2%).

Populația de etnie romă a crescut ca pondere (3,2%, față de 2,46% în anul 2002), ajungând la 619 000 de persoane. Trebuie precizat faptul că înregistrarea etniei s-a făcut pe baza liberei declarații a persoanei recensate. Din acest punct de vedere, se crede că populația de etnie romă ar fi într-un număr mult mai mare față de cel înregistrat oficial, pe baza propriilor declarații. Teritorial, Țiganii sunt distribuiți relativ uniform pe teritoriul țării. Cei mai mulți sunt declarați în județele Mureș (46 637 persoane, respectiv 8,8%), Bihor (33 697 persoane, respectiv 6,1%), Dolj (28 911 persoane), Dâmbovița (26 281 persoane), Călărași (22 974 persoane), Cluj, Buzău.

Cei mai puțini Țigani sunt declarați în județele Tulcea (3 768), Botoșani (4 237), Harghita (5 422) și Vaslui (5 933, respectiv 1,58%).

Alte etnii care depășesc 20 000 de persoane sunt ucrainenii, care totalizează 51 700 de persoane (cei mai mulți fiind în județele Maramureș, Timiș, Suceava, Caraș-Severin), germanii, cu 36 900 de persoane (sunt într-o continuă scădere numerică, deținând o pondere de 0,19%, cei mai mulți fiind în județele Timiș, Satu-Mare, Sibiu, Brașov, Caraș-Severin și Arad. Turcii înregistrează 28 200 persoane, circa 90% fiind în județele Constanța și Tulcea. Rușii-lipoveni totalizează 23 900 de persoane, iar tătarii 20 500 persoane, majoritatea fiind în județele din Dobrogea.

Ca religie declarată la acest recensământ de către locuitorii României, rezultă că cei mai mulți sunt ortodocși, respectiv 85,9% din populația stabilă. Se constată o scădere în ultimii zece ani a ortodocșilor cu peste 2,4 milioane de persoane, ajungând la 16 367 267 de persoane. Cei mai mulți români care practică această rit sunt în Municipiul București (peste 1,5 milioane de persoane) și în județul

Iași (667 000 de persoane), iar cei mai puțini sunt în județele Harghita (38 234 de persoane) și Covasna (43 827 de persoane).

Cea de-a doua confesiune practică în România este romano-catolicismul, cu 869 246 de persoane, adică 4,6% din populația stabilă recențată.

Numărul persoanelor de religie reformată, reprezintă 3,2% din populația stabilă a României, iar penticostalii reprezintă 1,9%.

Persoanele care s-au declarat atei sunt într-un număr de 21 196 de persoane, majoritatea lor locuind în București și în județele Cluj și Timiș. Cei mai puțin dintre atei, 43 de persoane, sunt în județul Olt, iar 142 de atei sunt în județele Vaslui și Covasna.

A crescut numărul persoanelor fără religie, de la 12 825 în anul 2002, la 23 918 persoane în anul 2012.

Din punct de vedere al dotărilor locuințelor populației din România, se constată mari diferențe teritoriale. La nivel general, doar trei din cinci locuințe (61,9% din total) au băi în interior. Dacă locuințele din mediul urban au în proporție de 88% băi în interior, doar de 31% dintre cele din mediul rural dispun de o astfel de facilitate ce reflectă nivelul de trai și civilizație.

Cele mai puține locuințe cu băi în interior se întâlnesc în județele Olt (28% din locuințe), Vaslui (32,6%), Botoșani (36,1%).

Referitor la populația orașelor României, se constată o scădere a numărului de locuitori în aproape toate localitățile urbane ale țării. Pe baza datelor preliminare, după București, care a înregistrat 1 677 985 de persoane, primele zece orașe în ordine descrescătoare ca număr de locuitori sunt următoarele: Cluj-Napoca (309 136 loc.), Timișoara (304 467 loc.), Constanța (264 693 loc.), Iași (264 410 loc.), Craiova (243 765 loc.), Galați (231 204 loc.), Brașov (227 961 loc.), Ploiești (197 522 loc.), Oradea (188 123 loc.), Brăila (168 389 loc.). Urmează opt orașe cu o populație cuprinsă între 150 000 și 100 000 de locuitori: Arad, Pitești, Sibiu, Bacău, Târgu-Mureș, Baia-Mare, Buzău și Botoșani.

Despre cele mai mici orașe din România, trebuie precizat faptul că Legea nr. 351 din 6 iulie 2001, privind aprobarea „Planului de amenajare a teritoriului național”, arată că, „de regulă”, o localitate poate primi rangul III și poate fi numită oraș, dacă aceasta are o populație stabilă cuprinsă între circa 5 000 de locuitori și 30 000 de locuitori și dacă are o rază de servire de la 10 kilometri, până la 30 de kilometri. Din acest punct de vedere, în prezent, în România există 34 de orașe în care trăiesc mai puțin de 5 000 de locuitori (cu 16 mai multe decât în 2002) și 57 de orașe care au sub 6 000 de locuitori (față de 41 de orașe în 2002).

Cele mai mici orașe cu o populație stabilă din țara noastră, potrivit datelor preliminare ale recensământului din 2011, sunt: Căzănești din județul Ialomița (3 206 loc.), Dragomirești din județul Maramureș (3 191 loc.), Ocnele Mari (3 080 loc.), Berești din județul Galați (2 853 loc.), Borsec (2 573 loc.), Băile Govora (2 353 loc.), Vașcău (2 291 loc.) și Nucet (2 148 loc.), ambele în județul Bihor, Solca din județul Suceava (2 143 loc.), și Băile Tușnad (1 617 loc.).

Dacă în majoritatea orașelor din România, populația a scăzut în ultimii zece ani, ca urmare a degradării nivelului de trai, a lipsei locurilor de muncă, a migrației externe, a scăderii valorii natalității, există și câteva excepții, în cazul unor orașe a căror număr de locuitori a crescut. Este cazul unor localități urbane a căror așezare

în jurul Bucureștilor a favorizat creșterea populației prin apariția unor obiective economice noi, ce oferă locuri de muncă, dar și prin extinderea terenurilor destinate construcțiilor de locuințe. În acest fel a crescut populația stabilă în Pantelimon cu 130%, în Voluntari cu 29%, în Popești-Leordeni cu 25%, iar în Buftea cu 8%.

Creșterea numărului de locuitori a fost înregistrată și în cazul orașului Florești din județul Cluj (cu 651%), ca urmare a apariției unor platforme industriale ce au necesitat un mare număr de oameni ca forță de muncă, precum și în orașul Borșa din județul Maramureș, unde populația a crescut ușor (cu 0,5%), prin redeschiderea unor exploatare miniere.

Prezentăm și câteva date preliminare despre județul Vaslui.

Populația stabilă totală a fost estimată ca fiind de 375 151 de locuitori. Aceasta a scăzut față de acum zece ani cu 17,6% (cu 79 898 de persoane). Din numărul total al persoanelor, 187 699 sunt bărbați iar 187 452 sunt femei.

Ca etnie, 98,17% sunt români, 1,58% sunt romi, iar restul de 0,25% alte etnii.

După religie, 360 739 de persoane sunt ortodocși, 4 928 sunt romano-catolici, 4 143 sunt penticostali, 723 sunt adventiști de ziua a șaptea, iar restul aparțin altor confesiuni, ateii sau religii nedeclarate.

Ca nivel de dotare a locuințelor, se constată următoarele situații: din totalul locuințelor convenționale, respectiv 166 279, o pondere de 36,8% au alimentare cu apă în interior; 32,6% au baie în interior; 35,1% au instalație de canalizare; 93,7% au instalație electrică; 72,7% au bucătărie în locuință; 23,4% au instalație de încălzire centrală (termoficare sau centrale proprii).

Localitățile cu cel mai mare număr de locuitori stabili sunt: municipiul Vaslui, cu 50 935 de persoane, municipiul Bârlad cu 49 929 de persoane, municipiul Huși cu 24 997 persoane, comuna Zorleni cu 8 206 persoane, orașul Negrești cu 7 897 persoane și orașul Murgeni cu 6 423 de persoane.

Și în cazul orașelor județului nostru, în ultimii zece ani se constată o scădere a numărului de locuitori. Astfel, populația stabilă a orașului Vaslui s-a diminuat cu 27,8%, iar cea a orașului Bârlad cu 27,7%, aceste orașe fiind pe locurile patru, respectiv cinci la nivel național în privința scăderii numărului de locuitori (după Roman cu -32%, Onești cu -30%, Lupeni cu -28,8%). Și orașul Huși și-a diminuat numărul de locuitori cu 15%. De altfel, Moldova este regiunea care, de la recensământul din anul 2002, a înregistrat la nivel național cea mai mare scădere a numărului de locuitori ce provin din mediul urban, cu aproximativ 9%, adică peste 135 000 de persoane.

*Surse: - date oferite de Institutul Național de Statistică, București;
- date oferite de Direcția Județeană de Statistică, Vaslui;
- ziarele „Adevărul și „Gândul”.*

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Gheorghe Gherghe, *Parohia Zăicoi și neamul meu*, Bârlad, Editura Sfera, 2010, 145 p.

Istoricul bârlădean Gheorghe Gherghe, cunoscut în mediul istoriografic vasluian prin lucrările și articolele sale care scot la lumină trecutul spațiului tutovean, din antichitate și până în perioada contemporană, a revenit cu o nouă carte, de această dată zona investigației istorice fiind într-o arie geografică mai îndepărtată.

După cum ne sugerează și titlul, lucrarea este structurată în două părți, din care prima (p. 5-55) tratează istoricul localității și a parohiei din satul natal al autorului, Zăicoi, din județul Gorj, iar a doua parte (p. 56-143), mai amplă, reprezintă o încercare de reconstituire genealogică a înaintașilor lui Gheorghe Gherghe, ambele fiind împărțite în mai multe subcapitole.

Genealogia, ca disciplină auxiliară a istoriei, studiază „nașterea și evoluția neamurilor și a familiilor, înrudirile care se stabilesc între persoanele unei epoci date, precum și rolul pe care aceste înrudiri îl joacă în desfășurarea unor evenimente istorice”¹, iar autorul tocmai aceasta și încearcă să facă.

În prima parte, după o încadrare din punct de vedere geografic și administrativ a localității Zăicoi, sunt scoase în evidență aspecte legate de prima atestare documentară, momente din trecutul satului, care a cunoscut și perioada de stăpânire austriacă a Olteniei, date despre toponimie și evoluția proprietății, fiind reconstituite crâmpoșe din viața strămoșilor. Un spațiu mai mare este acordat istoricului bisericii din Zăicoi, clădire veche din lemn, cu o descriere amplă și evocarea preoților și cântăreților bisericești care au slujit acolo. „În luptă cu vremurile și nepăsarea celor de azi, biserica de lemn se încăpățânează să dăinuie ca martor al unei spiritualități trecute” (p. 90).

În a doua parte a cărții, dedicată reconstituirii arborelui genealogic al familiei sale, Gherghe, autorul își motivează demersul prin aceea că „deoarece nu venim de nicăieri și nu mergem spre nicăieri, în zilele noastre, când devenim europeni (...), poate, a venit timpul să alcătuim și genealogii țărănești, nu numai de personalități sau ale marilor proprietari” (p. 56). În conturarea genealogiei familiilor din Zăicoi, autorul utilizează atât metoda sintetică, cât și pe cea analitică, respectiv întocmirea tablei descendenților și a ascendenților, punctul de plecare reprezentându-l un anume Gherghie, moșnean consemnat în documente la 9 noiembrie 1722 (dar pentru o judecată petrecută la 1691), proprietar și asupra unei vii, care îi era întărită „a și-o stăpâni înfundată în veac” (p. 58-60). Autorul a reușit să întregască arborele genealogic al familiei sale, începând de la primii strămoși consemnați în documente, demonstrând că neamul din care face parte a avut, prin bărbați, o continuitate până în zilele noastre, iar unii din urmașii moșnenilor de altă

¹ Ionel Gal (coord.), *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 126.

dată fie au pierit în cele două războaie mondiale, fie sunt acum preoți, profesori, ingineri sau simpli țărani, în sate și orașe din cele trei provincii istorice.

În urma cercetărilor efectuate asupra strămoșilor săi, autorul desprinde o serie de concluzii, dar care „pot fi dezvoltate pe viitor” (p. 89). În primul rând, faptul că este coborâtor al unor „diaconi și preoți care slujiseră la biserica satului sute de ani” (p. 57). Mergând și mai departe pe firul cercetării, identifică posibili ascendenți ai lui Gherghie, la 1597 și chiar mai devreme, la 1489, însă fără ca documentele analizate să confirme această legătură peste timp. Cert este că acești strămoși ai autorului, care au dus numele Gherghie, din tată în fiu, până în secolul nostru, erau proprietari ai unor moșii situate în văile pâraielor Plosca și Amardia, ambele vărsându-se în Jiu. Ei sunt cei care au rezistat marilor boieri din familiile Zătreanu și Poenaru. Acești proprietari funciari de la finele secolului al XVII-lea, „indiferent de pământul stăpânit, erau boieri”, pentru că „oricine stăpânea pământ, în baza unui vechi act domnesc, de danie sau de întărire, făcea parte din <<neamul boieresc>>².

Autorul a conturat nu numai ascendența strămoșilor, purtători ai numelui Gherghie, ci și a celorlalți trei bunici ai săi, coborâtori din familiile Popescu și Cojocaru, din Zăicoi, și Popescu din Diaconești. De asemenea, a conturat și evoluția altor familii din Zăicoi, precum Diaconu, Mihăilescu, Roșca, Stamate, Matei, Ștefan, sau pe cea a familiei Popescu, din localitatea vecină, Hălângești. Toate aceste reconstituiri genealogice sunt reflectate în 11 table de descendenți de la finele lucrării, întocmite atât pe linie masculină, cât și feminină, care fac mai facilă interpretarea informațiilor din text.

În realizarea întregii lucrări, deși autorul recunoaște în mai multe locuri că nu a studiat arhivele din Craiova și Târgu Jiu, utilizează totuși o varietate de surse, de la documente, catagrafii bisericești, pomelnice și pietre de mormânt, identificate la biserica și cimitirul din sat, pentru perioadele mai vechi, la cele reprezentate de mărturiile populare și bătrânii satului, unii dintre ei născuți la finele secolului al XIX-lea. În unele situații, din lipsa unor mărturii certe, este nevoit să meargă în câmpul probabilităților și supozițiilor, dar bazându-se pe recompunerea traseului micilor proprietăți ale neamurilor din Zăicoi.

În final, un număr de cinci documente prezentate în anexe vin să reconfirme informația din text, iar două categorii de fotografii încearcă atât să pună în valoare biserica de lemn, stilul său arhitectonic și măiestria meșterilor care au ridicat-o, cât și să îi evoce pe o parte a membrilor familiilor tratate în carte.

Unele mici deficiențe ale lucrării, printre care am putea aminti neindicarea surselor documentare pentru toate demonstrațiile genealogice sau faptul că autorul reia diferite aspecte (precum date despre prima atestare a satului, toponimie, demografie, situare geografică), deja tratate, în mai multe subcapitole, care creează un aspect neunitar al lucrării, totuși nu sunt de natură de a știrbi din valoarea cărții.

În finalul lucrării, autorul constată că „în prezent, trecutul a intrat în uitare. Trist este faptul că zăicoienii sunt din ce în ce mai puțini. Studiarea unor genealogii țărănești au adus multă lumină în cunoașterea lumii de pe văile Ploscăi și Ploscuței”

² Ștefan S. Gorovei, *Originea socială a înaltului cler monahal*, în „Arhiva Genealogică”, II (VII), 1995, nr. 3-4, p. 188-189.

(p. 90). Încă din a doua parte a secolului trecut, Radu Crețeanu, în studiul *Genealogii țărănești*, afirma că „o cercetare privind țărănimea, indiferent de domeniul ei, nu va putea fi completă dacă, alături de metodele statistice obișnuite, nu se va întreprinde și studiul genealogic al populației”³, iar promovarea intelectuală este unul dintre aspectele ce justifică cercetarea genealogică a țărănimii⁴.

Importanța cărții rezidă în modul în care este scoasă în evidență continuitatea în cadrul unor familii de moșneni, începând din secolul al XV-lea și până în zilele noastre, lucrarea recomandându-se astfel tuturor celor pasionați de trecutul satului românesc. „Cunoașterea propriului trecut familial, indiferent de rolul pe care înaintașii îl vor fi avut într-un timp și un spațiu determinat, e un mijloc de reactivare și consolidare a identității și a memoriei. Memoria familială e aceea care reflectă continuitatea și asigură solidaritatea și coeziunea grupurilor sociale”⁵.

Adrian BUTNARU

³ Radu Crețeanu, *Genealogii țărănești*, în „Arhiva Genealogică”, I-V, 1989-1993, nr. 1-2, p. 185.

⁴ *Ibidem*, p. 180.

⁵ Ștefan S. Gorovei în „Arhiva Genealogică”, III (VIII), 1996, nr. 1-2, p. X.

BIBLIOGRAFIA DOCUMENTARĂ A JUDEȚULUI VASLUI (FOSTELE JUDEȚE FĂLCIU, TUTOVA ȘI VASLUI)*

1. JUDEȚUL VASLUI (și FOSTELE JUDEȚE) – Lucrări generale

a. Geografie, geologie, economie

Evidenția ANTOCHE, *Ghid botanic privind vegetația spontană din împrejurimile Hușului. Plante utilizate și în medicină*, Vaslui, Editura Thalia, 2003.

Constantin CARAMAN, Vlad BEJAN, Alina ȘTEFANACHE, *Fondul balneo-climateric din județele Iași și Vaslui*, Ghid, Iași, Editura VIE, 1999.

C. CHIRIȚĂ, *Dicționar geografic al județului Fălciu*, București, 1893.

C. CHIRIȚĂ, *Dicționar geografic al județului Vaslui*, București, 1889.

Petru CONDREA, *Dicționar geografic al județului Tutova*, București, 1887.

Ion GUGIUMAN, *Depresiunea Huși*, București, Editura Științifică, 1959.

I. GUGIUMAN, V. CÂRCOTĂ, V. BĂICAN, *Dicționarul geografic al județului Vaslui*, Iași, 1988.

I. GUGIUMAN, V. CÂRCOTĂ, V. BĂICAN, *Județul Vaslui*, București, 1973.

Dr. Climent HOREANU, Prof. Iulian COGEAN, *Rezervații naturale și monumente ale naturii din județul Vaslui*, Vaslui, 1981.

Dr. Ing. Ioan NEAMȚU (coordonator), *30 de ani de activitate și experiență în producția viti-vinicolă. 1959-1989*, Huși, 1989.

Ing. Ion NEAMȚU, Ing. V. MOLEAVIN, Ing. A.D. TUDOSIE, *Monografia podgoriei Huși*, 1969.

Lilian NIACȘU, *Atlasul solurilor din bazinul Pereschivului: (colinele Tutovei)*, Iași, Editura Performantica, 2009.

Cristian-Valeriu PATRICHE, *Podișul Central Moldovenesc dintre râurile Vaslui și Stavnice: Studiu de geografie fizică*, Iași, Editura Terra Nostra, 2005.

Costică PENCU, *Populația județului Vaslui*, Vaslui, 2002.

Valentina PEREBICEANU, *Potențialul hidrografic al județului Vaslui*, Iași, Editura PIM, 2008.

*Bibliografia este întocmită de Mircea Ciubotaru și Costin Clit. Cuprinde numai volume referitoare exclusiv la județul actual Vaslui. Nu au fost selectate lucrările generale, care conțin și informații despre acest județ, și nici cele privitoare la localități limitrofe din fostele județe componente, care azi nu mai sunt în județul Vaslui.

Andrei POPA, Gheorghe STOIAN, Greta POPA, Octavian OUATU, *Combaterea eroziunii solului pe terenurile arabile*, București, Editura Ceres, 1984 [Despre cercetările de la Perieni].

Natalia ȘENCHEA, *Cercetări geografice în bazinul superior al Bârladului*, în „Lucrările geografice «Dimitrie Cantemir»”, IV, 1943, p. 1–279.

Octavian TOMIȚĂ, *Solurile și apele pedofreatice din incinta îndiguită Albița-Fălciu, județul Vaslui: Însușiri, evoluție, perspective*, Iași, Editura Ion Ionescu de la Brad, 2004.

Prof. dr. ing. Avram D. TUDOSIE, Ing. Constantin NEAMȚU, *Podgorii și vinuri din județul Vaslui altădată și acum*, Vaslui, Casa Agronomului, 1974.

b.Arheologie

Costachi BUZDUGAN, Marin ROTARU, *Antichitățile Elanului*, vol. I, Vaslui, 1997.

Ghenuță COMAN, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, Editura Litera, 1980.

Vicu MERLAN, *Contribuții monografice asupra Depresiunii Hușilor*, Iași, Editura Lumen, 2008.

Marin ROTARU, *Antichitățile Elanului*, vol. II, Bârlad, Editura Sfera, 2009.

*** Muzeul Județean „Ștefan cel Mare”, *35 de ani de arheologie vasluiană. Șantierul arheologic ale Muzeului Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui*, editori Ioan Mancaș și Ciprian Cătălin Lazanu, Bârlad, Editura Sfera, 2010.

c. Documente

*** Direcția Generală a Arhivelor Statului. *Colecția „Dr. Constantin I. Istrati”. Inventar arhivistic (1429–1945)*, București, 1988.

*** Direcția Generală a Arhivelor Statului. *Din tezaurul arhivistic vasluian. Catalog de documente. 1399–1877*, București, 1986.

d.Monumente

Laurențiu CHIRIAC, *Monumentele religioase medievale din zona Bârladului. Repere istoriografice*, Iași, Editura Opera Magna, 2006.

Laurențiu CHIRIAC, *Monumentele religioase medievale din zona Bârladului*, Iași, Editura KOLOS, 2007.

Costin CLIT și Mihai ROTARU, *Un chestionar inedit despre bisericile din ținutul istoric al Vasluiului*, Bârlad, Editura Sfera, 2004.

Dorinel ICHIM, *Biserici de lemn din eparhia Hușilor*, Huși, 2001.

Maria POPA, *Monumente istorice din județul Vaslui. Biserici și mănăstiri din Eparhia Hușilor*, Iași, Editura KOLOS, 2008.

*** *Itinerarii cultural religioase: Vaslui-Hâncești-Leova*, Bârlad, Editura Sfera, 2008.

e. Istorie

Ioan ANTONOVICI, *Documente ale foastelor schituri Orgoestii, Bogdănița, Pârveștii, Cârțibașii și Mânzații din județul Tutova*, Huși, 1929.

Col. (r) Constantin Chiper, *Cronica militară a județului Vaslui*, Iași, Editura PIM, 2012.

Geanina-Cristina CHIRILĂ, *Muzee și colecții din județul Vaslui*, Vaslui, Editura Media Sind, 2011.

Ion CUPȘA, *Bătălia de la Vaslui (10 ianuarie 1475) a lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Militară, 1975.

Aurel N. GHINEA, *40 ani de administrare a județului Vaslui. Situație generală de la 1866–1906*, București, 1906.

Aurel N. GHINEA, *Anexe la 40 ani de administrare a județului Vaslui (1866–1906)*, București, 1906.

Petrea IOSUB, Aurel ZUGRAVU, *Vaslui. Monografie*, Colecția Județele patriei, București, Editura Sport-Turism, 1980.

Constantin LASCĂR, *Contribuțiuni monografice asupra școalei primare din județul Fălciu*, Huși, Atelierele Zanet Corlăteanu, 1936.

Ioan MANCAȘ, Nicolae IONESCU, *Vasluienii în Războiul de Independență 1877-1878*, Bârlad, Editura Sfera, 2007.

MELCHISEDEC ȘTEFĂNESCU, episcop al Romanului, *Chronica Hușilor și a episcopiei cu aseminea numire*, București, 1869.

Ion N. OPREA, *Vaslui – Tradiționalism ... oameni, întâmplări*, vol. I; *Itinerarii: ecouri-oameni-fapte (de la legende și publicistică la istoria locurilor)*, vol II-III, Iași, Editura PIM, 2010.

Ștefan PLUGARU, Teodor CANDU, *Episcopia Hușilor și Basarabia (1598-1949) (Istoric și documente)*, Iași, Editura PIM, 2009.

Preot Scarlat PORCESCU, *Episcopia Hușilor. Pagini de istorie*, Editată de Episcopia Romanului și Hușilor, 1990.

Alina-Mihaela PRICOP, *Contribuții la istoricul Episcopiei Hușilor*, Bârlad, Editura Sfera, 2007.

Dan RAVARU, *Cartea întâia a Racovei*, Piatra-Neamț, Editura Nona, 2002.

Gheorghe RĂȘCANU, *Expunerea situațiunii județului Vaslui pe timpul de la 15 octombrie 1923 până la 15 octombrie 1924*, Vaslui, 1925.

Horia STAMATIN, *Valea Horăieții. Istorie și onomastică de la origine până în prezent*, Bârlad, Editura Tiparul, 2003.

N. N. TIRON, *Expunerea situațiunii administrative a jud. Fălciu în 1923*, Atelierele Zanet Corlăteanu, Huși, [1923].

Gheorghe ULICA, *Istorie pe meleaguri vasluiene*, Iași, Editura PIM, 2005.

Paul ZAHARIUC, *Evreii bârlădeni în documentele arhivistice vasluiene (1896-1953)*, Iași, Editura PIM, 2012.

Paul ZAHARIUC, *Fălciu, Tutova, Vaslui. Secvențe istorice (1907-1989). De la răscoală la revoltă*, Iași, Editura PIM, 2012.

Paul ZAHARIUC, *Întâmplări din vremea Ciumei Roșii (1940-1960). Mentalități, atitudini, represalii în județele istorice Fălciu, Tutova și Vaslui*, Iași, Editura PIM, 2009.

*** *File de monografie. Județul Vaslui*, colectivul de redacție: Aurel Zugravu, Petre Iosub, Ion Al. Angheluș, 1972.

*** *Județul Vaslui. Tărâm de civilizație și eternitate*, album editat de Fundația Culturală „Dr. Constantin Teodorescu”, Bârlad, Editura Dacri, 2008.

*** *Județul Vaslui. Vatră de istorie și permanență culturală*, album, coordonator dr. Constantin Teodorescu, București, 2008.

f. Etnografie, etnologie, folclor

Vasile ADĂSCĂLIȚEI, *Teatrul popular de Anul Nou în județul Vaslui*, Casa creației populare Vaslui, 1971.

Vasile ADĂSCĂLIȚEI, *Un pol de contribuții etnografico-folcloristice privind realitățile vasluiene*, Vaslui, 2005.

Constantin CAPRĂ, *Hore și strigături populare din județul Vaslui*, Vaslui, Editura Al. Onceanu, 1943.

Prof. Florica ICHIM, Prof. dr. Dorinel ICHIM, *Zona etnografică a colinelor Tutovei*, Bacău, Editura Diagonal, 2002.

George ILAȘCU, *Jocuri populare vasluiene*, Vaslui, Editura Cutia Pandorei, 1997.

Melania OSTAP, *Contribuții la cunoașterea artei populare din județul Vaslui. Portul popular, textile de interior*, Centrul Județean pentru îndrumarea creației populare și a mișcării artistice de masă, Vaslui, f.a.

Constantin PARTENE, *Etnografie și folclor din zona Prutului mijlociu*, Bârlad, Editura Sfera, 2007.

Dan RAVARU, *Folclor, etnografie, istorie locală*, vol. I, Vaslui, Editura Cutia Pandorei, 1998.

Dan RAVARU, *Repere etnofolclorice și de istorie locală*, Iași, Editura PIM, 2010.

Dan RAVARU, Silvia RAVARU, *Datini și obiceiuri de pe Valea Tutovei*, Vaslui, 1981.

Dan RAVARU, Silvia RAVARU, *Folclor literar de pe Valea Tutovei*, Piatra-Neamț, Editura Nona, 2001.

g. Toponimie

Mircea CIUBOTARU, *Oronimia și hidronimia din bazinul superior al Bârladului*, Iași, Casa editorială Demiurg, 2001.

h. Genealogie. Familii

Gh. GHIBĂNESCU, *Cuzeștii (Monografie istorică)*, București, 1912.

Gh. GHIBĂNESCU, *Surete și izvoade*, VII, *Cuzeștii. Precedat de un studiu istoric asupra văii Elanului*, Iași, Tipografia „Dacia” P. & D. Ilescu, 1912.

Gh. GHIBĂNESCU, *Surete și izvoade*, VIII, *Documente Racovișești*, Iași, 1914.

Gh. GHIBĂNESCU, *Surete și izvoade (Documente slavo-române)*, vol. X (Documente cu privire la familia Râșcanu), Iași, Tipografia „Dacia” P. & D. Ilescu, 1915.

Elena MONU, *Familia Costache. Istorie și genealogie*, Bârlad, Editura Sfera, 2011.

Petru IOAN, *Rădăcini transfrontaliere ale normanzilor Erica și Dimitri. Album de familie*, Iași, Editura „Ștefan Lupașcu”, 2009 [Genealogia autorului].

Gheorghe UNGUREANU, *Familia Sion. Studiu și documente*, Iași, 1936.

i. Personalități culturale și științifice

Ioan BABAN, *Univers cultural și literar vasluian. Autori – publicații – societăți. Dicționar*, Iași, Editura PIM, 2008.

Vasilica GRIGORAȘ, *Fragmente de spiritualitate românească*, București, Editura Oscar Print, 2001, [Personalități din județul Vaslui].

Liviu MĂRGHITAN și Ioan MANCAȘ, *Membrii Academiei Române originari din județul Vaslui (secolele XIX – XX)*, Arad, Editura Multimedia Internațional, 2006.

Liviu MĂRGHITAN și Ioan MANCAȘ, *Academicieni ai județului Vaslui*, Arad, Editura Ramira, 2010,

Petru NECULA și Mihai CIOBANU, *Dicționarul personalităților vasluiene*, Vaslui, Editura „Cutia Pandorei”, 2001.

Traian NICOLA, *Valori spirituale tutovene. Biobibliografii*, vol. I, A-B, Primăria Municipiului Bârlad, Avantaj SRL, 1999; vol. II, C, Primăria Municipiului Bârlad, Editura Sfera, 2001; vol. III, D-F, Bârlad, Editura Sfera, 2002; vol. IV, G-L, Bârlad, Editura Sfera, 2003; vol. V, M-P, Bârlad, Editura Sfera, 2003; VI, R-Z, Bârlad, Editura Sfera, 2004.

Traian NICOLA, *Valori spirituale vasluiene. Biobibliografii*, vol. I, A-O; vol. II, P-Z, Vaslui, Muzeul de istorie „Ștefan cel Mare”, 2001.

Ion N. OPREA, *Lumânărică. Sfântul Ioan de la Tutova și epoca în care a trăit*, Iași, Editura PIM, 2009.

Gheorghe SAMOILĂ, *Cerșetor pentru Hristos. Viața sfântă a lui Ioan Proca zis Lumânărică (1782- 1842)*, Iași, Editura Ștef, 2012.

j. Diverse

Sergiu-Marian D. GĂBUREAC, *Prin Țara Moldovei: Bârlad–Huși–Piatra-Neamț–Vaslui: Compendiul cărților poștale, 1898*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2009.

Dumitru V. MARIN, „Meridianul” (*Vaslui – Bârlad*) *Axă cultural-informațională*, Iași, Editura PIM, 2009.

Dumitru V. MARIN, *TVV-15, în explozia cultural-informațională din județul Vaslui*, Bârlad, Editura Tiparul, 2006.

Ștefan PLUGARU, Constantin DONOSE, Marius-Petronel BACIU, *Basarabia, pământul misiunii noastre. Asociația culturală „Pro Basarabia și Bucovina”, Filiala „Mihail Kogălniceanu” Huși, la a XX-a aniversare. Podul prieteniei și al cărții: România–Basarabia, Filiala „Constantin Prezan” Negrești, Bacău, Editura Babel - Editura Vicovia, 2010.*

2. LOCALITĂȚI, COMUNE ȘI MUNICIPII – MONOGRAFII ȘI DOCUMENTE

Adam :

Sorin GEACU, *Mănăstirea Adam. Schiță monografică*, Galați, 1998.

Albești :

Nicolae Ionescu, Benone Coșeru, *Albești File de monografie*, Bârlad, Editura Sfera, 2012.

Alexandru Vlahuță :

Dan RAVARU, *Comuna Alexandru Vlahuță*, Vaslui, 2000.

Arsura :

Constantin PARTENE, *Arsura – vatră de istorie*, Bârlad, Editura Sfera, 2008.

Avrămești :

Constantin SOLOMON, *Monografia comunei rurale Avrămești din plasa și județul Tutova*, București, 1904.

Banca :

Gheorghe GHERGHE și Marin ROTARU, *Comuna Banca. Pagini de monografie*, Bârlad, Editura Sfera, 2002.

Gheorghe GHERGHE și Sidonia Elena DIACONU, *Parohia Banca*, Editura Sfera, Bârlad, 2009.

Băcani :

Vasile FÂNARU, *Comuna Băcani. Trecut și prezent*, Bârlad, Editura Tiparul, 2011.

Bârlad :

Economul Ioan ANTONOVICI, Grigore CREȚU, *Tipografiile, xilografiile, librăriile și legătorile de cărți din Bârlad*, București, Imprimeria Statului, 1910.

Ioan ANTONOVICI, *Documente bârlădene*, I-V, Bârlad-Huși, 1911-1926; Ediție anastatică sub egida „Academiei Bârlădene”, vol. I-V, Bârlad, Editura Sfera, 2012.

Ioan ANTONOVICI, *Gheorghie și Neculai Roșca-Codrianu. Fondatorii Liceului și Școlii Profesionale de Fete din Bârlad*, Bârlad, 1908.

Alexandru CALIMAH-PAPADOPOL, *Notiță istorică despre Bârlad*, Bârlad, Tipografia George Cațașany, 1889.

Prof. dr. Gheorghe CORODESCU, *Ultimii ani ai Școlii Normale „Al. Vlahuță” (1995-2003). Primii ani ai Colegiului Universitar de Institutori Bârlad*, Bârlad, Editura Sfera, 2004.

Maria-Alexandra COSTEA, *De la Școala de arte și meserii Bârlad la Grupul școlar „Marcel Guguianu” Zorleni (1881-2006). File de monografie*, Bârlad, Editura Sfera, 2006.

Ghiță CRISTIAN, *Școala nr. 4 Bârlad la 150 de ani. 1856-2006. Studiu monografic*, Bârlad, Editura Sfera, 2006.

Jenică DURCHI (prefața), *Liceul „Mihai Eminescu” Bârlad: la ani 50*, București, Editura Integral, 2008.

Vasile FOLESCU, *Școala Pedagogică de Băieți – Bârlad. Promoția la semicentenanar. 1952-2002*, Iași, Editura Pan Europe, 2001.

Prof. Năstasă FORȚU (coordonator), *Clubul copiilor „Spiru Haret” Bârlad: monografie 1953-2008*, Bârlad, Editura Sfera, 2008.

Prof. Mihai LUCA (coordonator), *Școala cu clasele I-VIII „Manolache Costache Epureanu” Bârlad, 25: Încercare de schiță monografică*, Vaslui 1997.

Dumitru V. MARIN, *Tudor Pamfile și revista „Ion Creangă” [1908-1921]*, Vaslui, Editura „Cutia Pandorei”, 1998.

Mircea D. MATEI, Lucian N. CHIȚESCU, *Cetatea de pământ de la Bârlad: monografie arheologică*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2002.

Vasile MĂLINESCU, Teodor PRACSIU, *Pro Scena. Studiu monografic*, Bârlad, Editura Sfera, 2005 [Despre Teatrul „Victor Ion Popa”].

Nicolae MITULESCU, *Bârlad. Ghidul orașului*, Bârlad, Editura Sfera, 2001.

Nicolae MITULESCU, *Documente bârlădene fixate în metal (evenimente, fapte, oameni): o istorie a medalisticii*, Bârlad, Editura Sfera, 2005.

Nicolae MITULESCU, *Ei au luptat pentru patrie. Eroii și veteranii bârlădeni*, Bârlad, Editura Prometeu Descătușat, 1998; vol. II, Bârlad, Editura Sfera, 2002.

Nicolae MITULESCU, *Monumente laice și religioase*, Bârlad, Editura Sfera, 2003 [Monumente din municipiul Bârlad].

Georgeta MODIGA, Toni IOSIPESCU, Nicoleta ARNĂUTU, *Centenar Casa Națională „Stroe S. Belloescu” Bârlad: 1909-2009*, Bârlad, Editura Dacri, 2009.

Georgeta MODIGA, Ion Trif PLEȘA, Liviu N. BOTEZ, *Stroe S. Belloescu – ctitor de cultură și filantrop*, Bârlad, Editura Dacri, 2009.

Traian C. NICOLA, *Colegiul național „Gheorghe Roșca Codreanu” Bârlad*, Bârlad, Fundația Culturală dr. Constantin Teodorescu, 1996.

Traian NICOLA, *Liceul „Gheorghe Roșca Codreanu” din Bârlad*, Iași, 1971.

Ion N. OPREA, *Academia bârlădeană și Vasile Voiculescu*, Iași, Editura PIM, 2012.

Ion N. OPREA, *Bârlad: istorie, cultură, amintiri*, Iași, Editura PIM, 2010.

Ion N. OPREA, *Bârladul în presa vremurilor. De la revista „Părerii” la ziarul „Steagul Roșu” – 1932-1949*, Iași, Editura PIM, 2007.

Ion N. OPREA, *Ioan Antonovici – Depozitarul. Opere*, vol. I-II, Iași, Editura PIM, 2011.

Ion N. OPREA, *Mari personalități ale culturii române într-o istorie a presei bârlădene – 1870-2003*, Iași, Editura TIPOMOLDOVA, 2004. / Ediția a II-a revăzută și adăugită, ... 1870-2008, Iași, Editura PIM, 2008.

George OPRÎȘANU, *Casa Obștei din Bârlad*, Bârlad, 1939 (Ediția a III-a).

Vasile PALADE, *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea- a doua jumătate a sec. al V-lea)*, volum îngrijit de Eugenia Popușoi, București, Editura Arc 2000, 2004.

Oltea RĂȘCANU-GRAMATICU (coordonator), *Istoria Bârladului*, Ediția a I-a, vol. I-II, 1998; Ediția a II-a, 2002.

Marian ROTARU, *Noblețea unei fabrici. Povestea „Mândrei”*, Editura Grapho, Tecuci, 2012 [Centenarul unei fabrici din Bârlad].

G. URȘU, *Istoria literară a Bârladului*, București, 1936.

Gh. VRABIE, *Bârladul cultural*, cu o prefață de N. Petrașcu, București, Tipografia I. N. Copuzeanu, 1937.

*** *Arta de a dărui*, Iași, Editura Opera Magna, 2011 [Volum în memoria dr. Constantin Teodorescu].

*** *Aspecte și mărturii ale trecutului recent al Bârladului (1944-2007)*, coordonator: dr. Constantin Teodorescu, Bârlad, Editura Dacri, vol. I, 2009; vol. II, partea 1-2, 2009; vol. III, partea 1-2, 2010.

*** *Bârladul odinioară și astăzi*, Sub redacția lui Romulus Beteanu, Bârlad, Muzeul de istorie „Vasile Pârvan”, vol. I, 1980; II, 1982; III, 1984.

*** *Centenar Casa Națională „Stroe Belloescu” 1909-2009*, Bârlad, Editura Dacri, 2009.

*** *Dare de seamă a epitropiei spitalului Bârlad și Elena Beldiman pe periodul al VI-lea cincianual*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1901.

*** *Liceul „Mihai Eminescu” Bârlad. Monografie 1958-40-1998*, 1998.

*** *Monografia Municipiului Bârlad*, Bârlad, 1974.

*** *Notițe biografice asupra vieții și activității Arhiepiscopului Iacov Antonovici Bârlădeanul, vicarul Sfintei Mitropolii a Moldovei, egumen bisericii Sf. Spiridon și a schitului Târâță din Iași, membru de onoare al Academiei Române*, Bârlad, Tipografia Lupașcu, 1922.

*** *Omagiu centenar V. I. Popa. 40 de ani de teatru la Bârlad*, Bârlad, 1995.

*** *Palatul Comunal Bârlad – 75 ani – 1934-2009*, Bârlad, Editura Dacri, 2009.

*** *Școala bârlădeană*, volum alcătuit și îngrijit de prof. Constantin Clisu, 1971.

Berezeni :

Mihai I. ANDON, *Berezeni. Monografie etnoculturală*, Iași, Editura KOLOS, 2010.

Bogdana :

Ioan Antonovici, ATANASIE Marian MARIENESCU, *Istoria comunei Bogdana din plasa Simila, județul Tutova*, Bârlad, 1904.

Boțești :

Ioan Costache ENACHE, *Drumeție prin Țara de Jos a Moldovei și popas în comuna Boțești – Gugești, județul Vaslui. Monografie*, Iași, Editura PIM, 2008.

+Bujoreni :

Ioan ANTONOVICI, *Notițe istorice și tradiționale despre Schitul Magariu din județul Tutova*, Bârlad, 1911.

Gheorghe GHERGHE, Sidonia-Elena DIACONU, *Mănăstirea Bujoreni (Măgaru) din județul Vaslui*, Iași, Editura PIM, 2007.

Nicolae MITULESCU, *Mănăstirea Bujoreni-„Măgarul”*. *Schiță monografică*, Fundația Creștin-Ortodoxă „Sf. Nicolae”, Bârlad, Gazeta „Părerii tutovene”, 1997.

Cetățuia (fost Strâmba) :

Tudor PAMFILE, V.C. NICOLAU, *Însemnări cu privire la moșia, satul și biserica de la Strâmba din comuna Puiești, județul Tutova*, Bârlad, 1914.

Crețești :

Vasile FOLESCU, *Crețești. Istorie și actualitate*, Iași, Casa editorială Demiurg, 2003.

Cursești :

C. HUȘANU, *Curseștii – istoric și evocări la capăt de veacuri și milenii*, Iași, Editura PIM, 2009.

Dănești :

Eugenia și Costache BURAGA, *Dăinuiri dăneștene*, Iași, Editura Junimea, 1977.

Prof. Ioan COMAN, *Nume nou școlii noastre la un secol și jumătate de învățământ dăneștean*, Vaslui, Editura Media Sind, 2011.

N.N. MAFTEI, C. Gh. RADU, *Dănești*, Comitetul pentru cultură și artă al județului Vaslui, 1970.

Constantin Gh. RADU, Neculai N. MAFTEI, *Dănești - etnografie și folclor*, București, 1980.

Deleni :

Elena SIMIONICĂ, *Deleni – străvechi ținut moldav*, Bârlad, Editura „Tiparul”, 2002.

Econom-Stavrofor V. URSĂCESCU, *Istoria fostului schit Delenii din județul Vaslui*, Iași, Tipografia Națională Ioan G. Ionescu, 1911.

Dodești :

Mihai Apostu (coordonator), Victor Ion Popa și comuna Dodești, Iași, Editura PIM, 2011.

Marin ROTARU, Gheorghe GHERGHE, *Ghenuță Coman. O viață dedicată arheologiei*, Vaslui, Editura „Cutia Pandorei”, 2003.

Dan Gh. TEODOR, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI-IX de la Dodești-Vaslui*, Iași, Junimea, 1984.

Drânceni (Drăceni) :

Gh. GHIBĂNESCU, *Surete și izvoade (Drăcenii, Râșești, Leușeni și Ghermănești) (Fălciu)*, XVII, Huși, Tipografia „Lețcae” George Jorică, 1927.

Constantin PARTENE, *Istoria târgului Drânceni și a comunei, Piatra-Neamț*, Editura Nona, 2002.

Duda-Epureni :

Adrian BUTNARU, *Epureni. Timpuri și oameni*, Iași, Editura PIM, 2010.

Adrian BUTNARU, *Novaci și Duda. Pagini de istorie*, Iași, Editura PIM, 2007.

Dumești :

Lucian-Valeriu LEFTER, Sergiu ȘTEFĂNESCU, Silviu VĂCARU, *Dumeștii Vasluiului*, Iași, Editura Pamfilus, 2006.

Epureni :

Ioan M. BĂLĂNESCU, *Epureni – 500. File de monografie*, f. 1. și edit., 1995.

Fălciu:

Pr. Ioan PETRU, *File de monografie. Fălciu. Istorie și actualitate*, Bârlad, Editura Tiparul, 2008.

Fedești :

Neculai APOSTOL, Gheorghe GHERGHE, *Fedești. Oameni și locuri*, Iași, Editura KOLOS, 2012.

Ferești :

Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade (Fereștii, Vaslui) Studiu și documente*, XVI, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească”, 1926.

Florești :

Ioan ANTONOVICI, *Mănăstirea Florești din plasa Simila, județul Tutova. Studiu istoric cu hărți și ilustrațiuni urmate de documente, inscripții și însemnări*, București, 1916.

Ghermănești :

Constantin PARTENE, *130 de ani de învățământ în Ghermănești (1865-1995). Centenarul primului local de școală (1895-1995)*, Constanța, Editura MONDOGRAF, 1995.

Grăjdani :

Gheorghe ARION, *Mănăstirea Grăjdani județul Vaslui. Legendă și adevăr istoric*, Constanța, Editura MONDOGRAF, 1997.

Gugești :

Petru V. MATEI, *Gugești (jud. Vaslui). Slujitori și lăcașuri de credință (1609–2011)*, Iași, Editura Cronica, 2011.

Petru V. MATEI, *Nasc și la Gugești oameni. Portrete*, Iași, Editura Cronica, 2012.

Petru V. MATEI, *Școala din Gugești (jud. Vaslui) 1872–2010. Cartea amintirilor și împlinirilor*, Iași, Editura Cronica, 2010.

Alexandru Th. OBREJA, Petru Șt. POGÂNGEANU, Petru V. MATEI, Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU, Mircea CIUBOTARU, *Gugești (jud. Vaslui). Preliminariile unei istorii*, Iași, Editura Cronica, 2009.

Huși :

Virgil AGHIORGHIESEI, *Spitalul Municipal „Dimitrie Castroian” Huși. Pagini de istorie*, Iași, Editura PIM, 2009.

Teodor BOTEZATU (coordonator), *Filmul unei aniversări: Colegiul Agricol „Dimitrie Cantemir” din Huși, la aniversarea centenară*, Iași, Editura „Ștefan Lupașcu”, 2009.

Teodor C. BOTEZATU, *Colegiul Agricol „Dimitrie Cantemir” din Huși, la aniversarea centenară*, Bârlad, Editura Sfera, 2009.

Vasile CALESTRU, *Hușii de ieri și de azi*, Iași, Editura Demiurg, 2010.

Costin CLIT, *Biserica „Sfântul Gheorghe” din Huși*, Bârlad, Editura Sfera, 2006.

Stavrofor Pr. Constantin GĂLUȘCĂ, *Istoricul bisericii „Sf. Dumitru” Huși*, Huși, f.edit., 2000.

Costin CLIT, *Documente hușene. I. (1655-1883)*, Iași, Editura PIM, 2011.

Costin CLIT, *Liceul Teoretic „Cuza Vodă” din Huși – Studiu monografic*, Vaslui, Editura Thalia, 2003.

Costin CLIT, *Un secol de istorie. Colegiul Agricol „Dimitrie Cantemir” din Huși: 1908-2008*, Iași, Editura „Ștefan Lupașcu”, 2008.

Costin CLIT, Mihai GHEORGHIU, *Batalionul 202 Apărare C.B.R.N. (Intervenții la dezastre) din Huși – 60 de ani de la înființare*, Iași, Editura PIM, 2010.

Costin CLIT, Constantin VASLUIANU, *In memoriam Ion Gugiuman. 100 de ani de la naștere*, Iași, Editura PIM, 2010.

Theodor CODREANU (coordonator), *Alma Mater Hussiensis: Liceul „Cuza Vodă” din Huși, la cea de a XC-a aniversare*, Iași, Editura „Ștefan Lupașcu”, 2008.

Theodor CODREANU (coordonator), *Din lumina unui veac. Liceul Industrial „Cuza Vodă” Huși 1889-1989*, Huși, 1989.

Theodor CODREANU (coordonator), *Istoria Hușilor*, Galați, Editura Porto-Franco, 1995.

EFTIMIE Episcopul Romanului și Hușilor, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu. Viața și înfăptuirile sale*, Roman, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1982.

Gheorghe GHIBĂNESCU, *Originea Hușilor*, Bârlad, 1887.

[Wylly HANGA], *Asociația Clubul de Șah REALITATEA*, Huși, 2012.

Pr. Dr. Nicolae HURJUI, *Omul și fapta. Episcop Grigorie Leu*, Episcopia Hușilor, 2000.

Pr. Alexandru M. IONIȚĂ, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului. Viața și activitatea (1822-1892)*, Constanța, Fără editură, 1999.

Corneliu LEU, *Cartea episcopilor cruciați*, București, Editura Realitatea, 2001, ed. II, 2005 [Despre episcopul Grigorie Leu].

Gheorghe MELINTE, *Cuza și Hușii*, Iași, Editura Timpul, 1998.

Prof. Gheorghe MORARU, Ing. Vsevolod MOLEAVIN, Dr. ing. Avram TUDOSIE, Prof. Hera STEINBERG (coordonatori), *Liceul Agro-Industrial Huși Județul Vaslui. Monografie 1908-1978*, 1978.

N.C. NANU, *Activitatea Prea Sfințitului Iacov Antonovici ca Episcop la Eparhia Dunării-de-Jos după ziare și alte dări de seamă 1 Aprilie 1923-1 Aprilie 1924*, Huși, Tipografia „Lețcae” George Jorică, 1924.

Ioan NEAMȚU, *Pioasă închinare*, Iași, 1995 [Istoric al Episcopiei Hușilor].

Ioan N. OPREA, *Hușul în presa vremii – de la Melchisedec până în zilele noastre – 1869-2006*, Iași, Editura Production, 2007.

Aura POPESCU, *Pictorul și graficianul Viorel Huși. Centenar (1911-1972)*, București, Editura Monitorul Oficial, 2012.

[S. RELI], *Restaurarea catedralei episcopale din Huși după cutremurul din 1940*, Bârlad, Atelierele Grafice Neculai P. Peiu, 1945.

Gheorghe SÂRBU, *Colegiul Național Agricol „Dimitrie Cantemir” din Huși (fondat ca Școală de Viticultură) tradiție-actualitate-năzuințe 1908-2008*, Iași, Editura PIM, 2008.

Valentin SILVESTRU, *Alexandru Giugaru: Povestea unui geniu al teatrului*, Vaslui, 1996.

Gheorghe ȘUȘNEA, Boris GORCEAC, *Orașul Huși. Trasee turistice*, 1972.

Prof. dr. ing. Avram D. TUDOSIE, *Grupul școlar „D. Cantemir” din Huși (fondat ca Școală de Viticultură) Unitate de Învățământ Cercetare Producție*, Ediția a III-a (restructurată și îmbunătățită), Vaslui, Editura „Casa Pandorei”, 2002.

Dr. ing. Avram D. TUDOSIE, Prof. ing. Gheorghe MORARU, *Învățământ-Cercetare-Producție la Liceul Agroindustrial din Huși (Fondat ca Școală de viticultură „D. Cantemir” în 1908). Cu prilejul celei de a 75-a aniversări*, 1983.

Avram D. TUDOSIE, Teodor BOTEZATU, *Colegiul Național Agricol „Dimitrie Cantemir” din Huși (fondat ca Școală de Viticultură). Tradiție-actualitate-năzuințe 1908-2008*, 2008.

Avram D. TUDOSIE, Costică TIRON, Claudiu CREȚU, Costel Tiberiu TIRON, Teodor BOTEZATU, Gheorghe SÂRBU, *Colegiul Național Agricol „Dimitrie Cantemir” din Huși (fondat ca Școală de Viticultură). Tradiție-actualitate-năzuințe 1908-2008*, Iași, Editura PIM, 2008.

Avram D. TUDOSIE și colaboratorii, *Colegiul Național Agricol „Dimitrie Cantemir” din Huși (fondat ca Școală de Viticultură) tradiție-actualitate-năzuințe 1908-2008*, vol II, întregit și îmbunătățit, Bârlad, Editura Sfera, 2009.

Economul stavrofor V. URSĂCESCU, *Istoria fostului schit „Vovidenia” din Huși*, Huși, Atelierele Zanet Corlăteanu, [1929].

Economul Stavrofor V. URSĂCESCU, *Sărbătorirea P.S. Iacov Antonovici Episcopul Hușilor cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani la 18 noiembrie 1926*, Huși, Editura Corlăteanu, 1929.

*** Biblioteca Municipală „Mihai Ralea”, *Lumea cărților*, Iași, Editura PIM, 2010.

*** *Studii și articole privind istoria orașului Huși*, vol. I-II, coordonatori Costin CLIT și Mihai ROTARIU, Bârlad, Editura Sfera, 2009.

*** *50 ani de activitate a Școlii Viticole Huși. 1908-1958*, București, Editura Agro-Silvică de Stat, 1958.

Ivănești :

Ioan FRIGURĂ, *Ivănești, comuna de pe cele șapte văi și-o vale mare: repere istorico-geografice, de cultură și civilizație socio-umană*, Bârlad, Editura Sfera, 2008.

Laza :

Vasile ILIE, Mirela ILIE, *Comuna Laza – județul Vaslui. File de monografie*, Vaslui, 2008.

Lățești :

Gheorghe GHERGHE, *Lățești, Sărățeni, Schineni. 1493-2013. 520 de ani de la prima atestare documentară*, vol. I, Bârlad, Editura Sfera, 2012.

Mălușteni :

Ioan Th. SIMIONESCU, *Vertebratele pliocene de la Mălușteni (Covurlui)*, București, Cultura Națională, 1930.

Aneta ȘTIRBU, Vasile ȘTIRBU, *Mălușteni: studiu fizico-geografic*, Piatra-Neamț, Editura Alfa C.C.D. Neamț, 2009.

Mânzați :

Ec. Gheorghe LĂZANU, *Mânzați – comuna cunoscută lumii*, Cluj-Napoca, Editura Napocas Star, 2004.

Moreni (com. Deleni) :

Gheorghe GHERGHE și Marin ROTARU, *Mănăstirea Moreni*, Bârlad, Editura Sfera, 2004.

Murgeni :

Ghenuță COMAN, *Murgeni. Contribuții la istoria unei străvechi așezări*, Vaslui, Comitetul județean pentru Cultură și Educație Socialistă, 1973.

Manole FILOTE, Lucrețiu Vladimir STAN, *Grupul Școlar Agricol Murgeni – tradiții, oameni, fapte*, Bârlad, Editura Sfera, 2009.

Negrești :

*** Grupul Școlar Industrial „Nicolae Iorga” Negrești – Vaslui. *Semicentenar 1958–2008*, coordonator prof. univ. Mircea Ciubotaru, Iași, Editura KOLOS, 2008.

Orgoești :

Gheorghe BACIU, *Schitul Orgoeștii Noi (1792-1860)*, Iași, Editura Panfilius, 2011.

Oțeleni :

Tănasă I. NECULAI, *Monografia satului Oțeleni (Comuna Hoceni, județul Vaslui)*, f. l. și edit., 2003.

Pădureni :

Adriana BUBULAC, *Originea și evoluția așezărilor din comuna Pădureni, județul Vaslui*, Iași, Editura Performantica, 2005.

Aurelia COSMA, *Structuri teritoriale și de comunitate. Satul Pădureni, județul Vaslui. Studiu de antropologie a așezării*, București, Editura Oscar Print, 2001.

Pogana :

Romeo SURDU, Mitrița GALBEN, *File de monografie. Școala Pogana 1907-2007*, Bârlad, Editura Sfera, 2007.

Pogănești :

Ștefan PLUGARU, *Privire în oglindă: Pogăneștii din dreapta și din stânga râului Prut – file de istorie*, Iași, Editura Fundației Academice AXIS, 2007.

Puiești :

Dan RAVARU, *Cartea Puieștilor*, Vaslui, 1999.

Pușcași :

Alexandru POPOVICI, *110 ani de școală la Pușcași*, Iași, Editura PIM, 2008.

Rafaila :

Costin CLIT, *Mănăstirea Rafaila*, Bârlad, Editura Sfera, 2007.

Andone CUMPĂTESCU, *Pagini ilustrate din istoria Școlii Rafaila*, Iași, Editura Timpul, 2009.

Andone CUMPĂTESCU, *Rafaila. Schiță monografică ilustrată*, Iași, Editura Timpul, 2007.

Roșieștii :

Gh. GHIBĂNESCU, *Roșieștii și apa Idricului. Studiu și documente (Ispisoace și zapise, vol. V / 2)*, Huși, 1924.

Schinetea :

Petre OTU, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, București, Editura Militară, [2008].

Viorica ZGUTTA, *Constantin Prezan Mareșal al României*, volum editat de Muzeul Județean „Ștefan cel Mare”, Bârlad, Editura Sfera, 2005.

Solești :

Col (r) Constantin CHIPER, Marcela ISAC (CUCU), George-Dan BURGHELEA, Vera TĂRĂȚĂ, *Monografia comunei Solești*, Vaslui, Editura Thalia, 2002.

Florin MORARU, *Școala Solești și influența factorilor de mediu extern*, Vaslui, Editura Media Sind, 2010.

*** Complexul Muzeal Național Moldova Iași / Muzeul de Istorie a Moldovei / Muzeul Unirii, *Doamna Elena Cuza. Un destin pentru România*, volum coordonat de Aurica Ichim, Mircea Ciubotaru, Sorin Iftimi, Iași, Editura Palatul Culturii, 2011.

Stăniilești :

Nicolae T. MOCANU, *Monografia comunei rurale Stăniilești, plasa Mijloc-Prut, județul Fălciu*, București, 1905.

Ștefan PLUGARU, *Stănilești. Trecut și prezent pe valea Prutului Mijlociu*, Râmnicu Sărat, Editura Rafet, 2011.

Tanacu :

Gheorghe Gr. BUZDUGAN, *Tanacu – un vechi sat de răzeși*, București, 1986.

Tăcuta :

Ștefan C. CIUDIN, *Monografia comunei Tăcuta*, București, Editura Litera, 1980.

Todirești :

Constantin Gh. RADU, *Todirești – Vaslui. Oameni, locuri, datini*, București, Editura Litera, 1987.

Trestiana :

Eugenia POPUȘOI, *Trestiana: monografie arheologică*, Bârlad, Editura Sfera, 2005.

Trohan :

Casa de citire Preotul Miron și Mitropolitul Athanasie Mironescu (editor), *Casa de citire Preotul Miron și Mitropolitul Athanasie Mironescu în comuna Trohan, jud. Vaslui*, București, 1942.

Vaslui :

Alexandru ANDRONIC, *Biserica Sf. Ioan din Vaslui – prima biserică orășenească înălțată de Ștefan cel Mare*, Brăila, Muzeul Brăilei, 1993.

Alexandru ANDRONIC, *Șantierul arheologic Vaslui. Rezultatele săpăturilor de salvare de la „Curtea Domnească”*, București, Editura Academiei Române, 1989.

Mihai CIOBANU, *Grupul Școlar „Ștefan Procopiu” Vaslui: studiu monografic*, Iași, Editura Altfel, 2005.

Mihai CIOBANU, *Pagini de istorie a Inspectoratului Școlar Vaslui*, Vaslui, Editura Thalia, [2003].

Mihai CIOBANU, Alexandru ANDRONIC, Petru NECULA, *Cronica Vasluiului – documente, locuri, oameni, fapte*, Vaslui, Editura Publirom, 1999.

Mihai CIOBANU, Nicolae BÂRLĂDEANU, Valeriu LUPU, *De la „Spitalul lui Drăghici” la Spitalul de urgență Vaslui 1852-2010*, Iași, Editura PIM, 2010.

Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XV, (*Vasluiul*) studiu și documente, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească”, 1926.

Prof. dr. Nicolae IONESCU, Prof. Marin MORONESCU, *Liceul „Mihail Kogălniceanu” Vaslui 1890-2010*, Iași, Editura PIM, 2011.

Daniela LARION, *Clima municipiului Vaslui*, Iași, Editura Terra Nostra, 2004.

Lucian-Valeriu LEFTER, *40 de ani de umor la Vaslui în cuvinte și imagini: o cronică a Festivalului „Constantin Tănase”*, Iași, Casa editorială Demiurg, 2010.

Dumitru V. MARIN, *Festivalul național al umorului „Constantin Tănase” – 40 – Mărturii, Documente, Foto-album*, Iași, Editura PIM, 2010.

Dumitru V. MARIN, *Tv. Vaslui – România – Europa. File de istorie, presă și cultură*, Iași, Editura PIM, 2011.

Dumitru V. MARIN, Cornelia C. ALEXANDRU, *Liceul „Mihail Kogălniceanu” – centenar*, Vaslui, 1990.

Ioan N. OPREA, *Vaslui – Capitala „Țării de Jos” în presa vremii – 1875-2005*, Iași, Editura TIPOMOLDOVA, 2005.

G. Scarlat, *Douăzecișisapte luni de administrație a comunei Vaslui, de la 1929 aprilie – 20 noembrie 1931*, Vaslui, 1932.

Gh. STĂNESCU, *Liceul „Mihail Kogălniceanu” Vaslui. Un an de activitate școlară și extra-școlară 1933-1934*, Vaslui, Tipografia, librăria și legătoria de cărți Al. Onceanu, 1934.

Dr. Constantin TEODORESCU, Laurențiu CHIRIAC, *In memoriam Ioan Mancaș*, Bârlad, Editura Sfera, 2011.

Prof. Lidia ZĂRNESCU, Prof. dr. Petre Iosub, Prof. Teodor Pracsu, *Colegiul Economic „Anghel Rugină”. Contemporan cu viitorul (file de istorie)*, Vaslui, Editura Thalia, 2006.

*** *Albumul municipiului Vaslui*, editat de Fundația Culturală „Dr. Constantin Teodorescu”, Bârlad, Editura Dacri, 2009.

*** *Marin – 70 – 70 de autori, 70 de mărturii, 70 de autografe, pentru 70 de ani*, Iași, Editura PIM, 2011 [Aniversare Dumitru V. Marin].

*** *Procesul de urbanizare în România. Zona Vaslui*, București, Editura Academiei, 1973.

*** *Treptele devenirii. 30 de ani*, volum îngrijit de Teodor Pracsu, Vaslui, Editura Thalia, 2002. [Despre activitatea literară la fosta Casă de Cultură a Sindicatelor din municipiul Vaslui].

*** *Vaslui - 600, 1375-1975. Schiță monografică a orașului Vaslui*, Colectiv: Dumitru Bran, Aurel Zugravu, Ion Bauman, Iași, Întreprinderea Poligrafică, 1975.

Vetrișoia :

Ioan MĂCNEA-VETRIȘANU, *Atingerea mitului. Vetrișoia 475 de ani. File de monografie*, Iași, Editura TIMPUL, 2003.

Dan RAVARU (coordonator), *Ioan Măcnea Vetrișanu 75*, Iași, Editura PIM, 2010.

Vinderei :

Gheorghe ARION, *Monografia satului Vinderei, județul (Tutova) Vaslui cu referiri și la satele cu care formează, din punct de vedere administrativ, comuna Vinderei*, Constanța, Editura MONDOGRAF, 1994.

Gheorghe ARION, *O veche așezare de răzeși – Vinderei, județul Vaslui (Tutova)*, Fundația „Premiile Flacăra-Romania”, 2001.

Vulturești :

Mircea CIUBOTARU, *Comuna Vulturești. I. Studiu de istorie socială. Onomastică*, Iași, Casa editorială Demiurg, 2003.

Mircea CIUBOTARU și Nicolae Gr. CIUBOTARU, *Comuna Vulturești. II. Vremuri noi (1864–1975)*, Iași, Editura KOLOS, 2008.

Nicolae Gr. CIUBOTARU, *Comuna Vulturești, III, Amurgul culturii tradiționale*, Iași, Editura KOLOS, 2009.

Nicolae CIUBOTARU, *Povestiri cu bunici și strămoși*, Iași, Editura KOLOS, 2010.

Vutcani :

Ion DIACONU, *Monografia comunei Vutcani*, Vaslui, Editura „Cutia Pandorei”, 2004.

Ion DIACONU, *Vutcani. Despre cultură și civilizație. Cămin Cultural. Cultură populară*, Iași, Editura KOLOS, 2008.

Ioan N. MANOLACHE, *Gânduri despre Vutcani și vutcăneni*, Iași, Editura PIM, 2007.

Zăpodeni :

Lucian-Valeriu LEFTER, *Zăpodenii*, I, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, 2004.

Zorleni :

Gheorghe GHERGHE, Sidonia-Elena DIACONU, *Prima carte pentru Zorleni*, Bârlad, Editura Sfera, 2009.

ISSN 1582 – 618X